

**REVISTA MOLDOVENEASCĂ
DE DREPT INTERNAȚIONAL
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE**

*Moldavian Journal
of International Law
and International Relations*

*Молдавский журнал
международного права
и международных отношений*

**Nr. 1
2010**

**REVISTA MOLDOVENEASCĂ
DE DREPT INTERNAȚIONAL
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE**

Publicație periodică științifico-teoretică și informațional-practică fondată de Asociația de Drept Internațional din Republica Moldova

Asociații:

Institutul de Istorie, Stat și Drept
al Academiei de Științe a Moldovei,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova
și Asociația pentru Politică Externă și Cooperare
Internațională din Republica Moldova

Înregistrată de către Camera Înregistrării
de Stat de pe lângă Ministerul Justiției al Republicii Moldova
Certificatul nr. MD 000039 din „04„ august 2009

Apare din 2006 de 4 ori pe an
Nr. 1 (15), 2010
ISSN 1857-1999

REDACTOR-ȘEF:

Alexandru BURIAN
doctor habilitat în drept, profesor universitar

CONSILIUL REDACȚIONAL:

Natalia CHIRTOACĂ, doctor în drept,
conferențiar universitar (secretar științific);
Cristina CEBAN, doctor în drept,
conferențiar cercetător (secretar de redacție);
Victoria ARHILIUC, doctor habilitat în drept, profesor
cercetător (Italia); **Oleg BALAN**, doctor habilitat în drept, confe-
rențiar universitar; **Valentin BENIUC**, doctor
habilitat în științe politice; **Jose Luis IRIARTE ANGEL**,
doctor în drept, profesor universitar (Spania); **Anatolii KA-
PUSTIN**, doctor habilitat în drept, profesor universitar (Rusia);
Sergiu NAZARIA, doctor habilitat în științe politice; **Dumitra
POPESCU**, doctor în drept, profesor universitar (România); **Alla
ROȘCA**, doctor habilitat în științe politice; profesor universitar
(SUA); **Vasili SACOVICI**, doctor
habilitat în științe politice; conferențiar universitar
(Belarusi); **Iurie SEDLEȚCHI**, doctor în drept, profesor univer-
sitar; **Leonid TIMCENCO**, doctor habilitat în drept, profesor
universitar (Ucraina)

REDACȚIA:

Oleana CHINDÎBALIUC (redactor);
Cristina URSU-BREAZU (lector);

ADRESA NOASTRĂ:

Republica Moldova, mun. Chișinău,
str. Gh. Iablocikin, 7/1, bir. 305, MD 2069.
Tel. (37322) 23.44.17; Fax: (37322) 43.03.05
e-mail: aburian@mail.md; alexandruburian@mail.ru;
alexandruburian@yahoo.com

Indexul: PM 32028

Formulările și prezentarea materialelor nu reprezintă
întotdeauna poziția revistei și nu angajează în nici
un fel redacția. Responsabilitatea asupra conținutului
articolelor revine în exclusivitate autorilor.

© „Revista Moldovenească de Drept Internațional
și Relații Internaționale”, 2010.

Toate drepturile rezervate.

SUMAR

DREPT INTERNAȚIONAL PUBLIC

Victoria ȚARĂLUNGĂ. Principiul interesului superior
al copilului: concept, abordare, particularități 6

DREPT INTERNAȚIONAL PRIVAT

José Luis IRIARTE ÁNGEL. Legea aplicabilă capacității
soției în cazul căsătoriilor între persoanele de același
sex. Analiza practicii spaniole. (La ley aplicable a la capacidad
nupcial en los supuestos de matrimonios entre personas del
mismo sexo. Análisis de la práctica española.)..... 14

RELAȚII INTERNAȚIONALE

Alexandru BURIAN. Subiecții relațiilor internaționale
și reglementarea juridică a relațiilor internaționale 27

TRIBUNA DOCTORANDULUI

Oleana CHINDÎBALIUC. Arhitectura internă
a relațiilor internaționale reflectată prin prisma
resurselor energetice în contextul transformărilor
geopolitice: probleme fundamentale teoretice și
practice (Внутренняя архитектура международных
отношений с проекцией на энергетические ресурсы в
контексте геополитических трансформаций: основные
теоретические проблемы и практика)..... 42

Ruslana GROSU. Actualitatea problemelor cu privire
la statutul femeii în islam prin prisma abordării
comparative: între tradiție și realitate 62

Natalia BEREGOI. Armonizarea legislației Republicii Mol-
dova în domeniul audiovizualului cu acquis-ul
comunitar 72

Veronica TARLEV. Istoricul apariției și dezvoltării
instituției protecției internaționale a drepturilor femeii..... 84

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Diana SÂRCU. Actul jurisdicțional internațional:
particularități, funcție și validitate 97

Cristina CEBAN. Regimul juridic privind protecția
resurselor de apă, calitatea apei și ecosistemele
acvatice 102

Carolina GHEREGA. Problemele soluționării
conflictului americano-irakian 110

Andrei MOISEI, Diana STICI. Rolul și locul
proprietății intelectuale în lupta concurențială..... 117

TRIBUNA DISCUȚIONALĂ

Sergiu NAZARIA. Despre „teoria” pregătirii URSS
de război contra Germaniei în 1941 (О «теории» подготовки
СССР к войне против Германии
в 1941 году)..... 123

RECENZII

Dumitru MAZILU. Recenzie asupra lucrării „Introducere în
practica diplomatică și procedura internațională”,
autor Alexandru BURIAN 153

BIBLIOTECA SPECIALIZATĂ

Noi publicații 159

NOTĂȚI ȘTIINȚIFICE

Cerințele privind publicațiile în „Revista moldovenească de
drept internațional și relații internaționale” 163

Date despre autori 169

**МОЛДАВСКИЙ ЖУРНАЛ
МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Научно-теоретический и информационно-практический периодический журнал, основанный Ассоциацией международного права Республики Молдова

Соучредители:

Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы,
Европейский Университет Молдовы,
Молдавский государственный институт международных отношений,
Ассоциация Внешней Политики и Международного Сотрудничества Республики Молдовы

Зарегистрирован
Государственной Регистрационной Палатой при Министерстве Юстиции Республики Молдова
Сертификат № MD 000039 от «4» августа 2009 года

Издаётся 4 раза в год
Выходит с 2006 года. № 1 (15), 2010 год.
ISSN 1857-1999

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Александр БУРИАН
доктор юридических наук, профессор

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Наталья КИРТОАКЭ кандидат юридических наук, доцент (ученый секретарь); **Кристина ЧЕБАН** кандидат юридических наук, доцент (редакционный секретарь); **Виктория АРХИЛЮК** доктор юридических наук, профессор; **Олег БАЛАН** доктор юридических наук, доцент; **Валентин БЕНЮК** доктор политических наук; **Хосе Луис ИРИАРТЕ АНХЕЛ** доктор права, профессор (Испания); **Анатолий КАПУС-ТИН** доктор юридических наук, профессор (Россия); **Сергей НАЗАРЯ** доктор политических наук; **Думитра ПОПЕСКУ** доктор права, профессор (Румыния); **Алла РОШКА** доктор политических наук, профессор (США); **Василий САКОВИЧ** доктор политических наук, доцент (Беларусь); **Юрий СЕДЛЕЦКИЙ** кандидат юридических наук, профессор; **Леонид ТИМЧЕНКО** доктор юридических наук, профессор (Украина)

РЕДАКЦИЯ:

Оляна КИНДЫБАЛЮК (редактор);
Кристина БРЯЗУ-УРСУ (технический редактор);

НАШ АДРЕС:

ул. Г. Яблочкин, 7/1, оф. 305, мун. Кишинёв,
Республика Молдова, MD 2069
Тел. (37322) 23.44.17; Факс: (37322) 43.03.05
e-mail: aburian@mail.md; alexandruburian@mail.ru;
alexandruburian@yahoo.com

Почтовый индекс: RM 32028

Мнения редакции не обязательно совпадают с мнениями авторов публикаций.
Ответственность за точность проводимой информации и изложение фактов лежит на авторах.

© Молдавский Журнал Международного Права и Международных Отношений, 2010.

Все права зарегистрированы.

СОДЕРЖАНИЕ

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО

Виктория ЦАРЭЛУНГЭ. Принцип наилучшего обеспечения интересов ребёнка: концепция, подход, особенности 6

МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

Хосе Луис ИРИАРТЕ АНГЕЛ. Проблема заключения однополых браков в действующем законодательстве Испании 14

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Александр БУРИАН. Субъекты международных отношений и правовое регулирование международных отношений 27

Трибуна молодых ученых

Оляна КИНДЫБАЛЮК. Внутренняя архитектура международных отношений с проекцией на энергетические ресурсы в контексте геополитических трансформаций: основные теоретические проблемы и практика 42
Руслана ГРОСУ. Современные проблемы статуса женщины в исламе сквозь призму сравнительного подхода: между традицией и действительностью 62
Наталья БЕРЕГОЙ. Гармонизация национального законодательства Республики Молдова в области аудиовизуальной политики с *acquis comunitar* 72
Вероника ТАРЛЕВ. История появления и развития института международной защиты прав женщин 84

НАУЧНЫЕ СООБЩЕНИЯ

Диана СЫРКУ. Акт международной юрисдикции: особенности, функции, действенность 97
Кристина ЧЕБАН. Правовой режим охраны водных ресурсов: качество воды, водные экосистемы 102
Каролина ГЕРЕГА. Проблемы разрешения американо-иракского конфликта 110
Андрей МОЙСЕЙ, Диана СТИЧЬ. Роль и место интеллектуальной собственности в условиях конкурентной борьбы 117

ДИСКУССИОННАЯ ТРИБУНА

Сергей НАЗАРЯ. О «теории» подготовки СССР к войне против Германии в 1941 году 123

РЕЦЕНЗИИ

Думитру МАЗИЛУ. Рецензия на работу «Введение в дипломатическую практику и международную процедуру», автор: д.ю.н., профессор Александр БУРИАН 153

СПЕЦИАЛИЗИРОВАННАЯ БИБЛИОТЕКА

Новые публикации 159

НОВОСТИ НАУЧНОГО МИРА

Требования к оформлению рукописей направляемых для опубликования в журнале „Молдавский журнал международного права и международных отношений” 163
Наши авторы 169

**MOLDAVIAN JOURNAL
OF INTERNATIONAL LAW
AND INTERNATIONAL RELATIONS**

Scientific-theoretical and information-practical
periodical publication founded
by Association of International Law from the
Republic of Moldova

Co-founders:

Institute of History, State and Law
of the Academy of Sciences of Moldova,
University of European Studies of Moldova,
The Moldavian State Institute of International Relations,
Association of Foreign Policy and International Cooperation
from the Republic of Moldova

Registered with State Chamber of Registration
of Ministry of Justice of the Republic of Moldova
Certificate Nr. MD 000039 "4", August 2009

Published quarterly
No. 1 (15), 2010
ISSN. 1857-1999

EDITOR –IN – CHIEF:

Alexander BURIAN
Doctor Habilitat of Law, Full Professor

EDITORIAL BOARD:

Natalia CHIRTOACA, Doctor of Law,
Associate Professor (scientific secretary);
Cristina CEBAN Doctor of Law,
Associate Professor (editorial secretary);
Victoria ARHILIUC Doctor Habilitat of Law, Professor;
Oleg BALAN Doctor Habilitat of Law, Associate Professor;
Valentin BENIUC Doctor Habilitat of Political Science;
Jose Luis IRIARTE ANGEL Doctor of Law, Professor
(Spain); **Anatoly KAPUSTN** Doctor Habilitat of Law,
Professor (Russia); **Sergei NAZARIA** Doctor Habilitat
of Political Science; **Dumitra POPESCU** Doctor of Law,
Professor (Romania); **Alla ROȘCA** Doctor Habilitat
of Political Science, Professor (USA); **Vasilii SACOVICI** Doctor
Habilitat of Political Science, Associate Professor
(Belarus); **Yuri SEDLETSCI** Doctor of Law, Professor;
Leonid TIMCENCO Doctor Habilitat of Law, Professor
(Ukraine)

EDITORSHIP:

Olyana KINDIBALYK (editor);
Cristina URSU-BREAZU (technical editor);

OUR ADDRESS:

MD-2069, Republic of Moldova, Chisinau, of. 305,
7/1 Ghenadie Iablocikin str.
Tel. (37322) 23.44.17; Fax: (37322) 43.03.05
e-mail: aburian@mail.md; alexandrurian@mail.ru;
alexandrurian@yahoo.com

PIN: PM 32028

The views of Editors do not necessarily coincide
with the opinions of the authors.
The responsibility for the authenticity and accuracy of the facts in
the published articles rests with the authors.

© Moldavian Journal of International Law
and International Relations, 2010.

All rights reserved.

CONTENTS

PUBLIC INTERNATIONAL LAW

Victoria TARALUNGA. The principle of the best
interests of the child: concept, approach, peculiarities6

PRIVATE INTERNATIONAL LAW

José Luis IRIARTE ÁNGEL. The problem of same-sex mar-
riage (gay marriage) in the current Spanish
legislation.....14

INTERNATIONAL RELATIONS

Alexander BURIAN. Subjects of International Relations and
legal regulation of International Relations.....27

THE TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

Olyana KINDIBALYK. Internal architectonics of
International Relations with the projections on the
energy resources in the context of geopolitical
transformation: basic theoretical issues and practice.....42

Ruslana GROSU. The current problems of status of women in
Islam through the prism of comparative
approach: between tradition and reality62

Natalia BEREGOI. Harmonization of national
legislation of the Republic of Moldova in the field of audio-
visual policy with the Acquis Communautaire72

Veronica TARLEV. History of appearance and development
of the institute of International Protection
of women's rights84

THE SCIENTIFIC COMMUNICATIONS

Diana SARCU. International jurisdiction act:
particularities, function and validity97

Cristina CEBAN. The legal regime for the protection
of water resources: water quality and aquatic
ecosystems102

Carolina GHEREGA. The problems of resolutin
of the US-Iraq conflict110

Andrei MOISEI, Diana STICI. The role and place
of intellectual property in a competitive
environment117

THE TRIBUNE OF DISCUSSION

Sergiu NAZARIA. About "Theory" of preparation
of the USSR for War against Germany in 1941123

REVIEWS

Dumitru MAZILU. Review regarding the scientific research
"Introduction to the diplomatic practice and international
procedure", author Alexander Burian,
Doctor Habilitat of Law, Full Professor153

SCIENTIFIC NEWS

The requirements regarding the publications in the
„Moldavian Journal of International Law and
International Relations”163
About authors.....169

REVISTA MOLDOVENEASCĂ DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale a fost lansată în anul 2006 ca proiecție a unui forum ce promovează valorificarea diferitelor opinii, uneori diametral opuse, cu privire la starea actuală a dreptului internațional și a relațiilor internaționale. Într-o perioadă relativ scurtă, grație revistei, arta dezbaterilor axate pe diverse probleme științifico-practice, purtate pe paginile sale, a cunoscut o ascensiune substanțială. De asemenea, publicația a reușit să creeze și să dezvolte un profil propriu, să devină mai bogată și variată, abordând o arie tematică științifico-analitică complexă.

Aceste calificative reflectă un grad înalt de profesionalism și erudiție, diferite abordări inovaționale în elucidarea temelor dificile, prin care atrage atenția practicienilor cu experiență, precum și a tinerilor cercetători.

Actualmente, publicația este o revistă de concept despre diferite domenii ale dreptului internațional, ultimul devenind un centru de atracție pentru forțele de creație, care a obținut recunoașterea publicului și a creat un colectiv larg de autori. Unul din avantajele importante ale revistei îl constituie faptul că oferă tinerilor cercetători oportunitatea de a se manifesta. Doctoranzii și magistrii, care abia acumulează experiență în domeniul cercetărilor științifice, dar care doresc să se afirme, își pot face publice opiniile cu privire la diferite probleme actuale din domeniul relațiilor internaționale contemporane și a dreptului internațional.

Publicația conține articole ale specialiștilor de vază din republică și de peste hotare, doctori habilitați și doctori – adepți ai diferitelor viziuni, care tratează și se expun activ pe marginea proceselor ce au loc în viața politică, economică și socială a țării. Spectrul problemelor examinate a devenit extrem de larg. O atenție sporită este acordată elucidării problemelor teoretico-practice din domeniul dreptului internațional și a relațiilor internaționale.

МОЛДАВСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Издание «Молдавского журнала международного права и международных отношений» стартовало в 2006 г. как открытая трибуна для различных, подчас диаметрально противоположных точек зрения на современное состояние международного права и международных отношений. За относительно короткий срок своей жизни журнал поднял на большую высоту искусство научно-практических дискуссий, выработал свой профиль, стал более насыщенным и разнообразным, оформил научно-аналитическую тематику, в связи с тем и отличается высоким профессионализмом, эрудицией, инновационными подходами к раскрытию сложных тем, чем привлекает к себе как опытных практиков, так и молодых исследователей.

Сегодня это концептуальный журнал о самых различных сферах международного права, который стал центром притяжения творческих сил и сумел найти своего читателя, сформировав вокруг себя широкий авторский коллектив. Одним из важных достоинств издания является то, что он предоставляет возможность молодым авторам – аспирантам и магистрантам, пока не обладающим большим опытом исследовательской работы, но желающих заявить о себе, высказать свою точку зрения по актуальным вопросам современных международных отношений и международного права.

На страницах нашего журнала публикуются статьи известных молдавских и иностранных специалистов, докторов и кандидатов наук - сторонников разных взглядов, которые активно освещают процессы, происходящие в политической, экономической и социальной жизни страны. Спектр рассматриваемых проблем стал максимально широким. Особое внимание уделяется освещению теоретических и практических вопросов международного права и международных отношений.

MOLDAVIAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS

The publication of the “Moldavian Journal of International Law and International Relations” was launched in 2006 as an open forum for different, sometimes diametrically opposite points of view on the current state of international law and international relations. In a relatively short period of his life the journal raised an art of scientific and practical discussions to a higher altitude developed its profile, become richer and more varied, designed scientific-analytical subject. In this connection, it differs from high professionalism, erudition, new approaches to disclosing the difficult themes. Consequently, journal attracts both skilled experts, and young researchers.

Today it is a conceptual journal about various fields of international law, which became the centre of attraction of creative forces and managed to find its readers, forming around a wide group of authors. One of the important advantages of the publication is that it provides an opportunity for young authors as - post-graduate students and master's students, yet not possessing a wide experience of researching, but willing to assert themselves, express their views on topical issues about contemporary international relations and international law.

The journal contains articles of known Moldavian and foreign experts, doctors and candidates of sciences – advocates of different views, who actively illuminate the processes occurring in the political, economic and social life. Spectrum of the issues was as broad as possible. Particular attention is given to coverage of theoretical and practical issues of international law and international relations.

PRINCIPIUL INTERESULUI SUPERIOR AL COPILULUI: CONCEPT, ABORDARE, PARTICULARITĂȚI

Victoria ȚARĂLUNGĂ*

ПРИНЦИП НАИЛУЧШЕГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНТЕРЕСОВ РЕБЁНКА: КОНЦЕПЦИЯ, ПОДХОД, ОСОБЕННОСТИ

Один из основных принципов Конвенции о правах ребенка является принцип наилучшего обеспечения интересов ребенка, который предусматривает, что во всех случаях, когда действия государственных органов или частных лиц затрагивают интересы детей, первоочередное внимание должно уделяться интересам ребёнка.

Принцип имеет особое значение в тех ситуациях, когда не указываются другие принципы Конвенции (недискриминации, выживания и развития). Любая интерпретация «наилучшего обеспечения прав ребенка» должна соответствовать духу Конвенции и учитывать, что ребенок – это личность с собственными взглядами и чувствами, а также ребенок является объектом гражданских и политических прав и специальной защиты. Государство не должно использовать интерпретацию «наилучших интересов ребенка» для отрицания прав, гарантируемых Конвенцией, например, для защиты традиционных практик или физического наказания.

Эта статья посвящена принципу наилучшего обеспечения интересов ребёнка закрепленного в Конвенции о правах ребёнка. Автор анализирует особенности данного принципа и его значение для защиты прав ребенка.

THE PRINCIPLE OF THE BEST INTERESTS OF THE CHILD: CONCEPT, APPROACH, PECULIARITIES

The principle of the best interests of the child is one of the basic principles of the United Nations Convention on the Rights of the Child. This Convention provides that states parties shall ensure that a child shall not be separated from his or her parents against their will, except when competent authorities subject to judicial review determine, in accordance with applicable law and procedures, that such separation is necessary for the best interests of the child.

Such determination may be necessary in a particular case such as one involving abuse or neglect of the child by the parents, or one where the parents are living separately and a decision must be made as to the child's place of residence. While the principle was applied in some areas of domestic law prior to the Convention, e.g. custody and access determinations, it is now applicable to all policies and practices that affect children individually and as a group.

This article is dedicated in particular to the principle of the best interests of the child as provided in the United Nations Convention on the rights of the child. The author tends to distinguish and to analyze the peculiarities of this principle and its influence on the children's rights protection.

Esența principiului internațional al protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului constă în obligația statelor de a respecta aceste drepturi și de a contribui la realizarea și dezvoltarea lor. Apariția în dreptul internațional a principiilor și normelor în materia drepturilor omului a constituit parte din procesul modificării progresive a dreptului internațional.

Savantul rus V.A. Cartășkin susține că la baza protecției internaționale a drepturilor omului, ca ramură de drept internațional, se află așa principii cum ar fi: principiul autodeterminării popoarelor, principiul egalității tuturor ființelor umane și interzicerea discriminării, cât și principiul egalității în drepturi a bărbaților și femeilor. Aceste principii determină particularitățile ramurii respective,

* Victoria ȚARĂLUNGĂ – doctor în drept.

tendențele de bază și direcțiile dezvoltării normelor în materia drepturilor omului, întreaga ramură trebuind să se dezvolte pe fundamentul acestor principii¹.

Protecția internațională a drepturilor copilului, ca instituție de drept internațional este călăuzită atât de principiile ramurale ale dreptului internațional al drepturilor omului, cât și de principii specifice care reglementează în exclusivitate poziția juridică a copilului.

Astfel, în Convenția Națiunilor Unite din 1989 cu privire la drepturile copilului (CDC) sunt câteva articole fundamentale ce fixează principii primordiale care dirijează atât aplicarea întregii Convenții, cât și a altor reglementări în domeniu. Art.2 (*nediscriminarea sau principiul egalității copiilor*), art.3 (*interesul superior al copilului*), art.6 (*dreptul copilului la viață, supraviețuire și dezvoltare*) și art. 12 (*consultarea și respectarea opiniilor copilului*) sunt articole „umbrelă”, altfel spus, de bază, care acoperă aplicarea întregii Convenții. Aceste patru articole care concomitent fondează și justifică noțiunea de copil – subiect de drepturi, nu pot fi înțelese fără a fi raportate între ele.

Este destul de clar că fără aceste dispoziții de bază, Convenția nu ar fi avut valoare, riscând să fie discriminantă și neoferind decât o enumerare falsă de drepturi, o listă de doleanțe, fără a consacra mijloace de aplicare ale acestora.

Principiul general care călăuzește toate documentele internaționale în materia drepturilor copilului este inclus în dispoziția articolului 3 al CDC: „În toate deciziile care îi privesc pe copii, fie că sunt luate de instituții publice sau private de ocrotire sociale, de către tribunale, autorități administrative sau de organe legislative, interesele superioare ale copilului trebuie să constituie o considerație primordială.”

De menționat că principiul interesului superior al copilului nu reprezintă o novăție pentru documentele internaționale în materia drepturilor omului. Acesta a fost reflectat pentru prima dată în Declarația drepturilor copilului din 1959: „Copilul se va bucura de ocrotire specială și i se vor oferi posibilități favorabile și înlesniri, prin lege și prin alte mijloace care să-i îngăduie să se dezvolte fizic și moral, spiritual și social, în condiții de libertate și demnitate. Legiferarea acestor obiective va avea drept considerent suprem optima satisfacere a **intereselor copilului**.” (principiul 2).

Ulterior acest principiu a fost întărit în Convenția din 1979 asupra eliminării tuturor formelor de

discriminare față de femei (p.2 „b”, „c” al art.6) și în Declarația din 1986 cu privire la principiile sociale și de drept privind protecția și bunăstarea copiilor, îndeosebi în cazul transmiterii acestora spre educație și adopției lor la nivel național și internațional (art.5). În primul document acest principiu se referea la problemele educației copilului și a cazurilor de divorț, în cel de-al doilea document – la problemele transmiterii copilului spre educație și adopție.

Deși principiul interesului superior al copilului nu este consacrat în Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, Comitetul pentru drepturile omului în cazul interpretării prevederilor acestuia a remarcat că interesele copilului sunt „primordiale” în cazurile legate de separarea copiilor de părinți sau a celor de divorț².

În opinia lui Thomas Hammarberg, Comisarul pentru drepturile omului al Consiliului European, unul dintre scopurile principale ale elaboratorilor Convenției cu privire la drepturile copilului a fost cel de a „*întări dispoziții separate ce privesc copii din diverse documente internaționale în materia drepturilor omului, într-un document unic complex, focusat pe asigurarea intereselor primordiale ale copilului*”³.

Principiul interesului superior al copilului reprezintă un concept general, un principiu călăuzitor pentru înțelegerea și implementarea CDC, tocmai de aceea el a fost plasat la începutul Convenției, chiar după preambul, definiție și principiul nediscriminării.

Dacă analizăm dispoziția articolului 3 al CDC în ansamblul său, constatăm că aceasta nu oferă nici o explicație detaliată asupra modului său de aplicare, nu fixează nici o obligație specifică, nici nu enunță anumite reguli precise⁴, aceasta doar prevede un principiu: „*Interesul superior al copilului trebuie să constituie un considerent primordial*”.

Să încercăm să clarificăm un pic lucrurile, analizând elementele acestui articol:

– „*În toate deciziile care îi privesc pe copii*” – în această parte a frazei se atestă utilizarea pluralului (copii), care este opozabil singularului „...interesele copilului”. Din punct de vedere gramatical, este clar că legiuitorul a vrut ca în intervențiile care privesc copii să fie aplicat sistematic criteriul general al interesului superior al copilului, ca o unitate de

¹ Карташкин, В.А., Международная защита прав человека // Международные отношения, Москва, 1976, стр.36.

² Human Rights Committee General comments 17/35 of April 1989, par. 6 // <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf>.

³ Hammarberg, T., The UN Convention on the Rights of the Child – and How to make it Work // Human Rights Quarterly, 1990, vol. 12, p. 98.

⁴ Verschraegen, B., Die Kinder rechte konvention, Manz Verlag Wien, 1996, p.5.

apreciere a deciziei ce urmează a fi pronunțată. Utilizarea singularului ar fi fost mai restrictiv.

– „**În toate deciziile**” – este, de asemenea, un concept foarte general care definește, în opinia noastră, toate intervențiile făcute în privința copiilor. Se notează aici o ușoară divergență între versiunea franceză a textului Convenției (*dans toutes les décisions* – în toate deciziile) și versiunea engleză (*official actions* – acțiuni oficiale), calificativul englez „official”, în opinia savantului Jean Zermatten, are meritul de a clarifica limitele intervenției: această trebuie să parvină de la o autoritate (judiciară, administrativă, legislativă) și nu de la o autoritate privată (părinți)⁵.

În asemenea situație apare o întrebare: articolul 3 pretinde oare să nu intervină în sfera parentală (deciziile familiale) prin obligația de aplicare a principiului interesului superior al copilului? Am putea, de asemenea, să ne întrebăm dacă această redactare este oportună, întrucât se pare că în problemele familiale același principiu ar trebui să intervină ca mijloc de luare a deciziei.

Jean Zermatten consideră că legiuitorul din respect pentru principiul prevăzut în art.5 al CDC, nu a dorit să intervină în sfera familială pentru a sublinia responsabilitatea părinților; și să păstreze acestui principiu șansa de a fi admis de toți. Dar aceasta absolut nu exclude aplicarea principiului interesului superior al copilului în situații domestice, aceasta ar trebui să se întâmple de la sine⁶.

Ar fi o greșeală să credem că doar autoritățile sunt ținute să respecte acest principiu, principiul general aplicându-se și acoperind toate situațiile, inclusiv cele particulare. Răspunsul la această întrebare se găsește anume în art.18 p.1 al CDC care se impune ca „ghid” pentru creșterea copilului și asigurarea dezvoltării sale armonioase, urmând principiul interesului superior al copilului⁷.

– „**fie că sunt luate de instituții publice sau private de ocrotiri sociale, de către tribunale, autorități administrative sau de organe legislative**”: aici se înțelege bine că autoritățile judiciare și administrative trebuie să aplice principiul în toate deciziile. Acesta este criteriul căruia autoritățile trebuie să supună cazurile care le necesită deciziile. Acest fragment al frazei fondează o obligație⁸ pentru state de a examina dacă interesul superior este garantat în toate deciziile referitoare la copii.

Ceea ce trezește interes în această parte a frazei este că, în raport cu proiectul din 1981 al textului Convenției⁹, aceasta a fost completată cu termenul „organe legislative”. Acest mic adaos are o importanță capitală, semnificând că atunci când elaborează o lege statul trebuie să verifice că copiii sunt luați în considerare și că interesul lor superior este protejat. Anume prin aceste două mici cuvinte (organe legislative) se introduce în Convenție toată dimensiunea politică sau macro socială. Interesul superior al copilului vine să lumineze politica. Oare aceasta nu este o revoluție?

– „**de instituții publice sau private de ocrotiri sociale**” semnifică voința legiuitorului de a supune tot sectorul intervenției în favoarea copilului, cu obligația de a respecta acest principiu.

În cazul în care întrebarea nu este cu adevărat adresată organelor statale (serviciilor oficiale de protecție ale copilului, instituțiilor de stat, școlii și serviciilor sanitare), dimpotrivă precizarea aplicării în sectorul privat nu este deloc inutilă. Se cunoaște importanța istorică a organizațiilor private în ajutarea copiilor, se cunosc serviciile oferite de numeroase asociații, fundații, ONG-uri (nutriție, școlarizare, îngrijire, reintegrare), după cum suntem la curent cu faptul că unele mișcări propagă ideologii de tip sectar, utilizează copiii în scopuri prejudiciabile drepturilor și intereselor acestora. Pare deci necesar de a supune, de asemenea întreg sectorul privat interesului superior al copilului.

– „**interesul superior**”: Unele critici au apărut în privința utilizării acestui superlativ, argumentându-se că expresia „interesul superior” semnifică faptul că în toate circumstanțele, interesul copilului trebuie să prevaleze, ca fiind superior (cel mai bun) oricărui alt interes.

În opinia noastră, binele copilului, interesul copilului și interesul superior al copilului ar putea fi considerate ca fiind expresii sinonime, cu toate că unii experți definesc binele copilului ca fiind o stare ideală de atins, iar interesul superior constituind dreptul ce urmează a fi exercitat în vederea atingerii acestui ideal¹⁰. Această distincție nu pare a fi hotărâtoare, din momentul în care ne aflăm în fața unui concept juridic nedeterminat, adaptabil și imprecis obiectivat.

Într-o interpretare, de asemenea, literală, copilul ar fi transformat într-o ființă de excepție care din moment ce interacționează cu alte persoane (care nu

⁵ Zermatten, J., L'intérêt supérieur de l'enfant: De l'Analyse Littérale à la Portée Philosophique, IDE, 2003, p.6.

⁶ Ibidem.

⁷ Doek, J., Social-Political aspects of a child's best interests // Le Bien de l'enfant, Verlag Ruegger, Zürich/Chur, 2003, p. 303.

⁸ Flammer, A., Wer weiss dann, wann das Kind (ganzheitlich) wohl ist? // Le Bien de l'enfant, Verlag Ruegger, Zürich/Chur, 2003, p. 45.

⁹ Alston, Ph., The best interests principle: towards a reconciliation culture and human rights, Clarendon Press Oxford, 1944, p.10.

¹⁰ Zermatten, J., L'intérêt supérieur de l'enfant: De l'Analyse Littérale à la Portée Philosophique, IDE, 2003, p.8.

sunt copii) și cu alte corpuri sociale, ar avea mereu dreptate¹¹.

Această poziție este inadmisibilă, deoarece, dacă raportăm art. 3, p.1 cu art.5 al CDC, spre exemplu, este clar că copilul nu reprezintă o persoană individualizată până la extremitate, acesta rămâne a fi membru al familiei sale și membru al comunității.

Noțiunile de „*interes*” și „*superior*” împreunate semnifică faptul că ceea ce trebuie vizat este „bunăstarea” copilului, așa cum este definită în mai multe locuri ale Convenției, îndeosebi în preambul (paragraful 5 și 10) și în p.2 al art.3 al CDC.

Se poate, de altfel, de examinat p.2 și 3 ale art.3 al CDC, ca fiind cele ce oferă explicația expresiei de „*interese superioare*”, deoarece:

p.2, „Statele-părți se angajează să asigure copilului protecția și îngrijirile necesare pentru bunăstarea sa, ținând cont de drepturile și obligațiile părintilor săi, ale tutorilor săi, ale altor persoane legal responsabile pentru el și vor lua în acest scop, toate măsurile legislative și administrative corespunzătoare”.

p.3, „Statele-părți vor veghea ca funcționarea instituțiilor, serviciilor și lăcașelor responsabile pentru grija sau protecția copiilor să fie conformă cu normele fixate de către autoritățile competente, în special, în domeniul securității și sănătății și în ceea ce privește numărul și competența personalului lor, ca și în privința unui control corespunzător.”

Pentru a conchide putem adăuga următoarele: dacă există dubii în ce privește determinarea interesului superior al copilului în raport cu interesele altor persoane sau grupuri de persoane, trebuie să recunoaștem că această noțiune nu poate fi fondată în mod real pe elemente clare sau obiective, ea trebuind deci să fie înlocuită cu noțiunea de „*cel mai mic rău posibil*”¹². Anume această nouă expresie „cum să facem cât mai puțin rău” o înlocuiește pe cea de „*interes superior*” al copilului și trebuie să influențeze decizia. Este oare ea mai obiectivă? Probabil că nu, însă această expresie ar părea mai puțin periculoasă.

– „*trebuie să constituie o considerație primordială*”. Noțiunea generală de „*interes superior*” nu este de la sine suficientă, ea trebuie să fie impusă ca regulă a criteriului de aplicare. Anume acesta este obiectivul acestui fragment de frază: de a acorda interesului superior al copilului valoarea unei consi-

derații primordiale. Ce semnifică această expresie? Dacă recurgem din nou la analiza literală, constatăm că în dispoziția articolului se vorbește despre „o considerație generală” și nu de „una primordială”. Această nuanță, în realitate, semnifică faptul că în cazurile când autoritatea (judecătorească, administrativă, politică) urmează să ia o decizie, ea trebuie să acorde o importanță particulară interesului superior al copilului, însă acest interes nu va prejudicia alte interese (cel al părinților, al altor copii, al adulților, al statului) care, de asemenea, au valoare¹³.

Faptul de a nu acorda dreptate în mod sistematic copilului reprezintă un factor de echilibru. Nu este de dorit ca interesul copilului să fie superior altui interes, deoarece aceasta ar duce la apariția unei „republici a copilului”, nu republica în înțelesul lui Korzak, dar în sensul în care copilul ar fi urcat pe un pedestal, pentru a obține o imagine¹⁴. Se va crea un copil-rege, ceea ce comunitatea internațională nu dorește să facă, deoarece vom fi în prezența unei discriminări pozitive a unui grup uman – cel al copiilor, în raport cu alte grupuri umane (a femeilor, handicapatilor, a muncitorilor, soldaților etc.). O atare poziție ar duce la un scop contrar protecției datorate copilului și ar provoca dispariția drepturilor copilului.

Conceptul de „*interes superior al copilului*” se regăsește și în alte articole ale Convenției, acolo unde se prevede obligația de a se avea în considerație interesele superioare ale copilului, în calitate de persoană, în situații speciale, cum ar fi:

– separarea de părinți: copiii nu vor fi separați de părinți, împotriva voinței lor, „*decât atunci când autoritățile competente, în urma unei reexaminări oficiale, constată, în acord cu legislația și procedurile valabile, că o asemenea separare este necesară intereselor superioare ale copilului*”; statele trebuie să respecte dreptul copilului de a păstra legătura cu ambii părinți, „*în afară de cazul în care acest lucru este contrar interesului superior al copilului*”(art.9(1)și (3));

– responsabilitățile părintești: ambii părinți au răspundere comună pentru creșterea și dezvoltarea copilului și „*aceștia trebuie să se conducă înainte de orice după interesul superior al copilului*”(art.18);

– privarea de mediul familial: copiii lipsiți de mediul lor familial, temporar sau definitiv, sau care, „*în propriul său interes, nu pot fi lăsați în acest mediu*”, au dreptul la protecție și la ajutor special din partea statului (art.20);

– adopția: statele trebuie să se asigure că rațiunea

¹¹ Thery, I, Nouveaux droits de l'enfant, la potion magique ? // Esprit, mars-avril, 1994, p. 56.

¹² Zermatten, J., Introduction à la Convention des Nations Unies relatives au droit de l'enfant: L'intérêt supérieur de l'enfant, ses droits participatifs // Droits de l'enfant et les Médias: Prévention de la Migration clandestine et trafic d'enfants en Afrique de l'ouest, DIE, Geneve, 2005, p.32.

¹³ Zermatten, J., L'intérêt supérieur de l'enfant: De l'Analyse Littérale à la Portée Philosophique, IDE, 2003, p.8

¹⁴ Ibidem.

primordială în acest domeniu este interesul superior al copilului (art.21);

– privarea de libertate: copiii privați de libertate vor fi separați de adulți „în afară de cazul în care se consideră că este în interesul superior al copilului să nu se procedeze astfel”(art. 37 (c));

– audierile în fața tribunalului a cazurilor de încălcare a legii penale de către un minor: părinții sau reprezentanții legali ai copilului trebuie să fie prezenți „dacă acest lucru nu este considerat contrar interesului superior al copilului”(art.40(2) (b)(iii));

Instrumentele regionale ca, spre exemplu, Declarația de la Beijing cu privire la obligațiile asumate în privința copiilor de către statele din Asia de Est și regiunea Pacificului pentru anii 2001-2010, se referă în mod special la principiul interesului superior al copilului.¹⁵ Înaltul Comisar al Națiunilor Unite pentru Refugiați a atenționat că în toate deciziile ce afectează copilul, drepturile copilului și, în mod special, principiul interesului superior al copilului trebuie să constituie o considerație primordială¹⁶.

Nu este o problemă de a opune interesul superior al copilului drepturilor copilului, deoarece drepturile copilului sunt aplicate în contextul interesului superior al copilului. Este vorba doar în a clarifica în ce mod recunoașterea drepturilor copilului este un instrument eficient de protecție a copilului, în pofida diferențelor de timp, de loc, în pofida particularităților fiecărei situații în parte.

În acest sens, drepturile copilului proclamate în numele interesului copilului permit formularea unei idei mai precise privind conținutul principiului interesului superior al copilului¹⁷.

Noțiunea interesului superior al copilului prezintă mai multe *particularități*:

1. Contrar majorității articolelor CDC, art.3, p.1 nu constituie un drept subiectiv ca atare, acesta instituind un principiu de interpretare care urmează a fi utilizat în toate formele de intervenție față de copii și care conferă copiilor o garanție că destinul lor va depinde de acest principiu de interpretare¹⁸.

2. Această dispoziție impune totuși o obligație pentru state: cea de a ține cont de interesul superior al copilului în cazul adoptării vreunei decizii oficiale.

3. Art.3, p.1 nu poate fi privit izolat. El aparține la un tot întreg (CDC) și instituie un statut nou: copilul – subiect de drepturi. Această apartenență conferă acestui concept o dimensiune particulară, îndeosebi dacă acesta este raportat la principiul nediscriminării (art.2 CDC) și la principiul consultării și respectării opiniilor copilului. (art.12 CDC).

4. Conceptul interesului superior al copilului este un concept juridic nedeterminat care trebuie să fie precizat de către practică. Jurisprudența, în urma examinării cauzelor, va formula, de asemenea, soluții aplicabile unor cazuri similare sau în general copiilor¹⁹.

5. Criteriul interesului superior al copilului este relativ în timp și spațiu: în timp – deoarece este dependent de cunoștințele științifice despre copil, în spațiu – deoarece acest criteriu va trebui să țină cont de normele interne ale unui sau altui stat²⁰.

6. Este o noțiune pe termen lung²¹, care permite a afirma că aplicarea interesului superior al copilului nu este o situație *hic et nunc*, ci privește situația copilului în perspectiva viitorului său.

Copilul evoluează și respectiv interesul său trebuie să fie detașat de noțiunea de „imediat”, pentru a privilegia viziunea viitorului. În momentul în care ascuți copilul ceea ce privește aspirațiile sale, în conformitate cu art.12 CDC, trebuie să rămânem atenți la acest aspect de cercetare.

7. Noțiunea interesului superior al copilului este evolutivă²², deoarece s-au scurs doar 19 ani de la adoptarea CDC, iar doctrina și jurisprudența ar trebui cu mult să contribuie la evoluarea acestei noțiuni.

8. Criteriul interesului superior al copilului este subiectiv la un dublu nivel: ”Este vorba, mai întâi de toate, despre o *subiectivitate colectivă*, aceea că o societate concretă, într-un moment dat al istoriei sale, își crează o imagine a interesului superior al copilului (de ex.: educația copilului într-o

¹⁵ Beijing Declaration on Commitments for Children in the East Asia and Pacific Region for 2001-2010, Shaping the Future for Children in East Asia and the Pacific, Fifth East Asia and Pacific, Ministerial Consultation, 14-16 May 2001, UNICEF, Beijing, China.

¹⁶ Zermatten, J., Gapany, P., Children's Rights and the question of their application, Yangon Seminar, IDE, Sion, 2002, p.9.

¹⁷ Fulchiron, H., De l'intérêt de l'enfant aux droits de l'enfant // Une Convention, plusieurs regards (Tome 1), IDE, Sion, 1997, p.25.

¹⁸ Zermatten, J., L'intérêt supérieur de l'enfant // Le bien de l'enfant en perspective. Symposium interdisciplinaire, Université de Fribourg, 2002, p.34.

¹⁹ Van Bueren, G., The international Law on the rights of the child, Martins Nijhoff Publishers, The Hague, 1998, p. 46.

²⁰ Fulchiron, H., De l'intérêt de l'enfant aux droits de l'enfant // Une Convention, plusieurs regards (Tome 1), IDE, Sion, 1997, p.36.

²¹ Rumo-Jungo, A., Das Kind und die Scheidung seiner Eltern : ausgewählte Fragen // le Bien de l'Enfant, Verlag Ruegger, Zürich/Chur, 2003, p. 156.

²² Zermatten, J., Introduction à la Convention des Nations Unies relatives au droit de l'Enfant: l'intérêt supérieur de l'Enfant, ses droits participatifs //Droits de l'enfant et les Medias: Prevention de la Migration clandestine et trafic d'enfants en Afrique de l ouest, DIE, Geneve, 2005,p.28.

religie sau alta, sau refuzul „excesului” de practici religioase)²³.

9. Subiectivitatea personală – care se manifestă la un triplu nivel:

- Subiectivitatea părinților: care părinte nu pretinde să acționeze în interesul copilului atunci când el pare motivat de considerații egoiste (judecătorii ce soluționează cauze de divorț cunosc bine acest lucru).

- Subiectivitatea copilului: problema apare anume atunci când se iau în considerație doleanțele copilului, deoarece, dacă interesul copilului nu se reduce la conceptul părinților, acesta nu trebuie să corespundă în mod necesar nici imaginii de sine a copilului.

- Subiectivitatea judecătorului sau a autorității administrative investite cu putere de a lua decizii, decizia trebuind să se bazeze pe o analiză „științifică” a situației²⁴.

10. Nu se permite nici o derogare de la acest principiu, chiar și în caz de pericol. Spre exemplu, Comitetul pentru drepturile copilului a declarat în Raportul său privind copiii în conflictele armate că „nu se permite nici o derogare de la dispozițiile generale ale art.2, 3 și 4 ale CDC, chiar și în caz de război sau pericol”²⁵.

Aceste particularități ale interesului superior al copilului demonstrează concomitent atât flexibilitatea, măreția acestui principiu, cât și slăbiciunile sale. Nefiind definit într-o manieră clară, fiind relativ în timp și spațiu și conținând o bună doză de subiectivitate acest concept ar putea diminua sensul drepturilor copilului, devenind „contra productiv”, altfel spus, privilegiind interesul statului sau cel al familiei în detrimentul copilului. Astfel, criticile au fost (și vor fi) numeroase cât privește imprecizia criteriului și aspectului vag al conceptului.

În apărare, vom menționa că acest principiu prezintă avantajul de a fi cuprinzător, flexibil și adaptabil (relativitatea în timp și spațiu) diferențelor din sistemele juridice diferite, celor culturale, socio-economice. El poate fi admis oriunde și poate servi tuturor. După cum menționează J. Zermatten, acesta este „*bona care face totul*”²⁶ din cadrul Convenției cu privire la drepturile copilului.

Principiul interesului superior al copilului este aplicabil în diferite moduri:

a) acesta menține viziunea centrată pe copil în toate acțiunile și deciziile ce afectează copiii (*criteriul de control*);

b) acesta servește drept un principiu mediator și poate soluționa confuziile dintre diferite drepturi (*criteriul de soluție*). Savantul P. Pichonnaz menționează în acest sens că principiul respectiv este „*puntea indispensabilă între drept și realitatea sociologică*”²⁷.

c) acesta prevede baza de evaluare a legilor și practicilor statelor-părți în ceea ce privește protecția prevăzută copiilor (*criteriul de promovare*)²⁸. Astfel, art. 3 trebuie să fie examinat împreună cu art.4 al CDC: „*Statele-părți se angajează să ia toate măsurile legislative, administrative și altele care sunt necesare pentru a pune în practică drepturile recunoscute în prezenta Convenție. În cazul drepturilor economice, sociale și culturale, ele vor lua măsuri în limitele maxime ale rezervelor de care dispun și, dacă este cazul, în cadrul cooperării internaționale.*”

d) acesta contribuie la apariția programelor naționale privind copilăria;

e) acesta sprijină adoptarea politicilor naționale pentru copii.

După cum am mai menționat, principiul interesului superior al copilului a fost supus criticii doctrinale. Una dintre problemele care trezea neliniști era cea care presupunea lipsa criteriului de apreciere a ceea ce constituie interes superior al copilului. Unii menționau că acest principiu nu este un standard viabil, deoarece corelează cu tradițiile culturale sau cu realitățile sociale. Savantul D. Todres a confirmat afirmația de mai sus prin exemplul statului Zimbabwe: dreptul intern al acestui stat prevede că la examinarea cauzelor privind instituirea tutelei, se va acorda prioritate interesului superior al copilului, însă construcția care este folosită pentru a determina ce constituie interes superior al copilului – este aceasta culturală sau juridică – va forma definiția finală a principiului. Astfel, după cum în Zimbabwe se recurge la tradiție, tutela asupra copilului se bazează pe familie – de regulă, pe familia tatălui – dar nu pe interesele copilului.

În multe state în conformitate cu tradiția, hotărârea privind tutela trebuie să fie luată în cadrul familiei, fără intervenția instanței judecătorești. Mai mult ca atât, tradiția poate impune faptul ca copilul să învețe ascultarea și să accepte diferențele între

²³ Fulchiron, H., De l'intérêt de l'enfant aux droits de l'enfant // Une Convention, plusieurs regards (Tome 1), IDE, Sion, 1997, p.36.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Rapport sur la deuxième session, septembre/octobre 1992, CRC/C/10, par.67 // <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf>

²⁶ Zermatten, J., The best interest of the Child // Working report Children's rights and Burma, IDE, 2002, p.37.

²⁷ Pichonnaz, P., Le bien de l'enfant et les secondes familles (familles recomposées) // Le Bien de l'enfant, Verlag Ruegger, Zürich/Chur, 2003, p. 163.

²⁸ Human rights for children and women: how UNICEF helps make them a reality, UNICEF, June 1999, p.9.

oameni bazate pe sex. În ce mod în cazul respectiv va fi respectat principiul interesului superior al copilului?

Radical se va schimba situația dacă s-ar recurge la construcția juridică: tutela va fi orientată, mai degrabă, pe copil, decât pe familie. Chiar și atunci când tradiția nu se ia în considerație, soluționarea problemei interesului superior al copilului este dificilă. Numeroase tentative de precizare, completare și „obiectivare” a noțiunii de interes superior al copilului au fost întreprinse. Un exemplu în acest sens reprezintă *Proiectul de modificare al „Actului de Divorț” al Canadei*, care sugerează ca în cadrul judecării interesul copilului să fie apreciat după următoarele elemente²⁹:

1. natura, stabilitatea și intensitatea relației dintre copil și fiecare persoană implicată în proces;
2. natura, stabilitatea și intensitatea relației dintre copil și alți membri ai familiei în care locuiește copilul sau persoanele implicate în îngrijirea și educarea copilului;
3. ocupațiile copilului;
4. capacitatea fiecărei persoane de a oferi condiții de trai, de educație și toate îngrijirile necesare copilului;
5. legăturile culturale și religioase ale copilului;
6. importanța și avantajele unei autorități parentale unite, asigurând o implicare activă a ambilor părinți după separarea acestora;
7. importanța relațiilor copilului cu bunicii sau cu alți membri ai familiei;
8. propunerile părinților;
9. capacitatea copilului de a se adapta viziunilor părinților;
10. capacitatea părinților de a facilita și de a asigura menținerea relațiilor cu ceilalți membri ai familiei;
11. toate antecedentele care demonstrează violența unui părinte față de copil;
12. excluderea preferinței legate de sex a unuia dintre părinți;
13. voința demonstrată de fiecare părinte de a se instrui la cursuri educative;
14. orice alt fapt care ar putea influența luarea deciziei.

După cum vedem, aceasta este o listă lungă, nicidecum exhaustivă și cele 14 elemente care o formează nu par a fi grupate într-o manieră ierarhică. Această listă rămâne larg deschisă și nu exercită decât o influență relativă, însă meritul unei asemenea prevederi constă în faptul că aceasta

permite o apropiere mai concretă și oferă o metodă de lucru în vederea aplicării mai eficiente a interesului superior al copilului.

În alte state există norme similare, ca, spre exemplu, în Marea Britanie „The Children Act” din 1984 prevede că judecătorul trebuie să ia în considerație:

- a) părerea copilului;
- b) necesitățile sale fizice, afective, educative;
- c) efectul unei schimbări asupra copilului;
- d) vârsta copilului, sexul și personalitatea sa;
- e) suferințele sale din trecut și din prezent;
- f) posibilitatea fiecărui părinte de a face față necesităților copilului etc.³⁰.

În opinia noastră, s-a încercat de a obiectiva noțiunea, de a elimina riscul aprecierii eronate a acestui interes superior al copilului și de a oferi siguranță judecătorilor și părților în proces.

De menționat, că subscriem opiniilor lui Jean Zermatten care susține că ar fi necesar ca noțiunea interesului copilului să fie completată cu noțiunea de *previzibilitate*, adică de a lua în considerație interesul superior al copilului nu doar în momentul luării deciziei, dar și în perspectiva evaluării previzibile a situației părților în cauză³¹.

Problema privind definirea „interesului superior al copilului” nu a fost ridicată în procesul redactării art. 3 al CDC. Ar fi fost prea dificil de a fixa într-o normă juridică o noțiune cu o sferă de aplicare atât de largă. Mai mult ca atât, în statele în care juridic este fixată cerința de respectare a intereselor superioare ale copilului, de asemenea, nu există o definiție a noțiunii respective, deoarece chiar și în privința unor categorii determinate de cauze familiale, legiuitorul nu a putut alege criterii distincte. Caracterul estimativ al noțiunii „interese superioare” este destul de justificat, deoarece în fiecare caz separat aceasta prezintă un conținut concret cu luarea în considerație a personalității copilului.

Puțini autori au riscat să definească interesul superior al copilului, deoarece imprecizia și geometria variabilă care înconjoară acest concept, fac din aceasta un lucru dificil. Cu toate acestea, dna Navas Navarro încearcă să ne ofere o definiție: „*Interesul superior al copilului este un instrument juridic care are ca scop asigurarea bunăstării copilului în plan fizic, psihic și social. El fondează*

²⁹ Bala, N., The best interests of the child in post-modern Era: a central but paradoxical Concept // Law Society of Upper Canada, Special Lectures, 2001, p.47.

³⁰ Children Act, cité par le Ministère de la Justice du Canada dans son site <http://Canada.justice.gc.ca> in Child and Custody Access.

³¹ Zermatten, J., Introduction à la Convention des Nations Unies relatives au droit de l'Enfant: l'intérêt supérieur de l'Enfant, ses droits participatifs // Droits de l'enfant et les Médias: Prévention de la Migration clandestine et trafic d'enfants en Afrique de l'ouest, DIE, Genève, 2005, p.33.

*o obligație pentru instanțe și organizații publice sau private de a examina dacă acest criteriu este aplicat în momentul când o decizie trebuie să fie luată în privința unui copil, reprezentând o garanție pentru copil că interesul său pentru un termen îndelungat va fi luat în considerație. Acesta trebuie să reprezinte unitatea de măsură atunci când mai multe interese concurează*³². Această definiție probabil este imperfectă, dar meritul ei constă în faptul de a sintetiza conceptul respectiv.

În concluzie: Interesul copilului este un concept care are neajunsurile, impreciziile sale, relativitate și subiectivitate. Dar, concomitent, acesta are și

calități enorme: flexibilitatea, adaptabilitatea, însușirea de a respecta contextele juridice, culturale, socio-economice completament diferite. Mai mult, el este determinant în plan factual – în calitate de criteriu de soluție și de control, și pe plan macro-social – impunând noi structuri în vederea luării în considerație a acestui interes și pentru a inspira o politică de promovare a copilului.

În pofida tuturor criticilor, criteriul interesului superior al copilului a devenit doar mai important, altfel spus, dacă acesta ar fi eliminat din cauza neajunsurilor sale, nu am avea cu ce îl înlocui. Interesul superior al copilului a devenit noțiunea-cheie a drepturilor copilului.

Copyright© Victoria ȚARĂLUNGĂ, 2010

³² Navas Navarro, S., *Le bien et l'intérêt du mineur dans la société interculturelle // Le Bien de l'Enfant*, Verlag Ruegger, Zürich/Chur, 2003, p. 175.

LA LEY APLICABLE A LA CAPACIDAD NUPCIAL EN LOS SUPUESTOS DE MATRIMONIOS ENTRE PERSONAS DEL MISMO SEXO. ANÁLISIS DE LA PRÁCTICA ESPAÑOLA

José Luis IRIARTE ÁNGEL*

SUMARIO: I. INTRODUCCIÓN. PLANTEAMIENTO DE LA CUESTIÓN. II. ANÁLISIS DE LA PRÁCTICA ESPAÑOLA. 1. Razones que justifican la aplicación del ordenamiento español. A. El orden público internacional español. B. La invocación de los principios constitucionales en la apreciación del orden público. C. La calificación de la diversidad/identidad de sexo respecto de la institución matrimonial. D. El reenvío de retorno. E. La cuestión de la eficacia en el extranjero del matrimonio entre personas del mismo sexo contraído en España. 2. Otros problemas conexos. A. La competencia de las autoridades españolas para celebrar matrimonios. Especial referencia al matrimonio consular. B. La cuestión del reconocimiento de matrimonios entre personas del mismo sexo celebrados en el extranjero con anterioridad a la Ley 13/2005. C. La incidencia del certificado de capacidad nupcial.¹

LEGEA APLICABILĂ CAPACITĂȚII SOȚIEI ÎN CAZUL CĂSĂTORIILOR ÎNTRE PERSOANELE DE ACELAȘI SEX. ANALIZA PRACTICII SPANIOLE

Din totalitatea problemelor ce apar în cazul căsătoriilor între persoanele de același sex, una dintre cele mai complexe probleme întâlnite în Dreptul Internațional Privat, este cea care se referă la capacitatea de a încheia o căsătorie homosexuală între cetățenii străini și cetățenii statelor cadrul juridic al cărora nu permite o astfel de căsătorie.

Spania, Canada, Olanda, Belgia și Africa de Sud au fost printre primele state care au permis căsătoria între persoanele de același sex. Acestea dispunând de un bagaj legal, jurisprudență și doctrină cu mult mai bogat comparativ cu alte state care s-au orientat spre această linie legislativă mai târziu, precum este cazul Norvegiei și Suediei.

Această lucrare este parte a unui articol mai voluminos ce reflectă o analiză comparată a sistemului juridic canadian și care va fi publicat în ADC. Are drept origine vizita de studiu efectuată în luna august 2009 la Universitatea British Columbia din Vancouver și bursa acordată de către Guvernul canadian, în cadrul programului „Understanding Canada – Canadian Studies”. Vreau să manifest cele mai sincere mulțumiri pentru acordarea unei burse atât de generoase.

La fel, îmi exprim recunoștința profundă față de profesorul Bruce MacDougall, asociat din cadrul „Dean for Graduate Studies and Research”, Facultatea de Drept a Universității menționate anterior, care m-a ajutat la momentele administrative, dar, în special, în realizarea investigației mele și corectarea ulterioară a originalului.

* José Luis IRIARTE ÁNGEL – Catedrático de Derecho Internacional Privado, Cátedra Jean Monnet de la U E, Universidad Pública de Navarra.

¹ Este trabajo es parte de un artículo más extenso planteado desde la perspectiva del análisis comparado con el sistema jurídico canadiense y que aparecerá publicado en el ADC. Tiene como origen la estancia de investigación que desarrollé durante el mes de agosto de 2009 en la University of British Columbia en Vancouver, y para la que disfruté de una beca concedida por el Gobierno de Canadá, dentro del programa Understanding Canada – Canadian Studies. Quiero manifestar mi más sincero agradecimiento por tan generosa concesión. También quiero poner de relieve mi profunda gratitud al Professor Bruce MacDougall, Associate Dean for Graduate Studies and Research de la Facultad de Derecho de la citada Universidad. Quien me ayudó con los imprescindibles trámites administrativos previos, pero sobre todo en el desarrollo de la investigación y posterior corrección del original.

ПРОБЛЕМА ЗАКЛЮЧЕНИЯ ОДНОПОЛЫХ БРАКОВ В ДЕЙСТВУЮЩЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ИСПАНИИ

Одной из важнейших проблем, с решением которой приходится сталкиваться международному частному праву при заключении брака между однополыми лицами, является проблема заключения такого брака между иностранными гражданами и гражданами, законодательство которых запрещает такие браки.

Испания, Канада, Голландия, Бельгия и ЮАР находятся в числе первых государств, где заключение однополых браков разрешено законом. По сравнению с другими государствами, такими как Норвегия, Швеция, в которых наблюдаются попытки юридического закрепления однополых браков, практика вышеупомянутых стран свидетельствует о наличии определенных достижений в данной области.

Данная статья является частью более объемной работы, в которой представлен сравнительный анализ канадской правовой системы по исследуемой тематике. Данная работа будет опубликована в ADC. В данном контексте следует особо отметить о поездке августа 2009 года в Ванкувер, Университет Британской Колумбии и стипендии, предоставленной правительством Канады, в рамках программы «Understanding Canada – Canadian Studies». Хотелось бы выразить благодарность за помощь и содействие в предоставлении данной стипендии.

Кроме того, хотелось бы выразить отдельную благодарность профессору Брюсу Макдугалу, Декану «For Graduate Studies and Research», юридического факультета данного университета, который содействовал в проведении моего исследования, в том числе в его предстоящей публикации.

THE PROBLEM OF SAME-SEX MARRIAGE (GAY MARRIAGE) IN THE CURRENT SPANISH LEGISLATION

One of the major problems dealing with marriage between same-sex individuals that faces international private law is the issue of same-sex marriage between foreigners and citizens, which legislation forbids such marriages.

Spain, Canada, Holland, Belgium and the Republic of South Africa are among the first states where the same-sex marriage was authorized by the law. In comparison with other states such as Norway, Sweden, where the attempts to legalize same-sex marriage are observed, the practice of the aforementioned countries testifies the presence of certain achievements in this field.

Given article is a part of a great work that contains a comparative analysis of the Canadian legal system on investigated subject. The given work will be published in ADC. In the given context it is necessary to note about the trip to Vancouver, University of British Columbia in August, 2009 and about the grant given by the government of Canada, in accordance with the program „Understanding Canada – Canadian Studies”. I would like to express my gratitude for the help and assistance in granting of the given grant.

Besides, I would like to express my sincere gratitude to Professor Bruce MacDougall, „Dean for Graduate Studies and Research”, faculty of law of the given university who helped in conducting my research, including its forthcoming publication.

I. INTRODUCCIÓN. PLANTEAMIENTO DE LA CUESTIÓN

De los variados problemas que plantea el matrimonio entre personas del mismo sexo en el ámbito del Derecho Internacional Privado², posiblemente uno de los más complejos es el referente a la capacidad para contraer matrimonio homosexual de los extranjeros nacionales de países cuyos ordenamientos no permiten dicho matrimonio³. España fue

junto a Canadá⁴, Holanda⁵, Bélgica⁶ y Sudáfrica⁷, de

² Vid. *inter alia* y con carácter general: C. GONZÁLEZ BEILFUSS, *Parejas de hecho y matrimonios del mismo sexo en la Unión Europea*, Madrid, 2004. ID., „Parejas de hecho, parejas registradas y matrimonios de personas del mismo sexo en el Derecho Internacional Privado europeo”, en: S. NAVAS NAVARRO (dir.), *Matrimonio Homosexual y adopción. Perspectiva nacional e internacional*, Barcelona, 2007. ID., „Límites a la autorización del matrimonio entre personas del mismo sexo”, en: C. LASARTE (ed.), *Familia, matrimonio y divorcio en los albores del siglo XXI. Jornadas Internacionales sobre las Reformas del Derecho de Familia*, Madrid, 2006, pp. 497 y ss. ID., *Uniones conyugales o de pareja: formación, reconocimiento y eficacia internacional*, Barcelona, 2007. ID., „Límites a la celebración en España de matrimonios internacionales del mismo sexo”, *RJC*, 2005, pp. 1171 y ss. P. DOMÍNGUEZ LOZANO, „Nuevas tendencias en Derecho de familia: el caso de las uniones de personas del mismo sexo”, *Pacis Artes. Obra homenaje al Profesor Julio D. González Campos*, Madrid, 2005, T. II, pp. 1395 y ss. S. PÉREZ ÁLVAREZ, „La incidencia de la Ley 13/2005 en el reconocimiento de los matrimonios entre personas del mismo sexo celebrados en el ámbito de la Unión Europea”, *REDI*, 2005, pp. 841 y ss. E. ZABALO ESCUDERO, M. P. DIAGO DIAGO, „Matrimonio entre personas del mismo sexo: perspectiva internacional privatista”, *Novedades Legislativas en materia matrimonial. Estudios de Derecho Judicial*, N° 130, 2008, pp. 245 y ss. H. FULCHIRON, „Mariage et partenariats homosexuels en Droit International Privé Français”, *RIDC*, 2006-2, pp. 409 y ss. N. GALLUS, „Le mariage des homosexuels et le droit international privé”, en: A. VAN GYSEL (ed.), *Droit familial: actualité législative et jurisprudentielle*, Bruxelles, 2004, pp. 9 y ss. M. MIGNOT, „Effects en France d'un mariage homosexuel célébré dans un pays de L'Union Européenne”, *La semaine juridique*, 2005, N° 48, pp. 2195 y ss. R. BARATTA, „Problematic of an implicit rule providing for mutual recognition of personal and family status in the EC”, *JPrax*, 2007-1, pp. 4 y ss. N. BOSCHIERO, „Les unions homosexuelles à l'épreuve du droit privé italien”, *RDI*, 2007, pp. 50 y ss. M. COOK, J. E. SHELLY, „Recognition of Same-Sex Marriage”, *Geo. J. Gender & L.*, 2007, pp. 683 y ss. F. COLLIERNE, „L'adoption par des couples homosexuels dans les cas internationaux: une perspective réaliste?”, *RTDF*, 2006, pp. 963 y ss. V. A. LAVELY, „The Path to Recognition of Same-Sex Marriage: Reconciling the Inconsistencies Between Marriage and Adoption Cases”, *UCLA L. Rev.*, 2007, pp. 247 y ss.

³ Hay que ser muy conscientes de que en los países en los que no se ha plasmado legalmente la figura del matrimonio entre personas del mismo sexo las soluciones jurídicas son muy diversas y exigen un tratamiento individualizado y específico (K. BOELE-WOELKI, „What Comparative Family Law Should Entail”, en: K. BOELE-WOELKI (ed.), *Debates in Family Law around the Globe at the dawn of the 21st Century*, Antwerp, 2009, pp. 3 y ss.). Así, centrándonos solo en el mundo occidental, podemos encontrar casos como el de Polonia que consagra a nivel constitucional la heterosexualidad del matrimonio (artículo 18 de la Constitución) o el de distintos Estados que bajo figuras como las *civil unions*, *same-sex partnerships*,

reconocimiento de las parejas de hecho, etc. han conferido distintos niveles de protección, a veces casi coincidentes con el matrimonio, a las parejas homosexuales (por citar algunos de los menos conocidos: R. MARTINS, „Same-sex Partnerships in Portugal. From de facto to de jure?”, en: K. BOELE-WOELKI (ed.), *Debates in Family Law* ..., pp. 279 y ss. O. SZEIBERT-ERDŐS, „Same-sex partners in Hungary. Cohabitation and registered partnerships”, en: K. BOELE-WOELKI (ed.), *Debates in Family Law*..., pp. 305 y ss.). O también como la de Israel, cuyo Tribunal Supremo ha reconocido, a partir de una sentencia de 2006, un determinado status jurídico a los matrimonios entre israelíes del mismo sexo celebrados en el extranjero en un país que admitía dicho matrimonio, en concreto en Toronto. T. EINHORN, „Same-sex Family Unions in Israeli Law”, en: K. BOELE-WOELKI (ed.), *Debates in Family Law* ..., pp. 319 y ss.

⁴ *Civil Marriage Act, Statutes of Canada*, 2005, 33, S.C. Vid. *inter alios*: J. D. PAYNE, M. A. PAYNE, *Canadian Family Law*, 3ª ed., Toronto, 2008, pp. 24 y ss. M. C. KRONBY, *Canadian Family Law*, 9ª ed., Mississauga, 2006, pp. 9 y ss. CH. M. GLASS, N. KUBASEK, „The evolution of same-sex marriage in Canada: Lessons the U.S. can learn from their northern neighbor regarding same-sex marriage rights”, *Michigan J G&L*, 15, 2008, pp. 143 y ss. N. BALA, „Controversy Over Couples in Canada: The Evolution of Marriage and Other Adult Interdependent Relationships”, *Queen's LJ*, 29, 2003, pp. 41 y ss. C. J. ROGERSON, „Developments in Family Law: The 2002-2003 Term”, *SCLR*, 22 (2d), 2003, pp. 273 y ss. D. ELLIOTT, „Conservative Judicial Activism comes to Canada: *Egale v. Canada*”, *UBC LR*, 36, 2003, pp. 29 y ss. CH. B. GRAY, „The Essence of Marriage: The Very Idea; Reflection on H. Cyr”, *RGD*, 34, 2004, pp. 493 y ss. M. N. STEWART, „Judicial redefinition of marriage”, *Can.J.Fam.L.*, 21, 2004, pp. 11 y ss. K. McK. NORRIE, „Marriage and Civil Partnership for Same-Sex Couples: The International Imperative”, *J.Int.L&Int.R.*, 1, 2004-05, pp. 249 y ss. J. P. McEVOY, „Refusing to Answer: The Supreme Court and The Reference Power Revisited”, *Unb LJ*, 54, 2005, pp. 29 y ss. C. MATHEN, „Mutability and method in the marriage referente”, *Unb LJ*, 54, 2005, pp. 43 y ss. H. LESSARD, „Charter Gridlock: Equality Formalism and Marriage Fundamentalism”, *SCLR*, 33 (2d), 2006, pp. 291 y ss. G. HUSCROFT, „Political Litigation and the Role of the Court”, *SCLR*, 34 (2d), 2006, pp. 35 y ss. CH. DAVIES, „Canadian same-sex marriage litigation: individual rights, community strategy”, *UTorontoFLR*, 66, 2008, pp. 101 y ss.

⁵ Ley de 21 de diciembre de 2000, que entró en vigor el 1 de abril de 2001 y reformó el artículo 30.1 del Código Civil de los Países Bajos (*Staatsblad*, 2001, N° 9). K. WAALDIJK, „Other may follow: The introduction of marriage, quasi-marriage, and semi-marriage for same-sex couples in european countries”, *New England LR*, 2004, pp. 572 y ss. K. BOELE-WOELKI, I. CURRY-SUMMER, M. JANSEN, W. SCHRAMA, „The evaluation of same-sex marriages and registered partnerships in The Netherlands”, *YBPIL*, 2006, pp. 27 y ss. INSTITUT DE DROIT COMPARÉ EDOUARD LAMBERT. UNIVERSITÉ JEAN MOULIN – LYON 3, „Le mariage entre personnes de même sexe. Étude pour la Cour de Cassation”, *RIDC*, 2008-2, pp. 432 y ss.

⁶ Ley de 13 de febrero de 2003, que entró en vigor el 1 de junio del mismo año e introdujo una nueva redacción del artículo 143 del Código Civil belga (*Moniteur Belge*, 28 de febrero de 2003). K. WAALDIJK, „Other may ...”, pp. 581 y ss. INSTITUT DE DROIT COMPARÉ EDOUARD LAMBERT. UNIVERSITÉ JEAN MOULIN – LYON 3, „Le mariage ...”, pp. 396 y ss. A. FIORINI, „New Belgian Law on same-sex marriages and its PIL Implications”, *ICLQ*, 2003, pp. 1039 y ss.

⁷ Act 17 of 2006. P. DE VOS, „A judicial revolution?. The court-led achievement of same-sex marriage in South Africa”, en: K. BOELE-WOELKI (ed.), *Debates in Family Law* ..., pp. 235 y ss.

los primeros Estados que admitieron el matrimonio entre personas del mismo sexo. Por lo tanto dispone de un mayor bagaje legal, jurisprudencial y doctrinal al respecto que otros países que se han orientado posteriormente por la misma línea legislativa, como es el caso, entre otros, de Noruega⁸ y Suecia⁹.

El matrimonio entre personas del mismo sexo ha sido introducido en el ordenamiento español mediante la Ley 13/2005, de 1 de julio, por la que se modificó el Código Civil en materia de derecho a contraer matrimonio¹⁰. El elemento innovador fundamental radica en el párrafo 2º que se añade al artículo 44 del Código Civil, que dice: „*El matrimonio tendrá los mismos requisitos y efectos cuando ambos contrayentes sean del mismo o de diferente sexo*”. El resto de los preceptos de la Ley son de modesta entidad y sustancialmente se centran en reformas terminológicas y de redacción. La Ley 13/2005 ha dado lugar a un cierto debate social, no especialmente intenso si lo comparamos con el que ha existido o existe en otros países. Además, en dicho debate los aspectos técnicos y jurídicos no se han abordado en profundidad, y cuestiones que fuera de España han suscitado gran interés, por ejemplo la objeción de conciencia de los funcionarios públicos, y que han motivado regulaciones legales específicas, en nuestro país se han resuelto rápidamente sin una discusión profunda y técnicamente rigurosa. El Grupo Parlamentario Popular ha presentado un recurso de inconstitucionalidad contra la Ley 13/2005¹¹, pero previsiblemente la decisión del Tribunal Constitucional se va a demorar mucho tiempo.

La mencionada Ley no aborda cuestiones de Derecho Internacional Privado. Por lo tanto, para solucionar los supuestos que la misma plantea en este ámbito hay que acudir a las disposiciones generales del sistema que resulten aplicables. Y es justamente en este sector donde se han suscitado los más interesantes problemas jurídicos, especialmente en la cuestión que centra este trabajo. De hecho, a los pocos días de la entrada en vigor de la nueva Ley, la Dirección General de los Registros y del Notariado (DGRN) dictó la importantísima Resolución-Circular de 29 de julio de 2005¹² para tratar de resolver el espinoso problema de la ley aplicable a la capacidad matrimonial de los contrayentes extranjeros en los supuestos de matrimonio entre personas del mismo sexo. En efecto, ante el silencio de la Ley 13/2005 y dado que el Derecho Internacional Privado español no contiene una regla específica reguladora de la capacidad nupcial, hay que acudir al artículo 9.1 del Código Civil, que nos remite a la ley personal, ley de la nacionalidad, de cada uno de los contrayentes. Esta solución se justifica por varias razones. En primer lugar, porque el citado precepto establece una regla general, que solo cede ante la existencia de normas especiales concretas, de tal manera que cualquier aspecto del estatuto personal no expresamente regulado en

⁸ La nueva legislación entró en vigor el 1 de enero de 2009.

⁹ Legislación aplicable desde el 1 de mayo de 2009.

¹⁰ BOE de 2 de julio de 2005.

¹¹ Recurso de inconstitucionalidad Nº 6864-2005. Admitido a trámite mediante providencia de 25 de octubre de 2005 (BOE de 15 de noviembre de 2005). El texto del recurso puede consultarse en: <http://www.hazteoir.org/documentos/recursopp.htm> G. C. BRAVO DE MANSILLA, „¿Es inconstitucional hoy el matrimonio homosexual (entre personas del mismo sexo)?”, *RDP*, 2005-II, pp. 37 y ss. S. CARRIÓN OLMOS, „Reflexiones de urgencia en torno a las Leyes 13 y 15/2005 por las que se modifica el Código Civil en materia de separación y divorcio y derecho a contraer matrimonio”, *Diario La Ley*, 19 de julio de 2005, pp. 1 y ss. J. V. GAVIRIA SÁNCHEZ, „Uniones homosexuales y concepto constitucional de matrimonio”, *REDCons.*, Nº 61, 2001, pp. 11 y ss. M. MURILLO MUÑOZ, „Matrimonio y homosexualidad. La constitucionalidad de la Ley 13/2005 de modificación del Código Civil español sobre derecho a contraer matrimonio entre personas del mismo sexo”, *Laicidad y Libertades. Escritos Jurídicos*, Nº 5, 2005-I, pp. 261 y ss. S. PÉREZ ÁLVAREZ, „El matrimonio entre personas del mismo sexo: Una cuestión de inconstitucionalidad?”, *REEI*, 2006. J. R. POLO SABAU, *Matrimonio y Constitución ante la Reforma del Derecho de Familia*, Cizur Menor, 2006. E. VALLADARES RASCÓN, „El derecho a contraer matrimonio y la Constitución”, *Aranzadi Civil*, Nº 9, 2005, pp. 1 y ss.

¹² BOE de 8 de agosto de 2005. *Aranzadi JUR*, 2005\184678. A. L. CALVO CARAVACA, J. CARRASCOSA GONZÁLEZ, „Matrimonio entre personas del mismo sexo y Derecho internacional privado español”, *Diario La Ley*, Nº 6391, pp. 1 y ss. ID., „Aspectos internacionales de los matrimonios entre personas del mismo sexo: Notas a la resolución-circular de la Dirección General de los Registros y del Notariado de 29 de julio de 2005”, *BMJ*, Nº 2007, 2006, pp. 671 y ss. P. ABARCA JUNCO, M. GÓMEZ JENE, „Notas sobre la Resolución-Circular de 29 de julio de 2005, de la Dirección General de los Registros y del Notariado, sobre matrimonios civiles entre personas del mismo sexo”, *REDI*, 2006-I, pp. 309 y ss. ID., „Breves notas sobre la Resolución-Circular de 29 de julio de 2005, de la Dirección General de los Registros y del Notariado, sobre matrimonios civiles entre personas del mismo sexo”, *REEI*, 2006. S. ÁLVAREZ GONZÁLEZ, „Nota”, *REDI*, 2005-2, pp. 994 y ss. ID., „Matrimonio entre personas del mismo sexo y doctrina de la DGRN: una lectura más crítica”, *Diario La Ley*, 15 de enero de 2007. A. QUIÑONES ESCAMEZ, „Espagne. – Mariage entre personnes du même sexe. Loi applicable”, *Rev.crit.DIP*, 2005, pp. 855 y ss. R. ARENAS GARCÍA, „La doctrina reciente de la DGRN en materia de celebración del matrimonio en los supuestos internacionales”, *AEDIPr*, 2005, pp. 351 y ss. S. SÁNCHEZ LORENZO, „Nota a la Ley 13/2005”, *AEDIPr*, 2005, pp. 509 y ss. P. OREJUDO PRIETO DE LOS MOZOS, „Spain. Private International Law Problems Relating to the Celebration of Same-Sex Marriages: DGRN of 29 July 2005”, *YBPIL*, 2006, pp. 299 y ss. M. A. RODRÍGUEZ VÁZQUEZ, „Los matrimonios entre personas del mismo sexo en el Derecho Internacional Privado español” *Biblioteca Jurídica Virtual del Instituto de Investigaciones Jurídicas de la UNAM*, www.juridicas.unam.mx

En términos casi idénticos se desenvuelve la Consulta de la DGRN 1ª de 20 de octubre de 2005. *AnDGRN*, 2005, pp. 3348 y ss.

nuestro sistema debe quedar, en principio, sometido a la ley nacional. En segundo lugar, porque coincide con lo dispuesto en el Derecho Convencional del que España es parte¹³. Finalmente, por la reiteradísima e inveterada doctrina de la DGRN, que en diversas Resoluciones ha defendido que la capacidad nupcial se rige por la ley nacional de cada contrayente (*vid. ad ex.*: las Resoluciones de 4 de diciembre de 1991¹⁴, 17 de marzo de 1992¹⁵, 8 de marzo de 1995¹⁶, etc.).

Partiendo de la premisa de que la capacidad nupcial se rige por la ley nacional de cada uno de los contrayentes, era inevitable que inmediatamente se plantease el problema de si pueden contraer matrimonio entre personas del mismo sexo los extranjeros nacionales de países cuyo ordenamiento no admite dicho tipo de matrimonio¹⁷. La Resolución-Circular de la DGRN de 29 de julio de 2005 contestó afirmativamente, permitiendo dichos matrimonios en España y dando origen a una práctica posteriormente reiterada en otras decisiones. La Resolución-Circular, muy elaborada, densa y rica en contenidos, aunque también toca otros aspectos, fundamentalmente se refiere a la capacidad nupcial y en concreto al problema de qué ley la rige. En este sentido, mediante diversas razones justifica la

aplicación del ordenamiento español a la capacidad matrimonial de los extranjeros nacionales de países que no admiten el matrimonio entre personas del mismo sexo y de este modo les permite casarse en nuestro país.

II. ANÁLISIS DE LA PRÁCTICA ESPAÑOLA

1. Razones que justifican la aplicación del ordenamiento español

A. El orden público internacional español.

El artículo 12.3 del Código Civil dice que „en ningún caso tendrá aplicación la ley extranjera cuando resulte contraria al orden público”. El precepto se refiere a la llamada excepción de orden público, es decir, el correctivo de la norma de conflicto, por el cual se evita la aplicación de la disposición extranjera designada por ésta, cuando es contraria a los principios fundamentales del ordenamiento del foro. En su lugar se procede a aplicar el Derecho material español.

Como ya hemos visto, la DGRN ha dicho reiteradamente que la capacidad nupcial de una persona se rige por su ley nacional, aunque dejando siempre a salvo la posible incidencia del orden público, que puede implicar la exclusión de la ley nacional del contrayente extranjero en aquellos casos en que admita instituciones contrarias a la actual concepción de los principios fundamentales de nuestro ordenamiento, como pueden ser los casos de poligamia¹⁸, discriminaciones por razón de etnia o religión¹⁹, prohibición de matrimonio al transexual por no reconocer su cambio de sexo declarado en España²⁰, admisión del matrimonio sin necesidad de libre y real prestación del consentimiento²¹, etc²².

Ante el problema que ahora nos ocupa, la DGRN ha dicho que no es fácil la invocación del orden público en este caso. Sin embargo, la circunstancia de que tanto el Tribunal Europeo de Derechos

¹³ El caso más claro, entre otros, es el del artículo 1 del Convenio de Munich, de 5 de septiembre de 1980, de la Comisión Internacional del Estado Civil, referente a la expedición de un certificado de capacidad matrimonial (BOE de 16 de mayo de 1988). Establece el mencionado artículo: „Cada Estado contratante se obliga a expedir un certificado de capacidad matrimonial conforme al modelo anejo al presente Convenio, cuando uno de sus nacionales lo solicite para la celebración de su matrimonio en el extranjero y reúna, con respecto a la ley del Estado que expida el certificado, las condiciones necesarias para contraer dicho matrimonio”.

¹⁴ BIMJ, N° 1627, 1992, pp. 1035 y ss. M. AMORES CONRADI, „Nota”, REDI, 1992, pp. 229 y ss.

¹⁵ BIMJ, N° 1636, 1992, pp. 144 y ss.

¹⁶ RAJ, 1995, N° 2601.

¹⁷ De alguna manera este problema gravita en todos los Estados que habiendo introducido en su legislación el matrimonio entre personas del mismo sexo utilizan como ley personal la de la nacionalidad, incluso, como luego veremos, tampoco son ajenos a esta problemática los sistemas que emplean la conexión domicilio, como es el caso de Canadá. Pero centrándonos en los primeros, podemos ver como en algunos ordenamientos se ha introducido una solución específica, como es el caso del artículo 46 del Código belga de Derecho Internacional Privado, que dice: „Droit applicable à la formation du mariage. Sous réserve de l'article 47, les conditions de validité du mariage sont régies, pour chacun des époux, par le droit de l'Etat dont il a la nationalité au moment de la célébration du mariage. L'application d'une disposition du droit désigné en vertu de l'alinéa 1er est écartée si cette disposition prohibe le mariage de personnes de même sexe, lorsque l'une d'elles a la nationalité d'un Etat ou a sa résidence habituelle sur le territoire d'un Etat dont le droit permet un tel mariage». Vid.: RCDIP, 2005, p. 165. Vid.: nota 4. J. Y. CARLIER, „Le Code belge de droit international privé”, RCDIP, 2005, pp. 31-32.

¹⁸ Resolución DGRN 7ª de 4 de diciembre de 2002. Aranzadi JUR, 2003\39916.

¹⁹ Resolución DGRN 1ª de 10 de junio de 1999. BIMJ, N° 1857, 1999, pp. 3574 y ss.

²⁰ Resolución DGRN 24 de enero de 2005. Aranzadi RJ, 2005, 1954.

²¹ Resolución DGRN 1ª de 7 de julio de 2005. Aranzadi JUR, 2006\26187.

²² Incluso en los primeros momentos de la instauración posconstitucional del divorcio, alguna decisión judicial excluyó la aplicación de la ley personal común de los cónyuges extranjeros, que no admitía el divorcio, alegando que tras la reforma legislativa „... el principio de orden público en esa concreta cuestión, es precisamente el de la disolubilidad del matrimonio ...”. Sentencia del Juzgado de Primera Instancia de Mieres de 28 de diciembre de 1981. Vid.: J. D. GONZÁLEZ CAMPOS, J. C. FERNÁNDEZ ROZAS, Derecho Internacional Privado. Materiales de Prácticas, Madrid, 1983, pp. 395 y ss.

Humanos como el Tribunal Constitucional habían remitido a la facultad legislativa del legislador ordinario la regulación del matrimonio entre personas del mismo sexo, le lleva a la DGRN a sostener que:

„Ahora bien, el hecho de que el legislador español, en base a tal remisión, haya regulado mediante la Ley 13/2005 el *ius connubii* de forma tal que acoge en el mismo la posibilidad del matrimonio entre personas del mismo sexo, pone de manifiesto una situación en la que resulta patente el paralelismo y similitud con los supuestos en que esta Dirección General ha invocado la excepción de orden público para excluir la aplicación de Leyes extranjeras que impiden el matrimonio entre personas de distinta religión (*disparitas cultus*) o de aquellas otras que, por no reconocer un cambio legal de sexo judicialmente declarado, impiden el matrimonio de un transexual extranjero por personas de su mismo sexo cromosómico, pero distinto sexo legal, similitud que debe conducir a acoger la misma solución de la exclusión en la aplicación de la Ley extranjera en el caso ahora considerado por razones de analogía.

La conclusión anterior se refuerza a la luz de la consideración de que el Encargado del Registro Civil español no debe operar, desde el punto de vista de las funciones que tiene atribuida, como guardián del sistema legal extranjero por lo que no debe negar la posibilidad de contraer matrimonio en España a personas del mismo sexo por la sola razón de que en el país del que son nacionales los cónyuges, dicho matrimonio no producirá efectos”.

Posteriormente, esta posición ha sido confirmada en diversas Resoluciones de la DGRN, como son la 6ª de 1 de junio de 2006²³, 6ª de 2 de junio de 2006²⁴, 6ª de 10 de noviembre de 2006²⁵ o la 7ª de 23 de noviembre de 2006²⁶. Además, en todas ellas, usando términos casi idénticos, se refuerza el recurso al orden público acudiendo a las soluciones del Derecho Comparado. Por ejemplo, en la primera de ellas se afirma:

„Es claro que, en presencia de determinadas circunstancias, no procede aplicar la citada Ley nacional del contrayente extranjero que pretende contraer matrimonio civil en España. En concreto, una Ley extranjera no podrá ser aplicada en España cuando resulte contraria al orden público, tal y como expresa el artículo 12.3 CC. Y es claro que, tras la

entrada en vigor de la Ley 13/2005, la posibilidad de contraer matrimonio entre personas del mismo sexo ha pasado a integrar el orden público internacional español en materia de capacidad matrimonial. El orden público internacional presenta un carácter restrictivo, de manera que debe intervenir las menos veces posibles, es decir, debe operar exclusivamente para la defensa de los valores irrenunciables incorporados a nuestro ordenamiento jurídico.

„... otros legisladores extranjeros de países cuyos ordenamientos jurídicos admiten el matrimonio entre personas del mismo sexo, han recurrido al orden público internacional para evitar la aplicación en dichos países de las Leyes extranjeras que no admiten el matrimonio entre personas del mismo sexo. El caso paradigmático es el de Bélgica: la Circular del Ministerio de Justicia de 23 de enero de 2004 relativa a ciertos aspectos de Derecho internacional privado de la Ley de 13 de febrero de 2003 que introdujo el matrimonio entre personas del mismo sexo, Ley que aborda problemas de Derecho internacional privado antes de la actual Ley-Código de Derecho internacional privado de 16 de julio de 2004, estableció de manera terminante que una Ley extranjera que impida el matrimonio entre personas del mismo sexo es discriminatoria y vulnera el orden público internacional, por lo que no debe ser aplicada, y en su lugar se aplicará la *lex fori*. ... Por último, no es ocioso recordar que, en el estado actual del Derecho comunitario, es perfectamente posible que una norma jurídica de un país comunitario pueda vulnerar el orden público internacional de otro país comunitario. De hecho, en un reciente caso, los tribunales italianos han estimado que las Leyes holandesas que admiten el matrimonio entre personas del mismo sexo, vulneran el orden público internacional italiano, por lo que no pueden recibir aplicación en Italia (decreto del Tribunal di Latina de 10 de junio de 2005). Por la misma razón puede afirmarse que las Leyes de un país comunitario que no admiten el matrimonio entre personas del mismo sexo, vulneran el orden público internacional español y que por tanto no pueden ser aplicadas en España”.

B. La invocación de los principios constitucionales en la apreciación del orden público.

La Ley 13/2005 dice expresamente en su exposición de motivos que la opción legislativa en ella adoptada tiene unos fundamentos constitucionales, como son la promoción de la igualdad efectiva de los ciudadanos en el libre desarrollo de su personalidad, la preservación de la libertad en cuanto a las formas de convivencia y la instauración de un marco de real igualdad en el disfrute de los derechos, sin

²³ Aranzadi RJ, 2007\3175. Referente al matrimonio de dos varones británicos residentes en España.

²⁴ Aranzadi JUR, 2007\130362. Sobre el matrimonio de dos varones británicos residentes en España.

²⁵ Aranzadi RJ, 2008\716. También referente al matrimonio de dos varones británicos domiciliados en España.

²⁶ Aranzadi JUR, 2008\112557. Sobre el matrimonio de dos varones de nacionalidad suiza residentes en España.

discriminación alguna por motivos de sexo, opinión o cualquier otra condición personal o social (artículos 1.1, 9.2, 10.1 y 14 de la Constitución).

Partiendo de estos presupuestos constitucionales, en una lectura apresurada se pudiera llegar a la fácil conclusión de que los mismos por si solos ya justificarían que cualquier extranjero pudiese contraer en España matrimonio con otra persona de su mismo sexo con independencia de lo que dijese al respecto su ley personal. Sin embargo, la DGRN ha mantenido una tesis más depurada en la que ha matizado el alcance del principio constitucional de igualdad en cuanto a los extranjeros residentes en España. El artículo 13.1 de la Constitución determina que „los extranjeros gozarán en España de las libertades públicas que garantiza el presente Título en los términos que establezcan los tratados y la ley”. Esto le ha permitido al Tribunal Constitucional sostener que el principio de igualdad del artículo 14 de la Constitución se refiere con exclusividad a los españoles, que „son iguales ante la ley”, pero no se extiende obligatoriamente tal igualdad a los extranjeros²⁷. Por estas razones, en la Resolución-Circular de 29 de julio de 2005 se afirma: „En consecuencia el problema de la igualdad en el ejercicio de los derechos, según nuestra jurisprudencia constitucional, depende del derecho afectado. Así hay derechos que corresponden por igual a españoles y extranjeros, otros que en ningún caso pertenecen a los extranjeros (cfr. art. 23 C.E.), y finalmente otros que <<pertenecerán o no a los extranjeros según lo que dispongan los Tratados y las Leyes, siendo entonces admisible la diferencia de trato con los españoles en cuanto a su ejercicio>>. A la vista de lo afirmado por el propio Tribunal Constitucional en su auto 222/1994, de 11 de julio, ... a esta tercera categoría debe asimilarse el derecho al matrimonio. Así resultaría también del hecho de la ubicación sistemática del artículo 32 en la Sección 2ª del Capítulo segundo del Título Primero de la Constitución, esto es, entre los <<derechos y deberes de los ciudadanos>>, y no en la Sección 1ª reservada para los <<derechos fundamentales y las libertades públicas>>. En consecuencia no se puede sostener la tesis de una inconstitucionalidad sobrevenida y parcial del artículo 9.1 del Código Civil por atentar contra el principio constitucional de igualdad al determinar un trato distinto para los españoles y los extranjeros en función de la utilización del criterio de conexión <<estatuto

personal>> con la eventual consecuencia de privar de acceso al derecho al matrimonio entre personas del mismo sexo a los extranjeros cuyo estatuto personal no se lo permita”.

Sin embargo, estas atinadas palabras de la DGRN no significan que los principios constitucionales no tengan incidencia en la problemática que ahora nos ocupa, ya que son fundamentales a la hora de apreciar el alcance y contenido del orden público, lo que nos hace enlazar con el apartado anterior. En este sentido, la DGRN ha dicho reiteradamente²⁸ que „... aunque la posibilidad de contraer matrimonio entre personas del mismo sexo no es, en Derecho español, una exigencia constitucional, es claro que el derecho a contraer matrimonio con individuos del mismo sexo si tiene un evidente fundamento constitucional como indica la Exposición de Motivos de la ... Ley 13/2005 ... el matrimonio entre personas del mismo sexo fomenta la promoción de la igualdad efectiva de los ciudadanos en el libre desarrollo de su personalidad (arts. 9.2 y 10.1 CE), la preservación de la libertad en lo que a las formas de convivencia se refiere (art. 1.1 CE) y la instauración de un marco de igualdad real en el disfrute de los derechos sin discriminación alguna por razón de sexo, opinión o cualquier otra condición personal o social (art. 14 CE). El anclaje constitucional del matrimonio entre personas del mismo sexo hace del mismo un elemento básico del sistema matrimonial español que forma parte del orden público internacional español y que requiere una enérgica defensa ante la aplicación de Leyes extranjeras que pudieran vulnerar el *jus connubii*”.

C. La calificación de la diversidad/identidad de sexo respecto de la institución matrimonial.

Una de las aportaciones más originales y brillantes de la Resolución-Circular de 29 de julio de 2005 es la que consiste en calificar la disparidad de sexos entre los contrayentes no como una cuestión de capacidad nupcial sino como un elemento estructural o requisito objetivo de la institución matrimonial²⁹.

La Resolución-Circular parte de plantearse qué consideración debe merecer el requisito de la diversidad de sexos de los contrayentes desde la perspectiva de la calificación para determinar la norma de conflicto aplicable. Para este menester se ha de acudir al artículo 12.1 del Código Civil, que dice „La calificación para determinar la norma de conflicto aplicable se hará siempre con arreglo a la Ley española”. Es decir, el precepto consagra,

²⁷ Vid. fundamentalmente la sentencia del Tribunal Constitucional 107/1984 (RTC, 1984, Nº 107) y también sus sentencias 115/1987 (RTC, 1987, Nº 115), 94/1993 (RTC, 1993, Nº 94) y 116/1993 (RTC, 1993, Nº 116).

²⁸ Vid. ad ex. las Resoluciones citadas en las notas 22 y siguientes.

²⁹ A. L. CALVO CARAVACA, J. CARRASCOSA GONZÁLEZ, „Aspectos internacionales ...”, p. 698.

para los casos incluidos dentro de su ámbito, la calificación *lege fori*. Desde esta perspectiva se sostiene que los artículos 46 y 47 del Código Civil, que enumeran respectivamente los impedimentos absolutos y relativos para contraer matrimonio, no mencionan en ningún momento la identidad de sexo como impedimento. Esto lleva a la DGRN ha defender que „la <<diversidad de sexos>>, en la concepción tradicional, o la posible << identidad de sexos>>, en la concepción legal ahora vigente, es elemento vinculado directamente con la propia naturaleza del derecho a contraer matrimonio y, por extensión, de la institución matrimonial, y no necesariamente con la capacidad nupcial subjetivamente considerada”. O sea, estaríamos ante un „elemento estructural, constituyente de la propia institución” matrimonial.

Inmediatamente se plantea el problema de qué ordenamiento jurídico debe regir dicho elemento estructural o requisito objetivo de la institución matrimonial, que obviamente queda fuera del ámbito del artículo 9.1 del Código Civil. La conclusión es que debe regirse por el Derecho material español; y esto es así por varias razones, entre las que destacan: la analogía con la solución de las Leyes Autonómicas en cuanto a las parejas de hecho homosexuales, la proximidad *forum-ius*, el principio general del Derecho Civil español del *favor matrimonii*, la consideración del derecho al matrimonio como un derecho fundamental³⁰, la potenciación del principio constitucional del libre desarrollo de la personalidad (artículo 10.1 de la Constitución) y la necesidad de interpretar las normas jurídicas con arreglo a la *realidad social del tiempo en el que han de ser aplicadas* (artículo 3 del Código Civil).

La práctica posterior de la DGRN ha continuado invocando esta tesis en Resoluciones como la 6ª de 26 de octubre de 2005³¹ o la 4ª de 7 de abril de 2006³².

³⁰ Diversos Convenios internacionales han consagrado el derecho al matrimonio como un derecho fundamental de la persona. Así, podemos citar, entre otros: el artículo 16 de la Declaración Universal de Derechos del hombre, de 10 de diciembre de 1948, el artículo 23 del Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos, de 16 de diciembre de 1966 (BOE de 30 de abril de 1977), el artículo 12 del Convenio Europeo para la protección de los Derechos Humanos y de las Libertades Fundamentales, de 4 de noviembre de 1950 (BOE de 10 de octubre de 1979), el artículo 5.d). IV de la Convención Internacional sobre eliminación de todas las formas de discriminación racial, de 7 de marzo de 1966 (BOE de 17 de mayo de 1969 y de 5 de noviembre de 1982), el artículo 16 de la Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer, de 18 de diciembre de 1979 (BOE de 21 de marzo de 1984). En la misma línea hay que tener presente el artículo 32 de la Constitución española.

³¹ BIMJ, N° 2013, 2006, pp. 2103 y ss. Referente al matrimonio entre dos varones, uno de nacionalidad española y otro de nacionalidad hindú, ambos domiciliados en España.

³² Aranzadi RJ, 2007/3357. Sobre el matrimonio entre dos

Además, es muy interesante poner de relieve que en diversas Resoluciones³³ la DGRN, partiendo de esta construcción, ha aplicado la ley española a los requisitos objetivos del matrimonio invocando el principio de proximidad, o lo que es lo mismo el principio de la vinculación más estrecha. De esta manera, ha afirmado que „... no existe norma de conflicto específica en nuestro Derecho internacional privado que indique la Ley aplicable a los <<requisitos objetivos del matrimonio>>. Dicha laguna legal puede integrarse sin dificultad con el recurso a un Principio General del Derecho internacional privado, como es el principio de <<vinculación más estrecha>>, de modo que la posibilidad de contraer matrimonio con personas del mismo sexo, debe regirse, en los casos internacionales, por la Ley del país con el que la situación fáctica presente los vínculos más estrechos. No es difícil concluir que en el matrimonio que se pretende celebrar ante autoridad española y por contrayentes con domicilio en España, con lo que España resulta ser el país más vinculado con la situación. Por tanto, la Ley española es aplicable a la cuestión de decidir si la identidad de sexos impide o no impide la celebración de este matrimonio. Como quiera que la Ley 13/2005, de 1 de julio, por la que se modifica el Código Civil en materia de derecho a contraer matrimonio ... ha venido a permitir explícitamente tal posibilidad, el matrimonio entre los sujetos británicos del mismo sexo ante autoridad civil española es perfectamente posible y debe ser autorizado”.

D. El reenvío de retorno.

El artículo 12.2 del Código Civil dice: „La remisión al derecho extranjero se entenderá hecha a su ley material, sin tener en cuenta el reenvío que sus normas de conflicto puedan hacer a otra ley que no sea la española”. Es decir, consagra el reenvío de retorno o de primer grado y rechaza el reenvío de segundo grado, por consiguiente, los Tribunales y autoridades españoles sólo tendrán en cuenta el reenvío operado por las normas de conflicto de la *lex causae* cuando remitan de retorno al ordenamiento español. Si nos atenemos a la pura literalidad del artículo 12.2 habría que admitir el reenvío siempre que la norma de conflicto del ordenamiento extranjero remitiese al Derecho español, con independencia de cualquier otra consideración, como pueden ser los principios inspiradores de nuestras normas de conflicto y del ordenamiento extranjero,

varones, uno español y portugués el otro, y ambos domiciliados en España.

³³ Se trata siempre de casos en que ambos contrayentes extranjeros y de la misma nacionalidad están domiciliados en España. Véase las Resoluciones citadas en las notas 22 y siguientes.

los resultados materiales, etc. Sin embargo, la jurisprudencia en supuestos referentes a sucesiones por causa de muerte³⁴ ha propugnado una aplicación del reenvío de retorno restrictiva y orientada materialmente, de tal manera que solamente se aplica cuando es conforme con determinados principios que inspiran a las normas de conflicto en presencia, favorece la consecución de un resultado justo o la materialización de ciertos valores.

La DGRN en su Resolución-Circular de 29 de julio de 2005, ante los supuestos de contrayentes extranjeros nacionales de Estados que no admiten el matrimonio entre personas del mismo sexo, recurre al artículo 12.2 del Código Civil para justificar la aplicación de la ley española a la capacidad nupcial de tales contrayentes en los casos en que las normas de conflicto en dicho ámbito de su ley nacional utilizan puntos de conexión distintos al de la nacionalidad y remiten de retorno al ordenamiento español, por ejemplo, porque en España se encuentre el domicilio del o de los contrayentes³⁵ o nuestro país sea el lugar de celebración del matrimonio³⁶.

Incluso, la DGRN en una interpretación muy osada y en aras del *favor matrimonii* llega a defender la admisibilidad del reenvío de segundo grado cuando a través del mismo se pudiese justificar la celebración del matrimonio, que de otra manera no se podría alcanzar. Esta tesis le lleva a afirmar „... mayor dificultad presenta el caso en el que la norma reenviada sea la de un país distinto de España, que también admita el matrimonio entre personas del mismo sexo, si bien la interpretación de que el reenvío de retorno autorizado por el artículo 12.2 del Código Civil es un <<reenvío materialmente orientado>> en el sentido de favorecer la solución dada al caso por la Ley española, y el resultado contrario al <<favor matrimonii>> que se derivaría de excluir la aplicación de la norma extranjera receptora del reenvío materialmente

coincidente con la ley española en la materia, deben de llevar a la conclusión en este punto de la validez del matrimonio en tales casos”.

La DGRN en su práctica posterior ha acudido a mayor abundamiento al reenvío de retorno para justificar la aplicación de la Ley española a la capacidad nupcial de extranjeros nacionales de Estados que no admiten el matrimonio entre personas del mismo sexo. Así ha procedido, por ejemplo, en las ya citadas Resoluciones 6ª de 1 de junio de 2006, 6ª de 2 de junio de 2006 y 6ª de 10 de noviembre de 2006. En las tres se trataba de contrayentes que ambos eran varones ingleses domiciliados en España. Dijo al respecto: „*El auto recurrido olvida, ... que precisamente por el hecho de que los contrayentes tienen su domicilio en España, la remisión que el artículo 9.1 CC hace a favor de la Ley nacional inglesa de los contrayentes viene seguida inmediatamente por la remisión que las normas de conflicto británicas hacen a favor de la Ley sustantiva española. Efectivamente, existe un reenvío de primer grado admitido por el artículo 12.2 CC: la capacidad para contraer matrimonio se rige por la ley nacional británica de los contrayentes pero visto que dicha ley británica remite la regulación de la capacidad matrimonial a la Ley sustantiva española correspondiente al domicilio de los contrayentes (The Dual Domicile Doctrine), es esta Ley sustantiva española y no la Ley sustantiva británica la que debe regir la capacidad de dos sujetos británicos con domicilio en España que pretenden contraer matrimonio en nuestro país. Este reenvío de primer grado, que no es obligatorio (vid. STS, Civil, 15 de diciembre de 1996), resulta en este caso un mecanismo muy conveniente, pues su proyección en este concreto supuesto fomenta valores constitucionales, ya que potencia el jus connubii y conduce a aplicar la Ley del país más vinculado con la situación jurídica, lo que refuerza la seguridad jurídica ...*”.

E. La cuestión de la eficacia en el extranjero del matrimonio entre personas del mismo sexo contraído en España.

No se trata ahora de hacer un estudio pormenorizado del complicado problema de la eficacia en el extranjero de los matrimonios entre personas del mismo sexo celebrados en España³⁷, sino únicamente de abordar la cuestión desde la perspectiva de la capacidad de los contrayentes nacionales de Estados que no conocen tal tipo de matrimonio. En efecto, en repetidas ocasiones se han recurrido ante la DGRN Autos en los que se había acordado que

³⁴ Vid. las sentencias del Tribunal Supremo (Sala 1ª) de 15 de noviembre de 1996 (*Aranzadi RJ*, 1996, Nº 8212), 21 de mayo de 1999 (*Aranzadi RJ*, 1999, Nº 4580) y 23 de septiembre de 2002 (*Aranzadi RJ*, 2002, Nº 8029). La bibliografía española a este respecto es muy abundante, véase como trabajo más reciente: J. L. IRIARTE ÁNGEL, „Reenvío y sucesiones en la práctica española”, en: R. VIÑAS, G. GARRIGA (coords.), *Perspectivas del Derecho sucesorio en Europa. Congreso organizado por la Universitat d'Andorra y el Departamento de Derecho y Economía Internacionales de la Universidad de Barcelona. Sant Julià de Lòria (Principado de Andorra), 29 y 30 de noviembre de 2007*, Madrid, 2009, pp. 111 y ss. *Ibidem*, *Mold. J. Int. L.*, 2008-1, pp. 37 y ss.

³⁵ Sería el caso del ordenamiento inglés. DICEY, MORRIS & COLLINS, *The Conflict of Laws*, 14ª ed., London, 2006, vol. 2º, pp. 810 y ss.

³⁶ Por ejemplo Australia. M. TILBURY, G. DAVIS, B. OPESKIN, *Conflict of Laws in Australia*, Oxford, 2002, pp. 591 y ss.

³⁷ A. L. CALVO CARAVACA, J. CARRASCOSA GONZÁLEZ, „Aspectos internacionales ...”, pp. 705 y ss.

no se podía autorizar en nuestro país un matrimonio homosexual entre extranjeros porque, entre otras razones, el mismo no iba a ser reconocido fuera de España y especialmente en el país de la nacionalidad de los contrayentes. O sea, no cabría celebrar dichos matrimonios porque serían claudicantes.

La DGRN ha rechazado esta tesis, afirmando que „... *no es función del Encargado del Registro Civil español realizar una labor de control de la eficacia de un matrimonio en un país extranjero. Dicha labor de control corresponde desarrollarla a las autoridades extranjeras, que son las mejor posicionadas para decidir si el matrimonio entre personas del mismo sexo celebrado en España surte efectos jurídicos, y cuales, en su país ... el Encargado del Registro Civil español no debe operar; desde el punto de vista de las funciones que tiene atribuidas, como <<guardián>> del sistema legal extranjero por lo que no debe negar la posibilidad de contraer matrimonio en España a personas del mismo sexo por la sola razón de que en el país del que son nacionales los cónyuges, dicho matrimonio no producirá efectos ...*”³⁸.

Además, la DGRN hace una interesantísima puntualización en cuanto a la condición de claudicantes de estos matrimonios en un doble sentido, por un lado, desde la perspectiva de que se trata de situaciones muy vinculadas con España, y por otro, significando que hay que tener en cuenta donde se van a proyectar los principales efectos del matrimonio. Así sostiene que „... *un matrimonio no es claudicante si sus efectos sustanciales van a producirse en un país que sí admite el matrimonio entre personas del mismo sexo. Si los cónyuges tienen su domicilio en España, es indudable que el matrimonio ... surtirá plenos efectos jurídicos en España, que es el país donde primordialmente interesa que dicho matrimonio despliegue sus plenos efectos, pues los contrayentes tienen en España se <<centro social de vida>> y es en España donde su unión matrimonial surtirá sus efectos sustanciales*”³⁹.

Con independencia de lo atinado de estas afirmaciones, hay que tener en cuenta que se contuvieron en Resoluciones referentes a matrimonios que en el país de la nacionalidad de los contrayentes, aunque no iban a ser reconocidos exactamente como tales matrimonios, iban a tener notables efectos jurídicos, casi equiparables a los de la institución matrimonial. Varios de los casos se referían a cónyuges ambos de nacionalidad británica, y en el Reino Unido la *Civil Partnership Act* de 2004 considera a los matri-

monios entre personas del mismo sexo válidamente celebrados en el extranjero como *Civil Partnerships* y les confiere los efectos jurídicos que para dichas uniones prevé el ordenamiento británico, que son muy parecidos a los del matrimonio⁴⁰. En otro supuesto ambos contrayentes eran suizos, dándose la circunstancia de que en la Confederación Helvética su legislación sobre uniones domésticas registradas establece que los matrimonios entre personas del mismo sexo válidamente celebrados en el extranjero se reconocerán en Suiza como uniones domésticas registradas⁴¹.

No obstante, como muy acertadamente recuerda la propia DGRN, los contrayentes extranjeros de un matrimonio entre personas del mismo sexo válidamente celebrado en España deben saber y asumir que su matrimonio puede tener en el Estado del que son nacionales sólo ciertos limitados efectos o incluso ninguno, y deben obrar en consecuencia tomando las medidas jurídicas preventivas que sean menester. También los contrayentes españoles que se casan con extranjeros, o aun cuando ambos son españoles pero su matrimonio tiene proyección fuera de España, por ejemplo porque tienen bienes en el extranjero, deben actuar con precaución en lo tocante a la eficacia de su matrimonio fuera de nuestro país, para lo cual será necesario un análisis puntual de las circunstancias que concurren en cada caso concreto.

2. Otros problemas conexos.

A. La competencia de las autoridades españolas para celebrar matrimonios. Especial referencia al matrimonio consular.

Con carácter previo es preciso determinar la competencia internacional de nuestras autoridades para celebrar matrimonios. En base al artículo 57 del Código Civil hay que sostener que sólo son competentes en el caso de que uno de los contrayentes tenga su domicilio en España, por consiguiente, dos extranjeros pueden contraer matrimonio en España, ante una autoridad española, cuando al menos uno los contrayentes tenga su domicilio en territorio español⁴². Como afirma la Resolución-Circular de 29 de julio de 2005, „... *esta regla de competencia de autoridades, que no ha sido alterada por la Ley 13/2005, constituye un primer filtro para evitar la celebración en España de matrimo-*

³⁸ Véase por ejemplo la Resolución de la DGRN 6ª de 1 de junio de 2006.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Vid. notas 22, 23 y 24. DICEY, MORRIS & COLLINS, *The Conflict ...*, vol. 2º, pp. 857 y ss.

⁴¹ Vid.: nota 25.

⁴² Así lo confirma la reiteradísima práctica de la DGRN. Véase, entre otras, las Resoluciones de 4 de mayo de 1988 (*BIMJ*, Nº 1494, pp. 2738 y ss.), 4 de mayo de 1990 (*BIMJ*, Nº 1576, pp. 3943 y ss.) y 29 de agosto de 1992 (*BIMJ*, Nº 1652, pp. 5767 y ss.).

nios entre personas que no tengan ninguna vinculación con el ordenamiento español”. De esta manera se impide el „turismo matrimonial” en nuestro país.

La cuestión se presenta más compleja en los supuestos de matrimonio consular celebrado ante autoridades consulares españolas acreditadas en el extranjero. De acuerdo con los artículos 49 *in fine* y 51.3 del Código Civil, los cónsules españoles son competentes para celebrar matrimonios en el extranjero, pero esta competencia se ve sometida a unos importantes límites, que son los siguientes. En primer lugar, como se desprende de los artículos 49 del Código Civil y 5 del Convenio de París de 10 de septiembre de 1964⁴³, al menos uno de los contrayentes debe tener la nacionalidad española. Además, al menos uno de los contrayentes debe estar domiciliado en la correspondiente demarcación consular (*vid.* los artículos 51.3 y 57 del Código Civil). Finalmente, por aplicación del artículo 5.f) de la Convención de Viena, de 24 de abril de 1963⁴⁴, sobre relaciones consulares, es necesario que el ordenamiento del Estado receptor del cónsul español no se oponga a esta función, la cual deberá ejercerse respetando escrupulosamente cualquier limitación que pueda imponer al respecto dicho Estado. Por esta razón, la Resolución-Circular de 29 de julio de 2005 concluye que „... como consecuencia de la misma limitación impuesta por el artículo 5.f) del Convenio de Viena de 24 de abril de 1963 sobre relaciones consulares que impide ... que las funciones consulares se ejerzan en oposición a las Leyes y reglamentos del Estado receptor, lo que sujeta a las Representaciones Consulares españolas en el extranjero a un deber de respeto y no vulneración del Ordenamiento jurídico del país de acogida, los Cónsules españoles deben abstenerse, por falta de competencia, de autorizar matrimonios entre personas del mismo sexo en caso de que a ello se opongan las leyes del Estado receptor”.

La práctica de la DGRN pone de manifiesto la proyección de estos límites ante eventuales matrimonios consulares en el extranjero entre personas del mismo sexo. Así ha dicho que no caben dichos matrimonios cuando uno de los contrayentes es nacional del Estado receptor y éste somete la facultad de los cónsules a que ninguno de los contrayentes sea nacional suyo⁴⁵ o cuando el cónsul español está

acreditado en un país que no reconoce la validez de los matrimonios entre personas del mismo sexo⁴⁶.

No obstante, la propia DGRN ha propuesto reiteradamente un mecanismo para obviar los inconvenientes derivados de las limitaciones competenciales de los cónsules españoles en el extranjero, que consiste en acudir a la delegación que permite el artículo 57.2 del Código Civil. De esta manera, cuando el encargado del Registro consular no tenga la facultad de autorizar matrimonios, por oponerse a ello las normas del país receptor, sin embargo, si tiene competencia para instruir, como encargado del Registro Civil del domicilio del promotor, el expediente previo para la celebración del matrimonio, delegando que la prestación del consentimiento se realice ante el encargado de otro Registro Civil en España⁴⁷.

Incluso, la DGRN ha recurrido a otras soluciones de aplicación para evitar los problemas derivados de las mencionadas limitaciones. Así, en su Consulta de 15 de noviembre de 2006⁴⁸ resolvió acerca de la celebración del matrimonio de dos españoles del mismo sexo en la Embajada de España en Bulgaria. El ordenamiento de este país balcánico admite en principio el matrimonio consular de dos extranjeros ante las autoridades consulares acreditadas en el mismo, pero no regula el matrimonio homosexual. Sin embargo, la DGRN ha sostenido el criterio de que cabía celebrar el matrimonio proyectado, reparando en que el artículo 76.1 del Código de Derecho Internacional Privado búlgaro somete la capacidad nupcial a la ley nacional de cada uno de los contrayentes, y partiendo de que „el artículo 5.f) del Convenio de Viena contiene un reenvío al conjunto del Ordenamiento jurídico del país de recepción del Cónsul, incluidas sus normas de conflicto de leyes, y no sólo a sus normas de Derecho material”, ha concluido que podrían „... acogerse al matrimonio consular parejas de ciudadanos españoles con residencia en países cuya legislación material no autorice el matrimonio entre personas del mismo sexo, pero cuyas normas de conflicto remitan a la ley personal de los contrayentes, lo que abriría la

⁴³ BOE de 19 de enero de 1977.

⁴⁴ BOE de 6 de marzo de 1970.

⁴⁵ Consulta 1ª de 25 de octubre de 2005. *AnDGRN*, 2005, pp. 3382 y ss. Sobre celebración en el Consulado General de España en Santo Domingo de un matrimonio entre personas del mismo sexo, siendo uno de los contrayentes español y el otro dominicano y oponiéndose República Dominicana a que los cónsules extranjeros acreditados ante ella puedan celebrar matrimonios

en los que uno de los contrayentes sea dominicano.

⁴⁶ Consulta 2ª de 25 de octubre de 2005. *AnDGRN*, 2005, pp. 3384 y ss. Referente al matrimonio entre dos españoles del mismo sexo en el Consulado General de España en Ciudad del Cabo, cuando aun Sudáfrica no admitía la validez de estos matrimonios.

Consulta 1ª de 26 de octubre de 2005. *AnDGRN*, 2005, pp. 3386 y ss. Sobre matrimonio entre personas del mismo sexo en el Consulado General de España en Boston.

⁴⁷ *Id.* las Consultas citadas en las dos notas anteriores y la Resolución de la DGRN de 15 de septiembre de 1995. *RAJ*, 1995, Nº 6881.

⁴⁸ *BIMJ*, Nº 2077, 2006, pp. 5226 y ss.

puerta a la aplicación de la Ley española, evitando así la limitación competencial derivada del artículo 5.f) del reiterado Convenio de Viena. Se trata de un caso simétrico al del matrimonio en España entre contrayente español y contrayente extranjero nacional de un país cuyas leyes materiales no permiten el matrimonio entre personas del mismo sexo, pero cuyas normas de Derecho Internacional Privado fijan puntos de conexión en materia de requisitos para la celebración del matrimonio distintos al de la *lex patriae* del contrayente y supongan que la Ley aplicable resultante sea la española o cualquiera otra de las que admiten el matrimonio entre personas del mismo sexo. Dicho en otros términos, el matrimonio en estos casos será válido cuando la norma de conflicto extranjera del país que corresponda a la nacionalidad del consorte extranjero reenvíe a la ley española, ... Debe entenderse que este reenvío cumple las exigencias del artículo 12.2 del Código Civil ... ”⁴⁹.

B. La cuestión del reconocimiento de matrimonios entre personas del mismo sexo celebrados en el extranjero con anterioridad a la Ley 13/2005.

La Resolución-Circular de 29 de julio de 2005 aborda también el problema del reconocimiento en nuestro país de los matrimonios celebrados en el extranjero entre españoles o entre españoles y extranjeros del mismo sexo antes de la entrada en vigor de la Ley 13/2005. Ciertamente, debe tratarse de supuestos cuantitativamente muy escasos de matrimonios celebrados en Holanda, Bélgica y Canadá. La mencionada Ley no contiene ninguna norma de Derecho Transitorio en cuanto a su aplicación en el tiempo. La DGRN se ha inclinado por el reconocimiento de tales matrimonios, sosteniendo que: „El dato esencial del que se ha de partir en la interpretación de la cuestión es la de que la diversidad/identidad de sexos está ligada a la propia concepción del matrimonio, forma parte constitutiva de su propia naturaleza institucional, por lo que no se ha de abordar el problema desde la perspectiva de la capacidad matrimonial, lo que podría suponer la apreciación de un vicio de nulidad no convalidable por falta de capacidad en tales matrimonios. Por ello la cuestión hace tránsito a la del reconocimiento por España de una institución, la del matrimonio de personas del mismo sexo, legalizada antes que en España en otros tres países (Holanda, Bélgica y Canadá), y que ha de afectar a las relaciones jurídico-matrimoniales constituidas al amparo de la legislación de algunos de estos países antes de la entrada en

vigor para España de la Ley 13/2005, y ello incluso en el caso de que ninguno de los contrayentes fuere español. En definitiva, si es patente que España reconoce el divorcio vincular como causa de disolución del matrimonio obtenido por resolución judicial extranjera anterior a la admisión del divorcio en España por la reforma del Código Civil introducida por la Ley 30/1981, de 7 de julio, igualmente se ha de reconocer el matrimonio entre personas del mismo sexo celebrado ante autoridad extranjera antes de la entrada en vigor de la Ley 13/2005”.

Es decir, para la DGRN no estaríamos ante un problema de eficacia retroactiva de las leyes, sino ante el reconocimiento actual de una institución previamente desconocida en nuestro país, pero existente en otros e introducida *ex novo* en nuestro ordenamiento. La DGRN también puntualiza que tal reconocimiento como matrimonios no se puede extender a otras figuras que en los Estados en los que se han creado de acuerdo con sus ordenamientos no gozan de la consideración de matrimonios.

C. La incidencia del certificado de capacidad nupcial.

En el Derecho comparado existen algunos ordenamientos, —entre ellos no está el español— que para celebrar el matrimonio en el que uno de los contrayentes es extranjero, exigen la previa presentación de un certificado de capacidad nupcial expedido por las autoridades del Estado de la nacionalidad o del domicilio del contrayente extranjero. De esta manera tratan de evitar matrimonios claudicantes⁵⁰. Para hacer frente a este problema, el artículo 252 del Reglamento del Registro Civil regula la expedición del certificado cuando se le requiere al contrayente en el extranjero.

Además, España es parte del Convenio relativo a la expedición de un certificado de capacidad matrimonial, hecho en Munich el 5 de septiembre de 1980⁵¹. El Convenio dispone que cada Estado miembro se obliga a expedir un certificado de capacidad matrimonial conforme al modelo anejo al Convenio, cuando uno de sus nacionales, o un refugiado o un apátrida cuyo estatuto personal se rijan por la ley de dicho Estado, lo solicite para la celebración de su matrimonio en el extranjero y reúna de acuerdo a la ley del Estado que expida el certificado, las condiciones precisas para contraer el matrimonio.

En su Resolución 4ª de 7 de abril de 2006⁵², la DGRN resolvió el caso del matrimonio entre dos

⁴⁹ Vid. el apartado II.2.D de este artículo.

⁵⁰ L. PALSSON, „Marriage and Divorce”, *IECL*, vol. III, cap. 16, pp. 102-104.

⁵¹ Vid. nota 12.

⁵² *Aranzadi RJ*, 2007\3357.

varones, uno español y otro portugués; dándose la circunstancia de que tanto España como Portugal son miembros del citado Convenio de Munich de 5 de septiembre de 1980. El Encargado del Registro Civil exigió al contrayente portugués la aportación del certificado de capacidad matrimonial, y al no ser aportado, acordó no haber lugar a la aprobación del matrimonio. Planteado el correspondiente recurso, la DGRN admitió la pretensión de los contrayentes y revocó la decisión del Encargado del Registro Civil. La DGRN, partiendo de que el matrimonio entre personas del mismo sexo será válido en España por aplicación de la ley material española, aunque la ley nacional del contrayente extranjero no lo permita, sostuvo que tal conclusión no puede verse alterada por el hecho de que los Estados de ambos contrayentes sean miembros del mencionado Convenio. En este sentido sostuvo que „...según resulta de la interpretación auténtica de dicho Convenio contenida en el Rapport explicatif ... este no se opone a la aplicación de las reglas en vigor en los Estados contratantes que no exigen un certificado de capacidad matrimonial, previsión que encaja precisamente en el caso español, ya que la única norma de

Derecho Interno que contempla la exigencia de tales certificados ... es el artículo 252 del Reglamento del Registro Civil que contiene una norma de extensión inversa ... pero obsérvese que el ... precepto no impone un trámite obligado de la expedición de certificado de capacidad matrimonial, sino que a modo de norma de extensión inversa prevé el procedimiento de expedición de tales certificados cuando la Ley extranjera correspondiente al lugar de celebración del matrimonio, con arreglo a cuya forma éste haya de tener lugar, exija la presentación de un certificado de capacidad matrimonial. Regla que no resulta aplicable al presente supuesto en el que el matrimonio proyectado se pretende celebrar en España”.

Igualmente, en su Resolución 6ª de 26 de octubre de 2005⁵³ la DGRN al abordar el caso de un matrimonio entre dos varones, uno español y el otro hindú, siendo así que India no es miembro del Convenio de Munich, entendió que era superfluo e innecesario exigir al contrayente extranjero la presentación de un informe consular acreditando que tal matrimonio era válido de acuerdo con su ley personal.

Copyright© José Luis IRIARTE ÁNGEL, 2010

⁵³ BIMJ, N° 2013, 2006, pp. 2103 y ss.

SUBIECTII RELATIILOR INTERNAȚIONALE ȘI REGLEMENTAREA JURIDICĂ A RELATIILOR INTERNAȚIONALE

*Alexandru BURIAN**

СУБЪЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Наиболее важными действующими лицами на международной арене являются государства. Государственные границы определяют пределы государственной территории, т.е. территории, на которую распространяется суверенитет того или иного государства. Принятие законов и их исполнение, сбор налогов, внешнеэкономическая деятельность и другое на территории конкретного государства осуществляются самим государством. Суверенитет государства признается другими государствами путём установления дипломатических отношений и, как правило, членством в Организации Объединенных Наций.

В политической жизни, и нередко в работах по МО, термины государство, нация, страна, народ используются как синонимы. Например, заявления о том, что «Молдова намерена интегрироваться в Европейский союз» или «Россия выступает против расширения НАТО» или «Казахстан поддержал Россию в вопросе определения статуса Каспийского моря» не означает, что все в Молдове, России или в Казахстане придерживаются этой позиции. Многие даже не знают об этом (социологи отмечают, что в среднем даже в периоды избирательных кампаний вопросы внешней политики интересуют максимум 15 % избирателей). На деле, государства подписывают соглашения, делают заявления по принципиальным вопросам международной жизни, как правило, в результате долгого и трудного процесса согласования интересов различных групп – политиков, дипломатов, предпринимателей, военных, представителей спецслужб и т.д. В конечном счете, окончательное решение принимается очень узким кругом лиц или даже одним лицом – главой государства.

SUBJECTS OF INTERNATIONAL RELATIONS AND LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL RELATIONS

States are the most important actors at the international arena. Frontiers define limits of the state territory, i.e. territory on which the sovereignty of this or that state extends. Adoption of laws and their enforcement, tax collection, foreign trade activities, and others within the given state are carried out by the State. State sovereignty is recognized by other states through the establishment of diplomatic relations and, as a rule, through the membership in the United Nations.

In political life, and often in works on international relations, the terms „state”, „nation”, „country”, „people” are used as synonyms. For example, the following statement „Moldova intends to integrate into the European Union” or „Russia opposes NATO expansion”, or „Kazakhstan has supported Russia in the issue of determining the status of the Caspian Sea” does not denote that all in Moldova, Russia and Kazakhstan hold this position. Many do not even know about it (sociologists point out that, on the average even in times of election campaigns, foreign policy questions interest a maximum of 15 % voters). In practice, the states sign agreements, make statements on matters of the international life, usually as a result of a long and difficult process of coordination of interests of various groups – politicians, diplomats, businessmen, military, intelligence, etc. Ultimately, the final decision is accepted by a very narrow circle of persons or even one person – the head of the state.

* *Alexandru BURIAN* – doctor habilitat în drept, profesor universitar, președinte al Asociației de Drept Internațional din Republica Moldova.

1. STATUL

De regulă, fiecare stat își are liderul său (regele, președintele sau prim-ministrul), care reprezintă statul în arena internațională. În unele țări (în SUA, de exemplu), șeful statului conduce în același timp și guvernul.¹ Oricum, liderii de stat sunt persoane de cea mai mare importanță în relațiile internaționale. În majoritatea cazurilor, în activitatea internațională ei se sprijină pe o structură birocratică – ministerul afacerilor externe, care activează în numele statului.

În rezultatul procesului decolonizării și dezmembrării statelor federative ale blocului socialist, numărul de state ale lumii a crescut considerabil, depășind cifra de 190. Indiscutabil, majorarea numărului de actori în arena internațională complică relațiile internaționale și solicită timp pentru aducerea lor în ordine.

Totodată, trebuie de avut în vedere că *statele se deosebesc izbitor* unul de altul după numărul populației, volumul produsului intern brut, potențialul economic și militar. De exemplu, în 23 de state ale lumii locuiesc 75% ale întregii populații de pe planetă (China, India, SUA, Indonezia, Brazilia, Rusia, Japonia, Pakistan, Bangladesh, Niger, Mexic, Germania, Vietnam, Filipine, Iran, Turcia, Thailanda, Marea Britanie, Italia, Franța, Egipt, Ucraina, Etiopia), în 15 state se produc 75% ale tuturor mărfurilor și sferelor de servicii (SUA, Japonia, China, India, Germania, Rusia, Franța, Marea Britanie, Italia, Brazilia, Mexic, Canada, Indonezia, Spania, Republica Coreea) și doar câteva state posedă arma nucleară (SUA, Rusia, Marea Britanie, Franța, China). În același timp, de un potențial militar apt de a pricinui daune programate oricărui inamic dispun doar SUA și Rusia. Este clar că doar aceste două țări sunt cei mai importanți subiecți ai relațiilor internaționale atât la nivel global cât și regional. Nu este întâmplător faptul că specialiștii în domeniul relațiilor internaționale acordă o atenție deosebită celor mai puternice state, pe care le numesc *mari puteri* (great powers) și *puteri mijlocii* (middle powers).

Deși în literatura de specialitate nu există o definiție clară a acestei categorii de state, vom menționa că la *categoria marilor puteri* sunt raportate doar câteva state. În secolul XX, din clubul marilor puteri făceau parte numai țările europene. Uneori statutul respectiv era atribuit în mod *formal* (de exemplu, „concernul” statelor europene, înființat

la Congresul din Viena, sau calitatea de membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU).

În general, *timp îndelungat se considera că criteriul principal pentru „marile” puteri îl constituie potențialul militar al statului* – un stat mare poate fi provocat la război doar de un alt stat mare. În afară de aceasta, *interesele naționale ale statelor mari, de regulă, depășesc cu mult limitele frontierelor naționale și comportă un caracter global*.

Marile puteri, de regulă, dispun de cele mai puternice forțe armate. În acest caz, situația se sprijină pe o economie dezvoltată, în stare să asigure cheltuielile legate de întreținerea forțelor armate, dezvoltarea industriei de război, științelor fundamentale și aplicate. La rândul ei, o asemenea economie se sprijină pe un ansamblu întreg de factori – suficiența cantitativă a resurselor umane bine pregătite, posesiunea rezervelor necesare de materie primă, nivelul tehnologic înalt al sferei de producție. Deoarece posesiunea acestor resurse reprezintă un factor durabil, numărul de membri ai clubului marilor puteri nu se schimbă prea des. Doar o înfrângere suferită în războaiele mondiale și, în consecință, micșorarea teritoriului, pierderea temporară a suveranității excludeau vremelnic unele state (Germania și Japonia) din rândul marilor puteri.

Care țări fac astăzi parte din numărul marilor puteri? În primul rând, *Statele Unite ale Americii*. Dacă reieșim din faptul că volumul PIB-ului reprezintă indicele forței economice al unui stat, în acest caz SUA (peste 7 trilioane de dolari) întrec substanțial Japonia (ceva mai puțin de 5 trilioane). Dispunând de o economie viguroasă, Japonia, ca și Germania, care se află pe locul patru, din punct de vedere militar, sunt mai puțin dezvoltate din cauza limitărilor impuse în rezultatul celui de-al Doilea Război Mondial. Cu toate acestea, forțele defensive ale Japoniei și bundeswehrului dispun de cea mai modernă armă (cu excepția celei nucleare), dar care este aplicată dincolo de hotarele propriului teritoriu doar în cazuri excepționale (participarea bundeswehrului la operația de pacificare din Iugoslavia).

China reprezintă una din cele mai mari puteri economice (PIB-ul atinge 1 trilion de dolari). Resursele umane enorme, stabilitatea politică, administrarea efectivă și un șir de alți factori asigură creșterea economică vertiginoasă (circa 10% anual la începutul anilor '90). Proporțiile impunătoare ale forțelor armate, care se modernizează în decursul ultimilor ani, sunt apte pentru soluționarea problemelor mai mult de ordin regional, decât global. Cu toate acestea, posesia armei nucleare și a mijloacelor moderne de amplasare, de asemenea, calitatea de membru permanent al Consiliului de Securitate

¹ Бернар Жакье, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы. Учебное пособие*. – Н. Новгород: Пресс Университет де Гренобль; Изд-во Нижегородского ун-та, 1997. – 173 с., стр. 9-25; 118-128; *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В. Торкунова. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. – 584 с., стр. 168-172.

al ONU, îi permite Chinei să se mențină în rândul marilor puteri.

Rusia, chiar și după desființarea URSS, își păstrează statutul uneia din marile puteri ale lumii. Forțele armate numeroase și, mai ales, componenta lor nucleară, resursele naturale foarte bogate, teritoriul enorm, forțele calificate de muncă, nivelul dezvoltat al științei, de asemenea, calitatea de membru permanent al CS al ONU reprezintă argumente importante în acest sens.

Franța și Marea Britanie, cu un PIB de peste 1 trilion de dolari fiecare, fac parte din statele cu cel mai înalt nivel al dezvoltării economice. Ele, de asemenea, sunt membri permanenți ai CS al ONU și fac parte din clubul statelor nucleare.

Astfel, din numărul marilor puteri fac parte cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU (SUA, Rusia, Franța, Marea Britanie și China). Aceleași state dispun de cel mai mare arsenal al armei nucleare. Din punct de vedere politic, și mai ales economic, *Japonia și Germania*, de asemenea, pot fi atribuite la marile puteri.

Acestor șapte state le revine aproape o jumătate din PIB-ul mondial. În consecință, deoarece cealaltă jumătate revine unui număr de mai mult de 180 de state, concentrarea influenței în mâinile marilor puteri este cu adevărat impunătoare.

Vom menționa că statutul de mare putere nu reprezintă o valoare constantă. Britania și Franța sunt mari puteri de patru secole, Rusia și Germania – de două secole, SUA și Japonia – de un secol, China – de ceva mai mult de 50 de ani. În diferite timpuri, statutul de mari puteri l-au avut șase state – Italia, Austro-Ungaria, Spania, Imperiul Otoman, Suedia și Olanda.

După influența ce le revine în sfera relațiilor internaționale, *puterile mijlocii* se află pe o treaptă mai jos. De regulă, *ele joacă un rol-cheie la nivel regional*, deși unele participă destul de activ în procesul de soluționare a problemelor globale (de exemplu, din membrii clubului celor șapte state mari fac parte *Canada și Italia*, care nu dispun de statutul de mari puteri).

Indiscutabil, din rândul celor mai influente *puteri mijlocii* fac parte și giganții regionali – *India* (PIB – 1,5 trilioane dolari) și *Brazilia* (0,8 trilioane dolari), ca și *Canada și Italia*, menționate deja. Creșterea vertiginoasă a indicilor economici ai *Mexicului, Coreei de Sud, Turciei și Iranului*, de asemenea, situează țările date în primul eșalon al puterilor mijlocii.

Din *al doilea eșalon* fac parte statele cu un potențial economic mai mic sau cu o specializarea clar exprimată: *Taiwanul, Indonezia, Australia,*

Spania, Ucraina, Argentina, Israel, Arabia Saudită, Egiptul, Pakistanul, RAS și Kazahstanul.

Din *al treilea grup* al puterilor mijlocii fac parte țările europene nu prea mari cu o industrie dezvoltată (*Olanda, Suedia, Belgia*), de asemenea, statele activitatea cărora depășește hotarele lor naționale (*Venezuela, Nigeria, Siria, Irak, Coreea de Nord*).

Atenția de care se bucură puterile mijlocii în sfera relațiilor internaționale, este considerabil mai mică decât cea acordată marilor puteri. Lor, însă, le revine un rol substanțial la nivel regional, iar făcând parte din organizațiile internaționale (de exemplu, OSCE, OPEC, NATO) și organisme supranaționale (UE), ele participă și la soluționarea problemelor globale.

2. FORME DE STATE

De regulă, formele de state se examinează sub trei aspecte: forma de guvernământ, orânduirea de stat, regimul politic.²

Forma de guvernământ, adică sistemul de organizare a organelor supreme ale puterii de stat, conține următoarele varietăți:

a) Republica – reprezintă o formă de guvernământ în care toate organele puterii de stat, inclusiv șeful statului, sunt alese pe un timp determinat. Republica reprezintă cea mai democratică formă burgheză de guvernare, creând comodități politice considerabile pentru proletariat, asigurând totodată dictatura burgheziei.

Există două forme principale de republică: prezidențială și parlamentară.

Republica prezidențială (SUA, Filipine) se caracterizează prin concentrarea în mâinile președintelui a împuternicirilor de șef al statului și de șef al guvernului.

Organele supreme ale puterii de stat în acest caz dispun de o independență considerabilă.

Republica prezidențială se caracterizează prin însușiri cum ar fi modul neparlamentar de alegere a președintelui țării, procedura neparlamentară de formare a guvernului, lipsa responsabilității parlamentare și dreptul președintelui de a desființa parlamentul.

În republica parlamentară (Italia, Germania), guvernul condus de prim-ministru este format de parlament și poartă răspundere politică în fața lui pentru activitatea încredințată (în parlamentele bicamerale, de regulă, în fața camerei de jos). Șeful statului (președintele), se alege de către parlament și este împuternicit cu dreptul de a desființa parla-

² *Теория государства и права*, под ред. К.А.Мокичева. – Москва, «Юридическая литература», 1998, – 632 с., стр. 76-86; 90-95; 116-119.

mentul. În sistemul organelor supreme ale puterii, rolul principal aparține guvernului, care controlează activitatea parlamentului și îndeplinește toate împuternicirile ce aparțin, conform constituției, președintelui.

b) Monarhia – formă de guvernământ în care șeful statului este un monarh (rege, țar, împărat, șah etc.) ereditar, jețul de ceremonie pentru suveran fiind transmis de la un reprezentant la altul al casei domnești, conform legilor succesiunii la tron. Din punct de vedere juridic, puterea monarhului se consideră neproductivă, suveranul fiind absolvit de vreo oarecare răspundere pentru propriile acțiuni.

În timpurile noastre orice monarhie este constituțională, puterea monarhului fiind limitată prin legea fundamentală a țării. În dependență de gradul de limitare a puterii monarhului, există două forme istorice de monarhie: dualistă și parlamentară.

Monarhia dualistă reprezintă o etapă de tranziție de la absolutismul feudal la forma de guvernământ a statalității burgheze. Exprimând interesele feudărilor puternici, puterea monarhului este limitată doar la domeniul legislativ de un parlament neînsemnat, care exprimă în principal interesele burgheziei. Guvernul poartă răspundere numai în fața monarhului, care îl și formează. Parlamentul nu exercită nici o influență directă asupra guvernului. Existând într-un număr mic de țări, monarhia dualistă, practic, este pe cale de dispariție.

În monarhia parlamentară, puterea monarhului este limitată nu numai în sfera legislativă, ci și în cea executivă. Acest lucru își găsește expresia în instituția responsabilității guvernului în fața parlamentului. Monarhia parlamentară (Marea Britanie, Belgia, Suedia, Japonia ș. a.) reprezintă o formă specific burgheză de guvernământ. Elementul feudal este nesemnificativ în ea.

Prerogativele și împuternicirile monarhului sunt limitate de facto, nu și de iure, deoarece ele nu sunt anulate prin lege, în cazurile unor conflicte interne acute putând fi aplicate în calitate de armă suplimentară pentru apărarea intereselor de stat. Astfel, regina Angliei dispune de dreptul de veto, care nu se aplică încă din anul 1707.

Forma orânduirii de stat reprezintă un sistem național-teritorial de organizare a statului, cu următoarele varietăți:

a) State unitare, adică state contopite. O asemenea formă există în cazurile când teritoriul țării este divizat în unități administrative, care nu sunt de sine stătătoare din punct de vedere politic. În asemenea țări există organe centrale unice ale puterii de stat, constituție, cetățenie, sistem judiciar și sistem de drept unice. Unitățile administrativ-teritoriale au

anumite împuterniciri administrative, realizate de către organele de autoadministrare locală, care activează sub controlul puterii centrale.

b) State federative. Asemenea forme există acolo, unde teritoriul țării este împărțit pe unități aparte, împuternicite cu un anumit grad de independență politică (state, provincii, landuri, cantoane). Guvernul unional și subiecții federației dispun de anumite sfere de împuterniciri, stabilite în constituții. De regulă, în federații, în același rând cu constituția unională există și constituțiile subiecților federației, cetățenia dublă și sistemul dublu de drept, iar în parlament se instituie, de regulă, a doua cameră, ca organ al reprezentanței federative. Majoritatea federațiilor sunt construite nu după principiul național, ci teritorial (SUA, RFG, Suedia, Australia, Austria ș. a.), fără a-și pune scopul soluționării problemei naționale. Acest lucru se explică prin faptul că majoritatea federațiilor sunt mononaționale. În perioada postbelică s-au conturat federații noi în țările multietnice (în Myanmar, de exemplu), care și-au creat unități administrativ-teritoriale după criteriul național, iar Constituția din 1947 a Birmaniei a proclamat chiar dreptul de a ieși din uniune.

Regim politic – sistem de metode și procedee de realizare a puterii politice. Regimul politic reprezintă formula celui mai flexibil element de schimbare a formei de stat, deoarece de obicei acest proces se produce în afara cadrului juridic.

Există două metode principale de guvernământ: democratică și autoritară.

Regimul democratic se caracterizează prin proclamarea drepturilor și libertăților, garanțiilor constituționale și legalității. Ca metodă a puterii de stat, din punct de vedere formal, democrația se sprijină pe principiul guvernării majorității.

Metoda autoritară de guvernământ se aplică în cazurile când în exercitarea puterii de stat se recurge la procedee de constrângere, samovolnicie.

Metoda autoritară poate exista în cadrul oricărei forme de guvernământ și orânduirii de stat, dar ea provoacă schimbări structurale și funcționale acute ale mecanismului statal. Direcția principală a acestor schimbări constă în lichidarea sau reducerea la tăcere a tuturor instituțiilor reprezentative, fuziunea aparatului de partid cu cel de stat, instaurarea deschisă a terorii exercitate de toate verigile aparatului de stat.

3. MECANISMUL STATULUI

Mecanismul statului modern reprezintă un aparat ramificat al puterii, format din diferite organe care pot fi împărțite în trei grupuri principale.

1) Organele centrale ale puterii de stat reprezintă partea superioară a mașinii de stat. Ele sunt supuse unor schimbări periodice, care depind de evoluția luptei politice. Din ele fac parte:

a) *Șeful statului* – președintele, monarhul. El este apreciat în calitate de exponent nominal al puterii executive și reprezentant suprem al statului în sfera afacerilor externe. Șeful statului este împuternicit cu un șir de împuterniciri tradiționale, care în realitate se aplică rar. În țările parlamentare șeful statului, de regulă, este pasiv.

b) *Parlamentul* – organ reprezentativ național al societății, ales de populație. Tradițional, parlamentele erau concepute conform sistemului bicameral. Cu toate acestea, în prezent, majoritatea parlamentelor sunt unicamerale. Explicația acestei situații constă în faptul că aproape toate statele tinere au refuzat sistemul bicameral pe motiv că a doua cameră nu numai că târăgănează procesul legislativ, ci și reprezintă o piedică suplimentară în calea adoptării legilor progresiste. Camerele superioare (ale reprezentanților) există, de obicei, doar în statele federative. Împuternicirile principale ale parlamentului constau în adoptarea legilor, confirmarea bugetului și exercitarea controlului asupra activității guvernului (de ultima împuternicire sunt lipsite parlamentele republicilor prezidențiale și monarhiile dualiste). Deși statutul juridic și rolul practic al unor parlamente este diferit, trăsăturile lor comune constau, în primul rând, în faptul că funcția legislativă în realitate se realizează nu atât de parlamente, cât de guverne, care emit acte normative cu putere de lege (activitate legislativă delegată) și asigură controlul asupra activității legislative a parlamentelor; în al doilea rând, parlamentele doar confirmă proiectele de buget elaborate de guverne, care, deseori, sunt executate chiar fără confirmarea parlamentară.

Controlul parlamentar asupra activității guvernului în cea mai mare parte poartă un caracter formal. Format din liderii majorității, guvernul asigură controlul asupra fracțiunii sale parlamentare. Autorii occidentali nu numai că tănuiesc acest lucru, ci chiar apreciază starea de subordonare a parlamentelor ca un element esențial al „formeii parlamentare de guvernare”. Astfel, Jeannigs scrie următoarele: „Teoretic, parlamentul controlează guvernul... În realitate, însă, guvernul controlează parlamentul... Unicul lucru pe care el (parlamentul) poate să-l facă, e să critice (guvernul)”.

În ciuda numeroaselor neajunsuri ale parlamentelor, în condițiile democrației ele rămân instituții politice de cea mai mare importanță.

c) *Guvernul* – organ colegial executiv al puterii

de stat, care gestionează activitatea întregului aparat de stat. Guvernele sunt formate din șefi ai instituțiilor executive centrale și conduse de prim-miniștri în republicile parlamentare și președinți de țară în republicile prezidențiale.

2) Aparatul de stat reprezintă un ansamblu de organe executive ale puterii de stat cu jurisdicție teritorială națională. Aparatul de stat este un element permanent al statului, componența căruia în principal nu depinde de regroupările ce se produc în straturile de sus ale politicii. El rămâne și activează în continuare, indiferent de schimbarea guvernelor și modificările componenței politice a parlamentelor. Atribuțiile aparatului de stat constau în executarea nemijlocită a funcțiilor de guvernare. Între aparatul de stat și populație nu există nici un fel de verigi intermediare – doar organele centrale ale puterii de stat.

Parte a aparatului de stat sunt armata, poliția, serviciul de informații și serviciul de contrainformații.

Armata activă este reprezentată prin efective speciale de oameni înarmați, însărcinată cu funcții de apărare a statului față de primejdii ce provin din afară.

Poliția reprezintă efective speciale de oameni înarmați, însărcinați cu menținerea ordinii în societate. Există câteva genuri de poliție, cele mai cunoscute dintre ele fiind poliția criminalistă și poliția politică. În cazul „dezordinii în masă”, toate genurile de poliție se mobilizează pentru reprimarea armată a unor posibile manifestări împotriva statului.

Serviciul de informații și serviciul de contrainformații sunt organe care asigură colectarea respectivă a informației despre statele străine și contracararea agenturii străine.

3) Organele locale de autoadministrare publică, în țările democratice, se aleg de populația unităților administrativ-teritoriale și a localităților corespunzătoare și gestionează, în limita competențelor încredințate, problemele economice locale, a comunicațiilor, învățământului, ocrotirii sănătății și altele. Într-un șir de țări (SUA, Marea Britanie) aceste organe din punct de vedere formal sunt de sine stătătoare, în alte țări (Italia, Franța) ele se află sub controlul direct al organelor puterii centrale.

Organele locale de autoadministrare publică întotdeauna se află sub controlul puterii centrale, exercitat sau pe linia financiară (subvenții, alocații etc.) sau administrativă (dizolvarea municipiilor, eliberarea din funcție a primarilor, anularea hotărârilor și dispozițiilor adoptate de organele municipale).

Un loc aparte în sistemul organelor de stat revine

instanței judecătorești. Sarcina sa principală constă în ocrotirea ordinii de drept, apărarea persoanei și proprietății.

Schema expusă mai sus a organelor statului este tipică pentru toate statele democratice unitare. În statele federative există un element suplimentar – organele puterii și administrării subiecților federației, statutul juridic al cărora este stipulat în constituțiile federative și, aparte, în constituțiile unităților teritoriale federative (statelor). În sens structural și funcțional, aceste organe de fapt se contopesc cu aparatul puterii centrale.

4. SISTEMUL POLITIC AL SOCIETĂȚII

Democrației îi este specific multipartidismul, care e condiționat de două motive principale: în primul rând de caracterul complex al componenței societății; în al doilea rând, de existența diverselor grupări concurente în stat și societate.

În unele țări există o formă specifică a multipartidismului – sistemele de două partide, care au apărut fie pe cale istorică (SUA, de exemplu) sau au fost implementate pe cale artificială (Brazilia, Columbia).

Ca instituții politice, partidele exercită două funcții de bază: funcția de prelucrare ideologică a populației, în scopul de a ajunge sau de a rămâne la putere, și funcția de luptă cu diverse grupări concurente pentru a învinge în lupta pentru putere. Concurența în acest caz întâi de toate se manifestă în forma luptei electorale, forțele concurenților fiind apreciate după numărul voturilor acordate lor. Fiecare partid se străduiește să ia în mâinile sale pârghiile de conducere a statului, pentru a folosi puterea în propriile interese, obținând o legislație, buget, politică externă etc. avantajoase anume pentru acest partid.

În afară de partide, în societate există și organizații sociale (neguvernamentale), care au calități asemănătoare cu unele organizații de stat, dar și trăsăturile lor distincte.

Asemănarea principală a organizațiilor neguvernamentale cu cele de stat constă în următoarele:

- a) toate sunt organizații de cetățeni;
- b) trebuie să-și desfășoare activitatea în baza principiului legalității.

Totodată, între organizațiile neguvernamentale și cele de stat există și deosebiri.

În primul rând, organizațiile neguvernamentale se înființează la inițiativa și în baza liberului consimțământ al membrilor lor, în timp ce organizațiile de stat, de regulă, sunt instituite prin dispoziții, adică la

indicația instanțelor superioare. Organele de conducere ale organizațiilor neguvernamentale în fiecare caz sunt alese de către membrii acestor organizații, gestionarea treburilor realizându-se prin spiritul de inițiativă, liberul consimțământ și în mod gratuit. Statul, însă, este condus de un aparat remunerat de oameni. În multe cazuri, organele de conducere ale organizațiilor de stat nu sunt alese, ci desemnate de către organele superioare. Doar organele de conducere ale instituțiilor reprezentative se înființează pe calea alegerilor. În al doilea rând, organizațiile neguvernamentale asigură executarea sarcinilor care stau în fața lor numai prin convingere, educație, influență din partea societății. Organizațiile de stat, în caz de necesitate, pot aplica metode de constrângere pe linie de stat. În al treilea rând, organizațiile neguvernamentale reunes și reprezintă în rândurile lor doar o parte a populației. Respectiv, dispozițiile lor sunt autoritare numai pentru membrii propriilor organizații și reprezintă, de regulă, un imperativ moral. Organizațiile de stat, însă, de exemplu instituțiile reprezentative, activează în calitate de reprezentanți oficiali ai întregii societăți, dispozițiile lor având putere obligatorie pentru întreaga populație a raionului, orașului, circumscripției, județului, regiunii, cantonului, statului respectiv. În al patrulea rând, organizațiile neguvernamentale se deosebesc prin caracterul benevol al apartenenței la organizație și toată activitatea lor se bazează pe egalitatea membrilor în relațiile dintre ei. În organizațiile de stat, dimpotrivă, relațiile dintre lucrători se bazează pe principiul subordonării de serviciu. În al cincilea rând, patrimoniul organizațiilor neguvernamentale se acumulează, de regulă, din contul mijloacelor materiale ale propriilor membri (cotizații de intrare și de membru etc.). La crearea bazei patrimoniale a organizațiilor de stat, funcționarii nu participă cu mijloacele lor materiale. Mijloacele necesare pentru existența și funcționarea organizațiilor de stat sunt asigurate din fondurile de stat în ordine centralizată.

În afară de organizațiile neguvernamentale de masă există și alte asociații, uniuni și societăți, înființate, de exemplu, conform criteriului național (Societatea nemților basarabeni din Germania, Asociația basarabenilor din Argentina, Asociația ucrainenilor din Moldova, Gagauz Halkı și altele). Aceste asociații și comunități, de asemenea, activează în cadrul legislației din țările de reședință și, de regulă, nu intră în relații de împotrivire cu organele puterii sau cu alte națiuni și etnii cu care locuiesc împreună pe teritoriul aceluiași stat.

5. DREPTUL ȘI SISTEMELE DE DREPT

Sistemele de drept

Sistemele de drept ale țărilor contemporane dezvoltate se deosebesc prin varietatea lor substanțială, cu toate acestea ele pot fi reduse la două grupuri principale.

Sistemele de drept ale țărilor Europei continentale și ale statelor care le-au însușit se caracterizează prin separarea dreptului în privat și public. În corespundere cu înțelegerea ce se acordă acestor noțiuni în statele date, dreptul privat apără interesele persoanelor private de atentatele criminale atât din partea unor cetățeni aparte cât și din partea statului. La dreptul privat se referă așa ramuri ale sale, ca cel civil, de familie, comercial. Spre deosebire de cel privat, dreptul public determină ordinea de organizare și activitate a organelor puterii și administrării și apără interesele întregii societăți și ale statului față de orice fel de atentate. Noțiunea de drept public include dreptul constituțional, administrativ, internațional, penal, procedural.

Sistemele de drept continentale separă cu claritate dreptul material și dreptul procedural. Sursa principală a dreptului este legea, care stabilește reglementările generale ale comportamentului și principiile de drept.

În aceste țări, instanța de judecată nu se ocupă de stabilirea normativelor, ea doar aplică normele de drept față de cazurile concrete. Încă o particularitate a sistemelor de drept continentale este răspândirea largă a codificării atât a dreptului material cât și a celui procedural.

Sistemele de drept anglo-saxone au ca punct de pornire dreptul general din Anglia, care și-a făcut apariția la răscrucea secolelor XI-XII. Aceste sisteme de drept nu cunosc delimitarea dreptului în privat și public. În ele lipsește delimitarea dreptului material și procedural. În țările anglo-saxone nu sunt delimitate structural ramurile de drept, cunoscute în Europa continentală. De asemenea, ele nu sunt codificate.

Sursa principală a dreptului în aceste țări este precedentul judiciar (dreptul general), care se consideră obligatoriu pentru toate instanțele judiciare în procesul de cercetare a cauzelor analogice. Instanța de judecată este făuritoarea dreptului, dar creează norme cazuistice, nu generale, adică determină regulile pentru soluționarea cazului concret. În țările anglo-saxone, noțiunile de drept și lege nu coincid. Legea parlamentară devine lege a țării numai în cazul dacă este aplicată și interpretată în instanța de judecată. Un rol considerabil ca sursă a dreptului în aceste țări revine cutumelor și acor-

durilor constituționale. Ultimele sunt destul de larg aplicate în sfera realizării puterii de stat. În tratarea cunoscutilor savanți britanici, acordurile constituționale reprezintă norme nejuridice de reglementare a ordinii de aplicare a normelor de drept.

Raportul dintre dreptul internațional și dreptul național

Problema raportului, acțiunii reciproce dintre dreptul internațional și cel național, intern de stat, reprezintă astăzi una din cele mai importante și mai complicate probleme ale jurisprudenței.

Raportul celor două sisteme de drept se determină prin caracterul reciproc al relațiilor reglementate de ele. Inițial, dreptul internațional nu influența asupra dreptului național. Hotărâtoare era influența dreptului național, mai dezvoltat. Problema a căpătat un caracter mai accentuat doar la sfârșitul secolului XIX. Urmând viziunile lui Georg Hegel, unii juriști germani au formulat concepția primatului dreptului național, care corespundea intereselor politicii externe a Germaniei, preocupată de reîmpărțirea lumii. A.Tzorn, de exemplu, aprecia dreptul internațional ca „drept extern de stat”, normele căruia sunt juridice doar în măsura în care fac parte din dreptul național. O asemenea concepție este nihilistă, deoarece neagă existența juridică a dreptului internațional.

Supusă de la bun început criticii în literatură, teoria nihilistă nu a evoluat. Cu toate acestea, recidivele sale se fac simțite din când în când. La vremea sa, A.Ia.Vișinski susținea teoria priorității dreptului național. Formula lui A.Tzourn este reprodusă, cuvânt cu cuvânt, de juristul israelitean A.Levontin. Cu mult mai important însă este faptul că în practica organelor de stat se observă tendința de a recunoaște prioritatea reală a dreptului național.

La sfârșitul secolului XX, a fost elaborată și concepția dualismului. Conform acesteia, dreptul internațional și cel național acționează în sfere diferite, reprezintă sisteme de drept de sine stătătoare, care nu se condiționează una pe alta. O recunoaștere deosebit de largă, dualismul și-a găsit-o în doctrină. Adepții săi, chiar și în timpurile noastre, consideră că „în calitate de sisteme, din punct de vedere formal, dreptul internațional și cel național niciodată nu pot să intre în conflict. Poate să aibă loc altceva, și anume: un conflict al *obligațiilor* asumate sau incapacitatea statului de a proceda pe plan intern în felul în care dreptul internațional îl constrânge să procedeze”.

Concepția dualismului reflectă cel mai exact corelația dintre dreptul internațional și cel național. Insuficiența ei se manifestă într-o anumită subapre-

ciere a legăturii reciproce dintre cele două sisteme. Nu în zadar adepții concepției în cauză deseori caută căile de depășire a acestui cusur și modalitățile de depășire a coliziilor. Juristul bulgar, P. Radoinov, a înaintat o concepție a dualismului realist, după care urmează de reieșit din faptul că, în ultimă instanță, coliziile se rezolvă în folosul dreptului internațional, deoarece o altă abordare ar însemna negarea lui.

După Primul Război Mondial, juristul austriac G. Kelzen a formulat bazele concepției despre primatul dreptului internațional. Conform acestei concepții, dreptul internațional se manifestă în calitate de ordine de drept supremă, nelimitată de alte ordini de drept, determinînd de la sine sfera de influență a dreptului național. În zilele noastre, tot mai mulți autori consideră că, în numele păcii, comunitatea internațională ar trebui să recunoască primatul dreptului internațional, în orice caz, în situațiile când prescripțiile sale nu coincid cu normele dreptului național.

Este adevărat, statele manifestă o atitudine destul de rezervată față de această concepție. În procesul de elaborare a proiectului Declarației principiilor dreptului internațional, Comitetul special al ONU a respins propunerea de a include în textul declarației principiul că suveranitatea statelor este subordonată primatului dreptului internațional. Cu toate acestea, tendința unei reflectări tot mai depline în dreptul național a prescripțiilor dreptului internațional este evidentă.

Ar fi incorectă abordarea formală a problemei: care din aceste drepturi e mai important? Fiecare își soluționează problemele cu ajutorul propriului mecanism. De aceea, atenția principală trebuie acordată legăturii reciproce dintre ele.

6. TRĂSĂTURILE SPECIFICE ALE DREPTULUI INTERNAȚIONAL CONTEMPORAN

În dreptul internațional modern se disting dreptul internațional public și dreptul internațional privat.³

Manualul de față nu-și pune drept scop examinarea problemelor ce se referă la domeniul dreptului internațional privat. Ni se pare rațională doar abordarea problemei raportului dintre aceste două sisteme ale dreptului – dreptul internațional public și dreptul internațional privat.

În această problemă nu există unanimitate de păreri. Unii consideră că dreptul internațional privat nu este altceva decât o specie a dreptului internațional public, alții socot că el reprezintă într-o oare-

care măsură unul din ramurile dreptului civil, alții identifică dreptul internațional privat cu cel internațional public. În sfârșit, unii juriști consideră că deși dreptul internațional privat reprezintă parțial unul din ramurile speciale ale dreptului civil, el, în principal, este legat cel mai strâns anume de dreptul internațional public.

Se impune concluzia că ultimul punct de vedere, reprezentând legătura internă dintre dreptul internațional privat și dreptul internațional public, într-o măsură mai mare corespunde stării reale de lucruri.

Dreptul internațional privat, firește, nu este identic cu dreptul internațional public și nici nu reprezintă unul din ramurile lui, deoarece în acest caz va trebui de recunoscut în calitate de subiecți ai dreptului internațional și persoanele fizice, ceea ce este incorect în principiu. În plus, în cazul unei asemenea interpretări a dreptului internațional privat, Curtea Internațională de Justiție a ONU ar trebui să accepte spre examinare și soluționare litigiile dintre subiecții dreptului privat, ceea ce contravine Cartei ONU.

Indiscutabil este, însă, faptul că dreptul internațional privat, care reglementează diverse relații civile de drept, în majoritatea lor legate de circuitul internațional economic, are și un caracter internațional de drept. La baza dreptului internațional privat se află nu numai legile interne ale statului, ci și tratatele internaționale, de asemenea, principiile și normele dreptului internațional modern.

Am putea defini după cum urmează noțiunea de drept internațional modern, fără a pretinde, firește, că am epuizat prin aceasta toate trăsăturile sale specifice. Dreptul internațional modern cuprinde totalitatea principiilor și normelor unanim recunoscute, care reglementează cele mai diverse relații dintre subiecții comunicării internaționale în baza și în scopurile asigurării efective a universului internațional.

Noțiunea și tipurile subiecților dreptului internațional modern

În varianta veche a dreptului internațional predomina punctul de vedere conform căruia unicul său subiect era statul. În dreptul internațional modern subiecții tipici ai dreptului, adică purtătorii drepturilor și obligațiilor internaționale, de asemenea, sunt, în primul rând, și în principal, statele, dar au apărut și subiecți noi, cum ar fi organizațiile internaționale, națiunile care luptă pentru independență (în cazul recunoașterii lor internaționale).

Cu certitudine, nici organizațiile internaționale, nici organele lor, de exemplu, reieșind din natura lor de drept, nu pot fi egale sub aspectul examinării

³ *Международное право: Учебник*. Изд. 2-е, доп. и перераб. Отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. – Москва, Междунар. отношения, 1998. – 624 с., стр. 7-17.

noastre cu statele. Cu toate acestea, ar fi o eroare să refuzăm mai multor organizații internaționale, mai ales ONU, o anumită calitate de personalitate juridică internațională. Într-adevăr, ONU, reprezentând întâi de toate și în principal o reuniune politică a statelor, în același timp, este și persoană juridică, adică, într-un anumit domeniu, determinat prin Carta ei, dispune de drepturi generale în sfera relațiilor internaționale.

Persoanele fizice nu pot fi subiecți ai dreptului internațional modern. Totodată, însă, mai mulți juriști consideră în mod neîntemeiat că în prezent se observă o tendință de transformare a persoanelor umane în subiecți de sine stătători ai dreptului, alții afirmă că ele deja au devenit astfel, iar alții merg și mai departe, apreciindu-i în calitate de subiecți unici ai dreptului internațional modern.

Obiectul dreptului internațional

Întâi de toate trebuie să menționăm că *nu se poate de confundat noțiunea de obiect al științei dreptului internațional cu cea de obiect al dreptului ca atare*. Este necesar, de asemenea, de făcut o delimitare între obiectul dreptului internațional și obiectul relațiilor de drept internațional.

Obiectul dreptului internațional îl constituie anumite relații internaționale. În dreptul internațional public este vorba despre niște relații specifice, adică, în primul rând, despre relațiile dintre state.

Relațiile internaționale în sens larg, sau relațiile dintre popoare în general, reprezintă un domeniu destul de divers, care nu întotdeauna se încadrează în limitele dreptului internațional, ale dreptului public. Astfel, de exemplu, relațiile internaționale pe linia diferitelor organizații sociale, sportive, religioase și altele, de regulă, nu comportă un caracter de relații de drept public.

Cu toate acestea, nu orice relații, chiar și dintre state, reprezintă relații de drept internațional. Relațiile politice și de alt tip dintre state pot căpăta, în virtutea unor sau altor circumstanțe, un caracter prin excelență real, cu consacrarea lor în forma respectivă de drept internațional. Specificul principal al unui asemenea gen de relații constă în lipsa în ele a aspectului condiționării lor formale prin obligații juridice.

Relațiile politice reale dintre state se transformă în relații de drept internațional numai din momentul încheierii între ele a acordului internațional, din momentul aderării lor la tratatul deja existent în baza cutumelor internaționale sau a principiilor unanim recunoscute ale relațiilor dintre popoare *jus cogens*.

Pe linia aceluiași raționament, nu orice relații economice internaționale se referă la domeniul dreptului internațional public. De exemplu, tranzacția de cumpărare-vânzare, chiar și dacă este încheiată între reprezentanții guvernelor, nu întotdeauna reprezintă un act al dreptului internațional public. În unele cazuri ea poate fi examinată ca tranzacție de drept civil, fie și cu un caracter ceva mai specific.

Specificul unui asemenea caz constă în faptul că la apariția unei oarecare colizii în cadrul unui asemenea raport juridic, unul din state poate fi deferit în calitate de reclamat în fața instanței judiciare a altui stat doar cu condiția acordului său clar exprimat. În caz contrar, va fi evidentă încălcarea imunității judiciare a statului reclamat. Dar aceasta este deja altă problemă. Indiscutabil este doar faptul că statul poate încheia tranzacții de drept civil, adică se poate manifesta în calitate de subiect al dreptului civil.

La definirea caracterului relațiilor dintre state urmează de reieșit, însă, nu din forma acestor relații, ci, în principal, din esența lor juridică. Ca relații ale dreptului internațional public pot fi calificate acele relații, în cadrul cărora statele se manifestă ca purtătoare ale drepturilor suverane supreme, adică în calitate de subiecți ai puterii. Relațiile internaționale sunt, în primul rând, relațiile dintre puteri.

În același timp, trebuie de avut în vedere că relațiile dintre puteri pot avea loc nu numai între state, ci și între popoarele care luptă pentru independența și devenirea lor ca stat.

În sfârșit, relațiile internaționale cu caracter de drept public se stabilesc și între organizațiile internaționale, precum și între ele și diferite state.

Obiectul raportului de drept internațional cuprinde toate aspectele în privința cărora subiecții dreptului intră în raporturi de drept între ei în baza principiilor și normelor unanim recunoscute ale relațiilor internaționale.

Obiectele relațiilor de drept internațional pot fi de trei tipuri: 1) teritoriu, 2) acțiuni și 3) abținere de la acțiuni.

Teritoriul se manifestă în calitate de obiect al relațiilor de drept internațional destul de des, mai ales după terminarea războaielor, de exemplu, la încheierea tratatelor de pace. Acțiunile pot constitui obiectul celor mai diverse relații de drept dintre state, de exemplu, în cazul pactelor de ajutorare reciprocă, a tratatelor unionale etc. Abținerea de la acțiuni, de asemenea, reprezintă un obiect al relațiilor de drept internaționale, de exemplu, în cazul pactelor de neagresiune, neutralitate, a legilor și cutumelor războiului.

Totodată, obiectul dreptului internațional nu

este nelimitat. Ca atare, atunci când se exprimă prin acțiune sau prin abținerea de la acțiune, obiectul trebuie să fie legal. El nu trebuie să contravină principiilor și normelor dreptului internațional modern. Așa, de exemplu, amestecul în treburile interne ale statului nu poate constitui un obiect al raportului de drept internațional, deoarece un asemenea amestec este interzis de însăși dreptul internațional, în special, de Carta ONU. În afară de aceasta, din noțiunea de obiect al raportului de drept internațional sunt excluse, de regulă, problemele ce țin de competența internă a statului.

Sursele dreptului internațional

Termenul de „sursele dreptului” are două semnificații. De fapt, sursa tuturor normelor de drept în ultimă instanță sunt condițiile materiale ale existenței societății, viața socială. Condițiile vieții sociale se reflectă sub forma diverselor idei, teorii și concepții, inclusiv a celor de drept. Procesul de obiectivare a concepțiilor dreptului trece inițial prin etapa exprimării voinței unor anumite grupuri de oameni – claselor dominante ale statelor (în statul național – a întregului popor), astfel regulile concrete ale conduitei capătă un caracter juridic obligatoriu, adică devin norme de drept. În dreptul internațional, unele sau altele reguli de conduită obțin calitate juridică pe calea acordării lor cu voința participanților la relațiile internaționale.

Altă semnificație a termenului „sursele dreptului” este folosită în literatura juridică pentru determinarea formelor în care normele de drept își găsesc expresia adecvată. Anume în acest sens vom folosi în continuare termenul în cauză.

În teoria dreptului internațional se evidențiază *sursele principale* și *sursele auxiliare*.

Sursele principale ale dreptului internațional modern sunt *tratatul internațional* și *cutuma internațională*.

Tratatul internațional este o înțelegere încheiată între două (*tratat bilateral*) sau mai multe (*tratat multilateral*) state, prin care se creează, se modifică și se sting drepturi și obligații ori se stabilesc norme de conduită ce trebuie respectate în relațiile dintre ele și care reprezintă o expresie liber consimțită a voinței părților, bazată pe egalitatea și suveranitatea lor.

Tratatul este izvorul de bază principal al dreptului internațional modern, deoarece, într-o formă clară și coerentă, exprimă voința părților referitor la crearea, modificarea sau stingerea drepturilor și obligațiilor reciproce. Majoritatea absolută a normelor dreptului internațional modern au un caracter contractual.

Cutuma internațională – reprezintă o normă de conduită consfințită printr-o practică îndelungată, recunoscută unanim în raporturile dintre state și acceptată de ele ca normă juridică obligatorie.

Cutuma internațională se caracterizează prin trei elemente:

1) practica îndelungată, 2) recunoașterea generală, 3) convingerea în obligativitatea ei juridică. Primele două elemente au un caracter relativ. Astfel, în anumite condiții norma cutumiară de drept internațional se poate forma foarte repede. Relativitatea elementului recunoașterii generale se exprimă prin aceea, că pentru apariția normei cutumiare nu este obligatorie recunoașterea și aplicarea ei de toate statele fără nici o excepție. Necesară și suficientă este, practic, recunoașterea ei de majoritatea statelor care joacă un rol de frunte și au o pondere mai importantă în relațiile internaționale. În condițiile coexistenței sistemelor social-economice diferite recunoașterea unei astfel de norme de către statele care formează aceste sisteme este necesară. Unii autori consideră că perpetuarea practicii și convingerea în existența reală a normei de drept cutumiar formează cele două elemente esențiale ale ei.

Cutuma internațională trebuie diferențiată de normele curtoaziei sau ale uzanțelor internaționale.

Sursele auxiliare ale dreptului internațional modern sunt formate din: 1) deciziile sau hotărârile organelor și organizațiilor internaționale, 2) legile interne de stat, 3) deciziile instanțelor judiciare naționale și 4) din doctrine.

Deciziile și hotărârile organelor și organizațiilor internaționale în marea lor majoritate se referă la problemele interne ale acestor instituții internaționale, din care cauză ele nu reprezintă surse ale dreptului internațional. Totodată, acele decizii și hotărâri, care formulează reguli de conduită ce depășesc cadrul problemelor prin excelență interne ale organizațiilor internaționale, de regulă, poartă un caracter consultativ, adică sunt lipsite de calitatea obligativității juridice. Ele pot deveni o etapă în stabilirea unei norme noi de drept internațional sau pot servi ca o confirmare a normei de drept internațional existente.

Confirmarea unei sau altei reguli de conduită, pentru prima dată formulată în decizia sau hotărârea organizației internaționale, se poate produce în calitate de normă de drept doar în cazul când este recunoscută astfel de participanții relațiilor internaționale. Acest ultim caz, însă, practic se rezumă la consfințirea unei asemenea reguli de conduită sau sub formă de normă a tratatului, sau sub formă de normă cutumiară a dreptului internațional.

Trebuie să menționăm aparte hotărârile Adunării

Generale a ONU care, de regulă, poartă un caracter de recomandatie. Totodată, hotărârile Adunării Generale, care formulează regulile generale ale conduitei ce depășesc cadrul necesităților prin excelență interne ale Organizației Națiunilor Unite și care se adoptă cu unanimitate de voturi, adică sunt acceptate de statele cu sisteme social-economice diferite, obțin importanța de surse ale dreptului internațional, în calitate de acte ce conțin norme de drept internațional, deoarece ele sunt recunoscute în această calitate de către statele participante.

În corespundere cu art. 25 al Cartei ONU, Consiliul de Securitate al ONU poate adopta decizii obligatorii pentru statele membre ale Organizației. Aceste decizii, însă, se referă la cazuri concrete și trebuie să se bazeze pe principiile și normele în vigoare ale dreptului internațional. Anume din această cauză, deciziile Consiliului de Securitate reprezintă în esență lor acte de aplicare a principiilor și normelor în vigoare raportate la situații concrete. Aceasta însă nu exclude eventualitatea influenței lor asupra procesului de formare a noilor norme ale dreptului internațional.

Deciziile Curții Internaționale de Justiție a ONU, ca și deciziile altor instanțe (de arbitraj) judiciare reprezintă acte de aplicare a normelor de drept, deoarece curțile internaționale de justiție nu creează norme noi, ci doar aplică normele dreptului internațional în vigoare la procesul de soluționare a unor probleme concrete, transmise lor benevol de către participanții la relațiile internaționale.

Legile interne de stat, precum și *deciziile instanțelor judiciare naționale* nu reprezintă surse ale dreptului internațional, ele sunt obligatorii numai pentru dreptul național. Importanța legilor interne pentru dreptul internațional constă în aceea că unele principii ale acestor legi, pe de o parte, pot obține recunoașterea internațională și deveni norme convenționale sau cutumiare ale dreptului internațional.

Pe de altă parte, în legile interne ale statului, precum și în deciziile instanțelor judiciare naționale, pot fi confirmate normele în vigoare ale dreptului internațional. În acest ultim caz, importanța actelor indicate constă în aceea, că ele ajută la determinarea poziției, atitudinii statului față de regula concretă a conduitei și servesc astfel ca o sursă indirectă auxiliară a dreptului internațional, adică ajută la stabilirea unei sau altei norme a dreptului internațional.

Doctrinile (lucrările științifice ale juriștilor specializați în probleme de drept internațional) de asemenea nu reprezintă surse ale dreptului internațional, ci doar opinia personală a unor persoane aparte, chiar dacă acestea se remarcă prin cunoștințe

speciale în domeniul dat. Importanța doctrinelor constă în faptul că lucrările științifice ale specialiștilor pot servi în calitate de material ajutător în lămurirea conținutului unor sau altor principii și norme și chiar a instituțiilor întregi ale dreptului internațional în vigoare. Doctrinile pot elabora și formula noi reguli ale dialogului internațional (un rol aparte în această privință revine diverselor corporații științifice, asociațiilor de juriști specializați în problemele de drept internațional), cu toate acestea asemenea reguli nu vor depăși cadrul specific al unei oferte. Pentru transformarea lor, însă, în norme juridice obligatorii este necesar ca ele să obțină recunoaștere internațională, adică să treacă prin stadiul de coordonare cu voința manifestată a participanților la relațiile internaționale, iar exprimarea acestei voințe să fie direcționată anume spre stabilirea regulilor juridice obligatorii, adică a normelor dreptului internațional.

În trecut, doctrinele jucau un rol cu mult mai important în practica relațiilor internaționale. În perioada modernă, importanța lor în calitate de surse auxiliare este mai mică.

Recunoașterea generală a principiilor dreptului internațional

Prin recunoașterea generală a principiilor dreptului internațional trebuie de înțeles unele reguli inițiale generale deosebit de importante ale conduitei în sfera dialogului internațional, regulile principale de conduită ale statelor, principiile conductoare ale legalității populare, cu care trebuie să se socoată toate statele și care exprimă spiritul de dreptate al întregii omeniri progresiste.

Principiile dreptului internațional, ca regulă, deosebit de importante și deosebit de generale ale conduitei participanților în sfera dialogului internațional, exercită o anumită influență asupra stabilirii normelor de drept internațional în calitate de reguli mai concrete ale conduitei în relațiile internaționale. Un principiu sau altul nu numai că poate determina apariția unor reguli de conduită mai concrete, ci, totodată, el și le subordonează sieși. Această subordonare își găsește expresia în faptul că regulile mai concrete ale conduitei se armonizează între ele, totodată armonizându-se cu principiul, care reprezintă o regulă mai generală a conduitei.

Normele de drept internațional, reprezentând reguli mai concrete ale conduitei, dezvoltând și detaliind principiile de drept internațional, pot să exercite o influență mai efectivă asupra relațiilor internaționale.

Practica relațiilor internaționale deseori ne mărturisește, cu regret, că pentru transpunerea în

viață a principiilor dreptului internațional nu întotdeauna este suficientă recunoașterea și nici chiar confirmarea lor prin acte internaționale de mare autoritate, cum ar fi, de exemplu, Carta ONU. Iată de ce toate statele sunt cointerestate ca principiile dreptului internațional ce se referă la menținerea păcii și securitate, să fie individualizate și concretizate prin angajamentele reciproce ale subiecților internaționali. Din acest punct de vedere ar fi justificată, de exemplu, încheierea unui *tratat universal* cu privire la neaplicarea forței.

Norma convențională, formulată pentru prima dată în contextul convenției internaționale locale, se poate transforma în normă cutumiară general recunoscută sau poate servi ca precedentă pentru alte convenții și deveni normă convențională unanim recunoscută a dreptului internațional.

7. RAPORTUL DINTRE DREPT ȘI MORALITATE ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE

Dreptul internațional, indiscutabil, este legat, de exemplu, de o asemenea formă a conștiinței sociale, ca moralitatea, deși nici pe departe nu se identifică cu ea.

Moralitatea reprezintă una din cele mai vechi forme de manifestare a conștiinței sociale. Ea naște din cerințele societății și din asemenea reguli ale comportamentului oamenilor, care, în ultimă instanță, exprimă interesele economice și sociale generale ale societății sau ale unor pături ale ei, fără a comporta, cu toate acestea, un caracter juridic obligatoriu.

În sfera dialogului internațional, moralitatea se manifestă ca un imperativ pe care statele și popoarele nu-l pot ocoli, altfel riscă să fie condamnate de opinia publică mondială.

Dreptul internațional reprezintă un ansamblu de norme și principii, respectarea cărora formează obligativitatea juridică a statului. Încălcarea sau nerespectarea lor poate reclama aplicarea sancțiunilor corespunzătoare îndreptate împotriva infractorului. Îmbinarea dintre regulile juridice și normele moralității ar corespunde intereselor supreme ale dialogului internațional.

Dreptul internațional și curtoazia internațională

O importanță majoră în relațiile internaționale revine respectării normelor curtoaziei internaționale, care, în aceeași măsură ca și normele moralității, din punct de vedere juridic nu sunt obligatorii. O importanță aparte o au regulile curtoaziei internaționale în domeniul relațiilor maritime (de exemplu, darea reciprocă a onorului navelor în largul mării) și în sfera diplomatică (ceremonialul acreditării).

Regulile curtoaziei internaționale nu se încadrează în normele de drept internațional, dar sunt strâns legate una de alta. În special, o normă sau alta a curtoaziei internaționale poate să devină normă a dreptului internațional, adică să se transforme într-o regulă de conduită obligatorie pentru toți participanții dialogului internațional. Aceasta poate avea loc atât pe calea transformării unei asemenea reguli în cutumă de drept internațional (normă cutumiară de drept), cât și prin consacrarea în acordul internațional (norma convențională de drept).

Baza puterii juridice a dreptului internațional

În legătură cu încălcările numeroase ale dreptului internațional, atât în trecut, cât și în epoca modernă apare problema cu privire la bazele puterii juridice ale dreptului internațional.

Baza obligativității dreptului internațional o constituie acordul benevol clar exprimat sau tacit general sau separat al statelor referitor la stabilirea unor anumite reguli ale dialogului internațional, reguli ce corespund conștiinței de drept a popoarelor, iar prin aceasta și intereselor asigurării păcii în lumea întreagă.

Tipurile de sistematizare a normelor dreptului internațional

Caracterul izolat, confuz și discutabil al unui șir de prevederi ale dreptului internațional reclamă necesitatea practică și științifică a sistematizării respective a principiilor pe care se sprijină normele lor. Sistematizarea poate fi efectuată prin încorporarea, codificarea și dezvoltarea progresivă a dreptului internațional.

Prin *încorporarea* dreptului internațional subînțelegem o asemenea prelucrare a normelor de drept internațional, în virtutea căreia ele se asociază și repartizează în ordine sistematică fără a-și schimba esența. O asemenea asociere a normelor de drept juridic de obicei se realizează în diverse culegeri ale acordurilor internaționale multilaterale pe temele concrete ale relațiilor internaționale comerciale, de transport, poștale etc.

Esența *codificării* normelor de drept internațional constă, în primul rând, în perfecționarea normelor internaționale în vigoare, ceea ce înseamnă sistematizarea lor în baza unor anumite principii unice.

Menirea principală a dezvoltării *progresive* a normelor de drept internațional constă în reevaluarea normelor existente și a formulării unor reguli noi ale conduitei participanților la dialogul internațional, corespunzătoare nivelului conștiinței de drept a popoarelor din epoca istorică respectivă.

Codificarea dreptului internațional

Codificarea dreptului internațional poate fi concepută atât în volum deplin (cod unic universal), cât și sub formă de sistematizare parțială, adică prin unirea unor ramuri separate ale dreptului internațional.

Codificarea poate fi oficială, adică realizată pe bază interguvernamentală, sau neoficială, adică promovată de savanți aparte, instituții sau organizații științifice.

Mai multe propuneri cu privire la codificarea generală a dreptului internațional au apărut încă în secolul XVIII (de exemplu, Declarația abatelui Greguar din 1792). Încă la începutul secolului XIX în cercurile oficiale ale Rusiei, Franței, Austriei se discuta un plan de creare a unui cod amplu al dreptului internațional. Cu toate acestea, din cauza unor contradicții profunde de ordin social, politic și ideologic, diversele proiecte de creare a unui cod general al dreptului internațional nu au fost realizate nici până în zilele noastre, ceea ce nicidecum nu exclude eventualitatea realizării lor în viitor.

Alta este situația privitor la codificarea parțială a dreptului internațional. Încercările întreprinse în vederea unei asemenea codificări au dat un șir de rezultate pozitive.

Din 1949 până în 1980, comisia a perfectat un șir de proiecte de codificare în problemele dreptului internațional modern. De exemplu, prerogativele proiectelor ce se referea la problemele dreptului internațional maritim, relațiilor diplomatice, tratatelor, au fost realizate sub aspectul Convenției de la Geneva cu privire la dreptul maritim din 1958, Convenției de la Viena despre relațiile diplomatice din 1961, Convenției de la Viena despre relațiile consulare din 1963, Convenției de la Viena despre dreptul tratatelor internaționale din 1969. La cea de-a XXV-a Sesiune a Adunării Generale a ONU a fost confirmată Declarația despre principiile dreptului internațional, cu referire la colaborarea dintre state în corespundere cu stipulările Cartei ONU. Este important, de asemenea, de menționat încă două convenții de la Viena:

1975 – Convenția universală cu privire la reprezentanța statelor în relațiile lor cu organizațiile internaționale universale; 1975 – Convenția cu privire la succesiunea de drept a statelor referitor la tratate.

Există și alte organe în cadrul ONU, cum ar fi Comitetul pentru dezarmare, Comitetul pentru folosirea pașnică a spațiului cosmic etc., care se ocupă de codificarea și dezvoltarea progresivă a dreptului internațional.

În general, în cadrul ONU a fost desfășurată o

activitate utilă considerabilă de codificare a dreptului internațional. Cu toate acestea, nu se poate să nu remarcăm faptul că locul principal în programul de codificare a dreptului internațional trebuie să revină problemelor de menținere a păcii, apărării drepturilor suverane ale statelor și națiunilor și dezvoltării relațiilor de prietenie dintre ele.

Codificarea neoficială a dreptului internațional, care se consideră mai flexibilă, își găsește realizarea sa concretă printr-un șir de proiecte ale unor savanți, instituții științifice și organizații sociale.

8. SUBIECȚII NESTATALI

Subiecții nestatali ai relațiilor internaționale cuprind câteva grupuri importante de „jucători”, care exercită o influență considerabilă atât asupra statelor „proprii”, cât și asupra relațiilor internaționale la modul general.

Din primul grup fac parte reprezentanții cei mai importanți ai businessului. De exemplu, companiile și corporațiile americane, germane ș. a., activând în sferele industriei militare, petroliere, financiare, informaționale etc., care au interese clar formulate nu numai pe plan național, ci și internațional.

Din același grup fac parte și companiile petroliere ruse și „Gazpromul”, care au interese clar exprimate în ceea ce privește exportul propriei producții, transportării și asigurarea realizării acesteia. Ele au nevoie nu numai de susținerea statului pentru realizarea acestor interese, ci și de extinderea exportului, participarea la însușirea noilor explorări (inclusiv în afara Rusiei), construcției conductelor etc. Deoarece partea cea mai mare a veniturilor, statul o obține de la exportul surselor energetice, el este cointerestat să ia în considerare interesele petroliștilor și gazificatorilor. Mai mult, s-ar putea spune că, în măsură considerabilă, statul chiar „lucrează” în interesul structurilor respective. Parafrazând cunoscuta maximă, am putea spune că, în prezent, se aplică principiul – *ce e rentabil pentru „Gazprom” e rentabil și pentru întreaga Rusie*.

Al doilea grup al subiecților nestatali din sfera relațiilor internaționale îl formează corporațiile transnaționale (CTN), activitatea cărora se extinde dincolo de frontierele propriului stat și nu întotdeauna coincide cu ele. CTN posedă resurse mari și dispun de ele mai efectiv decât statele mici luate în parte. CTN practică o activitate investițională intensă, asigurând locuri de muncă și încasările la buget ale mai multor țări sărace. Dar, de asemenea, ele depind de susținerea din partea statului, având nevoie de piețe bine reglementate, de stabilitate politică etc.

9. ORGANIZAȚIILE INTERNAȚIONALE

În sfârșit, printre subiecții de cea mai mare importanță ai relațiilor internaționale se numără organizațiile internaționale.

Organizația internațională reprezintă o formă stabilă, cu o structură bine conturată de colaborare internațională, înființată de către membrii ei pe bază benevolă în scopul soluționării colective a problemelor comune și care își desfășoară activitatea în cadrul propriului statut. Organizațiile internaționale, de regulă, sunt formate din trei membri constituanți, care pot fi guverne, organizații oficiale sau organizații neguvernamentale.

Organizațiile internaționale reprezintă un fenomen istoric. Primele dintre ele și-au făcut apariția în secolul XIX, reieșind din anumite condiții:

- 1) prezența unui număr considerabil de state;
- 2) intensitatea considerabilă a contactelor dintre aceste state;
- 3) îngrijorarea manifestată față de problemele ce apar în rezultatul acestor contacte;
- 4) conștientizarea de către state a raționalității înființării instituțiilor internaționale și a metodelor de reglementare sistematică a relațiilor dintre ele.

Organizațiile internaționale urmăresc scopuri coordonate, dispun de organe înzestrate cu anumite împuterniciri, de asemenea, de elemente instituționale specifice, cum ar fi statutele, regulamentele procedurale etc. Scopurile organizațiilor internaționale, activitatea lor trebuie să corespundă normelor recunoscute ale dreptului internațional și să nu poarte un caracter comercial.

Deoarece în zilele noastre organizațiile internaționale joacă un rol tot mai important în sfera relațiilor internaționale (în total, la ora actuală există peste 300 de organizații guvernamentale și circa 4000 de organizații neguvernamentale), ne vom opri mai amănunțit asupra clasificării și descrierii activității lor într-un al material.

Bibliografie:

1. Арон Раймон, *Мир и война между народами*. / Под общей ред. Канд. полит. наук Даниленко В. И. – Москва, «NOTA BENE», 2000.
2. Бернар Жакье, *Международные отношения. Том 1. Субъекты международной системы: Учебное пособие*. – Н. Новгород: Пресс Университер де Гренобль; Изд-во Нижегородского ун-та, 1997. – 173 с., стр. 9-25; 118-128.

3. Буриан А., *Теория международных отношений: Курс лекций в 2-х т., Том 1. «Введение в теорию международных отношений»*. – Кишинев, Издат. Центр МГУ, 2003.

4. Василенко И.А., *Политическая глобалистика, Учебное пособие*. – Москва, «Логос», 2000.

5. Гаджиев К.С., *Введение в геополитику*. Издание второе, переработанное и дополненное. – Москва, «Логос», 2000.

6. Дугин А., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*. Изд. 3-е, дополн. – Москва, «АРКТОГЕЯ-центр», 1999.

7. Кальвокоресси Питер, *Мировая политика после 1945 года: В двух книгах*. – Москва, «Международные отношения», 2000.

8. Ломагин Н.А., Лисовский А.В., Сутырин С.Ф., Павлов А.Ю., Кузнецов В.Е., *Введение в теорию международных отношений и анализ внешней политики. Учебное пособие*. – Санкт-Петербург, Издательский дом «Сентябрь», 2001.

9. *Международное право: Учебник*. Изд. 2-е, доп. и перераб. Отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. – Москва, Междунар. отношения, 1998. – 624 с., стр. 7-17.

10. *Современные международные отношения. Учебник* / Под ред. А.В. Торкунова. — М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. — 584 с., стр. 168-172.

11. Цыганков П.А., *Теория международных отношений*. – Москва, «Гардарики», 2002.

12. Burian, Alexandru, *Teoria relațiilor internaționale în sistemul științelor politice II*, „Administrația Publică”, 2001, nr. 2, pag. 119-134.

13. Burian, Alexandru, *Geopolitica lumii contemporane, Manual: pentru facultățile de drept și de relații internaționale ale universităților*. – Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.

14. Der Derian, James, *International Theory, Critical Investigations*, New York University Press, New York, 1995.

15. Huntington, Samuel P., *Ordinea politică a societăților în schimbare* / Trad. de Horațiu Stamatina, Iași, Editura POLIROM, 1999.

16. Morgenthau, Hans, *Escritos sobre politica internacional*. Con estudio preliminar de Esther Barbe, Tecnos, Madrid, 1990.

17. Ortiz, Eduardo, *El estudio de las Relaciones Internacionales*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 2000.

18. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy*, rev. ed., London: Frances Pinter, 1980.

19. Senarclens, Pierre de, *La politique internationale*, Paris, 1992.

20. Schwarzenberger, George, *La Política del Poder. Estudio de la Sociedad Internacional*, Fondo de Cultura Económica, Mexico-Buenos Aires, 1960.

21. Tredinnick, Felipe, *Derecho internacional público y relaciones internacionales*, Tercera edición, Editorial „Los amigos del libro”, La Paz-Cochabamba, Bolivia, 1997.

22. Vasquez, John, *The War Puzzle*, Cambridge University Press, 1997.

23. Viotti, Paul R.; Kauppi, Mark V., *International relations theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. – 3rd ed., Allyn and Bacon, Boston, 1998.

24. Wallerstein, Immanuel, *The Modern World-System – 2 volumes*, Academic Press, New York, 1974.

25. Wight, Martin, *Politica de putere*, Chișinău, Editura ARC, 1998.

Copyright©Alexandru BURIAN, 2010

ВНУТРЕННЯЯ АРХИТЕКТОНИКА МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ С ПРОЕКЦИЕЙ НА ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ В КОНТЕКСТЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ: ОСНОВНЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ И ПРАКТИКА

Оляна КИНДЫБАЛЮК*

ARHITECTONICA INTERNĂ A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE REFLECTATĂ PRIN PRISMA RESURSELOR ENERGETICE ÎN CONTEXTUL TRANSFORMĂRIILOR GEOPOLITICE: PROBLEME FUNDAMENTALE TEORETICE ȘI PRACTICE

Reflectând asupra dinamicii relațiilor internaționale din ultimele decenii, este necesar de menționat noile sale caracteristici din punct de vedere calitativ, condiționate de creșterea consumului energetic în politica și economia mondială. De asemenea, o altă determinantă este sporirea concurenței, cauzată de apariția noilor actori și de limitarea surselor tradiționale de materie primă. Infiltrarea resurselor energetice în politica mondială reprezintă o realitate obiectivă la ziua de azi, constituind leitmotivul multor discuții în ceea ce privește forsyth-ul reliefului energetic al relațiilor internaționale.

Specificul importanței în continuă creștere a resurselor energetice în politica globală reflectă momentul de importanță majoră în cadrul analizei contururilor bazei energetice a dezvoltării sale nu doar în viitorul apropiat, dar și în prezent.

Descifrând cele spuse prin prisma dimensiunii spațiale la nivel global, autorul articolului își fixează atenția asupra arhitecturii și mediului relațiilor internaționale. Sub aspect metodologic, analiza acestui sistem în ceea ce privește hidrocarburile, constituie un studiu complex de cazuri apărute în diferite regiuni, care prezintă interes pentru statele cu tendință spre expansiune energetică.

INTERNAL ARCHITECTONICS OF INTERNATIONAL RELATIONS WITH THE PROJECTIONS ON THE ENERGY RESOURCES IN THE CONTEXT OF GEOPOLITI- CAL TRANSFORMATION: BASIC THEORETICAL ISSUES AND PRACTICE

Turning to international relations of the last decade, it is necessary to mention their new characteristics appeared, due to the rising energy needs of the global economy, their importance in world politics, increased competition provoked by the emergence of new players and the limitations of traditional resource base. Implantation of energy resources in the fabric of world politics represents today's objective reality, by the way, leitmotif of many discussions on Forsythe of energy landscape of international relations.

Specificity of steadily growing importance of energy resources in life of world politics is critically important factor in the process of analyzing the contours of the resource basis not only in the foreseeable future, but already today.

Revealing the essence of what has been said in its global spatial dimension, the author dwells on particularly light of the environment and composition of international relations. In terms of methodology, analysis of this composition from the view of hydrocarbon content is reduced to a multidimensional examination of the situation in each region taken separately from the interest of the States, possessed by energy expansion.

* **Оляна Игоревна КИНДЫБАЛЮК** – магистр международных отношений, н.с., аспирантка Института истории, государства и права АН Молдовы.

Современная система международных отношений, упакованная в вестфальскую оболочку и, некогда почившая на развалинах холодной войны, сегодня переживает период глубокой, подчас довольно противоречивой трансформации с явной склонностью к гегемонии. В контексте набирающего скорость мирового энергетического спроса, она беспрецедентно смещается в сторону небывалого усиления, попадая в полосу «нарастающей в мире нестабильности»¹. Между тем, наполняясь новым содержанием, отличным от содержания своих предшественниц, от неё, как пишет Григорий Померанц «дует ветер обособления»², и она настойчиво отвоевывает своё право на существование, делая ставку на углеводородный компонент³.

На первый взгляд, столь очевидное присутствие данного компонента в международных отношениях может показаться закономерным и, возможно, ничего особенного в этом нет. Иначе как объяснить, что в поисках равновесной энергетической платформы, вживание энерго-ресурсов в ткань мировой политики является объективной реальностью сегодняшнего дня, лейтмотивом множества дискуссий относительно будущего энергетического ландшафта⁴.

В свете сказанного, специфика неуклонно растущего значения углеводородного фактора в жизни международных отношений, объективно вносящего осложнения в процесс функционирования системы, является архиважным моментом при составлении энергетического форсайта не только в обозримом будущем, но уже и сегодня⁵.

Фиксируемая специфика, удачно вписываемая в современный геополитический контекст и, отягченная вязью трудностей, требует своего концептуального и научного обоснования. Исходя из этого, представляется важным условиться о назначении *терминов* в границах разворачиваемого исследования (осознания и отображения), центральный нерв, которого составляет проблема дальнейшего развития и выживания системы с опорой на энергетику. Итак:

Единое / общее энергетическое пространство – подразумевает существование зоны, образованной несколькими объединившимися в энергетический союз государствами, для которой характерна общая энергетическая политика, основанная на совместном экспортном контроле, свободное перемещение (транспортировка) энергоресурсов, единое тарифообразование в сфере ТЭК, с учетом внесения необходимых изменений и дополнений в энергетическое законодательство.

Геоэкономические границы – условные экономико-функциональные пределы влияния стран, транснациональных структур, в рамках которых происходит обмен товарами, услугами, реализуется и регулируется поступающий мировой доход.

Равновесная энергетическая платформа – проект текущего и грядущего времени, целью которого является поиск путей по закреплению за энергетическими ресурсами статуса основного участника мировых воспроизводительных циклов, реализация плана о переливе энергии в любую точку земного шара, а также минимизация рисков в случае противостояния акторов за владение топливными энергоносителями.

Ресурсный коллапс – движение, которое приводит к исчерпанию ресурсов и обострению противоборства за контроль над факторами производства, в т.ч. сырьевыми. Важным катализатором такого процесса выступает экономическая система, созданная после окончания Второй мировой войны и ориентированная на бурно развивающуюся экономику вождя «золотого миллиарда» – США⁶. Такая модель функционирует за счет расширенного воспроизводства и потребления естественных ресурсов. Считается, что как только такая страна

¹ Цит по: Кочетов Э.Г. Системология геоэкономики // Безопасность Евразии, 2003, № 4. – С. 360-376.

² Подробнее об этом см.: Ядерное распространение: новые технологии, вооружения и договоры / Под ред. А.Арбатова, В. Дворкина; Моск. Центр Карнеги. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – С. 19-22.

³ Для справки: среди крупных игроков энергетического картеля, владеющих нефтяными запасами, самыми важными считаются Саудовская Аравия и Иран. Отметим, что доступ к их ресурсам для международного бизнеса закрыт.

⁴ Подробнее об этом см.: Денчев К. Нефтегазовый фактор в международных отношениях // Полития.1999. №3 (13); Телегина Е.В. Мировой энергетический рынок и геополитические интересы России // Мировая экономика и международные отношения. 2003. № 5. – С. 60-64; Ядерное распространение: новые технологии, вооружения и договоры / Под ред. А.Арбатова, В. Дворкина; Моск. Центр Карнеги. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – 272 с. Забезпечення енергетичної безпеки / Рада національної безпеки і оборони України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки, – К., НІПМБ, – 2003, – 264с.; Европейская стратегия безопасности энергоснабжения (Зеленая книга) / Европейская Комиссия; «Интерсоларцентр». – М., 2002.

⁵ Ressources énergétiques mondiales 1985-2020: résumés des

rapports sur les ressources, la préservation et la demande réalisés / par la Commission de Préservation de la Conférence Mondiale de l'Énergie. Paris : Publié pour la Conférence Mondiale de l'Énergie par les Éditions Technip, 1978. 267 p.

⁶ Подробнее об этом см.: Phillips K. Bad Money: Reckless Finance, Failed Politics, and the Global Crisis of American Capitalism. New York: Viking Penguin, 2008. 239 p.

как Индия, по показателям потребления энергии выйдет на уровень Соединенных Штатов 1960-х годов, наступит беспрецедентный в истории ресурсный коллапс.

Углеводородный фактор в международных отношениях – это одна из ключевых и структурных доминант в системе международных отношений, появившийся в результате усиления процесса интернационализации и глобализации энергетики как отрасли; связан с энергетической взаимозависимостью (*interdependence*) и взаимосвязанностью (*interconnectedness*) государств, в значительной степени определяя их экономическое развитие.

Энергетический атлас – схематическое изображение, дающее целостное представление о расположении энергоресурсных зон мирового пространства с указанием экспортных маршрутов транспортировки энергоносителей.

Энергетическая геополитика – формы воздействия географических особенностей расположения пространств, с размещением на них наиболее продуктивных месторождений топливных углеводородов на региональные, континентальные и глобальные мировые процессы.

Энергетическое пространство (как категория энергетической геополитики) – осязаемое природно-географическое пространство, характеризующее концентрацией энергетических ресурсов.

I

Современная система международных отношений – синтаксис мировой энергетики, геоэкономики, энергетической геополитики, геостратегии

Обращаясь к международным отношениям последних десятилетий⁷, стоит отметить их качественно новые характеристики, обусловленные ростом энергетических потребностей в мировой экономике, их значением в жизни мировой политике, усилением конкуренции за счет появления новых игроков и ограниченностью традиционной сырьевой базы⁸. Влияние

данных факторов в структурно-отраслевом аспекте вызывает реальное противоборство ведущих фигур углеводородной индустрии за контроль над сферами энергетического влияния, что в перспективе чревато появлением новых региональных конфликтов⁹. Такая трансформация, о которой говорится достаточно много в последнее время¹⁰, может привести, если не к реконфигурации позиций на энергетических рынках, так вполне к их ощутимым потрясениям и сдвигам. Основания таких перемен лежат в геополитической плоскости (В. Цымбурский, А. Дугин, Л. Ивашов и др.). И не исключено, что при повороте событий в эту сторону может возникнуть проблема колоссальной разницы между издержками и ценами на сырьевые ресурсы¹¹.

Современную трансформацию международных отношений нередко называют «великой глобальной геополитической эволюцией»¹², которую можно определить с нескольких позиций. Во-первых, как процесс, который предопределяет контуры будущего мироустройства, и как следствие, дальнейшую эволюцию международных отношений. Во-вторых, как процесс воспроизводственного перехода национальных экономик и их хозяйствующих структур при котором, мировая экономика выступает не просто суммой всех вместе взятых национальных экономик, финансовых, правовых, информационных, ресурсных систем, а, как это важно заметить, целостной геоэкономической системой, функционирующей по своим собственным законам¹³. А. И. Уткин квалифицирует данный процесс как «слияние национальных экономик в единую, общемировую систему»¹⁴. И здесь нужно учитывать, что у большинства высокоразвитых стран демаркационная граница между внутренней и внешней, или как ее часто именуют в теоретических кругах, «второй»

⁷ См.: Современные международные отношения и мировая политика: Учебник / А.В. Торкунов, И.Г. Тюлин, А.Ю. Мельвиль и др.; Моск. гос. ин-т междунар. отношений (Университет) МИД России; Отв. Ред. А.В. Торкунов. – М.: Просвещение: МГИМО, 2004. – 991с.

⁸ Подробнее об этом см.: Энергия и безопасность: на пути к новой внешнеполитической стратегии / Под ред. Ян Х. Калицки и Дэвид Л. Голдуина. Вашингтон – Балтимор: Вудро Вильсон сентер пресс и Джонс Хопкинс юниверсити пресс, 2005. – 604 с.

⁹ См.: Боровский Ю. Политизация мировой энергетики. URL: <http://www.intertrends.ru/sixteenth/002.htm> (14.02.2010).

¹⁰ Подробно см.: Неклесса А. Глобальная трансформация: сущность, генезис, прогноз // Мировая экономика и международные отношения, 2004, №1. – С.116-123.

¹¹ Подробнее об этом см.: Хлебников В.В. Антикризисное управление на энергетических рынках. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 358 с.

¹² Цит. по: Российские стратегические исследования. Под ред. Л.Л. Фитуни.-М.: Логос, 2002.-С.3.

¹³ См. также: Игнацкая М.А. Роль процессов глобализации в становлении новой экономики // Вестник Российского университета дружбы народов. – Серия: Политология. 2006. № 1 (6) – С. 88–99.

¹⁴ Цит. по: Уткин А.И. Мировой порядок XXI века. М., 2001. –С. 37.

экономикой, «которая не может развиваться без роста потребления»¹⁵, уже отсутствует¹⁶.

Вместе с тем поверх геоэкономического эффекта трансформации, выступающего объективной тенденцией стремительно глобализирующегося мира, следует отметить субъектную нагрузку данного процесса. В этом смысле, следует взглянуть на трансформацию сквозь более широкий растр, анализируя её составляющие компоненты.

Характерно, что ко всему вышеизложенному это ещё и процесс, который, протекая на фоне нарастающей мировой конкуренции за максимальную диверсификацию источников топлива, помимо традиционных акторов, включая новоиспеченные хозяйствующие субъекты^{<*>}. Так, все более заметное место в данном процессе отводится транснациональным корпорациям (ТНК), международным финансовым, политическим и экономическим организациям, являющиеся наднациональными структурами, а также негосударственным организациям в лице национальных компаний¹⁷. Последние все чаще выступают в роли неофициальных государственных министерств, контролирующих основную часть энергоресурсов¹⁸.

Допустимо предполагать, что такая **разно-субъектная компонента**^{<*>} может стать причиной спорадического проявления конфликтности на мировом рынке энергоносителей. Особенно явно это можно наблюдать в действиях субъектов углеводородной индустрии за передел евразийского газового рынка, в фокусе которого находится Каспийско-черноморский регион, известный как «солнечное сплетение» (Жданов Ю.А.) и «мягкое подбрюшье Евразии»

(У.Черчилль). «Именно сюда, – как пишет, президент Общественной академии наук геоэкономики и глобалистики Эрнест Георгиевич Кочетов устремлены стратегические векторы основных игроков мирохозяйственной арены»¹⁹.

Исподволь, но всё же ощутимое экспоненциальное развития глобализации, позволяет определить трансформацию как процесс перерастания региональных проблем политического, экономического, социального, культурного, военного характера в глобальные. При этом важно подчеркнуть о существовании элемента взаимозависимости (*interdependence*) и взаимосвязанности (*interconnectedness*), характерного для данного процесса. Обратной стороной, которого выступает уязвимость. Так, например, при снижении нефтяной цены происходит резкое сокращение инвестиций в энергодобычу и, как следствие, сокращение запасов, которые тяжело восстанавливаются на стадии экономического роста. Между тем дополнительным фактором уязвимости может явиться отказ одного из лидирующих потребителей от поставок из страны-экспортёра, что в свою очередь, может нанести серьёзный удар по его экономике²⁰. Все это говорит о тесной связи нефтяного рынка с финансовым.

И в данном контексте апелляция к принципу уязвимости, как показывает анализ энергетического рынка, лишь подтверждает тезис о взаимобусловленности современного процесса трансформации.

В целом вышепредложенные определения позволяют сформулировать следующее – современная трансформация в контексте основополагающих акцентов энергетической составляющей есть не что иное, как процесс постепенного перехода на новую (геоэкономическую) модель мирового развития, где важнейшей доминантой функционирования выступает энергетическая составляющая. (*курсив наш. О.К.*)

Учитывая динамичное развитие энергетики, как отрасли расширяющей географию энергопотоков, уместно подчеркнуть, что в изменяющемся мировом контексте трансформация, все стремительнее «вписывает» в научный контекст, такой новоявленный термин как «энергетическая геополитика».

¹⁵ Цит. по: Эльянов А. Государство в системе догоняющего развития // Мировая экономика и международные отношения. 1998. №3. – С.62-63.

¹⁶ См.: Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. М., 2001. – С. 223-225.

^{<*>} Под термином субъектность актора следует понимать – качество участника международных отношений, которое определяет его способность к самостоятельному целеполаганию и поведению, не подчиняющееся субъективным факторам – планам, действиям других субъектов или их объединений. (Прим.авт.).

¹⁷ Подробнее об этом см.: Цыпулев Д.Ю. Трубопроводные артерии России: Факты, мнения, анализ. М., 2007. 104с.

¹⁸ Подробнее об этом см.: Национальные нефтяные компании в геополитике и геоэкономике государства. Деловая неделя. URL: <http://www.rosinvest.com/news/364006> (22.02.2010).

^{<*>} Выражение «разносубъектная компонента» можно заменить выражением «полисубъективная компонента», поскольку оба понятия отражают один и тот же методологический смысл – количество, предполагая при этом присутствие множества государств, корпораций и т.д. (Прим. авт.).

¹⁹ Цит. по: Эрнест Кочетов. Российский энергетический ход: энергетика в глобальном геоэкономическом измерении. URL: www.civil8.ru/5820.php (11.01.2010).

²⁰ Подробнее об этом см.: Сапир Ж. Энергобезопасность как всеобщее благо // Россия в глобальной политике. 2006. №6. Ноябрь – Декабрь. – С.66-69. URL: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/23/6687.html> (07.03.2010).

На наш взгляд данное понятие, являясь одним из новых в среде политической мысли^{<*>}, в дефинитивном аспекте можно определить как формы воздействия и особенности географического положения энергетических пространств на региональные, континентальные и глобальные мировые процессы.

Находясь пока еще в зачаточном состоянии «энергетическая геополитика», выступает специфической областью разработки государством геополитической стратегии, ориентированной, прежде всего на формирование определенного курса внешнеполитической деятельности, по реализации данной стратегии²¹.

В этом контексте принципиальное значение следует придавать географическому положению основных месторождений нефти и газа с точки зрения их удаленности от основных рынков сбыта, а также возможности (инфраструктура, технологии) транспортировки этих ресурсов. Развивая сказанное с прикладной позиции, обращая, таким образом, взор в сторону стран Центральной Азии, следует отметить, что в отличие от государств Персидского залива богатых энергетическими ресурсами, данные страны не имеют выхода к морю. В связи с чем, транспортировка ресурсов на внешние рынки сбыта осуществляется только по системе трубопроводов, проходящих через территорию России.

Иными словами, расширение потоков международной торговли энергоресурсами, существующая инфраструктура их добычи и транспортировка на внешний рынок, делает актуальным

вопрос о месте энергетической геополитики в системе международных отношений.

Учитывая это, становление энергетической геополитики, претендующей на свое место в структуре нынешнего мироустройства и персональный теоретико-прикладной статус «с точки зрения трансформации системных характеристик современного миропорядка»²², связывают с географическим местоположением углеводородных территорий конкретного региона земного шара.

С научной точки зрения, следует предположить, что энергетическая геополитика является отражением классической геополитики Фридриха Ратцеля, Карла Хаусхофера, поскольку не может рассматриваться вне контекста проблем связанных с месторасположением и географией конкретно рассматриваемого территориального образования²³. В поле зрения которого всегда господствовала позиция освоения мирового пространства как стремления государств расширить и распространить на отдаленные расстояния идеологическое и силовое влияния. Инерция этого процесса протекала, основываясь на экзистенциальных соображениях – в силу географического положения и геостратегического значения государства осваивают пространства по принципу критического иерархического подчинения «слабый – сильному».

Однако, учитывая, что в новых условиях постиндустриализм как доминирующий технологический цивилизационный процесс во многом педалирует колоссальный спрос на энергетические ресурсы, стоит предположить, что во многом углеводородный фактор, как атрибут энергетической геополитики будет определять ритмичность мирового развития.

В этом контексте отметим, что появление энергетической геополитики, отчетливые очертания которой сегодня становится все труднее оспорить, связывают, как правило, с крушением биполярного геополитического уклада мира, гарантировавшего некогда определённую устойчивость и стабильность на мирохозяйственной арене. Основываясь на данном соображении, позволительно задаться вопросом о том, какие основополагающие тенденции и предпосылки будут предопределять текущее и грядущее существование энергетической геополитики.

^{<*>} Отметим, что термин «энергетическая геополитика» вошёл в научный лексикон сравнительно недавно. Как объект научного анализа он пока ещё не нашел своего окончательного оформления, которое бы давало объективные основания для формулировки на их основе аналитического инструментария данного термина.

²¹ Детальный политологический анализ энергетической проблематики содержится в диссертационных работах следующих авторов: Боровский Ю.В. Энергетическая безопасность Российской Федерации в рамках СНГ (1992–2004 гг.) / Автореф. дисс. ...канд. ист. наук. М., 2006; Боровская О.В. Правовое регулирование транзита энергоресурсов в европейском политическом контексте / Автореф. дисс. ... канд. юр. наук. М. 2005; Фоменко О.В. Топливо-энергетический комплекс России в мировой политике (на примере деятельности российских нефтяных корпораций) / Автореф. дисс. ... канд. полит. наук. М., 2000; Фоменко О.В. Нефтяной фактор глобального энергетического равновесия: политологический анализ / Автореф. дисс. ... д-ра полит. наук. М., 2004; Чаговец Д.А. Политические проблемы участия российских нефтяных компаний в международном сотрудничестве / Автореф. дисс. ... канд. полит. наук. М., 2002; Шныров А.Б. Внешняя политика России и проблема обеспечения энергетической безопасности / Автореф. дисс. ... канд. полит. наук. М., 2004

²² Цитируется по: Гаджиев К.С. Геополитические горизонты России (контуры нового миропорядка). – М.: «Издательство «Экономика», 2007. – С. 11.

²³ См. об этом: Ратцель Ф. Политическая география (в изложении Л. Синицкого) // Геополитика: Хрестоматия. / Сост. Б.А. Исаев. – СПб.: Питер, 2007. – С. 15-36.

Представляется, что присутствие основополагающих структур и субъектов международных отношений, закономерности, перестройка генеральных направлений транспортных коммуникаций²⁴, а также принципы функционирования усиливающего свое значение энергетического пространства, будут способствовать закреплению за энергетической геополитикой особой функции, вносящей серьезные коррективы в формирование равновесной мировой энергетической системы.

При всем разнообразии взглядов на энергетическую геополитику и всевозможные тенденции ее корректировки, общепризнанным остается тот факт, что в современном мире в условиях глобализирующейся экономики, геэкономика^{25*}, представленная как симбиоз геополитики и геостратегии, динамизирует мировое развитие²⁵. В свою очередь геэкономическое пространство, которое на переломе столетий формирует облик современного мира вкупе с результирующим вектором мирового развития, провоцирует завоевание энергетических ресурсов как в зонах ближней, так и отдаленной их доступности²⁶.

²⁴ См.: Дергачёв В.А. Геополитическая архитектура Черноморского региона. Вісник Донецького Національного Університету. Сер. В: Економіка і право. Вип. 2. 2008.-С.7-20.

* Напомним, что понятие «геэкономика» введено в научный оборот Эдуардом Лутвакой в 1990-м г. Согласно ему, консолидирующей угрозой государства должна стать экономическая угроза. Если в геополитике императивом доминирование выступает военно-силовое расширение географической сферы влияния национальных интересов, то в геэкономике акцент ставится на мировую экономику, когда соперниками могут выступать как государства, так и транснациональные компании. (Прим. авт.).

²⁵ Детальный анализ геэкономической парадигмы мирового развития содержится в работах автора: Кочетова Э.Г. Глобалистика: теория, методология, практика. М.: Норма, 2002; Глобалистика как геэкономика, как реальность, как мироздание: Новый Ренессанс – истоки и принципы его построения, фундаментальные опоры, теоретический и методологический каркас. М.: ОАО Издательская группа «ПРОГРЕСС», 2001; Геэкономика (освоение мирового экономического пространства). М.: БЕК, 1999, 2002, НОРМА, 2006; его же: Глобалистика. Программа учебного курса // Безопасность Евразии. 2003. № 3; Геэкономический (глобальный) толковый словарь (Элементы механизма российской, модели глобального стратегического управления): Сборник стратегических понятий – новелл. В 2 т. Т. 1. А-М; Т. 2. Н-Я. М.: РИО РТА, 2002; Геэкономический атлас мира: Новейшая конфигурация глобального пространства // Общество и экономика. 1999. №7-8; Национальная безопасность и ее военная составляющая в геэкономическом измерении (вопросы теории, методологии и прикладные аспекты стратегии «нелобового противоборства»: геэкономическое противодействие в условиях глобальных трансформаций) // Безопасность Евразии. 2004. №4 и др.

²⁶ См.: Выступление оппонента-рецензента А.И. Соловьёва. К вопросу о геэкономической формуле мироустройства. URL http://www.intelros.ru/pdf/synergia_17_09/4.pdf (22.02.2010).

Так, в ракурсе рассматриваемого контекста, уже сегодня можно наблюдать смещение энергетического вектора на север, в сторону Арктики и Северного Ледовитого океана. Цель, которого овладение сырьевыми, энергетическими, биологическими ресурсами²⁷, которые составляют каркас (суть, смысл) повышенного внимания мирового сообщества к освоению северного ареала. Иначе говоря, процесс освоения энергетического пространства, а также активизация поиска новых его месторождений, некогда являвшихся вопросом исключительно геополитики, ныне смещаются в сторону доминирования геэкономии, вкладывающей в данное понятие весьма содержательный смысл. Не иначе как геополитика, озадаченная расширением географических границ своего государства отдает бразды правления геэкономике, нацеленной на осуществление контроля за энергетическими ресурсами не только в пределах государственных границ, но и в странах-импортерах. Что априори распространяется на всю цепочку производственного процесса, начиная от добычи нефти вплоть до обслуживания на АЗС.

Сегодня особо важно учитывать, что на практике данная цепочка, звенья которой можно представить как элементы чисто энергоресурсного сплава, существует в более и менее спаянном, т.е. сцепленном состоянии. Но между тем в условиях «трансформации собственно экономической деятельности плавно перерастающей в особую, «неолиберальную», глобализацию»²⁸ она в любой момент может оборваться. И причин тому несколько. Как показывает анализ это и возрастающие, на фоне мирового финансово-экономического кризиса, потребности важнейших экономик мира в лице США, Индии, Китая, Бразилии; скоростная истощаемость невозобновляемых энергоноси-

²⁷ Для справки: По обнародованным данным в Арктике сосредоточено 90 миллиардов баррелей неразведанной нефти, а газа столько, сколько содержат разведанные месторождения России. Они составляют примерно 30% газовых запасов в мире. Согласно экспертным оценкам специалистов, единых, научно обоснованных подходов к 2030 году следует ожидать, что половина всего добываемого в России природного газа придётся исключительно на арктические месторождения. Показательным примером в данном контексте можно считать Штокмановское месторождение газа, где разведанные запасы составляют 4 трлн. кубометров. Между тем, ведутся активные исследовательские работы близ устья реки Печора в восточной части Баренцева моря. В рассматриваемом контексте см.: Правда. Ру от 21.01.2009

²⁸ Неклесса А. Реквием XX веку // Мировая экономика и международные отношения. 2000. №2. – С.5.

телей, и не в последнюю очередь, недостаточный объем альтернативных источников энергии²⁹.

Дополнительными провокаторами расщепления углеводородной цепочки могут стать импортно-экспортные операции с энергоносителями, в которых изначально заложен эффект поляризации и взаимозависимости между производящими и потребляющими странами³⁰. В связи с этим могут возникнуть новые полюса торгового и финансово-экономического притяжения, переориентация традиционных центров энергетического развития.

В рамках формирования геоэкономической системы, функционирующей по своим собственным законам, вероятность вышеотмеченного сценария высока и уже сегодня наблюдается пересмотр её базовых представлений о долгосрочном развитии энергетики. Что позволяет сделать вывод о формировании её новой модели. Так мировой рынок формирует цены на энергоносители, который к тому же предопределяет общие правила игры в рамках данной модели развития. Возможно, новая модель усилит присутствие и роль развивающихся стран в спросе, и как следствие – приведет к его опережающему росту на энергию – значительно большему чем рассматривалось ранее и гораздо менее скачкообразному, то есть подверженному циклическим колебаниям, как это имеет место сейчас³¹.

Однако прежде, чем выстраивать прогнозы такого рода надо учитывать, что сегодняшний нефтегазовый рынок не является исключительно товарно-сырьевым, поскольку напористо срачивается с единым финансово-экономическим рынком. Становясь, как результат, его составной частью³². Поэтому конъюнктура

цен в данном случае, выполняя свою заданную функцию, определяется не только фактором спроса и предложения, но и фактором самой цены, которая помимо разности между спросом и предложением, фиксируется ещё и переходом капитала из одного сегмента финансового рынка в другой (например, с валютного на фьючерсный и т.д.)³³.

Не исключено, что в рассматриваемом нами контексте, в связи с выходом стратегий развития углеводородного рынка за пределы национальных границ, а также интеграции рынка газа в мировой, геополитике, окажется не под силу контролировать подобные процессы и в связи с этим она может постепенно утратить свои прежние позиции.

В этой связи, стоит обратить внимание на мнение, цитируемого выше российского исследователя Э.Г.Кочетова, согласно которому, «...геоэкономика давно оттеснила и заместила геополитику, заняв ее место и, выступив в качестве достойной альтернативы последней»³⁴.

Но между тем отсутствие цельной и обоснованной позиции (в смысле всеобщей и единственной) относительно степени воздействия «геоэкономики» и «геополитики» на международные отношения в ракурсе энергетики, несколько замедляет прогноз их будущего обустройства. «Подножкой» или камнем преткновения, о который, как правило, спотыкаются любые попытки выстраивания такого прогноза, является малоизученность вопроса о роли и функции геостратегии, обуславливающей присутствие углеводородного фактора в международных отношениях.

Так, современная геостратегия, выступающая чаще всего «фиксатором» уникальной позиции актора в достижении энергетического превосходства, в терминах *real politic*, является условием реализации его национальных интересов. Уже в силу этого, на заре XXI века позволено определить стремление основных глобальных центров силы к закреплению в одном из энергетических регионов как геостратегическое проникновение в данный регион.

²⁹ Подробнее об этом см.: Клименко. А.Ф. Энергетические факторы в военной политике государств Евразии // Энергетические измерения международных отношений и безопасность в Восточной Азии под ред. А.В.Торкунова. Москва. – С. 197.

³⁰ См.: Арбатов А.А. Единство и борьба сырьевых противоположностей // Россия в глобальной политике. 2006. №1 Январь – Февраль. – С.49 URL <http://www.globalaffairs.ru/numbers/23/6687.htm> (07.03.2010).

³¹ См.: Экономическое обозрение, декабрь 2007. №7. – С.5.

³² Напомним, что в 1980–1990 годы преодоление последствий нефтяных кризисов, вызванных эмбарго со стороны арабских стран или договоренностями стран – членов ОПЕК об уровнях добычи, связывалось с развитием ликвидного глобального рынка нефти и соответствующими инструментами краткосрочного характера. Между тем в последнее время акцент ставится на построение двусторонних преференциальных связей между потребителями и поставщиками нефти, что вполне отвечает политике США последних лет, «нефтяной дипломатии» Китая и Индии. См.: Арбатов А.А., Белова М.А., Фейгин В.И. Российские углеводороды и мировые рынки // Россия

в глобальной политике. №5, Сентябрь – Октябрь, 2005. URL: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/16/4797.html> (06.03.2010).

³³ См. URL: http://www.energystrategy.ru/press-c/source/berg-09-4_Shaftr.htm (06.03.2010).

³⁴ Подробнее см.: Кочетов Э.Г. Геоэкономика (Освоение мирового экономического пространства): Учебник. М.: Издательство БЕК, 1999, 2002. 480 с., его же: Геоэкономический (глобальный) толковый словарь (элементы механизма российской модели глобального стратегического управления). В 2-х томах. М.: риорта, 2002.

Совершенно бесспорно в данном контексте, утверждение о том, что статус государства в данном регионе будет во многом зависеть от того, насколько быстро и эффективно сформулированная им геополитическая стратегия будет реагировать на имеющиеся или возникающие риски и вызовы, поступающие извне.

Можно по-разному раскрывать содержание сущности геостратегии, но сигналом непредсказуемости её «поведения» и настораживающим моментом может явиться амбивалентность данного понятия. А именно то, какое смысловое наполнение оно несет в себе. Наиболее емким и соответствующим реалиям современности может служить следующее определение геостратегии – это «региональное планетарное сотрудничество, не допускающее применение силы, в качестве инструмента реализации каких бы то ни было устремлений государства»³⁵.

Однако если учитывать, что Запад так и не сумел найти замену невозобновляемым источникам энергии (нефти и газу), а живучесть современной цивилизации^{<*>} во многом зависит от ее энергетической наполненности и достаточности, стоит предположить, что изначальная смысловая нагрузка геостратегии не совсем оправдывает себя. Проектируя данное постулирование в практическую плоскость, видим, что наиболее развитые по основным показателям высокого уровня страны, такие как США^{<*>}, Япония, Южная Корея, Европейский союз лишены собственной ресурсной базы, а новые индустриальные в лице Индии и Китая^{<*>} испытывают серьёзный углеводородный «дискомфорт», попадая, таким образом, в острую и неизбежную энергозависимость, которая становится вопросом национальной безопасности.

Так в рассматриваемом контексте отметим,

³⁵ Цит по: Зеленева И.В. От геополитики к геостратегии – петербургский ракурс. URL: <http://ibci.ru/AGP/conferencia/statya12.htm> (03.03.2010).

^{<*>} Под «цивилизацией» мы понимаем несколько аспектов, среди них: 1) техногенные; 2) этнонациональные; 3) их симбиоз.

^{<*>} Для справки: США закупают нефть из стран Центральной и Южной Америки, которая в среднем на период 2006г. составила 21% от общего потребления, в Северной и Западной Африке (14%), Ближнего Востока (12%), из Европы (5%). На период 2006 г. США импортировали 71% потребляемой нефти.

^{<*>} Для справки: Китай импортирует нефть из стран Ближнего Востока, которая на период 2006 г. составила 21% потребления, Африки (13%), АТР (10%), бывшего СССР (7%). В общем и целом, на период 2006 г. Китай импортировал всего 55% потребляемой нефти. Предложенные данные были составлены на основе BP Statistical Review of World Energy: June 2007.

что когда из одной страны импортируются до 20% необходимого углеводородного сырья, это проблема чисто экономического характера, если до 30%, данную проблему можно квалифицировать как «политическую», если более чем 40%, то проблема допуска на энергетические рынки, становится, в условиях нарастающих кризисных явлений, проблемой национальной безопасности³⁶.

Таким образом, изначально «окрещенная» на генетически заложенное проникновение, геостратегия, являясь одним из композиционных атрибутов современных международных отношений, контурирует границы их энергетического наполнения. С этой точки зрения, наложение одной геостратегии на другую вполне может спровоцировать «многослойные, многосубъектные, полидискурсивные столкновения»³⁷ за энергоресурсы.

Расшифровывая сказанное в его мировом пространственном измерении, следует особо остановиться на особенностях среды и обустройстве современных международных отношений. В методологическом плане анализ такого обустройства с точки зрения углеводородного наполнения сводится к многомерному³⁸ изучению ситуаций, сложившихся в отдельно взятых регионах, представляющих интерес для государств, одержимых энергетической экспансией.

Прежде чем перейти к рассмотрению данного вопроса, следует упомянуть о не канувшем в лету и не потерявшем актуальности тезисе, согласно которому энергетические ресурсы являются милитаризованным инструментом удовлетворения геополитических потребностей акторов. Отвечая на вопрос почему? Следует предположить, что рациональность сказанного содержится в сегодняшнем раскладе сил, состав которого «дорос» до такого состояния, что его вполне можно экстраполировать как в прошлое, так и на будущее. При этом появляется уникальная возможность выстроить ретроспек-

³⁶ Подробнее об этом см.: Европейская стратегия безопасности энергоснабжения (Зелёная книга) / Европейская комиссия, «Интерсоларцентр». – М., 2002.

³⁷ См.: Окара А.Н. Геоэкономика как эффективная модель борьбы за ресурсы и выживание в современном мире. URL: http://www.intelros.ru/pdf/synergia_17_09/12.pdf (06.03.2010).

³⁸ Данное понятие, как показал В. Алтухов в одной из своих статей, постепенно вытесняет понятие «комплексно» и несёт в себе более ёмкое и глубокое по своему содержанию наполнение. См.: Алтухов В. Многомерный мир третьего тысячелетия // Мировая экономика и международные отношения. 2000. № 7. – С. 30–38.

тивный и перспективный анализ освоения энергетического пространства (что особенно важно в рассматриваемом нами контексте).

II

Энергетическое пространство в свете геополитических трансформаций: поиск ответов на вызовы

Результатом топливно-энергетических кризисов 1973-1974 гг., а затем 1979-1980 гг., наглядно «вскрывшими» хрупкость мирового энергетического баланса, явилась яркая демонстрация уязвимости мирового рынка углеводородов³⁹, и как следствие, всего энергетического пространства³⁹. Которое, как показала реальность, под воздействием политического и силового давления является достаточно восприимчивым и абсорбирующим территориальным образованием, подверженным влияниям и вызовам извне. В целом, это такая значимая платформа протекания экспортно-импортных энергетических операций, которая фактически не может не оказаться в фокусе влияния процессов и изменений, происходящих в мире.

Разумеется, такая характеристика пространства является достаточно условной и зависит от многих факторов. Однако, учитывая сегодняшнее освоение минерально-сырьевой базы (см. Таб.1) и контролирование маршрутов доставки энергоносителей, трактующихся заинтересованными игроками, как и прежде, в ракурсе блокового и цивилизационного членения мира с не скрываемыми антагонизмами⁴⁰, можно предположить, что ему не раз придется сталкиваться с серьезными изменениями.⁴¹

Задаваясь вопросом о нынешнем состоянии энергетического пространства, как фокуса пересечения интересов игроков разных мастей, стоит отметить его все большую контрастность и иллюстрируемую изменчивость.

Становится всё очевиднее, что «рыночная парадигма, сводящаяся к наращиванию добычи и поставок со стороны производителей и попыткам противостоять усилению

энергетической зависимости — со стороны потребителей»⁴² выступает бесспорным катализатором таких изменений.

В достаточно широком спектре очевидным их показателем является истощение углеводородных месторождений, расположенных вблизи зон потребления, которые в 1970-1980-е годы под влиянием высоких цен начали добывать нефть (Северное море, Мексиканский залив, Индонезия). Дополнительным показателем, можно считать высокий уровень энергопотребляемости. Так Европа и Северная Америка, на долю которых приходится 12% населения планеты, потребляют 50% всей мировой энергии, в то время как развивающиеся страны, население которых совместно с китайцами и индусами составляет 68%, всего лишь 18%⁴³. Следует ожидать, что при таком показателе, импорт энергоресурсов к концу первой четверти нового тысячелетия составит 80%⁴⁴. Весьма проявлено дает о себе знать потребность в инвестициях в новооткрытые регионы добычи нефти Западной Африки, Центральной Азии, Каспия, России, способные заменить выбывающие мощности. Характерную изменчивость привносит появление таких локомотивов мировой энергетики, как Индия и Китай⁴⁵. Появление этих стран, замыкающих на себе сегодня основной прирост потребления, а также новые межрегиональные потоки энергетических ресурсов, ведёт к потере США монопольной возможности управления мировым энергетическим рынком⁴⁶.

Отметим, что суммарно население этих двух стран превышает население всей евроамериканской цивилизации, являющейся основным мировым потребителем природных ресурсов, более чем в два раза⁴⁷.

³⁹ Как показывает анализ ситуаций на мировом энергетическом рынке, такая уязвимость чаще всего обусловлена некоторыми трудно устранимыми структурными диспропорциями — как со стороны спроса, так и со стороны предложения.

⁴⁰ В данной главе речь идет об энергетическом пространстве как геополитической платформе, главным преимуществом которой выступает энергоресурсный потенциал.

⁴¹ См.: *Geopolitics of Oil. Hearings before the Committee of Energy and Political Resources. US Senate, 96 Congress, the 2nd Session. Pt.1-2. Wash.: US gov., print. Off,1980.*

⁴² См. таблицу 1 на стр. 61.

⁴³ Цит. по: Томберг И.Р. Диверсификация поставок газа на европейский рынок: каспийско-черноморский узел и позиция России. Мировой рынок природного газа: новейшие тенденции / Рук. авт. кол-ва — С.Жуков, М., ИМЭМО РАН, 2009. — С.75.

⁴⁴ См.: Материалы совместного заседания Ученых советов Института мировой экономики и международных отношений РАН и Фонда «Институт энергетики и финансов». 22 мая 2009г. / Сост. и науч. ред. С.В.Чебанов. М.: ИМЭМО РАН, 2009. — С. 63– 66.

⁴⁵ Цыпуглев Д.Ю. *Opt.cit.*,p.4.

⁴⁶ Global Trends 2025: A Transformed World. URL: http://www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html (17.03.2010).

⁴⁷ См.: Материалы совместного заседания Ученых советов Института мировой экономики и международных отношений РАН и Фонда «Институт энергетики и финансов». 22 мая 2009 г. / Сост. и науч. ред. С.В. Чебанов. М.: ИМЭМО РАН, 2009. —С.61.

⁴⁸ См.: Юрий Болдырев. США и Россия: нам есть что предложить друг другу. URL:<http://analyticsmz.ru/?p=176> (05.03.2010).

Что же толкает акторов мировой политики к освоению энергетического пространства и, каковы его современные контуры? В рамках поставленного вопроса, отметим следующее – многие эксперты и ученые отдавая дань вежливости наработанным и апробированным научным гипотезам, ожидают, что, скорее всего энергоресурсная конкуренция между акторами станет одним из факторов роста уровня конфликтности энергетического пространства, как результата постоянной динамики восхождения и падения геополитических лидеров.

Простой обзор проявления реальности, преломляющейся в свете процессов разворачивающихся на энергетической карте, таков, что чем больше степень присутствия страны в производстве и на мировом энергетическом рынке, тем большее влияние она способна оказывать на формирование тенденций на этом рынке и энергетическом пространстве как таковом⁴⁸. В особенности это важно сегодня, когда все увеличивающаяся конкуренция глобального масштаба за энергоресурсы приводит к волне слияний и поглощений, затрагивая тем самым «физическую основу» пространства, неосторожное «прикосновение» к которой может дать результаты, прямо противоположные прогнозируемым.

При этом в связи с прогрессирующим падением внутренней добычи, реализация намеченной цели является, как никогда актуальной. Метания энергодефицитных игроков между тем как снизить зависимость своих национальных хозяйств от не всегда стабильных районов добычи, в первую очередь, от Персидского залива, и освоения запланированных месторождений, всё глубже врастают в процессы трансформации с упором на энергетическую проблематику.

В духе текущей и грядущей реальности, причиной такого упора может явиться исторически сложившийся нерациональный энергетический баланс с непропорциональным преобладанием в нём твёрдых и жидких видов минерального топлива⁴⁹, а также высокий уровень энергопотребления в развитых и теперь уже в развивающихся странах Азии.

Стоит упомянуть и некоторые другие допол-

нительные факторы, способствующие усилению неизбежного и понятного противостояния ведущих мировых акторов на энергетической почве, интересы, которых сходятся на оси Европа-Азия. Нельзя исключать, что энергетические ресурсы, сконцентрированные в этом регионе, выступят в качестве одного из инструментов «большой игры» на пространстве постсоветской Евразии.

Частично ускользнув от прогнозируемого сценария, теснящегося у подножия отмеченного пространства, некогда огромных геополитических возможностей, отметим, что с его распадом (СССР), карта мировой энергетики, доставшаяся в наследство от холодной войны, стала тяготеть к изменениям. Так контроль над основными экспортными трубопроводами для транспортировки энергоресурсов на мировые рынки отчасти перешёл к новообразованным независимым государствам (СНГ). Среди них и крупные нефтедобывающие государства, такие как Азербайджан, Казахстан, создавшие альтернативные пути для транспортировки собственной нефти на мировые энергетические рынки. В сложившихся условиях процессу трансформации подверглись формы международного сотрудничества нефтедобывающих стран СНГ, стали меняться приоритеты и мощности российских нефтяных потоков, идущих в ближнее и дальнее зарубежье. Рухнула структура хозяйственных связей, между странами стали, время от времени возникать споры по вопросам освоения нефтяных месторождений находящихся на стыке государственных границ⁵⁰. Разрешения, которых, как показывает анализ, сопровождалась серьезными осложнениями, возникающими в большей степени из-за политизации и попыток развязать противостояние, осложняя тем самым и без того шаткое положение в регионе.

Трансформация постсоветского пространства, как тенденция довольно противоречивая и неоднозначная по своему проявлению, приобретшая небывалый размах, не могла не оказать влияния на формирование новых центров стратегического влияния.

Поступью держав глобального и межрегионального масштаба, сюда ступили США, Европейский союз, Китай, Индия, запустившие в некотором роде процесс пересмотра своих позиций на евроазиатском пространстве. Как ответ на вызов такого проникновения с особой

⁴⁸ Подробнее об этом см.: Хамамдех М. Стратегия нефтяной политики стран-ведущих аравийских нефтеэкспортёров (на примере КСА и Государства Кувейт) // Ближний Восток и современность. 2001. Выпуск 10.-С.342.

⁴⁹ См.: Сливко В.М. Энергетические аспекты развития древних цивилизаций. ИНЭИ РАН, М.: «Газойл пресс». 1999. 111с.

⁵⁰ См.: Ланда К.Г. Влияние глобализации на Каспийский регион // Современные проблемы науки и образования. 2008. №3.

остротой заявил о себе процесс углубления регионализации мировой энергетики с постепенной реализацией энергетических проектов общеевропейского значения, обусловивших формирование многофокусного энергетического пространства Россия-Европа, Средняя Азия-Европа, Кавказ-Европа, Ближний Восток-Европа. Тенденция углубления привела к появлению «новых» региональных энергетических пространств, в частности азиатско-тихоокеанского энергетического пространства (АТП)^{<*>} и евразийского энергетического пространства (ЕЭП).

Серьезными импульсами создания единого энергетического пространства на Евразийском континенте⁵¹ может выступить факт растущей взаимозависимости рынков сбыта и предложения, а также проекты Балтийского и Черноморского кольца, передача постоянного тока, мощность которого равняется 4000МВт Россия-Беларусь-Польша-Германия.

Простой обзор реальности, преломляющейся в свете процессов разворачивающихся на еще формирующихся энергетических пространствах, таков, что с появлением вышепредставленных игроков происходит заметное изменение в структуре его состава. Сегодняшняя структура мировой энергетики, независимо от своей углеводородной колоритной окраски, во многом неоднородна (гетерогенна) по своему составу. Если условно структурировать зоны энергетического атласа, максимально задействованные в процессе освоения энергетического пространства, то, это, видимо, будут: 1) Китай (регион Северо-Восточной Азии), 2) Индия (регион Южной Азии), 3) Россия (как часть Евразии); 4) Казахстан, Туркменистан, Азербайджан (Каспийская зона Центральной Азии и Закавказья); 5) Индокитай (регион Юго-Восточной Азии). Нельзя исключать, что скоро ряды пятикомпонентного состава пополнят такие страны как Япония и Пакистан.

Параллельно отметим, что корреляция между намерениями данных игроков укрепиться в выгодном с энергетической и стратегической точек зрения пространстве, оправдана цифровыми и объективными геополитическими реальностями. Так взор пяти компонентного состава

в сторону Евразийского континента, одного из основных сухопутных полюсов Евразии^{<*>52}, составляющего «географическую ось», вокруг которой развивается исторический процесс⁵³, обусловлен, прежде всего, концентрацией невоспроизводимых топливно-энергетических ресурсов (нефть, газ), географическое распределение которых крайне неравномерно. Большая их часть сосредоточена в странах со сравнительно небольшими объемами потребления, тогда как крупнейшие потребители располагают весьма скромными цифрами их концентрации. Так, основные запасы нефти сосредоточены на Ближнем Востоке, который в силу определенной специфики политической и экономической ситуации, формирующих его стран, можно рассматривать как отдельный субрегион в рамках Евразии. Значительные запасы нефти сконцентрированы и в странах Центральной Азии и России, являющейся одновременно экспортёром углеводородов, и их потребителем. Заметим, что годовой эквивалент экспорта нефти на душу населения России составляет всего 3 т. против 60 т. в Катаре, свыше 40 т. в ОАЭ и около 20 т. в Кувейте⁵⁴. При этом на все остальные страны Европы и Азии приходится 6% запасов. Таким образом, в энергоизбы-

<*> Евразия понимается в двух условных измерениях: географическом и геополитическом. Данные понятия не всегда идентичны по своему содержанию и редко имеют смысловое сходство. Так регионы Центральной Азии (Казахстан, Узбекистан, Киргизия, Таджикистан, Туркменистан), Южный Кавказ (Армения, Грузия, Азербайджан), Средний Восток (Турция, Иран, Афганистан) и др., сближаются, формируясь при этом в новые региональные объединения. Например, «Большой Ближний Восток», простирающийся от Пакистана до Марокко, «Большая Центральная Азия» и др. на южном и восточном флангах Евразии можно наблюдать аналогичный процесс. Традиционным образованием региональных объединений можно считать вариант Северо-Восточной Азии (КНР, КНДР, РК, Япония, Монголия), которые включают в свой состав страны из близлежащих регионов. К примеру, страны АСЕАН (ЮВА), Индию и др. Так, расширяясь и уплотняясь в рамках образуемых географических границ, страны образуют мена регионы «Большой Восточной Азии». Подробнее об этом см.: Воскресенский А.Д. «Большая Восточная Азия». Мировая политика и энергетическая безопасность. М.: ЛЕНАНД. 2006. 128с.

52 В целом на Евразию приходится 75% населения Земли, 60% внутреннего валового продукта и 75% энергетических ресурсов. По все имеющимся показателям, потенциальная мощь Евразии превосходит мощь США. См.: Бжезинский З. Геостратегия для Евразии. Краткосрочные и долгосрочные цели политики США в этом регионе // Независимая газета. 1997. 24 октября. URL: <http://www.historic.ru/books/item/f00/s00/z00000004/st04.shtml> (03.03.2010).

53 См.: Маккиндер Х.Дж. Географическая ось истории // Полис. 1995. № 4. – С.169.

54 См.: Милов В. Может ли Россия стать нефтяным раем? // Pro et Contra. 2006. №2-3 (32). –С.10-11.

<*> В состав региона АТР входят: Австралия, Бангладеш, Бруней, Китай, Индия, Индонезия, Япония, Ю.Корея, Малайзия, Бирма, Н.Зеландия, Пакистан, Филиппины, Сингапур, Шри-Ланка, Тайвань, Таиланд. (Прим.авт.).

51 Подробнее об этом см.: Макаров А.А. Мировая энергетика и Евразийское энергетическое пространство. М., «Энергоатомиздат». 1997. – 279 с.

точных регионах пространства сосредоточено 94% запасов нефти и только 75% её добычи (19% приходится на спрос), в энергодефицитных – 6% запасов нефти, 25% и 81% спроса.

Обращаясь к запасам природного газа, видим, что большая их часть содержится в странах Ближнего Востока, которого вполне оправданно именуют «энергетическим солнечным сплетением» современного мира, а именно на Иран (19,2% всех запасов Евразии) и Катар (17,7% запасов), а также Россию.

Иными словами, подводя черту под общим числом сосредоточения природного газа в Евразии, получаем следующий показатель – 69% его запасов приходится на три страны. При этом, Евразийский рынок нефти сильнее интегрирован по сравнению с мировым, в то время как газовый слабее.

Так не без основания можно считать, что энергетический взор, брошенный на Евразийское пространство⁵⁵, оправдывает себя. Выполняя высокую нагрузку, углеводородный фактор придаёт ему новую динамику развития. Действия США и Евросоюза за казахские и туркменские топливные углеводороды, направленные на экспорт энергоресурсов – на Запад; Китая – на Восток, Индии – на Юг, фактически можно квалифицировать как создание новых центров пресечения интересов на энергоресурсной почве в столь значимом с геополитической точки зрения регионе.

Возвращаясь к вопросу энергетического измерения Евразийских пространств, отметим, что формирование ЕЭП происходит на основе развития целостной, надёжной (трактуемой одновременно как безопасной) системы газоснабжения, крупномасштабной торговли сырой нефтью, постепенной интеграции электроэнергетических систем, а также кооперации в области атомной энергетики. Тогда как АТП основывается на обновлении энергетического рынка, сопровождаемого структурными сдвигами и устойчивым ростом спроса на энергоресурсы, развитием рынков их сбыта с перспективными возможностями для поставок российского газа, нефти и нефтепродуктов, создавая тем самым объективные предпосылки для выстраивания энергетического диалога сотрудничества.

Подобная характеристика помогает очертить складывающуюся конфигурацию сил в достаточно широком геополитическом и геостра-

тегическом спектре. Отталкиваясь от интересов игроков, анализируя специфику расклада позиций, «опираясь» анализом в энергетическую почву, следует очертить их основные мотивы, распыляющиеся видимым образом на геополитической карте Евразии.

Заметная и достаточно активная тенденция усиления американского присутствия на рубежах евразийских цивилизаций⁵⁶ протекает последовательно и непрерывно. Пожалуй, экспансионистская логика атлантистского блока, взявшая некогда за точку отсчёта освоение Евразийского пространства, так и не гипертрофировалась за столь длительное время своего существования.

Анализируя процессы, протекающие в Центральноазиатском регионе, приходим к выводу, что она достаточно сильно стала напоминать тенденцию геополитического уровня, связанной с необходимостью пополнения внутренних нефтегазовых месторождений страны. Взявши это на вооружение, она «...активно помогает совершенствованию инфраструктуры, необходимой для получения доступа к относительно новым поставщикам, в том числе в Центральноазиатском регионе»⁵⁷.

В качестве зон наблюдения и постоянного контроля, как это следует из приведенной схемы и, как это можно наблюдать – выступают перспективные нефтегазовые месторождения таких стран как Саудовская Аравия, Иран, Ирак, Алжир, Нигерия, Судан, Ливия, Ангола, Венесуэла, Эквадор, Индонезия, Боливия, Колумбия, включая государства Каспийского бассейна, Кавказа, не упуская из виду, Россию. При этом стало закономерностью, что любое присутствие со стратегической точки зрения в той или иной из отмеченных энергоресурсных зон, сопровождается применением вооруженных сил. Так прокладка трубопроводов, по нестабильным в политическом отношении странам Южного Кавказа, явилась мотивом расширения присутствия вооруженных сил НАТО в регионе⁵⁸.

В этом контексте обращает на себя внимание процесс формирования многоцелевого энергетического транспортного коридора Восток – Запад (East – West Energy Corridor), предусматривающий прокладку новых нефте- и газопроводов, охрана которых возложена на

⁵⁶ См. схему 1 на стр. 1.

⁵⁷ См.: Алан П.Ларсон. Экономические приоритеты стратегии национальной безопасности. Внешняя политика США. Электронные журналы, декабрь 2002.

⁵⁸ См.: Южный Кавказ: тенденции и проблемы развития (1992-2008 годы). Отв. ред. и рук. авт. кол. В.А.Гусейнов. – М.: Красная звезда. 2008. – С.59.

⁵⁵ Макаров А.А. Мировая энергетика и Евразийское энергетическое пространство. М., «Энергоатомиздат». 1997. – 279 с.

мобильные подразделения НАТО и соответствующие структуры «Организации за демократию и экономическое развитие», именуемую ГУАМ.

Отметим, что «пакет» запланированных нефтепроводных конструкций под общим названием Евроазиатский энергетический проект, включает: Транскаспийский газопровод, стратегическим продолжением которого выступит «Набукко»; нефтепровод Баку-Тбилиси-Джейхан (БТД); газопровод Баку-Тбилиси-Эрзрум (Южно-кавказский газопровод); трубопровод Одесса-Броды проходящий через Восточную Европу до Гданьска. В проектном состоянии находится строительство линии электропередач (ЛЭП), с выходом к Афганистану, Пакистану, Индии.

По мере строительства Евроазиатского энергетического региона, отдельные составляемые (компоненты) которого сегодня функционируют полным ходом, среди них отметим: пущенный в эксплуатацию 1999 г. нефтепровод Баку-Супса, Баку-Тбилиси-Джейхан, Южнокавказский газопровод Баку-Тбилиси-Эрзурум, освобождает от предположений относительно медленного закрепления позиций США и ЕС на Большом Черноморско-Каспийском стратегическом пространстве.

Вполне понятно, что стремление акторов закрепиться в богатой энергоресурсами зоне, по сути своей, отражает геополитический вес и геостратегические выгоды, которые можно извлечь из этого впоследствии.

Однако если учитывать, что вопрос закрепления является вопросом выживаемости государства, стало, быть, не случайным будет вопрос о том, каковы реальные запасы нефти и газа одного из влиятельных центров силы.

Подсчитывая и суммируя все разведанные запасы нефти, выступающие основными источниками американского импорта, получаем следующее – общий показатель разведанных запасов нефти составляет 760, 2 млрд. барр., в то время как показатель природного газа – 1681,6 трлн. куб. фут. Суммарный показатель средней добычи сырой нефти равен 17, 9млн. барр. в сутки, экспортный показатель составляет 13,7 млн. барр. в сутки.

Согласно прогнозным оценкам Института геологии нефти и газа СО РАН (ИГНГ СО РАН)^{<*}

них набирать обороты неуклонного роста. При этом как отмечают многие специалисты, реализация американской энергетической стратегии будет непосредственно связана с обустройством военной инфраструктуры и прочным укреплением своего военного присутствия⁵⁹. Фактически речь идёт о реальности сегодняшнего дня, находящей своё воплощение в развертывании проектов по безопасности на территории Евразии. Среди них следует отметить расширение НАТО, создание систем ПРО в Восточной Европе, АТР.⁶⁰

Что касается энергетической обеспеченности ЕС-27, то согласно сегодняшним оценкам в 15 странах-членах следует ожидать дефицита природного газа, который в 2010 г. составит 37 млн. тонн нефтяного эквивалента, а к 2025г. возрастёт вплоть до 231 млн. тонн⁶¹. Имеет смысл остановиться на зависимости Союза от поставок российского газа, которая составляет 44% и 27% приходится на нефть⁶².

Таким образом, тенденции проникновения и неминуемого закрепления позиций США и Евросоюза в геостратегически значимом и энергетически выгодном Центральном азиатском регионе обусловлены рядом причин. Среди них отметим: диверсификация источников нефти и газа на длительные сроки, присутствие при прокладке Евразийского транспортного коридора Великого шелкового пути, известного как ТРАСЕКА, простирающегося от Европы в Центральную Азию, Китай, Японию, а также возможность рассматривать Центральном азиатский регион как надёжный источник углеводородного сырья. В случае истощения собственных запасов или изменения ценовой конъюнктуры на мировых энергетических рынках, это может сыграть ключевую роль. При этом как говорит З. Бжезинский: «надёжный доступ к энергоресурсам по разумным ценам жизненно важен для трёх наиболее динамично развивающихся регионов – Северной Америки, Европы и Восточной Азии, – стратегическое доминирование в этих странах даже в форме соглашения о сотрудничестве было бы решающим вкладом в дело установления гегемонии США в мире»⁶³.

^{<*} Сибирское отделение Российской Академии Наук (Институт геологии нефти и газа).

⁵⁹ Арешев А. Политически мотивированные энергетические проекты и рост военно-политической напряженности в Закавказье // Аналитические записки. 2007. № 22. – С. 76.

⁶⁰ См. схему 1 на стр. 63.

⁶¹ См.: Орехин П. Балтийская мечта. Профиль, 11 сентября 2005г.

⁶² Дергачёв В.А. *Op cit.*, p. 9.

⁶³ См.: З.Бжезинский. Великая шахматная доска. М., «Международные отношения». 1998. -112 с.

Учитывая, что такие страны как Китай⁶⁴, Индия потребляют почти половину дополнительного глобального спроса на энергию, обеспечивая тем самым эффект «энергетического цунами»⁶⁵ стоит ожидать, что их появление в Центральноазиатском регионе будет определяться примерно теми же мотивами, что и США, Евросоюзом. Поэтому от выбора этих стран во многом будет зависеть формирование структуры топливно-энергетического баланса⁶⁶.

Если подсчитать данные обеспеченности Китая углеводородами, то цифры будут такими: в 2002 г. доля нефти от среднемирового показателя составляла 11,1%, доля природного газа – 4,3%, угля – 55,4%. Между тем затраты конечных пользователей энергии в Китае составляют 13% ВВП. Тогда как в США этот показатель не превышает 7%. Иными словами энергозатраты в Китае втрое выше, чем в США, в шесть раз выше, чем в Японии⁶⁷.

Согласно данным, полученным ГСУ КНР⁶⁸ на 2008 г. потребление нефти и природного газа составило 22%, возобновляемых видов энергии всего лишь 9%⁶⁹.

Свои нефтяные потребности КНР в большей мере покрывает за счет импорта. Так, по данным китайской таможенной статистики, в 2008 г. страной было импортировано более 200 млн. т нефти. Между тем импорт покрывает более половины потребляемой в стране нефти, и как показывает анализ, в дальнейшем эта пропорция только возрастет (См. рис. 1.).⁷⁰

Таким образом, вопрос освоения энергетических пространств, в силу своей специфики и геостратегического значения в достаточно

широком спектре полноценно вписывается в мировой контекст, ставя во главу угла намерение государств, закрепить свою роль на рубежах евразийского энергетического пространства.

По мнению Воскресенского А.Д. «...в новом глобальном контексте XXI в. от отношений и позиций США, России и Китая в Восточной и Центральной Азии по кардинальным вопросам международных отношений, в конечном счете, будет зависеть как структура мирового порядка и глобальная безопасность, так и региональная безопасность в Восточной Азии»⁷¹.

Поскольку в намерении государств заметен явный перевес в сторону своевременного захвата, следует ожидать, что разворачиваемая ими экспансия приведёт к обострению конкуренции, превратив тем самым энергетическое пространство в ареал стратегического противостояния.

В целом складывающаяся структура и общее состояние современной системы международных отношений с проекцией на энергетические ресурсы необходимо рассматривать как систему, которая содержит в себе диалектически противоречивый императив, который в перспективе будет пульсировать завершение её окончательного оформления. Вероятнее всего это будет происходить на фоне «перечерчивания» глобальными центрами силы существующих энергетических линий, фиксирующих ареалы их энергетических владений, сталкивая между собой интересы многих стран. По мнению российского ученого Богатурова А.Д. следует ожидать углубления тенденций к наращиванию потенциала новых мировых центров⁷². В структурном плане это будет осуществляться на основе синтеза мировой энергетики, геоэкономики, а также геостратегии с постепенным вытеснением из своего композиционного состава классической геополитики, смещая акцент в сторону энергетической. Вероятнее всего, классической геополитике будет отведено исполнение второстепенной, подчиненной роли,

⁶⁴ Отметим, что КНР довольно активно проводит разведку и осваивает нефть и газ. Сегодня разведка месторождений ведётся в 24 странах мира. При этом деятельность китайской нефтегазовой корпорации сконцентрирована в трёх стратегических зонах: в Северной Африке с опорой на Судан, в Центральной Азии и России, с опорой на Казахстан и Южной Америке, с опорой на Венесуэлу.

⁶⁵ Имеется в виду быстрое приближение показателей среднего потребления энергии на человека в развивающихся странах к показателям стран «золотого миллиарда». Выражение принадлежит академику Николаю Пономарёву-Степному, вице-президенту Российского научного центра «Курчатовский институт». Подробнее об этом см.: Покровский В. Газовой паузы на всех не хватит // Независимая газета. 2006. 12 июля.

⁶⁶ <http://www.energyland.info/interview-guest-128> (14.02.2010).

⁶⁷ Подробно см.: Воскресенский, А. Д. «Большая Восточная Азия»: энергетические аспекты международных отношений и безопасности [Текст] / А.Д. Воскресенский // Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии. – М.: МГИМО, 2007. – С. 33.

⁶⁸ Государственное статистическое управление КНР.

⁶⁹ Синьхуа. 2 октября 2009.

⁷⁰ См. рис. 1 на стр. 61.

⁷¹ Цит. по: Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии. / Под руковод. и с предисл. А.В. Торкунова, научн. ред.-сост. А.Д. Воскресенский. – М.: МГИМО, 2007. – С.47.

⁷² См.: Системная история международных отношений, в 4-х т. События и документы. 1998-2003 / Отв. ред. А.Д.Богатуров. Т.3. События 1945-2003. М.: Научно-образовательный форум по международным отношениям. 2003.-С. 10-11.

как формирователю государством политики, исходящей из географической и территориальной данности. В случае если такой синтез не произойдет в силу определенных причин, данная система, скорее всего, окажется не сбалансированной и откат в сторону перекраивания энергетической карты окажется неизбежным и понятным. Тогда пока еще латентное не лобовое по своему проявлению, противостояние может перерасти в реальный, потенциальный международный конфликт на энергетической почве.

В глобальном контексте XXI в. может показаться, что постоянное расширение рынков сбыта, планомерно-устойчивое развитие региона Юго-Восточной Азии, Китая, развитие собственной газовой промышленности государствами Ближнего Востока и Северной Африки, будет знаменовать собой в значительной степени фактор ослабления конкуренции между экспортёрами. Однако стремление главных энергоресурсных бенефициаров максимально диверсифицировать источники поставок топлива и содействовать росту собственной добычи, не без оснований может привести к обострению этой конкуренции с еще пока плохо просчитанными последствиями.

Можно предположить, что ситуацию будет дестабилизировать дефицит энергоресурсов. При этом не следует исключать, что с обострением конкуренции на энергетическом пространстве в среднесрочной и долгосрочной перспективе вероятность возникновения нового вида глобальной конкуренции между рынками сбыта не столь мала.

Список литературы:

1. Алан П.Ларсон. Экономические приоритеты стратегии национальной безопасности. Внешняя политика США. Электронные журналы, декабрь 2002.
2. Арбатов А.А. Единство и борьба сырьевых противоположностей // Россия в глобальной политике. 2006. №1 Январь–Февраль. – С.49 URL <http://www.globalaffairs.ru/numbers/23/6687.htm> (07.03.2010).
3. Арбатов А.А., Белова М.А., Фейгин В.И. Российские углеводороды и мировые рынки // Россия в глобальной политике. №5, Сентябрь – Октябрь, 2005. URL: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/16/4797.html> (06.03.2010).
4. Баласанян Л.А. Современное состояние и проблемы реформирования энергетики России в

контексте устойчивого развития мировой энергетики в XXI веке. В сб. «Проблемы развития рыночной экономики» / Под ред. д.э.н. Цветкова В.А. Вып.2. – М.: ИПР РАН. 2008. – С.24-39.

5. Балашов Ю.А., Вагин М.В., Колобов О.А., Корнилов А.А. Международные отношения на Ближнем Востоке в XX веке: Учебное пособие / Под общ. Ред. акад. О.А. Колобова и проф. К.С. Гаджиева. – Нижний Новгород: ФМО ННГУ, 2003. – 236 с.

6. Балугев Д. Г. Экономические санкции в современных международных отношениях. – Нижний Новгород: ННГУ, 1999. – 68 с.

7. Бараннік В.О. Вплив цін паливно-енергетичних ресурсів на основні показники економічного розвитку країни // Стратегічна панорама. 2006. №3. – С. 153-162.

8. Бжезинский З. Великая шахматная доска. М., «Международные отношения». 1998. – 112 с.

9. Бжезинский З. Геостратегия для Евразии. Краткосрочные и долгосрочные цели политики США в этом регионе // Независимая газета. 1997. 24 октября <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z00000004/st04.shtml> (3.03.2010).

10. Богатуров А. Международный порядок в наступившем веке//Международные процессы. 2003. № 1. – С. 6-23.

11. Воскресенский А.Д. «Большая Восточная Азия». Мировая политика и энергетическая безопасность. М.: ЛЕНАНД. 2006.128с.

12. Выступление оппонента-рецензента А.И. Соловьёва. К вопросу о геоэкономической формуле мироустройства. URL http://www.intelros.ru/pdf/synergia_17_09/4.pdf (22.02.2010).

13. Гаджиев К.С. Введение в геополитику. М.: «Логос», 2002. – 257 с.

14. Глобализация и регионализация: факторы формирования геополитического пространства. М.: ИМЭМО РАН, 2006. – 96 с.

15. Денчев К. Нефтегазовый фактор в международных отношениях // Полития.1999. №3 (13).

16. Дергачёв В.А. Геополитическая архитектура Черноморского региона. Вісник Донецького Національного Університету.Сер.В:Економіка І право.Вип. 2. 2008.-С.7-20.

17. Дрождинин А.И. Энергосбережение – инструмент реализации энергетической стратегии России // Вестник МГТУ, том 11, №2, 2008. – С. 338-342.

18. Енергетична безпека України: Стратегія та механізми забезпечення // За ред. А. І. Шевцова. – Дніпропетровськ: Пороги. 2002. – 264 С.

19. Забезпечення енергетичної безпеки / Рада національної безпеки і оборони України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки, – К., НІПМБ. 2003. – 264 С.

20. Зеленева И.В. От геополитики к геостратегии – петербургский ракурс. URL <http://ibci.ru/AGP/conferencia/statya12.htm> (03.03.2010).

21. Ивашов Л. Г. Что стоит за планами войны США против Ирака // Журнал теории и практики Евразийства. 2003. № 22.

22. Игнацкая М.А. Роль процессов глобализации в становлении новой экономики // Вестник Российского университета дружбы народов. – Серия: Политология. 2006. № 1 (6) – С. 88–99.

23. Кальвокоресси П. Мировая политика после 1945 года: В 2-х кн. Кн. 2. – М.: Международные Отношения, 2000. – 464 С.

24. Кларк Дж. Неустойчивые государства: трансформация систем социального обеспечения // Журнал исследований социальной политики, 2003. Т. 1. № 13. – С. 69-89.

25. Клименко. А.Ф. Энергетические факторы в военной политике государств Евразии // Энергетические измерения международных отношений и безопасность в Восточной Азии под ред. А.В.Торкунова. Москва. – 197 С.

26. Кочетов Э.Г. Геоэкономика (Освоение мирового экономического пространства): Учебник. М.: Издательство БЕК, 1999, 2002. 480 С.

27. Кочетов Э.Г. Геоэкономический (глобальный) толковый словарь (элементы механизма российской модели глобального стратегического управления). В 2-х томах. М.: риорта, 2002.

28. Кочетов Э.Г. Системология геоэкономики // Безопасность Евразии. 2003. № 4. – С. 360-376.

29. Ланда К.Г. Влияние глобализации на Каспийский регион // Современные проблемы науки и образования. 2008. №3.

30. Лунев С., Широков Г. Трансформация мировой системы и крупнейшие страны Евразии. – М., Academia, 2001.

31. Макаров А.А. Мировая энергетика и Евразийское энергетическое пространство. М., «Энергоатомиздат». 1997. – 279 с.

32. Маккиндер Х.Дж. Географическая ось истории // Полис. 1995. № 4.

33. Материалы совместного заседания Ученых советов Института мировой экономики и международных отношений РАН и Фонда «Институт энергетики и финансов». 22 мая 2009г. / Сост. и науч. ред. С.В.Чебанов. М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 150 С.

34. Милов В. Может ли Россия стать нефтяным раем? // Pro et Contra. 2006. №2-3 (32). – С.10-11.

35. Мировая политика: теория, методология, прикладной анализ. – М.: КомКнига, 2005. Раздел III, гл. 13 «К методике анализа международных отношений наднационального субъекта (на примере Европейского Союза)». – С.359-387.

36. Мировой рынок природного газа: новейшие тенденции / Рук. авт. кол-ва – С.Жуков, М., ИМЭМО РАН, 2009. – 107 с.

37. Моргунов Е.В., Петренко Ж.Е. Состояние и перспективы развития мировой энергетики. В сб. «Проблемы развития рыночной экономики» / Под ред. д. э. н. Цветкова В.А. Вып.1. – М.: ИПР РАН. 2007. – С.102-122.

38. Най-мл. Дж., Кохэн Р. Транснациональные отношения и мировая политика / Теория международных отношений: Хрестоматия. /Сост., науч. ред. и коммент. П.А. Цыганкова. – М.: Гардарики, 2002.

39. Наринский М.М. История международных отношений. 1945–1975: Учебное пособие. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 264 С.

40. Национальные нефтяные компании в геополитике и геоэкономике государства. Деловая неделя. URL: <http://www.rosinvest.com/news/364006> (22.02.2010).

41. Неклесса А. Глобальная трансформация: сущность, генезис, прогноз//Мировая экономика и международные отношения. 2004. №1. – С.16-23.

42. Окара А.Н. Геоэкономика как эффективная модель борьбы за ресурсы и выживание в современном мире URL: http://www.intelros.ru/pdf/synergia_17_09/12.pdf (06.03.2010).

43. Померанц Г. Переключка временного и вечного в диалоге культурных миров. – Рубежи. 1998. №1.

44. Разговор со Збигневом Бжезинским // Foreign Policy, 25 октября 2007 г.

45. Системная история международных отношений, в 4-х т. События и документы. 1998-2003 / Отв. ред. А.Д.Богатуров. Т.3. События 1945-2003. М.: Научно-образовательный форум по международным отношениям. 2003.-С. 10-11.

46. Сливко В.М. Энергетические аспекты развития древних цивилизаций. ИНЭИ РАН, М.: «Газойл пресс». 1999. – 111С.

47. Современные международные отношения и мировая политика: Учебник / А.В. Торкунов, И.Г. Тюлин, А.Ю. Мельвиль и др.; Моск. гос. ин-т междунар. отношений (Университет) МИД

России; Отв. Ред. А.В. Торкунов. – М.: Просвещение: МГИМО, 2004. – 991 С.

48. Телегина Е.В. Мировой энергетический рынок и геополитические интересы России // Мировая экономика и международные отношения. 2003. № 5. – С. 60-64.

49. Теория международных отношений на рубеже столетий. /Под ред. К. Буса и С. Смита: Пер. с англ. /Общ. ред. П.А. Цыганкова. – М.: Гардарики, 2002.

50. Томберг И. Энергетическая политика стран ЦА и Кавказа // Центральная Азия и Кавказ. 2003. №4. – С.86.

51. Хамамдех М. Стратегия нефтяной политики стран-ведущих аравийских нефтеэкспортеров (на примере КСА и Государства Кувейт) // Ближний Восток и современность. 2001. Выпуск 10.-С.342.

52. Хелд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Перратон Дж. Глобальные трансформации. Политика, экономика и культура. – М.: Праксис, 2004.

53. Хлебников В.В. Антикризисное управление на энергетических рынках. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 358 С.

54. Цыпулев Д.Ю. Трубопроводные артерии России: Факты, мнения, анализ. М., 2007. 104с.

55. Шафраник Ю.К. Нефтяная промышленность в системе национальной экономики и геополитики. – М., 2004. – 272 с.

56. Эрнест Кочетов. Российский энергетический ход: энергетика в глобальном геоэкономическом измерении. URL: www.civilg8ru/5820.php (27.01.2010).

57. Ядерное распространение: новые технологии, вооружения и договоры / Под ред. А.Арбатова, В. Дворкина; Моск. Центр Карнеги. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – 272 с.

58. Tomberg I. Energetic politics of the countries CA and Caucasus / Central Asia and Caucasus, 2003, №4. P.6.

59. Забезпечення енергетичної безпеки / Рада національної безпеки і оборони України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки, – К., НІПМБ. 2003. – 264 С.

60. Европейская стратегия безопасности энергоснабжения (Зеленая книга) / Европейская Комиссия; «Интерсоларцентр». – М., 2002.

61. Надежность систем энергетики / Сборник рекомендуемых терминов. – М.: ИАЦ «Энергия», 2007. – 192 С.

62. Бушуев В.В., Воропай Н.И., Мастепанов А.М., Шафраник Ю.К. и др. Энергетическая безо-

пасность России. – Новосибирск: Наука. Сибирская издательская фирма РАН. 1998.-302 С.

63. Глобальна енергетическая безопасность. Итоговый документ саммита «группы восьми», Санкт-Петербург, 16 июля 2006 г., <http://www.civilg8.ru/index.php> (11.01.2010).

64. Энергия и безопасность: на пути к новой внешнеполитической стратегии / Под ред. Ян Х. Калицки и Дэвид Л. Голдуина. Вашингтон – Балтимор: Вудро Вильсон сентер пресс и Джонс Хопкинс юниверсити пресс, 2005. 604 С.

65. Экономическое обозрение, июль 2006. №4.

66. Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии. / Под руковод. и с предисл. А.В. Торкунова, научн. ред.-сост. А.Д. Воскресенский. — М.: МГИМО, 2007. 1040 с.

67. Эльянов А. Государство в системе догоняющего развития // Мировая экономика и международные отношения. 1998. №3. – С.62-63.

68. Южный Кавказ: тенденции и проблемы развития (1992-2008 годы). Отв. ред. и рук. авт. кол. В.А.Гусейнов. – М.: Красная звезда. 2008. 392 с.

69. Юрий Болдырев. США и Россия: нам есть что предложить друг другу. URL:<http://analyticsmz.ru/?p=176> (05.03.2010).

70. Energy and Security: Toward a New Foreign Policy Strategy / Jan H. Kalicki and David L. Goldwyn (eds.). Washington – Baltimore: Woodrow Wilson Center Press, Johns Hopkins University Press, 2005. 604 p.

71. Hafele W. Energy in a Finite World: A Global Systems Analysis. Ballinger, Cambridge. MA. USA.1981. 834 p.

72. Geopolitics of Oil. Hearings before the Committee of Energy and Political Resources. US Senate, 96 Congress, the 2nd Session. Pt.1-2. Wash.: US gov., print. Off,1980.

73. Global Trends 2025: A Transformed World. URL: http://www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html (17.03.2010).

74. Goldemberg J., Johanson T.B., Reddy A.K. and Williams R.H. Energy for a Sustainable World. Wiley Eastern. New Dehly. India, 1988.

75. Fisher J.C. Energy Crisis in Perspective. John Wiley & Sons. NY. 1974.

76. Phillips K. Bad Money: Reckless Finance, Failed Politics, and the Global Crisis of American Capitalism. New York: Viking Penguin, 2008. 239 p.

77. Ressources énergétiques mondiales 1985-2020 : résumés des rapports sur les ressources, la préservation et la demande réalisés / par la Commis-

sion de Préservation de la Conférence Mondiale de l'Énergie. Paris: Publié pour la Conférence Mondiale de l'Énergie par les Éditions Technip, 1978. 267 p.

78. URL: http://www.energystrategy.ru/press-c/source/berg-09-4_Shafr.htm (06.03.2010).

79. Jean-Pierre Favennec. Géopolitique de l'énergie: Besoins, ressources, échanges mondiaux (Broché). Editions Technip, September 2009. 304p.

80. Denis Babusiaux, Jean-Pierre Favennec. Recherche et production du pétrole et du gaz.

Réserves, coûts et contrat. Editions Technip. January 2002. 232p.

81. Thibaut Klinger. Géopolitique De L'énergie. Editeur: Studyrama. 126p.

82. Samuele Furfari. Le Monde et l'énergie. Enjeux géopolitiques. Vol 2. Les cartes en main. Paris, Editions Technip, 2008. 126 p.

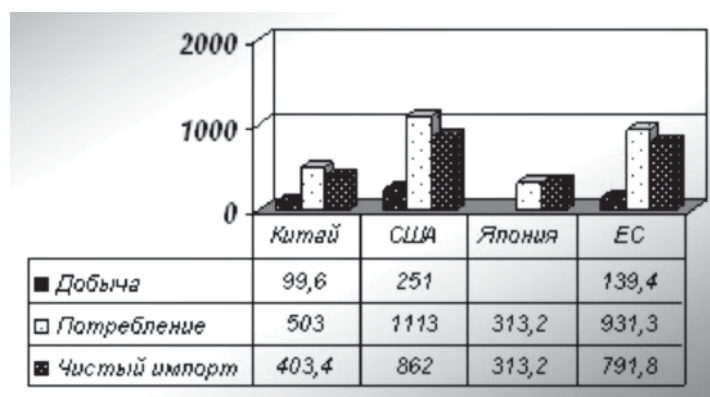
83. <http://www.energyland.info/interview-guest-128> (14.02.2010).

84. <http://www.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000004/st04.shtml> (03.03.2010).

Схема 1. Евразийская зона энергетических интересов США и «мировые области энергетического наблюдения»

Составлено по данным: A. Bilaal. Peak Oil Paradigm Shift: The Urgent Need for a Sustainable Energy Model. – St. James: Medianet Limited, 2005.

Рис.1. Прогноз добычи, потребления и импорта нефти на 2020г., млн. т.

Источник: «Цзян Сяоцзюань Чжунго вайцзы цзинцзи» [Экономика иностранного капитала в Китае], Пекин, 2002. –С 218.

Таб. 1 Потребление энергоресурсов в мире в 1971-2030 гг.
(млн. тонн в нефтяном эквиваленте)

	1971	2000	2010	2030	Ежегодный прирост в 2000-2030 гг. (в %)
Уголь	1,449	2,355	2,702	3,606	1,4
Нефть	2,450	3,604	4,272	5,769	1,6
Газ	895	2,085	2,794	4,203	2,4

Источник: Umbach F. Internationale Energiesicherheit zu Beginn des 21. Jahrhunderts. В кн.: Sicherheitspolitik in neuen Dimensionen. Ergänzungsband 1 / Bundesakademie für Sicherheitspolitik (Hg.). – Hamburg: Mittler, 2004. – S. 346.

Copyright© Oleana CHINDÎBALIUC, 2010

ACTUALITATEA PROBLEMELOR CU PRIVIRE LA STATUTUL FEMEII ÎN ISLAM PRIN PRISMA ABORDĂRII COMPARATIVE: ÎNTRE TRADIȚIE ȘI REALITATE

*Ruslana GROSU**

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ СТАТУСА ЖЕНЩИНЫ В ИСЛАМЕ СКВОЗЬ ПРИЗМУ СРАВНИТЕЛЬНОГО ПОДХОДА: МЕЖДУ ТРАДИЦИЕЙ И РЕАЛЬНОСТЬЮ

Легитимизация универсальных прав человека в международном сообществе является одной из основных проблем, стоящих перед специалистами международниками. Дискуссия по данному вопросу нацелена на гармонизацию национального законодательства с международным правом. Процесс гармонизации является необходимостью, которая указывает на установление социально-экономической и расовой справедливости.

Представители консервативных течений рассматривают проблему женщин в исламе, основываясь исключительно на Коране и других исламских первоисточниках. Они считают, что исламские традиции и правила являются обязательными для женщин и для них это бесспорная истина. Мужчины и женщины, исповедующие ислам, сильно отличаются по своим воззрениям, к тому же у них разные миссии: это означает, что обязанности женщины, в основном ограничиваются домашней и семейной сферой. Консерваторы, чьи взгляды составляют правовую основу ислама, имеют божественное происхождение, с точки зрения своего постоянства и фундаментальности.

Взгляды радикалов близки к взглядам консерваторов, но отличаются довольно жесткой методологией. С их точки зрения, запугивание и преследование женщин следует рассматривать как аморальные действия разрешенные законом. Радикалы, как и консерваторы, убеждены, что законы, касающиеся женщин, разработаны Западом, поэтому являются неприемлемыми и чуждыми. В этой связи заслуживает внимания, позиция исламских модернистов и адептов феминизма, которые составляют одну из крупнейших групп, борющейся и отстаивающей права женщин.

Можно сказать, что исламский феминизм является одним из наиболее либеральных движений, когда либо, созданных в Исламе. Мусульманские женщины также занимаются решением проблем, которые включают различные аспекты, относящиеся к поведению женщин в современном исламском обществе, их роли и, не в последнюю очередь, политическим и социальным правам. Чаще всего эти вопросы поднимались для того чтобы напомнить о существовании трудностей и препятствий в принятии общепринятых международных норм, одобренных несколькими мусульманскими сообществами, касающихся положений мусульманских женщин, которые к тому же рассматриваются в положениях Всеобщей декларации о правах женщин. Вышеупомянутые аспекты поднятых вопросов являются сигналом того, как протекают определённые события и процессы в исламском мире.

THE CURRENT PROBLEMS OF STATUS OF WOMEN IN ISLAM THROUGH THE PRISM OF COMPARATIVE APPROACH: BETWEEN TRADITION AND REALITY

Legitimization of universal human rights in the international community is one of the major problems faced by foreign affairs experts. Debate on this issue focuses on harmonization of national legislation with international law. The process of harmonization is a necessity, which indicates the establishment of socio-economic and racial justice.

Representatives of conservative currents contemplate a problem of women in Islam, being based exclusively on the Koran and other Islamic primary sources. They believe that the Islamic traditions and rules are mandatory for women and for them it is an incontestable truth. Islamic men and women differ in their views, moreover, they have different missions: this means that the responsibilities of women, mostly

* *Ruslana GROSU* – magistrul în drept, doctorand la IISD al AȘM.

confined to home and family sphere. The conservatives, whose views form the legal basis of Islam, have a divine origin, in terms of its permanence and depth.

The views of the radicals are close to the views of conservatives, and differ quite rigid methodology. From their point of view, intimidation and harassment of women should be seen as immoral actions permitted by law. Radicals, as conservatives, are convinced that the laws relating to women were developed by the West, therefore, are unacceptable and alien. Thereupon is worthy a position of Islamic modernists and followers of feminism, who make one of the largest groups struggling and defending the rights of women.

One can say that Islamic feminism is one of the most liberal movements ever created in Islam. Muslim women are also involved in solving problems, which include various aspects relating to the behavior of women in modern Islamic society, their role and, last but not least, political and social rights. Most of these issues are raised in order to recall the existence of difficulties and obstacles in the adoption of generally accepted international norms, approved by several Muslim communities concerning the provisions of Muslim women, who also addressed in the provisions of the Universal Declaration on the Rights of Women. Aforementioned aspects of the lifted questions are a signal of how certain events and processes in the Islamic world proceed.

Legitimizarea *Drepturilor Universale ale Omului* în unele societăți total diferite ale comunității internaționale a devenit una din problemele majore cu care se confruntă la etapa actuală specialiștii în domeniul dreptului internațional. Polemizarea asupra acestui subiect are drept scop armonizarea *legislațiilor interne* cu *legislația internațională*. Prin urmare, acest proces presupune armonizarea relației dintre *Legea islamică supremă* și *Dreptul Internațional* în așa fel, ca să nu fie marginalizat *universalismul omogen*¹ în opinia Rebeccăi J. Cook sau să amenințe *relativismul cultural*² după cum susține Jacqueline Castledine.³ Armonizarea reprezintă o necesitate care decurge nemijlocit din indispensabilitatea instaurării echității cu implicații de ordin socio-economic și rasial.

Cercetarea problemelor care stau în fața femeilor din lumea arabo-musulmană la prima vedere nu reprezintă interes pentru Republica Moldova. Această idee apare, deoarece se crede că din moment ce statul nu se află în imediata vecinătate cu un stat unde religia de bază este islamul este puțin probabil să se lovească direct de asemenea probleme. Însă, în viitorul apropiat este posibil ca țara noastră să se ciocnească de anumite cazuri particulare din cauza fluxurilor migraționale intense. De aceea, este necesară o înțelegere globală a realităților inerente specifice lumii islamice.

Raportul dintre femeie și islam reprezintă o temă deschisă pentru polemică. Există deja o percepție potrivit căreia religia le-ar marginaliza și stigmatiza pe femei, însă, sunt aduse, în același timp, și argumente în favoarea faptului că femeile se bucură de dreptul de a se afirma diferit de ceea ce presupune o autoafirmare caracteristică femeilor din alte societăți decât cele musulmane. În țările arabe cu diverse sisteme politice și tendințe de dezvoltare socială, problemele femeilor au fost înfățișate în diferite formate, într-un fel, chiar politizate, astfel, devenind o componentă importantă atât în retorica naționalistă laică, cât și în cea islamică.

Problema se complică prin interacțiunea simultană dintre componentele istorice, religioase, culturale și politice. Ideea unanim acceptată în interiorul lumii musulmane cu privire la faptul că islamul reprezintă aceeași religie, indiferent de genul aspirantului, este combătută de statistica sociologică. Instituționalizarea unui sistem bazat pe existența unei familii numeroase de tip patriarhal s-a reușit datorită *legii islamice*, care privilegiază familia față de alte instituții. Însă, legea nu reprezintă întotdeauna un ghid de încredere pentru practica socială cotidiană. De exemplu, două din elementele prevăzute și permise de *legea islamică* – *sclavia* și *concubinajul* – practicate pe scară largă în perioada precolonială, reprezintă, de asemenea, un subiect al unor prevederi juridice detaliate. Deși unii sociologi afirmă că aceste elemente au dispărut, ne asumăm responsabilitatea de a-i contrazice și de a-i îndemna să examineze literatură bazată pe fapte reale.⁴

Epoca modernă a avut un impact colosal asupra

¹ Rebecca J. Cook, *Human rights of women: National and International perspectives*, University of Pennsylvania Press, 1994, p. 7, http://books.google.com/books?id=62VLTiwTGg0C&printsec=frontcover&hl=ro&source=gbs_v2_summary_r&cad=0#v=onepage&q=universalism&f=false.

² *Relativism cultural* – principiu teoretic cu finalitate practică, impus de antropologia culturală modernă în interpretarea culturilor lumii și a relațiilor dintre ele. (http://www.dictsociologie.netfirms.com/R/Termenirelativism_cultural.htm).

³ <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/jc.htm>.

⁴ Сейерстад, О., Книготорговец из Кабула, СПб, Изд. ТИД Амфора, 2007, Сэссон, Джин П., Мемуары принцессы, СПб, Изд. ТИД Амфора, 2009, Башир, А. и др., Ближний круг Саддама Хусейна, СПб, Изд. ТИД Амфора, 2006 etc.

sistemului social islamic, însă, sentimentul identității musulmane continuă a fi susținut de rolul central al familiei în cadrul acestui sistem. Prin urmare, rolurile în familie au constituit elementele de bază ale identității musulmane, păstrând problema femeii în centrul atenției, precum rolul și locul ei în societate, deoarece, spre exemplu, de comportamentul femeii depinde onoarea familiei. Deși există mai multe argumente cu privire la inferioritatea juridică a femeii chiar în Cartea Sfântă⁵, sunt opinii că *în islam nu este vorba despre nici un fel de inegalitate spirituală*,⁶ și că Coranul se adresează, în mod explicit atât bărbaților cât și femeilor.

După proclamarea independenței, încă la începutul anilor '50, unele state arabe din Orientul Mijlociu au început implementarea noilor reforme juridice. În câteva țări arabe, cum ar fi Siria, Irak, Liban, Algeria și Egipt, consolidarea principiilor laice, în special, le-a oferit femeilor posibilitatea de a participa la viața socială, politică și economică a țărilor lor, fapt adesea criticat de opoziția forțelor politico-religioase. Este relevantă constatarea, că o serie de norme juridice legate de căsătorie, divorț, custodia copiilor și moștenire au fost preluate din *Șarie*. Aceste sfere au devenit obiective majore ale diferitelor cercuri implicate în lupta pentru drepturile femeilor.⁷

Istoriografia din ultimele secole nu cunoaște prea multe interpretări moderne și o altă variantă scrisă a *Libertăților Femeii*, decât aceea editată de către *Qasim Amin* în 1899, precum și publicațiile arabe de tipul *Al-Fatah*. Cele enumerate au examinat problema femeilor în lumea islamică și reprezintă doar câteva dintre numeroasele exemple de eforturi cunoscute în istorie cu scopul de a atinge egalitatea dintre genuri în islam. Aceste exemple reprezintă, de asemenea, niște surse factologice care semnalează particularitățile problemelor legate de securitatea femeilor și consolidarea unui consens în angajamentul de a proteja drepturile femeii și a demnității acesteia.⁸

Statutul femeilor, schițat în cercetările de la sfârșitul secolului al XIX-lea, a cunoscut o evoluție

sub influența reformatorilor în Egipt, în India și în Indonezia – unde femeia este tratată diferit și are un rol deosebit, recunoscut, de altfel, la începutul secolului al XX-lea și în Turcia kemalistă.

Tradiția islamică a fost influențată de procesele declanșate la începutul secolului XX, unele din ele având originea în schimbarea formei de guvernământ (cazul Turciei după proclamarea republicii)⁹, însă, aceste transformări nu au fost urmate de activizarea mișcărilor pentru protecția drepturilor femeilor musulmane. Acest lucru s-a întâmplat cu întârziere din cauza statornicirii tradițiilor seculare în conștiința cetățenilor obișnuiți să urmeze întocmai normele credinței islamice, care reglementau comportamentul femeii musulmane și modul ei de viață.

Parantezele deschise în privința modelului turc ne permite să efectuăm o analiză retrospectivă a condiției femeii în alte state musulmane care au preluat Codul civil turc. Un exemplu clasic pentru lumea islamică rămâne a fi *poligamia*, care, într-un fel, este încurajată de Coran, accentuează riscul de repudiare unilaterală, fără apel pe baza unei formulări unice la inițiativa soțului, oferindu-i permisul de a-și recupera copiii când aceia ajung la vârsta de 7 ani. Referitor la inițiativa femeilor în materie de drept civil (de exemplu, divorțul civil), acesta din urmă s-a început a contura mai întâi în Tunisia, care este considerată o țară pionieră în materie, interzicând oficial *poligamia* încă în 1956, după Mustafa Kemal Atatürk, iar mai târziu, și alte state musulmane (Egipt, Maroc, Algeria, Indonezia, Iran) au preluat același model.¹⁰

Stereotipurile formate pe parcursul secolelor, în ceea ce privește modul de viață al femeii musulmane și statutul ei, sunt greu de eradicat, unele din ele ar fi chiar imposibil, atât din conștiința bărbaților, cât și a femeilor, iar implementarea unor norme de tip occidental ar putea trezi nemulțumirea unui număr impunător de femei din această lume. Unele din stereotipurile cotidiene sunt urmate cu sfințenie de majoritatea din ele, considerându-le normale, deoarece după aceste modele comune au trăit în familiile de unde vin, iar faptul că rolul de lider și stăpân absolut în familie îi revine bărbatului nu le pare ieșit din comun, precum și obligațiile cotidiene împreună cu cele conjugale, uneori umilitoare, nu le sperie și sunt considerate ca unele de rând.

⁵ Coranul, trad. din arabă dr. Silvestru Octavian Isopescul, Chișinău, ed. Cartier, 2006, p. 104, Sura 4, 12

⁶ http://ices.ro/biblioteca/filosofie/irina_frasin_anuar_2007.doc.

⁷ Exemplu relevant poate servi fondarea mișcării „Femeile sub dominația Legii Islamice” în 1980, care mai târziu s-a transformat într-o structură de rețea și în prezent își desfășoară activitatea în aproximativ 70 de țări. Membrii mișcării trăiesc după legile scrise și nescrise, cu o bogată varietate de interpretări ale Coranului. Potrivit lor, aceste norme duc la manifestarea diverselor acțiuni de discriminare împotriva femeilor. <http://www.noravank.am/ru/?page=theme&thid=8&nid=1504>.

⁸ http://www.unifem.org/attachments/products/Progress.Arab.Women_Introduction.pdf.

⁹ După proclamarea Republicii noua guvernare a renunțat la utilizarea Șariei ca lege supremă, astfel, în 1926 a fost adoptat Codul civil după modelul elvețian, Ислам и Политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии), Москва, Крафт+ИВ РАН, 2001, стр. 327.

¹⁰ Thorat, Yves, Ulubeyan, Gari, Lumea musulmană o religie, societăți multiple, LAROUSSE, 2003, p.122.

Pe plan juridic, femeile sunt în drept deplin de a-și administra bunurile, iar în materie de mărturie este o discrepanță totală în echitatea dintre bărbați și femei, cuvântul femeii valorând doar jumătate din cel al unui bărbat.¹¹ În ceea ce privește moștenirea, atunci inegalitatea rămâne a fi chiar flagrantă, deoarece partea unei femei este cu mult mai mică decât partea moștenită de un reprezentant de sex masculin.¹² Căsătoria și convertirea la islam sunt subiectele despre care nu se mai discută din moment ce o femeie de altă religie a acceptat căsătoria cu un musulman, iar copiii născuți în aceste cupluri devin musulmani în mod indubitabil. Convertirea la islam este o condiție obligatorie și pentru bărbații care doresc să se căsătorească cu o musulmană, în caz contrar, în unele state arabe, cum ar fi Siria, potrivit art. 48 din Codul cu privire la Statutul Personal, *căsătoria încheiată fără a se ține cont de acest lucru este declarată ca ilegală de către Curtea Șariei*. De asemenea, convertirea la islam a unui bărbat de altă confesiune religioasă îi oferă un alt statut în fața familiei soției.¹³

Ar fi relevant să vorbim despre unele documente internaționale cu referire la statutul femeii în islam și rolul lor în asigurarea drepturilor și libertăților. *Declarația Universală cu privire la Drepturile Omului în Islam* a fost creată și publicată de *Consiliul Islamic pentru Europa* în 1981, însă, dat fiind faptul că Consiliul reprezintă o organizație guvernamentală, documentul susnumit nu are statut juridic. Un alt act – *Documentul de la Cairo*, publicat în anul 1990 de către *Organizația Conferinței Islamice*, este un document cu caracter preponderent politic decât juridic. În Preambulul Declarației este stipulat că *drepturile omului reprezintă o parte integrală a ordinii islamice universale*¹⁴. În conținutul art. 1 se spune că *toate ființele umane formează o familie membrii căreia sunt smeriți prin credință în Dumnezeu*.¹⁵ Astfel, în opinia lui Mawdudi¹⁶, pentru autorii documentului susnumit, *drepturile omului reprezintă niște drepturi specifice islamului și nu au nevoie de a fi completate cu prevederi dinafară*. Acest lucru ar împiedica reformarea sau revizuirea Islamului ca atare deoarece el ar fi privit prin prisma unor standarde din exterior, dar din motiv că el însuși reprezintă un standard perfect, autorul

nu vede relevanță în a fi tratat sau comparat cu alte standarde.¹⁷ Urmând ideea aceluiași autor, *Declarația Universală cu privire la Drepturile Omului în Islam* prevede că *din moment ce drepturile sale sunt de origine divină nimeni din organele legislative, executive, sau din oricare alte autorități nu sunt în drept să le încalce*.

Pe parcursul anilor ce au precedat revoluția islamică din 1979, în Iran identitatea femeilor musulmane a cunoscut schimbări substanțiale, aceasta din urmă obținând calitatea de subiect emergent. În ceea ce privește prezența femeii pe scena politică, atunci, efectuând o analiză retrospectivă a statutului femeii în perioada înainte de revoluție, de acest privilegiu se bucurau femeile cu studii care făceau parte din păturile sociale înalte. Noua clasă de mijloc și elita apărute în timpurile șahului Pahlavi, deși era seculară, împărtășeau idei politice orientate preponderent spre Vest, susținând așa curente ideologice ca naționalismul, comunismul și liberalismul.

În opinia autorilor Dale F. Eickelman și Jon W. Anderson *frontierele între sectorul public și privat niciodată nu au fost clar definite și consfințite*.¹⁸ Separarea între religie și politică în Iran nu a durat mult timp și odată cu victoria revoluției islamice în 1979 religia din nou s-a situat în fruntea politicii, iar problema statutului femeii a creat un nou câmp de luptă între liderii spirituali și cei ai mișcărilor pentru promovarea drepturilor femeii musulmane.

Cu referință la portul femeii musulmane, cercetătorul antropologist Mir-Hosseini afirmă că *hidjabul reprezintă pentru majoritatea femeilor un semn al identității și esența feminității, un atribut necesar pentru a fi acceptate în societate și eligibile în calitate de soții*.¹⁹ Altfel spus, hidjabul nu se deosebește de alte haine prevăzute de așa numitul cod vestimentar al femeilor musulmane. Revenind la specificul portului femeilor musulmane, acesta este ghidat de niște reguli stricte, care le obligă în public să-și acopere corpul, gâtul, părul și chiar brațele, însă, pe cât ar părea paradoxal, nici o lege nu spune explicit să se voaleze în întregime.

¹¹ <http://www.scribd.com/FEMEIA-IN-ISLAM-MIT-SI-REALITATE-Romanian-Roman-/d/13284407>, pp. 19-20.

¹² <http://www.scribd.com/FEMEIA-IN-ISLAM-MIT-SI-REALITATE-Romanian-Roman-/d/13284407>, p. 49.

¹³ Criticism in Syria of Ban of Interfaith Marriages/ The Middle East Media Research Institute, Dispatch nr. 1950, 5. June 2008, <http://www.memri.org/report/en/0/0/0/0/0/2792.htm>.

¹⁴ <http://www.oic-oci.org/english/article/human.htm>.

¹⁵ <http://www.humanistictexts.org/udhr.htm>.

¹⁶ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/370311/Abul-Ala-Mawdudi>.

¹⁷ Clinton, Benet, *Muslims and Modernity: An Introduction to the issues and debates*, London New York, ed. Continuum, 2005, p.68.

¹⁸ Eickelman, Dale F., Jon W. Anderson, *New Media in th Muslim World. The emerging Public Sphere*, Bloomington: Indiana University Press, 1999, p. 15, http://books.google.com/books?id=Moh2l5d8SOYC&printsec=frontcover&hl=ro&source=gbs_navlinks_s#v=onepage&q=&f=false.

¹⁹ Mir-Hosseini, Ziba, *The Conservative-Reformist Conflict Over Women's Rights in Iran/ International Journal of Politics, Culture, and Society*, Volume 16, Number 1 / September, 2002, Publisher: Springer Netherlands, pp. 39-41; *Islam and Gender: The Religious Debate in Contemporary Iran*, London: I.B. Tauris, Reviewed by L. Carl Brown March/April 2000, p. 278.

Din istoriografie aflăm că de pe vremea abbasizilor, încă în secolele VIII-XIII, citadinele au fost primele care au început să poarte voal, iar femeile beduinilor foloseau un simplu batic practicat în întreaga lume.²⁰ *Voalul facial* nu făcea parte din obiceiurile locale la nomazi și la berberi, nici la popoarele din Africa și nici la cele din Asia de Sud și de Sud-Est. În mod voluntar, acest atribut este folosit de femeile pioase, deoarece într-o societate în care segregarea femeilor este generalizată, în public, ca și în particular, adică în harem, femeilor li se cere acest lucru din partea societății, în special, din partea bărbaților, asupra lor fac presiuni și partinitorii moravurilor de tâlc vechi, militând, totuși, pentru a purta, cel puțin *hidjabul*²¹ care încadrează fața și părul (de exemplu, în Iran este considerat obligatoriu). Cu toate acestea, pentru un număr de neglijat de femei *hidjabul* rămâne a fi o expresie a modernității și un gaj al anonimatului într-o lume condusă de bărbați, de asemenea, el este un instrument de a se impune pentru o ieșire de scurtă sau lungă durată.

În decursul erei revoluționare a lui Khomeini problema portului a trecut pe planul secundar, deoarece la etapa respectivă femeile erau chemate să participe la viața politică a statului. Însă acest îndemn, generos la prima vedere, era lansat într-o manieră contradictorie: pe de o parte, femeile erau încurajate să joace un rol activ în lupta pentru identitatea femeii și dezvoltarea conștiinței feministe, însă, pe de altă parte, aceasta a trezit un val de nemulțumiri în rândurile femeilor care considerau că le-au fost încălcate grav drepturile, ceea ce le-a determinat să-și ceară insistent drepturile interzise după revoluție. Inițial, femeile musulmane au fost atrase în politică prin participarea în cadrul diverselor consilii parlamentare și orașenești.

Cu referință la cele enunțate anterior, femeile musulmane, deși având abilitățile necesare, nu se bucurau de drepturile și libertățile depline în comparație cu bărbații. Această atitudine în mare măsură a fost condiționată de acceptarea modelul occidental al femeii de carieră în diferite domenii. Din moment ce femeile musulmane erau privite ca promotoare ale ideilor feministe importate din Vest,

ele au încercat să creeze un model feminist propriu, care cuprindea și mobiliza atât femeile din zonele urbane, cât și pe acelea din zonele rurale, indiferent de poziția socială și starea financiară. Astfel, intenția dată a fost susținută pentru a atinge potențialul maxim în realizarea univocă a scopurilor unui Islam adevărat, care nu face diferențe între genuri, păături sociale și posibilitățile materiale.

În Iran, primele activiste musulmane, printre care Zahra Rahnavard, susțineau ideea precum că *Islamul reprezintă un sistem economic și socio-politic care nu are ca scop transformarea femeilor în casnice, care ar sta mereu la dispoziția oricărui membru al familiei*.²² Altfel spus, aceasta presupune că femeia este liberă să aleagă oricare din opțiunile convenabile în sfera privată, fără a-i fi limitate drepturile și libertățile. Însă, activistele menționate mai sus vin cu argumente referitor la subminarea drepturilor femeii în statele capitaliste și comuniste, ele fiind exploatate ca forță de muncă ieftină și tratate ca obiect sexual, în cele din urmă, asemenea tratare trebuie blamată pentru a păstra imaginea femeii. După părerea lor, în islam femeile musulmane sunt încurajate să participe activ în sfera economică și sunt tratate pe picior egal cu bărbații, fără a fi marginalizate.

Particularitățile de abordare a problemei cu privire la protecția drepturilor femeilor musulmane de către diverse curente

Discuțiile despre problemele femeii în lumea arabă s-au transformat într-un discurs public, în care au fost identificate mai multe *grupuri ideologice*. *Naționaliștii* privesc drepturile femeilor în cadrul principiilor valorilor seculare și egalitatea de gen, care este mai aproape de *ideologia feminismului internațional*. În conformitate cu convingerile *feminismului laic*, islamul și drepturile femeilor vin în contradicție unul cu celălalt, deoarece în Islam există o ierarhie de gen destul de dezvoltată. *Feminismul laic* abordează problemele femeilor din punctul de vedere al conceptului democrației occidentale. Poziția islamică privind drepturile femeii este complexă și a fost generalizată în cadrul mai multor abordări: *conservatoare*, *radicală* și *modernistă*, care vor fi prezentate mai detaliat, însă, originea acestor probleme este mult mai veche.

Reprezentanții curentelor *conservatoare* în vederea problemelor femeilor sunt ghidați doar de Coran și alte surse islamice primare. Ei cred că *tradițiile islamice și normele Șariei sunt obligatorii pentru femei* – ca adevăruri de necontestat. Ținând cont de faptul, că bărbații și femeile sunt fiziologic

²⁰ Thorat, Yves, Ulubeyan, Gari, *Lumea musulmană o religie, societăți multiple*, LAROUSSE, 2003, p.123.

²¹ În afară de *hidjab*, există diverse versiuni ale *voalului*: în public iranienele trebuie să poarte în plus, numit *tchador*, un voal de corp negru precum capetele mallahilor sau o gabardină amplă într-o culoare ternă care înfășoară formele, a cărui port s-a răspândit în Orientul Mijlociu, dar și în Magreb. Femeile din Afganistan, Pakistan și beduinele din Golful Persic utilizează *bourqa*, care le acoperă în întregime cu o fantă la înălțimea ochilor.

²² http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8101384.stm.

diferiți, de asemenea, au și misiuni diferite: aceasta înseamnă că obligația femeii, în mare măsură, se limitează la sfera casnică și cea a familiei. Potrivit *conservatorilor*, ceea ce formează *cadrul juridic al Islamului are o origine divină, în mod consecvent și fundamental*.

Opiniile *radicalilor* sunt aproape de cele ale *conservatorilor*, dar se deosebesc printr-o metodologie destul de rigidă. Din punctul lor de vedere, intimidarea și persecuția femeilor amorale se consideră drept o acțiune permisă de lege. *Radicalii*, la fel ca și *conservatorii*, sunt convinși că *legile referitoare la femei sunt introduse din Occident*, prin urmare, acestea sunt inacceptabile și străine.

În acest context, merită o atenție, în special, *moderniștii islamici* și promotorii *feminismului* – cel mai mare grup care luptă pentru drepturile femeilor. Putem spune că *feminismul islamic* reprezintă una dintre cele mai liberale mișcări, vreodată formate în Islam.

În ultimii ani curentul *feminist* a cunoscut o răspândire destul de largă în unele țări din *Magreb*, *Orientul Apropiat*, precum și în *Asia*, ceea ce îi face loc pe scena publică, însă, *machismul*²³ înrădăcinat al militanților din interiorul mișcării lovesc această mișcare exact în punctele vulnerabile. Un asemenea demers este adesea considerat ca o pârgă care permite femeilor să ocupe un loc, mai întâi de toate, în propriile lor formațiuni politice și asociative, iar mai apoi în societate, precum și să dețină posturi administrative, funcții de conducere în universități și întreprinderi. Un specialist de valoare cum este Gilles Kepel a remarcat faptul că „...în urma diferitelor măsuri întreprinse pentru a susține și a promova idea respectării drepturilor femeii, toate acestea comparându-le cu culisele politicii, unde se elaborează astăzi democrația musulmană de mâine.”²⁴

Feministele islamice, la rândul lor, interpretează problematica legată de egalitatea de șanse între bărbați și femei dintr-o perspectivă islamică. Ele împărtășesc valorile fundamentale ale islamului, dar sunt ghidate de ideea cu privire la o nouă interpretare a Coranului și a altor surse islamice primare, inclusiv al *Hadith*, expunând principiul de egalitate de gen, precum și compatibilitatea islamului cu modernitatea. *Feminismul islamic* reprezintă o provocare, pe de o parte, o interpretare tradițională a surselor islamice primare, pe de altă parte – un monopolul tradițional al elitelor religioase.

Potrivit *feministelor islamice*, la etapa inițială de formare a islamului, femeile au jucat un rol semnificativ în elaborarea textelor orale, și după acceptarea islamului și crearea unui stat islamic, rolul lor a fost diminuat și marginalizat. Femeile au fost excluse din sfera interpretării Cărții Sfinte. Ca urmare, textele juridice referitoare la femei au fost interpretate de bărbați, ceea ce a denaturat spiritul egalitar în islam.

Unele idei similare cu cele ale *feminismului* le-au preluat și dezvoltat *moderniștii islamici*, care privesc posibilitatea reformelor în domeniul drepturilor islamice ca un *mijloc fundamental de depășire a discriminării, care a existat împotriva femeilor, oferind legii islamice o nouă abordare care va duce la echitate în drepturile legale și sociale ale femeilor*. Ei încearcă să restabilească ceea ce cred că este pierdut sau marginalizat în decursul istoriei islamului. Ei se luptă pentru socializarea femeilor, pentru dreptul la educație, dreptul la muncă, dreptul de a desfășura afaceri, precum și de a se implica în activități sociale și politice. Deci, *feminismul islamic* are mai multe puncte comune cu ideile unui *feminism laic*, decât cu cele ale *conservatorilor*.

Ca răspuns la activizarea *mișcărilor feministe și reformiste*, statul, elitele politice și religioase și-au făcut cunoscute pozițiile cu privire la problemele femeilor. De exemplu, în Siria, problematica cu privire la statutul femeii are abordări, în cea mai mare parte, laice. Pe când pozițiile Regatului Arabiei Saudite diferă cardinal prin restricțiile sale privind drepturile femeilor, inclusiv, *dreptul de vot*. Este cunoscut faptul, că elita religioasă wahabită se opune radical ideilor de reformare în domeniul politic și social.

De asemenea, este de remarcat și faptul, că problemele de ordin politic al femeilor ocupa un loc important în agenda politică a regimurilor de guvernământ arabe și a oponenților lor. De exemplu, în 1980 autoritățile algeriene au mers în întâmpinarea cerințelor înaintate de islamiști și au introdus în legislația statului normele Șariei referitoare la egalitatea femeilor. Începând cu anul 1992, în Kuweit, proiectul pe marginea acordării femeilor a dreptului de vot a fost introdus de către Adunarea Națională a Kuweitului, dar a fost împiedicat de convingerile conservatoare ale unei fracțiuni parlamentare. În anul 1991, un membru al Parlamentului kuweitian, Ahmad Bakir, făcând trimitere la Fatwa²⁵ publicată în 1985, a declarat în mod indirect că, deși kuweitienii sunt încurajați de transformările democratice după metoda din vest, *femeile nu sunt capabile de*

²³ **MACHISM** s.n. Doctrină potrivit căreia bărbatul își face simțită superioritatea față de femeie. [Pr.: *ma-cism*] (cf. fr. *machisme* < sp. *machismo* < *macho* < lat. *masculus*), <http://dexonline.ro/lexem/32188>.

²⁴ <http://www.amazon.fr/Jihad-Gilles-Kepel/dp/2070429318>.

²⁵ **Fatwa** – a ruling on a point of Islamic law that is given by a recognized authority, <http://www.thefreedictionary.com/fatwa>.

a se implica în viața politică.²⁶ Totuși, în 2005, femeilor din cercurile care luptau pentru protecția drepturilor omului, în cele din urmă, le-a reușit să consacre în legislația țării dreptul de participare a femeilor la alegeri.

Femeile musulmane, de asemenea, sunt preocupate de soluționarea problemelor care includ diverse aspecte, ce țin de conduita femeilor în societatea islamică modernă, rolul lor și, bineînțeles, drepturile lor politice și sociale. De cele mai dese ori, aceste teme sunt invocate pentru a reaminti despre existența unor dificultăți și impedimente în adoptarea unor norme internaționale general acceptate de comunitățile musulmane multiple, referitor la statutul femeii musulmane, racordat la prevederile Declarației Universale cu privire la Drepturile Femeii. Indicatorii menționați anterior cu privire la aspectele discutabile reprezintă, totodată, un semnal despre felul în care decurg anumite fenomene sau procese importante declanșate în acest spațiu.

Dacă luăm în considerație faptul că în moschei femeilor le este rezervat un loc special, unde sunt închise în unghere, separate de bărbați, și nu sunt invitate la rugăciunea de vineri, la cele din urmă, mai remarcăm și modalitățile de căsătorie, precum și portul voalului cu corolarul său, atunci indicii enumerați sunt suficienți pentru a se crea o imagine completă a condiției femeilor în lumea musulmană.

În anul 1994, în Maroc, *Codul Familiei* a fost modificat, prin instituirea unor reforme legale noi, mai umane ca precedentele, privitor la drepturile femeii în societate, în mod special, legate de *poligamie, căsătorie și divorț*. Ca rezultat, pentru femei a fost determinat pragul de vârstă pentru căsătorie – cel de 18 de ani, de asemenea, li s-a acordat dreptul de a divorța pe aceeași bază juridică ca și bărbații, iar condițiile privind poligamia au fost limitate cu strictețe.

Un rol premergător în vederea protecției drepturilor femeii l-au jucat *organizațiile de femei*. Acestea diferă între ele prin obiectivele și scopurile propuse, viziunea asupra interferențelor lumii laice cu cea religioasă etc. Multe dintre organizațiile femeilor musulmane lucrează în cadrul diasporei arabe din Occident, deoarece acolo există mai multe oportunități pentru activitate, însă, cele mai multe organizații, în special, ale femeilor arabe, se luptă cu provocările care amenință lumea arabo-islamică din exterior.

Statutul femeilor în islam este mai rar reflectat de condiția lor economică și socială, preponderent fiind reflectat din perspectiva ierarhică în raport

cu bărbații. Potrivit unor statistici bazate pe studii sociologice, bărbații predomină în majoritatea categoriilor. Statistica respectivă afișează date și despre o longevitate mai redusă a femeilor musulmane în comparație cu cea a bărbaților.²⁷ Nu este o problemă de a explica această realitate: pe umerii femeilor din diferite state, preponderent arabe, cade povara obligațiilor cotidiene, ceea ce, incontestabil, le face să îmbătrânească înaintea bărbaților.

Cu referire la anumite cazuri din Iran, spre exemplu, Departamentul de Agitație și Propagandă oferă dovezi concrete ale acestei realități dure.²⁸ Imediat după venirea la putere a lui Khomeini lucrurile au luat un alt curs. Acesta s-a făcut cunoscut după felicitarea adresată femeilor cu ocazia sărbătorii de 8 martie, după care le-a interzis să iasă fără hidjab, iar acele ce nu s-au supus ordinului, au fost bătute cu sălbăticie. Ayatollahul Montazeri, ginerele lui Khomeini, a lansat chemarea, de fapt aceasta părea ca o normă impusă, ca fetele să se căsătorească „de îndată ce au ajuns la pubertate”. Soarta partidelor de stânga, în special, a comuniștilor, care au sprijinit femeile în lupta pentru demnitatea, au fost suprimate și, în curând, lichidate la fel ca în Germania nazistă.

Apoi, în conformitate cu noile legi, femeilor li s-a interzis de a activa în calitate de judecători, avocați, geologi, arheologi (în total au fost enumerate 91 profesii, care necesitau studii superioare, fiind interzise a fi practicate de femei), precum și activitatea în domeniul sportului și al artei.

Dreptul la divorț a fost acordat în exclusivitate bărbaților, o femeie divorțată fiind lipsită de toate bunurile comune, iar pentru încălcarea unor norme femeia putea fi condamnată la flagelare, tăierea membrilor, lapidarea, precum și oricare pedepse aplicate de către Curtea Șariei, fără drept de apel. Cota de moștenire a femeilor, după cum am menționat anterior, era de 2 ori mai mică decât cea a bărbaților, după moartea soțului văduva primește o 1/8 din proprietate și este lipsită de dreptul la terenuri și imobil. Codul civil prevede faptul că soția este liberă să-și gestioneze afacerile financiare și să încheie contracte fără implicarea nemijlocită a soțului, însă, pe aceeași pagină a Codului este stipulat

²⁶ http://articles.latimes.com/1991-06-05/news/mn-225_1_democracy-activists?pg=2.

²⁷ <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTGENDER/EXTANATOOLS/EXTSTATINDATA/EXTGENDERSTATS/0,,contentMDK:21442653~menuPK:4851764~pagePK:64168445~piPK:64168309~theSitePK:3237336,00.html>, [http://209.85.135.132/search?q=cache:98b-bfmLvTUJ:www.cities-localgovernments.org/uclg/upload/docs/genderstatisticsaus,bangl,china,india,malay,nz,pak,phil,sril,vietnam\(rirf\).doc+Gender+statistics+muslims&cd=10&hl=ro&ct=clnk](http://209.85.135.132/search?q=cache:98b-bfmLvTUJ:www.cities-localgovernments.org/uclg/upload/docs/genderstatisticsaus,bangl,china,india,malay,nz,pak,phil,sril,vietnam(rirf).doc+Gender+statistics+muslims&cd=10&hl=ro&ct=clnk).

²⁸ http://scepsis.ru/library/id_1150.html.

faptul că legea cere soției supunere în fața soțului în mai multe domenii ale vieții de familie, cum ar fi onorarea cu regularitate a obligațiilor conjugale și civile, ocuparea și comunicarea soției în afara casei și familiei.²⁹ Sună paradoxal și este greu de imaginat cum pot fi gestionate afacerile soției fără ca aceasta din urmă să comunice. Marginalizarea drepturilor femeilor în islam este evidentă și nici pe de parte nu poate fi vorba despre egalitatea de gen.

Egalitatea de șanse între femei și bărbați reprezintă un drept fundamental. Actualmente, sunt lansate o serie de declarații de către diverse organisme internaționale cu privire la promovarea acestei valori comune. De exemplu, în cadrul Comisiei Europene, în propunerea pentru o strategie cadru a Comunității privind egalitatea de șanse între femei și bărbați pentru anii 2001-2005 au fost subliniate următoarele: *progresul considerabil a fost făcut în ceea ce privește situația femeilor din statele membre, dar egalitatea de șanse între femei și bărbați în viața cotidiană este în continuare subminată de faptul că femeile și bărbații nu se bucură de drepturi egale de facto. Persistența reprezentării diminuate în sfera publică și a violenței împotriva femeilor, printre altele, arată că încă mai există inegalități structurale între femei și bărbați.*³⁰

Cu toate acestea, de multe ori femeile musulmane sunt victime ale opresiunii și discriminării culturale și etnice în societățile islamice, acest lucru fiind practicat în încercarea de a le controla și subordona. Iar voalul, de care am vorbit anterior, reprezintă simbolul cel mai vizibil al identității femeilor musulmane. Acestui atribut, așadar, de multe ori i-au fost aduse mai multe interpretări: ca un semn de inegalitate de gen, purtat doar cu ocazii speciale, ca justificare a excluderii sociale, ignorând semnificația sa culturală. Din moment ce tradițiile variază considerabil între diferite culturi musulmane, iar religia islamică este, ca și toate celelalte religii, sub rezerva unor interpretări diferite, aceasta este o problemă extrem de dureroasă cu privire la faptul cât de departe merg tradițiile patriarhale, iar printre musulmanii de rând ai comunității există păreri controversate, unele din ele fiind în opoziție față de valorile islamice de bază. Un exemplu în acest sens este oficializarea unei Linii de asistență telefonică pentru femeile musulmane, creată în 1989 în

Marea Britanie, care oferă un serviciu de consiliere prin telefon. Un alt exemplu este organizația „Ni Putes, Ni Soumises”³¹, creată în 2002 de un grup de tinere musulmane franceze. Membrii organizației au demarat un marș de protest intitulat „La Marche des femmes des quartiers pour l'égalité et contre les ghettos” prin Franța în 2003.³²

Un aspect important care afectează unele femei musulmane din statele membre este cel al căsătoriilor forțate. În Raportul Consiliului Europei din 2005³³, subliniindu-se totodată faptul că pe termen lung nu are nici un sens juridic explicit, este definită în diverse moduri de către statele membre, care fac trimiteri la o serie de studii efectuate în cadrul acestora³⁴.

În Belgia, un studiu experimental în rândul elevilor în vârstă de 15-18 ani, a constatat că 74% din elevi cred că căsătoriile forțate continuă să fie practicate, în timp ce 16% adăugă că știau de cazuri de căsătorie forțată chiar în cercul cunoștințelor sale și 7% au spus că sunt martori la asemenea evenimente în sânul familiei lor. Cunoașterea cazurilor reale de căsătorie forțată a apărut mai frecvent în rândul tinerilor, persoane care au apartenență la o clasă religioasă islamică și, în special, în rândul cărora au fost solicitări ca căsătoria lor să fie oficiată de către un Imam.³⁵

În Germania, un studiu efectuat de guvern a scos în evidență problema ce ține de violența în relațiile de cuplu, în special, în sânul familiilor turcilor emigranți se mai practică căsătoriile aranjate. Mai mult ca atât, 17% dintre femeile chestionate au avut sentimentul de a fi forțate să se căsătorească.³⁶

În Franța, raportul din 2003 al Înalțului Consiliu pentru Integrare, estimează că mai mult de 70.000 de persoane de la 10 la 18 ani din rândurile imigranților au întâmpinat probleme legate de o căsătorie forțată sau aranjată, cel mai des practică în rândul comunității din Mali, Mauritania și Senegal, dar și din Maghreb, Turcia și Pakistan.³⁷

În Portugalia, într-un raport efectuat de Alexandra de Carvalho se menționează că căsătoria forțată are loc și printre hinduși și comunitățile ismaelite.³⁸

²⁹ Роль и положение женщин в Исламской республике Иран, Сб. статей, М., Институт Востоковедения РАН, 2006, с. 135-138.

³⁰ Brussels, 7.6.2000 COM(2000) 335 final 2000/0143 (CNS) Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee of the Regions, Towards a Community Framework Strategy on Gender Equality (2001-2005)

³¹ Mai detaliat vezi la <http://www.niputesnisoumises.com/>.

³² <http://www.assembleenationale.fr/evenements/marianne.asp>.

³³ Edwige Rude-Antoine (2005), *Marriages in Council of Europe member states: A comparative study of legislation and political initiatives*, Council of Europe, Strasbourg, vezi la: http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Equality/PDF_CDEG%282005%291_E.pdf.

³⁴ Ibidem p. 24.

³⁵ Ibidem p. 25.

³⁶ Ibidem p. 26.

³⁷ http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/Manifestations_EN.pdf.

³⁸ <http://209.85.135.132/search?q=cache:HdvV5oXHxOoJ:www.>

În Țările de Jos, Aydogan Sezai de la Fundația Transact a argumentat că căsătoriile forțate sunt o problemă răspândită printre cele mai mari grupuri de imigranți, cum ar fi turcii și marochinii. În cele din urmă, pentru Regatul Unit, raportul relatează că circa 1000 de astfel de cazuri au existat până în 2002.³⁹

Astfel de practici inacceptabile au fost deja condamnate public în 1981 de către art. 19 (i) al Declarației Islamice Universale a Drepturilor Omului⁴⁰, acesta prevede dreptul femeilor de a întemeia o familie și că nici o persoană nu poate fi căsătorită împotriva voinței sale sau să sufere de pe urma unei asemenea căsătorii. Consiliul Europei a condamnat căsătoriile forțate și în Rezoluția 1468 din 2005 privind căsătoriile forțate și căsătoriile între copii, venind cu propuneri în vederea măsurilor specifice care trebuie luate de către statele membre ale UE pentru a eradica această practică.

În 2006 Consiliului European, sub președinția Austriei, a subliniat faptul că practicile tradiționale care încalcă drepturile femeilor nu sunt neapărat legate de o religie specifică, ci mai degrabă de anumite culturi. Prin urmare, a fost propusă inițiativa⁴¹ de a dezvolta rețeaua împotriva tradițiilor prejudiciabile, propunând-se măsuri juridice în vederea protecției victimelor, precum și de a iniția campanii de sensibilizare a membrilor comunității. Deși statutul social și cel al condițiilor de viață a femeilor musulmane sunt cunoscute, totuși, acestea trebuie remediate considerabil în vederea asigurării egalității de gen, ar trebui, de asemenea, de luat în considerare faptul că majoritatea femeilor musulmane ar putea fi victime pasive. Altfel spus, este necesar de a focusa atenția în exclusivitate asupra problemelor ce țin de căsătoriile forțate și crimele împotriva demnității, fără a nega faptul că ele există, și statele europene deja au experiență.

Revenind din nou la purtarea *voalului*, această practică reprezintă o problemă complexă și cu multiple fațete, care este deseori discutată în agenda dezbaterilor publice în majoritatea țărilor europene în ultimii ani, în special, în domeniul educației și al ocupării forței de muncă. În aceste sfere problema *voalului* a devenit controversată, iar motivațiile reale pentru a purta un voal poate varia semnificativ. Unele femei musulmane sunt obligate să-l poarte de

familie sau sub presiunea de grup. În unele cazuri, portul *voalului* ar putea facilita chiar și femeile mai tinere pentru a obține libertatea de a se deplasa într-un mediu social necunoscut, în caz contrar, ele ar putea fi obligate de familie să stea acasă. Unele femei musulmane poartă voalul doar ca o afirmație a identității lor musulmane, care este condiționată de o serie de factori, atât personali, cât și politici. Altele poartă *voalului*, deoarece consideră de datoria lor să urmeze tradiția. În ceea ce privește aspectele de ordin juridic cu privire la purtarea *voalului*, ele au apărut în unele state membre ale UE, în special, în școli și universități printre studenți sau profesori. Politicile în statele membre variază de la interdicția de la nivel național de a afișa orice simbol religios în școlile publice până la exprimarea libertății elevilor și profesorilor prin a purta orice simbol religios. Există politici care iau în considerare deciziile la nivel de stat în ceea ce privește școlile federale sau particulare, unele politici interzic doar anumite simboluri religioase, în timp ce altele nu sunt considerate ca obiect de reglementare.

În Belgia, au fost luate decizii cu privire la școlile particulare de a interzice anumite simboluri religioase. În școlile din comunitatea flamandă se impune respectarea tradițiilor de către copii și părinți, astfel purtarea *voalului* fiind permisă. În ceea ce privește cadrele didactice din școli, se pare că există unele rezerve în ceea ce privește faptul de a permite cadrelor didactice purtarea *voalului*, deși școlile au regulamente diferite.

În Germania, landurile reglementează afișarea simbolurilor religioase de către profesori sau de funcționarii de stat în alte servicii publice. În septembrie 2003, Curtea Federală Constituțională a decis că statele sunt în drept de a interzice profesoarelor musulmane purtarea *voalului* doar în timpul serviciului. În urma acestei hotărâri de stat mai multe guverne ale statelor membre intenționează să preia această practică. În iunie 2004, Curtea Federală Administrativă a confirmat dreptul de a interzice voalul împreună cu orice alt simbol religios, observând faptul că tratamentul inegal al religioșilor motivat de îmbrăcăminte nu ar fi în conformitate cu Constituția (Art. 3).⁴²

Acutizarea confruntărilor dintre tradiție și realitate se produce, de cele mai dese ori, pe marginea modalității în care condițiile impuse de legea islamică afectează drepturile femeii: pe de o parte, de către feministele islamice, iar, pe de altă parte, de către oponenții promovării drepturilor femeii. Așa

judithtrust.org.uk/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/NAWOforced-marriagebooklet.doc+Alexandra+de+Carvalho+forced+marriage&cd=1&hl=ro&ct=clnk

³⁹ http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/Manifestations_EN.pdf

⁴⁰ Universal Islamic Declaration of Human Rights, 19 septembrie 1981, vezi aici: <http://www.alhewar.com/ISLAMDECL.html>.

⁴¹ <http://www.naht.info>.

⁴² Cazul Germaniei, /BVerfG/2BvR 1436/02, vezi: http://www.utexas.edu/law/academics/centers/transnational/work_new/german/case.php?id=613.

dar, tentativele de a sprijini procesul își găsesc părtași, care susțin cu entuziasm ideea, dar majoritatea musulmanilor reacționează diferit, mai des, întâmpinând cu ostilitate asemenea acțiuni.

În prezent, societățile islamice se confruntă cu o dilemă – o alegere între valorile tradiționale și moderne și modul de viață. Într-adevăr, pe de o parte, există un set de norme acceptate, care, de fapt, ar trebui să fie ca recomandări, pe de altă parte, aceste norme au un caracter obligatoriu și incontestabil, care încalcă evident drepturile femeilor. În acest sens, lupta dintre susținătorii ideilor conservatoare și moderniste în lumea arabo-islamică, după toate probabilitățile, nu va fi una ușoară și pentru o lungă perioadă de timp nu se va găsi o soluție acceptată de ambele părți.

Bibliografie:

1. Clinton, Benet, *Muslims and Modernity: An Introduction to the issues and debates*, London New York, ed. Continuum, 2005.
2. Coranul, trad. din arabă dr. Silvestru Octavian Iopșescu, Chișinău, ed. Cartier, 2006.
3. Eickelman, Dale F., Jon W. Anderson, *New Media in th Muslim World. The emerging Public Sphere*, Bloomington: Indiana University Press, 1999.
4. *Islam and Gender: The Religious Debate in Contemporary Iran*, London: I.B. Tauris, Reviewed by L. Carl Brown March/April 2000.
5. Mir-Hosseini, Ziba, *The Conservative–Reformist Conflict Over Women’s Rights in Iran/ International Journal of Politics, Culture, and Society*, Volume 16, Number 1 / September, 2002, Publisher: Springer Netherlands.
6. Rebecca J. Cook, *Human rights of women: National and International perspectives*, University of Pennsylvania Press, 1994.
7. Thorat, Yves, Ulubeyan, Gari, *Lumea musulmană o religie, societăți multiple*, LAROUSSE, 2003.
8. Башир, А. и др., *Ближний круг Саддама Хусейна*, СПб, Изд. ТИД Амфора, 2006.
9. *Ислам и Политика (взаимодействие ислама и политики в странах Ближнего и Среднего Востока, на Кавказе и в Центральной Азии)*, Москва, Крафт+ИВ РАН, 2001.
10. *Роль и положение женщин в Исламской республике Иран*, Сб. статей, М., Институт Востоковедения РАН, 2006.
11. Сейерстад, О., *Книготорговец из Кабула*, СПб, Изд. ТИД Амфора, 2007.
12. Сэссон, Джин П., *Мемуары принцессы*, СПб, Изд. ТИД Амфора, 2009.

Surse web:

1. http://ices.ro/biblioteca/filosofie/irina_frasin_anuar_2007.doc.
2. <http://pewglobal.org/reports/display.php?PageID=809>.
3. <http://www.alhewar.com/ISLAMDECL.html>.
4. http://www.dictsociologie.netfirms.com/R/Termenirelativism_cultural.htm.
5. <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/jc.htm>.
6. <http://www.naht.info>.
7. <http://www.noravank.am/ru/?page=theme&thid=8&nid=1504>.
8. <http://www.oic-oci.org/english/article/human.htm>.
9. <http://www.scribd.com/doc/11546182/Drept-Privat-Comparat>.
10. http://www.unifem.org/attachments/products/Progress.Arab.Women_Introduction.pdf.
11. http://www.utexas.edu/law/academics/centers/transnational/work_new/german/case.php?id=613.
12. www.coe.int/T/E/Human_Rights/Equality/PDF_CDEG%282005%291_E.pdf.
13. www.education.gouv.fr/bo/2004/21/MENG0401138C.htm.

Copyright©Ruslana GROSU, 2010

ARMONIZAREA LEGISLAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA ÎN DOMENIUL AUDIOVIZUALULUI CU ACQUIS-UL COMUNITAR

*Natalia BEREGOI**

ГАРМОНИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА В ОБЛАСТИ АУДИОВИЗУАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ С ACQUIS COMMUNAUTAIRE

Для вступления в Евросоюз страна-кандидат должна выполнить экономические и политические условия, известные как Копенгагенские критерии, принятые в июне 1993 года на заседании Европейского совета, а также принять Acquis Communautaire. Данные критерии предусматривают стабильность институтов, гарантирующих демократию, верховенство права и защиту меньшинств, способность национальной экономики выдержать вызовы свободной конкуренции и рыночными силами в рамках Союза.

Гармонизация национального законодательства с acquis communautaire Европейского союза является одним из основных требований для вступления страны в ЕС. После того как Республика Молдова провозгласила вступление в ЕС национальной стратегией государства, реализация поставленной цели стало обязательным для исполнения требованием.

Автор данной статьи исследует процесс гармонизации национального законодательства в области аудиовизуальной политики Республики Молдова, анализируя при этом положения Аудиовизуального Кодекса сквозь призму фундаментальных принципов, предусмотренных директивой о «Телевидении без границ». В целях определения результатов, достигнутых молдавскими властями, автор проводит сравнительный анализ процесса гармонизации национального законодательства в области аудиовизуальной политики Республики Молдова с другими европейскими государствами.

HARMONIZATION OF NATIONAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE FIELD OF AUDIOVISUAL POLICY WITH THE ACQUIS COMMUNAUTAIRE

In order to join European Union, a state needs to fulfill economic and political conditions generally known as the Copenhagen criteria established by the European Council in June 1993, as well as to adopt, implement and enforce the Acquis Communautaire. These criteria include stability of institutions guaranteeing democracy, the rule of law, human rights and respect for and, protection of minorities, the existence of a functioning market economy as well as the capacity to cope with competitive pressure and market forces within the Union.

Harmonization of the national legislation with the Acquis Communautaire is one of the basic requirements to adhere to the EU. After the Republic Moldova has proclaimed the adherence to EU a national strategy, object in view realization became the obligatory requirement for execution.

The author of this article explores the process of harmonization of national legislation in the field of audiovisual policy of the Republic of Moldova, analyzing the situation of Audio-Visual Code through the prism of the fundamental principles provided by the Television without Frontiers Directive (TVWF). In order to determine the results achieved by the Moldovan authorities, the author provides a comparative analysis of the process of harmonization of national legislation in the field of audiovisual policy of the Republic of Moldova and other European states.

* *Natalia BEREGOI* – magistrul în relații internaționale, doctorand la IISD al AȘM.

Aderarea unui stat candidat la Uniunea Europeană (UE) necesită îndeplinirea unor cerințe specificate de Consiliul European de la Copenhaga în 1993¹, astfel, pentru a deveni membru UE, un stat trebuie să îndeplinească criteriile politic și economic și să accepte acquis-ul comunitar. Aceste criterii presupun existența unor instituții stabile care să garanteze democrația, statul de drept, respectarea drepturilor omului și protecția minorităților (politic) și afirmarea unei economii de piață funcțională, precum și capacitatea de a face față presiunilor concurențiale din piața internă a statelor membre ale UE (economic).

Acquis-ul comunitar, actele juridice adoptate în baza tratatelor constituante ale UE, în principal Tratatul de la Roma, Maastricht și Amsterdam reprezintă actualmente totalitatea normelor juridice care reglementează activitatea instituțiilor UE, acțiunile și politicile comunitare. Acesta constă în conținutul, principiile și obiectivele politice cuprinse în Tratatul original al Comunităților Europene și în cele ulterioare, legislația adoptată de instituțiile UE pentru punerea în practică a prevederilor Tratatelor, declarațiile și rezoluțiile adoptate în cadrul UE, acordurile internaționale la care UE este parte, precum și cele încheiate între statele membre ale UE cu referire la activitatea acestora.

Acceptarea acquis-ului are loc prin intermediul procesului de armonizare legislativă, proces prin care legislația națională este pusă în conformitate cu cerințele acquis-ului comunitar și prin instituirea cadrului instituțional ce este investit cu responsabilitatea elaborării și implementării politicii în domeniu.

Integrarea Republicii Moldova (RM) în UE reprezintă astăzi cel mai discutat subiect atât în cercurile politice cât și în cele academice. Pe lângă criteriile politic și economic de aderare este necesară armonizarea legislației naționale cu acquis-ul comunitar. Pentru RM demararea armonizării legislației ar trimite astfel un semnal clar și lipsit de ambiguități al dorinței sale de a accepta standardele UE, ceea ce va accelera procesul de apropiere de UE și va crea pre-condițiile necesare stabilirii unui cadru juridic armonizat cu cel al UE. Având în vedere perseverența cu care țara noastră dorește să fie parte a procesului de apropiere de UE, RM a inițiat și continuă să întreprindă în mod sistematic și prioritar armonizarea legislației naționale.

Menționăm că armonizarea legislației naționale a RM cu acquis-ul comunitar a fost inițiată în

anul 1999 cu sprijinul unui proiect UE de asistență tehnică pentru susținerea implementării Acordului de Parteneriat și Cooperare (APC). Acest proces în cadrul proiectului APC s-a limitat la elaborarea proiectelor de acte legislative în domeniile stabilite de art. 50² al APC. Părțile au recunoscut necesitatea armonizării legislației RM cu cea a UE, în calitate de condiție importantă pentru consolidarea relațiilor economice dintre părți, RM și-a asumat obligația unilaterală de a asigura creșterea graduală a compatibilității legislației sale cu legislația comunitară. Armonizarea legislației RM cu acquis-ul comunitar, nu vizează doar legislația națională viitoare, dar și cea existentă. Art. 50(2) al APC enumeră domeniile asupra cărora se extinde armonizarea legislației naționale, însă printre acestea nu se enumeră domeniul audiovizualului.

Stabilirea bazei juridice interne pentru armonizarea legislației naționale cu acquis-ul comunitar constituie prioritatea absolută a momentului. În acest sens, este primordială modificarea legislației interne care să permită derularea procesului de armonizare a legislației naționale de la faza incipientă a elaborării proiectelor actelor legislative și normative. În acest context, prin promulgarea în iulie 2006 a legii nr. 168-XVI cu privire la introducerea unor completări și modificări în unele acte legislative³ se inițiază mecanismul de armonizare a legislației RM cu legislația comunitară, astfel că baza juridică internă pentru armonizarea legislației RM cu acquis-ul comunitar a fost creată, modificată și completată la finele anului 2006.

Ne propunem să urmărim evoluția armonizării legislației naționale cu acquis-ul comunitar în domeniul audiovizualului. Baza juridică internă în acest domeniu era reglementată de Legea Audiovizualului aprobată în 1995⁴ și Legea cu privire la Compania publică „Teleradio-Moldova” din 2002⁵. Aceste legi aveau niște prevederi vagi și nu corespundeau unor standarde europene conform concluziilor Raportului Comitetului pentru onorarea obli-

¹ Aceste cerințe au fost denumite *criteriile de aderare* sau *criteriile de la Copenhaga* și au fost confirmate în decembrie 1995 de către Consiliul European de la Madrid.

² Art. 50 (1) al Acordului de Parteneriat și Cooperare prevede „Părțile recunosc că o condiție importantă pentru consolidarea legăturilor economice între Moldova și Comunitate o reprezintă apropierea legislației existente și viitoare a Republicii Moldova de cea a Comunității. Republica Moldova va întreprinde măsurile necesare pentru a asigura creșterea graduală a compatibilității legislației sale cu legislația comunitară”. <http://www.mfa.gov.md/img/docs/apc.pdf>.

³ Legea nr.168-XVI din 15 iunie 2006 publicată în Monitorul Oficial nr. 112-115 din 21 iulie 2006.

⁴ Legea nr.603-XIII din 03.10.95 publicată în Monitorul Oficial al nr.70/798 din 14.12.1995.

⁵ Legea nr.1320-XV din 26 iulie 2002 cu privire la instituția publică națională a audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova” publicată în Monitorul Oficial nr.117-119, art.972.

gațiilor și angajamentelor de către statele membre al Adunării Parlamentare a Consiliului Europei⁶.

Astfel că, în perioada anilor 2000-2006 au fost întreprinse o serie de acțiuni prin care legislația națională în domeniul audiovizualului ar fi ajustată la standardele europene. În rezultat, la 27 iulie 2006, Parlamentul Republicii Moldova a aprobat un nou Cod al Audiovizualului⁷, un instrument legislativ menit să înlocuiască legile deja existente în audiovizualul public și privat. Legea a avut la bază cele mai bune practici europene din legislația audiovizualului, recomandările Consiliului Europei⁸, Convenției Europene cu privire la Televiziunea Transfrontalieră, prevederile OSCE⁹, inclusiv Directivele Înalțului Comisar pentru problemele Minorităților Naționale și ale reprezentantului OSCE pentru libertatea mass media. Proiectul Codului a fost elaborat printr-un consens în Parlamentul RM și pe parcursul unei perioade de peste un an a fost pus în discuție de către reprezentanții mass media autohtone, diferite segmente ale societății civile, a fost supus expertizei din partea Consiliului Europei și altor organisme internaționale.

La nivelul UE reglementările de conținut specifice sectorului audiovizualului pot fi găsite în principal în Directiva nr. 89/552/EEC „Televiziunea fără frontiere” din 1989¹⁰. RM a ratificat această directivă în 1998. Directiva stabilește standardele minime pe care trebuie să le respecte reglementarea conținutului programelor de televiziune, creând un mediu uniform ce furnizează aceleași reguli de bază pentru toate statele membre în domeniul audiovizualului. Odată ce directiva este un instrument legal care stabilește obiective obligatorii, dar care lasă la discreția statelor formele și metodele prin care vor fi îndeplinite, ratificarea acesteia de către RM a condiționat implementarea prevederilor ei în legislația națională.

Punctele de reper obligatorii din directivă ce urmează a fi implementate în legislația națională sunt:

a. difuzarea operelor europene

Distribuirea operelor și programelor audiovizuale europene este promovată de către un sistem de cote care solicită radiodifuzorilor să asigure o proporție majoritară pentru astfel de programe în grilele de emisie a posturilor de televiziune. De asemenea, solicită radiodifuzorilor de a rezerva cel puțin 10% din timpul lor de emisie sau 10% din bugetul lor de programare pentru programe ale producătorilor independenți. În art.3 al Codului Audiovizualului RM sunt definite criteriile de determinare a operelor europene și specificate condițiile care trebuie să le întrunească acestea. Articolul prevede că până la data aderării la UE, radiodifuzorul va rezerva o proporție semnificativă operelor audiovizuale autohtone și proprii. De la data aderării RM la UE, radiodifuzorii aflați în jurisdicția RM vor rezerva operelor europene nu mai puțin de 51% din timpul lor de difuzare, cu excepția timpului acordat emisiunilor informative, evenimentelor sportive, programelor de divertisment, publicității, serviciilor de teletext și teleshopping. În țările membre ale UE proporția rezervată operelor europene este de 60%. Considerăm că, drept etapă inițială, procentajul de 51% este o cotă adecvată societății RM. Prevederea ar putea fi modificată odată cu semnarea unui Acord de Asociere din RM și UE.

b. protecția minorilor

Protecția minorilor include interzicerea unor programe pentru copii care implică pornografie sau violență extremă. Această prevedere din Directiva „Televiziunea fără frontiere” este destinată să protejeze minorii de programele care pot afecta serios „dezvoltarea fizică, mentală sau morală” a lor și să asigure că difuzarea nu conține nici o incitare la ură pe bază de rasă, sex, religie sau naționalitate. Cu excepția cazului când sunt difuzate într-un moment în care acestea nu vor fi, în mod normal, văzute de minori sau vor fi implementate măsuri tehnice de protecție. Prin art.6 al Codului Audiovizualului „Garantarea moralității și asigurarea protecției minorilor” radiodifuzorului îi este interzisă difuzarea de programe care conțin orice formă de incitare la ură pe considerente de rasă, religie, naționalitate, sex și este interzisă difuzarea de programe care pot afecta grav dezvoltarea fizică, mentală sau morală a minorilor, în special programele care conțin pornografie, violență exagerată sau limbaj licențios. Difuzarea unor programe susceptibile de a afecta dezvoltarea psihică, mentală sau morală a minorilor se va face doar în cazul în care vor fi asigurate condițiile (prin selectare a timpului de emisie sau prin mijloace tehnice) ca minorii să nu poată vedea și auzi emisiunile respective.

⁶ *Functioning of Democratic Institutions in Moldova (Funcționarea instituțiilor democratice din Moldova)*, Raport al Comitetului pentru onorarea obligațiilor și angajamentelor de către statele membre ale Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, Doc. 10671, 16 septembrie 2005, www.CoE.int.

⁷ *Codul Audiovizualului al Republicii Moldova*, Legea Nr. 260-XVI din 27 iulie 2006, publicată în Monitorul Oficial nr.131, intrată în vigoare din 18 august 2006.

⁸ *Analiză și comentarii asupra Codului Audiovizualului al Republicii Moldova*, autori Eve Salomon și Karol Jakubowicz, ATCM(2006)004, 15 mai 2006.

⁹ *Comentarii asupra proiectului Codului Audiovizualului al Republicii Moldova*, autor Dr. Katrin Nyman-Metcalf, expert OSCE, 7 aprilie 2006.

¹⁰ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/ro/consleg/1989/L/01989L0552-19970730-ro.pdf>.

c. protejarea diversității culturale

Diversitatea culturală este protejată de un sistem de cote și atât timp cât nu există un acord general privind proporția producției culturale diverse în sectorul audiovizual fiecare țară își va specifica cotele de transmisie în dependență de diversitatea culturilor sale.

Protejarea patrimoniului lingvistic și cultural-național din RM este reglementată de art. 11 al Codului Audiovizualului. Acesta specifică că până la 1 ianuarie 2007, producția proprie și autohtonă cu caracter informativ și analitic difuzată de radio-difuzor va fi nu mai puțin de 65% în limba de stat. Începând cu 1 ianuarie 2007, această producție va constitui nu mai puțin de 70 %, iar din 1 ianuarie 2010, nu mai puțin de 80%. Serviciile de programe de cultură și muzică difuzate în orele de maximă audiență vor cuprinde producție autohtonă în proporție de cel puțin 60% din volumul săptămânal rezervat transmisiunii genului respectiv de producție audio-vizuală. Astfel, la elaborarea Strategiei de acoperire teritorială cu servicii de programe¹¹, s-a ținut cont de specificul lingvistic la nivel național. După cum am menționat anterior, directiva nu prevede explicit procentajul de programe culturale pentru radio-difuzorul unui stat. Această proporționalitate s-a făcut în dependență de minoritățile sale naționale, în baza recensământului din 2004. Conform datelor recensământului, componența națională a populației Republicii Moldova, moldovenii, populația majoritară, constituie 75,8% din totalul populației, ucrainenii reprezintă 8,4%, rușii 5,9%, găgăuzii 4,4%, românii 2,2%, bulgarii 1,9% și alte naționalități cu o pondere de 1,0% din numărul total al populației țării¹². Astfel, la stabilirea proporției de 80 la sută a programelor difuzate în limba de stat a fost luată în considerare componența națională a cunoscătorilor limbii de stat, moldoveni 75,8% și români 2,2%. La ora actuală prevederile acestui articol sunt încălcate de radiodifuzorii care retransmit programe ale posturilor TV din alte țări. În mare parte aceste programe nu sunt subtitrate în limba de stat.

Cerințele UE nu întotdeauna pot prinde rădăcini în realitățile din RM. Despre aceasta au menționat experții de la organizația internațională „Articolul XIX”¹³, care au realizat o expertiză a Codului Audiovizualului din RM. În ceea ce privește principiile și regulile aplicabile tuturor radiodifuzorilor, în deosebi, protejarea diversității culturale, experții

recomandă ca cerința din art.11(2) de a difuza 50% de producție proprie, locală sau europeană în orele de maximă audiență să fie revizuită, știind că ea nu poate fi îndeplinită de către stațiile care difuzează mai mult de 17,5 ore pe zi. Autorii expertizei atrag atenția că, pentru un post de televiziune care emite mai mult de 17,5 ore pe zi, este imposibil să se conformeze art.11(2). Această prevedere, după cum este scris, cere ca până în anul 2010, 80% din conținut să fie propriu, de producție autohtonă sau europeană, din care jumătate (adică 40%) să fie difuzat în orele de maximă audiență. Pentru un radiodifuzor care emite 24 ore pe zi aceasta înseamnă că el trebuie să difuzeze zilnic 9,6 ore de asemenea conținut în orele de maximă audiență, pe când, de fapt, pentru TV există numai 7 ore de maximă audiență pe zi (06.00-09.00; 19.00-23.00).

d. dreptul la replică

Conform prevederilor directivei, dreptul la replică este asigurat prin posibilitatea ca orice persoană ale cărei interese legitime au fost lezate prin enunțarea unor fapte neadevărate într-un program de televiziune, să aibă posibilitatea de a răspunde.

În art.16 al Codului Audiovizualului este menționat că orice persoană fizică sau juridică, indiferent de cetățenie, naționalitate și domiciliu, care se consideră lezată în drepturile sale legitime și, în special, în reputația sa prin prezentare în emisiune a unor fapte incorecte, are dreptul la replică, rectificare sau dreptul de a cere remedii echivalente în conformitate cu prevederile Codului civil, iar radiodifuzorul asigură exercitarea dreptului la replică. Codul specifică mecanismul de acordare a dreptului la replică.

e. protecția consumatorului de programe

În RM, dreptul la informare completă, obiectivă și veridică, dreptul la libera exprimare a opiniilor și dreptul la libera comunicare a informațiilor prin intermediul mijloacelor de radiodifuziune și televiziune sunt garantate de lege. Apărarea drepturilor consumatorilor de programe este asigurată de către Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA), în a cărui sarcină este pusă coordonarea activității audiovizuale, precum și de către instanțele de judecată.

În ceea ce privește drepturile consumatorului de programe experții de la „Articolul XIX” recomandă ca p. 10(3) din Cod „instanța de judecată va acționa în vederea apărării drepturilor consumatorului de programe la sesizarea sa de către titularul acestui drept” trebuie omis, iar responsabilitatea de a proteja drepturile consumatorilor de programe în conformitate cu Codul de conduită trebuie atribuită

¹¹ cca.md/files/STRATEGIA_CCA.doc.

¹² Cu privire la totalurile Recensământului populației din 2004. Caracteristici demografice, naționale, lingvistice, culturale <http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/.xls>.

¹³ www.article19.org.

CCA. În prezentul cod este menționat că instanța de judecată va acționa în vederea apărării drepturilor consumatorului de programe la sesizarea sa de către titularul acestui drept. Experții motivează aceasta prin faptul că în majoritatea țărilor, atât aplicarea legislației în domeniul emisiei, cât și respectarea Codului de conduită, dacă acesta există, sunt, în primul rând, responsabilități ale consiliilor audiovizuale, care au competențe de a primi plângeri de la indivizi. Acest fapt prezintă câteva avantaje în comparație cu aplicarea legii de către curți: Consiliul posedă cunoștințe speciale în domeniul radiodifuzării, el este în stare să rezolve cazurile mai rapid și ar putea fi mai accesibil persoanelor de rând, dacă acestea pot să depună plângeri fără ajutorul unui reprezentant al legii.

Cu referire la asigurarea dreptului consumatorului de programe, instanța de judecată din RM a fost sesizată doar o singură dată. Este vorba de petiția cetățeanului O.Brega care s-a adresat instanței de contencios administrativ a Curții de Apel cu privire la aducerea în conformitate cu prevederile legii a grilei de emisie a postului TV public. În opinia noastră acesta este unicul caz, deoarece procedura de apărare a dreptului consumatorului de programe este complicată și de durată, iar organul de reglementare în audiovizual nu are competență procedurală de a apăra acest drept. Acesta, doar după o hotărâre a instanței de judecată poate penaliza radiodifuzorul care a încălcat prevederile art.10 al Codului Audiovizualului. Pentru a fi mai expliciti, examinarea dosarului și deliberarea deciziei judecătorești a durat un an de zile (mai 2008 – mai 2009), dar în acest timp, nu s-a făcut modificarea solicitată de reclamant.

f. publicitatea și sponsorizarea

În ceea ce privește publicitatea și sponsorizarea, Directiva „Televiziune fără frontiere” prevede că radiodifuzorii, împreună cu agenții de publicitate și producătorii de bunuri și servicii, sunt, de asemenea, afectați de dispozițiile privind publicitatea și sponsorizarea programelor TV. Publicitatea nu poate fi mai mare de 15% din timpul de emisie zilnic și de 20% dintr-o oră. Programe pot fi întrerupte de publicitate, numai în cazul în care integritatea și valoarea programului sunt respectate, în timp ce spoturile publicitare izolate ar trebui să rămână o excepție. În cazul în care aceste programe sunt filme de lung metraj, atunci întreruperea ar trebui să se facă o dată la fiecare 45 de minute.

O altă prevedere importantă se referă la furnizarea publicității de țigări și tutun și a produselor medicamentoase disponibile numai pe bază de

rețetă. Anunțurile de băuturi alcoolice nu ar trebui să fie destinate minorilor și să nu sugereze că prin consumul de alcool se pot obține performanțe sociale ori sexuale.

O altă restricție importantă se referă la sponsorizarea programelor de televiziune, care este permisă numai în cazurile în care aceasta nu afectează independența editorială a radiodifuzorului și nu încurajează achiziționarea de produse sau servicii ale sponsorului. Știrile și programele de actualități nu pot fi sponsorizate. Toate aceste prevederi privind publicitatea și sponsorizarea programelor sunt incluse în Codul Audiovizualului (art. 19-22).

Odată cu evoluția pieței unice a audiovizualului în UE a apărut necesitatea introducerii unor modificări în prevederile Directivei „Televiziune fără frontiere”. Astfel, Comisia Europeană a înaintat Consiliului o propunere având ca scop să îmbunătățească și să modernizeze mecanismul Directivei nr. 89/552/CEE. Această propunere a fost adoptată de Consiliu în 1997 (Directiva nr. 97/36/CE din 30 iunie 1997¹⁴). Astfel, conform prevederilor noi ale Directivei, pe lângă principiile și regulile specificate mai trebuie respectate:

a. independența și libertatea editorială

Radiodifuzorii aflați sub jurisdicția unui stat european au dreptul să decidă liber asupra conținutului emisiunilor și programelor lor, respectând principiul de pluralitate a opiniilor în conformitate cu cadrul juridic și condițiile expuse în licența de emisie. Sunt interzise ingerințele de orice fel în conținutul, forma sau modalitățile de prezentare a elementelor serviciilor de programe din partea autorităților publice sau a oricăror alte persoane din afara instituției respective a audiovizualului.

b. echilibrul și pluralismul socio-politic

În spiritul respectării libertăților și a drepturilor fundamentale ale omului, prin transmisia și retransmisia serviciilor de programe se realizează și se asigură pluralismul politic și social, diversitatea culturală, lingvistică și religioasă, informarea, educarea și divertismentul publicului. Codul Audiovizualului conține principiul dat, dar nu este specificat mecanismul asigurării echilibrului și pluralismului politic.

c. transmiterea evenimentelor de importanță pentru societate

Articolul 3(a) al directivei furnizează statelor membre baza legală pentru a lua măsuri naționale

¹⁴ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:06:02:31997L0036:RO:PDF>.

cu privire la protejarea evenimentelor desemnate ca fiind de importanță majoră pentru societate. Astfel că, art.13 al Codului stabilește că accesul consumatorului de programe la evenimentele de importanță majoră prin intermediul serviciilor de programe difuzate de către radiodifuzori este garantat de lege. Sunt evenimente de importanță majoră: jocurile olimpice, concursurile internaționale de muzică, campionatele sportive europene și mondiale, alte evenimente prevăzute de convențiile și tratatele internaționale din domeniul audiovizualului. Din păcate, consumatorii de programe din RM nu au întotdeauna posibilitate de a viziona și audia aceste evenimente de importanță majoră din cauza problemelor financiar-tehnice ale radiodifuzorilor.

d. programe pentru persoane cu deficiențe de văz sau auz

Inițial Codul Audiovizualului prevedea reglementarea accesului persoanelor cu deficiențe de auz (surde) la emisiunile televizate de importanță majoră și de actualități prin interpretarea acestora în limbajul mimico-gestual cel puțin 20 de minute din timpul zilnic de emisii ale serviciului de programe. Prin legea LP172-XVI¹⁵ din 10.07.08 a fost modificat art.13 (4), adăugându-se fraza că această interpretare se face „din contul radiodifuzorului”.

e. teleshopping

Directiva revizuită din 1997 a inclus termenul de teleshopping în jurisdicția sa. Emisiunea de teleshopping durează fără întrerupere nu mai puțin de 15 minute. Numărul maxim de emisiuni de teleshopping pe zi poate fi 8, iar durata lor totală nu poate depăși 3 ore. Codul Audiovizualului reglementează teleshoppingul în art. 22, definindu-l ca o difuzare către public a unor oferte comerciale directe privind furnizarea contra cost a unor bunuri sau, după caz, prestarea unor servicii.

Datorită apariției internetului și a telefoniei mobile și trecerea tehnologiei TV spre era digitală era necesară modificarea vechilor legi în funcție de schimbările din industria audiovizuală. Parlamentul European a aprobat o nouă directivă referitoare la serviciile media audiovizuale fără frontiere la 29 noiembrie 2009. Directiva „Servicii mass-media audiovizuale”¹⁶ modernizează normele pentru industria audiovizuală europeană și oferă un cadru juridic care acoperă toate serviciile media audiovizuale, inclusiv serviciile la cerere. Comparativ cu Directiva „Televiziunea fără frontiere”, noua direc-

tivă „Servicii mass-media audiovizuale” conține prevederi noi, cum ar fi¹⁷:

- jurisdicția difuzării prin satelit
- capacitatea de limitare a difuzării conținutului nepotrivit
- obligații de transparență pentru deciziile editoriale
- definiția comunicării comerciale audiovizuale
- poziționarea de produse
- reportaje scurte de știri
- interzicerea publicității produselor „nesănătoase” în emisiunile pentru copii
- autoreglementarea combinată cu reglementarea guvernamentală
- organisme independente de reglementare

Deși normele Comisiei Europene au intrat în vigoare în 2007, numai 14 din cele 27 de state membre le-au implementat până acum în propria legislație. Printre „reștanțieri” se află România, Franța, Germania, Marea Britanie, Olanda, Portugalia și Spania.¹⁸ Întârzierea are loc din cauza că prevederile noii directive stabilesc un set de norme ce necesită timp de transpunere. La moment nici RM nu a transpus în legislația națională noile prevederi.

Pe lângă stabilirea bazei juridice interne adecvate, este necesară și instituționalizarea procesului de armonizare a legislației naționale prezente și viitoare în domeniul audiovizualului, acompaniată de metodologii de lucru corespunzătoare.

În conformitate cu art. 37 al Codului Audiovizualului, responsabilitatea de a urmări respectarea prevederilor Codului de către radiodifuzori îi revine Consiliului Coordonator al Audiovizualului (CCA). Drept organ de reglementare în audiovizual, CCA este o „autoritate publică autonomă”, „reprezentant și garantul interesului public în domeniul audiovizualului” și „are statut de persoană juridică de drept public”¹⁹. CCA este format din 9 membri. Parlamentul îi numește în baza propunerilor comune ale Comisiei parlamentare de profil și Comisiei juridice prin votul majorității (3/5)²⁰. Candidații pot fi propuși de asociații obștești, fundații, asociații sindicale, culte religioase, asociații de patronat. Candidat la funcția de membru al CCA poate deveni orice persoană cu studii superioare și care are cel puțin 5 ani de experiență profesională în următoarele domenii – televiziune și radio, IT, sistemul juridic, financiar, managementul

¹⁷ http://ec.europa.eu/avpolicy/reg/avms/index_en.htm#top.

¹⁸ <http://stiri.rol.ro/content/view/98454/3/>.

¹⁹ art. 39 al Codului Audiovizualului al Republicii Moldova.

²⁰ Prin LP42-XVIII din 20.10.09, publicată în Monitorul Oficial nr.157 din 22.10.09 a fost modificată procedura de numire a membrilor CCA: „Membrii Consiliului Coordonator al Audiovizualului sunt numiți prin hotărâre de Parlament”.

¹⁵ Modificare publicată în Monitorul Oficial nr.34-137 din 25.07.08 art.543.

¹⁶ http://europa.eu/pol/av/overview_en.htm.

afacerilor, elaborarea de programe sau informații în instituții de creație. Candidatul trebuie să aibă cel puțin 25 de ani, dar să nu fie pensionar, trebuie să cunoască limba de stat și să nu aibă antecedente penale. Membrii CCA sunt aleși pe un termen de 6 ani. Mandatul membrilor primului Consiliu va fi diferit pentru a crea un sistem rotativ. Prevederile Codului Audiovizualului reglementează activitatea membrilor în cadrul Consiliului și relațiile acestora cu radiodifuzorii. Activitatea în cadrul Consiliului este remunerată. Președintele Consiliului este ales dintre membrii acestuia prin vot deschis. Statutul lui este echivalent cu al unui viceministru. El are funcții de reprezentare și împuterniciri de a autoriza și de a utiliza bugetul Consiliului. Parlamentul va autoriza anual bugetul Consiliului și va audia raportul de activitate. Bugetul este format din subsidiile de stat, taxele de licență, taxa (1% din cifra de afaceri anuală a radiodifuzorului) plătită de către difuzori pentru a acoperi cheltuielile de reglementare. O anumită sumă din taxele de licență și de reglementare va fi alocată în Fondul pentru susținerea radiodifuzorilor.

Referitor la structura, funcționarea și rolul CCA, experții organizației „Articolul XIX” au efectuat o serie de comentarii și au propus unele recomandări²¹. Ei consideră că CCA are o structură bine dezvoltată care oferă garanții în ceea ce privește independența acestuia de influența comercială sau politică. Câteva îmbunătățiri ar putea în continuare întări autonomia organului, și, în particular, viziunea lui asupra societății în întregime. În ceea ce privește procedura de desemnare, a fost menționat ca pozitiv faptul că numirea candidaților nu se face de partidele politice reprezentate în Parlament, cum stabileau proiectele anterioare, ci de organizații ale societății civile. Dar procesul de selectare ar trebui totuși să fie cât mai transparent.

În ceea ce privește temeiurile pentru destituirea unui membru al Consiliului, experții le consideră bine formulate, dar e nevoie, totuși, de unele rectificări. În viziunea acestora, nu este clară semnificația expresiei „condamnare prin hotărâre judecătorească definitivă”²², poate fi bănuit că expresia în cauză se referă la condamnarea pentru o infracțiune penală. În asemenea caz, Codul trebuie să stipuleze că un membru poate fi destituit în urma condamnării pentru o infracțiune gravă, nu și pentru o încălcare neînsemnată.

Cu referire la independența financiară a CCA și a membrilor acestuia este salutat faptul că, conform

textului final al Codului, CCA are dreptul să obțină venituri din mai multe surse și nu este total dependent de alocările din bugetul statului. Principiul conform căruia suma totală de finanțare trebuie să fie întotdeauna suficientă pentru o funcționare eficientă a CCA este, de asemenea, important; totuși, Codul ar trebui să spună explicit că este responsabilitatea Parlamentului să se asigure că, în urma alocărilor efectuate, acest principiu este transpus în realitate. De asemenea, se recomandă ca bugetul Consiliului să fie stabilit la fiecare 3 sau 4 ani, ci nu anual, atât pentru ca situația să fie cât mai previzibilă, cât și pentru a reduce din sarcinile administrative. Alocăția ar trebui corectată conform inflației anuale.

În ceea ce privește prevederile art. 47(2) al Codului, din care reiese că radiodifuzorii trebuie să plătească o „taxă de reglementare” de 1 % din cifra anuală de afaceri adăugător la taxa de licență, taxa pentru licența tehnică și taxa pentru folosirea frecvenței, în scopul transparenței și a unei planificări mai eficiente, radiodifuzorii ar trebui să plătească o singură taxă, stabilită de un tabel fix. Această taxă ar putea fi alcătuită dintr-o combinație dintre o taxă stabilă și un procent din cifra anuală, divizată în mai multe elemente, ca taxa pentru licența de emisie, taxa pentru licența tehnică, cheltuielile de reglementare și așa mai departe. Este totuși important ca o persoană sau o companie să poată estima costul total al licenței.

În lucrarea „Codul Audiovizualului al Republicii Moldova: analize și comentarii”²³ au fost efectuate analize ale prevederilor Codului de către un grup de experți în domeniu, la solicitarea Fundației Soros-Moldova. Experții consideră că este un moment vulnerabil prevederea privind vârsta candidatului la funcția de membru CCA. Vârsta de 25 de ani este prea fragedă, căci candidatul doar teoretic poate să aibă 5 ani de stagiu, el nu poate fi încă o personalitate în domeniu și în consecință, votul și vocea lui în Consiliu nu vor avea ponderea necesară.

În ceea ce privește durata mandatului membrilor CCA, experții salută desemnarea acestora pe un termen de 6 ani, deoarece mandatul lor nu va coincide cu cel al Parlamentului, care e de 4 ani.

Opinia acestora despre modul de finanțare este diferită de părerea experților de la organizația „Articolul XIX”. În pofida faptului că sursele sunt diversificate, această modalitate diminuează șansele de independență și autonomie ale CCA. CCA este finanțat anual, direct de la buget. O asemenea prevedere, constituie, în opinia noastră, una dintre

²¹ *Comentarii la Codul Audiovizualului al Republicii Moldova*, iunie 2007, www.article19.org.

²² art.43 p.5 (c) al Codului Audiovizualului.

²³ „*Codul Audiovizualului al Republicii Moldova: analize și comentarii*”, Editura Arc, Chișinău, 2008.

lacunele principiale, pe care le conține noua lege. Principala sursă de finanțare vor rămâne subvențiile de stat, alocate anual. Prin urmare, Codul nu elimină pericolul și posibilitatea reală a presiunii (ingerinței) financiare din partea puterii asupra CCA. Însă, este comună recomandarea privind înlăturarea acestei carențe, considerându-se că asigurarea independenței și autonomiei instituționale a CCA s-ar putea face prin aprobarea bugetului pentru mai mulți ani, sau alocarea subvențiilor nu direct, ci prin intermediul unei agenții independente.

Experții estonieni Juhan Paadam și Salme Ranu, în 2008, au efectuat un studiu al mediului audiovizual din RM. În ceea ce privește activitatea CCA ei menționează în mod voalat și diplomatic că „puțin timp a trecut de la adoptarea Codului Audiovizualului și organele de reglementare au activat o perioadă scurtă de timp și, prin urmare, funcționarea prevederilor legale în domeniul audiovizualului este inconsecventă”²⁴.

În perioada de timp 01.04.2008 – 31.08.2009 experții de la Programul Mass Media a Fundației Soros-Moldova și Asociația Presei Electronice (APEL) au efectuat monitorizarea aplicării în practică a Codului Audiovizualului în RM. Echipa de experți a monitorizat modul de aplicare a prevederilor acestuia de către autoritatea de reglementare, inclusiv în ce măsură CCA se conformează prevederilor și spiritului Codului. Monitorizarea a vizat, în special, cele trei categorii generale de competențe pe care le are CCA în conformitate cu prevederile Codului:

- a) reglementarea relațiilor în domeniu;
- b) acordarea licențelor pentru radiodifuzori și a autorizațiilor de retransmisie pentru distribuitorii de servicii;
- c) supravegherea respectării de către radiodifuzori a legislației în vigoare și a condițiilor de licență, respectarea legislației în vigoare de către distribuitorii de servicii.

Concluziile raportului au fost pe departe îmbucurătoare. Pe parcursul perioadei de monitorizare „CCA nu a reușit să facă față în totalitate acestei exigențe de a supraveghea implementarea legislației în domeniu și a practicilor internaționale, care urma să aducă schimbări de esență în dezvoltarea audiovizualului autohton și să-l ajusteze la standardele europene. Ca rezultat unele decizii ale autorității de reglementare au fost dezaprobatate și contestate public și au afectat audiovizualul național. Evidențind unele schimbări pozitive în activitatea CCA, monitorii constată, totodată caracterul selectiv

în implementarea unor prevederi ale Codului Audiovizualului”²⁵.

Problemele aplicării în practică a prevederilor Codului Audiovizualului au fost discutate în cadrul unor seminare, conferințe naționale la care au participat reprezentanții societății civile, radiodifuzorilor publici și privați, Comisiei parlamentare de profil și experți naționali și internaționali în domeniu. Dintre cele având tematica cercetată: implementarea principiilor de bază și autoritatea de reglementare în audiovizual putem enumera câteva: Seminarul „Evoluția audiovizualului național și ajustarea cadrului juridic de reglementare în domeniu la standardele europene” (aprilie 2006)²⁶; Seminarul „Reglementări și autoreglementări în domeniul audiovizualului” (decembrie 2006)²⁷; Seminarul „Cu privire la independența și funcțiile autorităților de reglementare a domeniului audiovizualului” (noiembrie 2008)²⁸. La orice întrunire, participanții, vorbitorii au accentuat unele carențe ale Codului, care împovărează activitatea acestora de zi cu zi.

Modificarea și completarea Codului Audiovizualului are loc foarte lent. Din 2006 până în 2010 a avut doar câteva modificări. S-a aprobat doar o modificare la capitolul principiilor obligatorii (a fost menționată anterior în lucrare) și 9 schimbări în Cod ce țin de desemnarea, activitatea și atribuțiile CCA. În opinia noastră durează prea mult armonizarea legislației naționale în domeniul audiovizualului cu acquis-ul comunitar. Ratificarea Directivei „Televiziunea fără frontiere” a avut loc în 1998, iar Codul Audiovizualului a fost aprobat, de abia peste 8 ani, în 2006. Pe parcursul ultimilor 4 ani au fost expediate o serie de propuneri, solicitări de modificare, amendare și completare a Codului din partea actorilor mediatici reglementați în actul legislativ în domeniul audiovizualului. Aceste propuneri au fost înaintate reieșind din situațiile greu soluționabile în activitatea acestora din cauza unor carențe din Cod. Oricum, aceste propuneri nu au fost materializate în amendamente până la ora actuală.

La conferința națională „Îmbunătățirea cadrului juridic de reglementare a domeniului Audiovizualului: viziuni conceptuale” (martie 2010)²⁹ s-au discutat chestiuni privind implementarea Codului Audiovizualului timp de 3 ani. Majoritatea actorilor mediatici reglementați de Cod a menționat despre neajunsurile din act cu care se confruntă și a înaintat propuneri de amendare a acestuia. În opinia noastră,

²⁴ *Serviciul public al audiovizualului din Republica Moldova în tranziție*, pag. 15 <http://www.trm.md/index.php?add=3>.

²⁵ http://apel.md/public/upload/md_Raport_FINAL_Monitor_2008_2009_rom.pdf.

²⁶ <http://apel.md/category.php?l=ro&idc=111&c=111>.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ <http://apel.md/libview.php?l=ro&idc=152&id=399>.

s-ar fi putut întâmpla ca propunerile înaintate să fie în același mod, cu o mare întârziere, luate în considerare. Dar situația se poate schimba, deoarece în scurt timp după finisarea lucrărilor conferinței s-a dispus de către Comisia cultură, educație, cercetare, tineret, sport și mass media din Parlamentul RM ca Comisia de profil și APEL să activeze împreună la identificarea unor soluții de îmbunătăți a cadrului juridic în domeniul audiovizualului. Reieșind din necesitatea modificării legislației audiovizuale în vigoare va fi creat un grup de experți ce va sistematiza propunerile înaintate în cadrul conferinței și un Consiliul public-privat reprezentativ care va analiza elaborările grupului de experți. În componența Consiliului vor fi reprezentanți ai Comisiei parlamentare de profil (2-4), CCA (1), organisme de supraveghere a radiodifuzorilor publici (2), radiodifuzori privați (3-5), ministere (3), societatea civilă (9). La ora actuală reprezentanții nu au fost încă desemnați, deși inițiativa dată ar putea avea succese, deoarece în componența consiliului vor fi reprezentanți ai Comisiei parlamentare de profil, deși, în opinia noastră sunt prea multe locuri rezervate societății civile. Cei care aplică prevederile Codului în activitate zilnică și care se confruntă de unele carențe ale acestuia ar trebui să aibă delegate mai multe persoane, fie ei radiodifuzori public sau privați.

Revenind la ideea menționată anterior, despre tempoul lent de reformare a legislației în domeniul audiovizualului am putea-o argumenta prin comparația cu procesul de armonizare a legislației naționale în domeniul audiovizualului din unele state care recent au devenit membre UE și care sunt pe ultima sută de metri. În acest context este relevantă calea pe care au parcurs-o România și Bulgaria și pe care o parcurg Turcia și Croația spre aderare la UE în vederea armonizării legislației naționale în domeniul audiovizualului cu acquis-ul comunitar.

Procesul de armonizare al legislației românești cu normele comunitare a derulat pe baza Programului Național de Aderare a României la UE, care cuprindea și un program de armonizare legislativă pentru perioada 2000–2005. Acest program conținea responsabilități clare, pe capitole de acquis comunitar și era actualizat anual. Începând cu anul 2003, acest program a fost înlocuit cu alte documente interne ale României. La capitolul *Cultura și politica în domeniul audiovizualului* UE a început negocierile cu România în anul 2000. La finalul negocierilor în 2002, România a preluat reglementările fundamentale ale acquis-ului în domeniul audiovizual, reprezentate de Directiva „Televiziunea fără frontiere” adoptând o nouă lege a audiovizualului

(Legea nr. 504/2002)³⁰. Condițiile care trebuiau îndeplinite în momentul aderării erau: libera circulație a producțiilor de televiziune atât românești, cât și europene în spațiul Comunității, promovarea distribuției de producții europene în România și susținerea producției audiovizuale românești, stabilirea unor standarde de bază ale publicității în televiziune, reglementări legislative privind protecția minorilor și dreptul la replică. În urma adoptării noii legi a audiovizualului și ratificarea Convenției Europene privind Televiziunea fără frontiere a Consiliului Europei, legislația românească a fost aliniată în linii mari acquis-ului comunitar. Legea a preluat prevederile legate de: jurisdicție, protecția demnității umane și a minorilor, evenimentele de importanță majoră, publicitate, sponsorizare și teleshopping.

Ulterior, în anul 2005, au mai fost modificate două articole ale legii cu scopul de a reglementa dreptul de liberă retransmisie pe teritoriul României a serviciilor de programe, difuzate de către radiodifuzori aflați sub jurisdicția statelor membre ale UE și recepționate pe teritoriul acestor state. Cadrul normativ astfel creat a avut în vedere nu numai preluarea integrală a acquis-ului comunitar (Directiva „Televiziunea Fără Frontiere”), dar și transpunerea în legislația română a principiilor și standardelor privind rolul și independența autorităților de reglementare din audiovizual, privind pluralismul și concentrarea mijloacelor de informare în masă, transparența acestora, privind discursul de ură, dreptul la replică dezvoltate de Consiliul Europei.

În același timp cu armonizarea legislativă a fost instituit și organul administrativ de reglementare în audiovizual, Consiliul Național al Audiovizualului. Fiind o autoritate publică autonomă are responsabilități în protejarea interesului public în domeniul audiovizualului și competențe în elaborarea politicii în domeniul audiovizualului, a politicilor și strategiei privind formarea echilibrată a pieței audiovizualului, precum și în reglementarea și monitorizarea acesteia. În concluziile Raportului de progres 2003 al Comisiei Europene³¹ s-a confirmat faptul că au fost realizate evoluții majore în ceea ce privește armonizarea legislației naționale în domeniul audiovizualului cu acquis-ul comunitar. Ca urmare, negocierile privind acest capitol au fost închise provizoriu.

Procesul de armonizare al legislației naționale a Bulgariei cu acquis-ul comunitar a început în perioada anilor 1998-1999, când în noiembrie 1998

³⁰ <http://www.cna.ro/Legea-audiovizualului.html>.

³¹ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/03/520&format=HTML&aged=0&language=RO>.

a fost adoptată Legea cu privire la radio și televiziune, iar în martie 1999 a fost ratificată Convenția Consiliului Europei privind televiziunea transfrontalieră. În concluziile primelor rapoarte anuale făcute de Comisia Europeană pentru anii 1997 – 2000 sunt menționate lacunele și măsurile necesare a fi aplicate în măsură de urgență pentru a îndeplini cerințele UE în ajustarea structurală a sectorului audiovizual. Măsurile suplimentare pentru a transpune în continuare a acquis-ului în sectorul audiovizual au fost implementate în legislație în noiembrie 2001, odată cu intrarea în vigoare a modificărilor la Legea cu privire la radio și televiziune ce a armonizat legislația Bulgariei în domeniul audiovizualului în conformitate cu Directiva „Televiziunea fără frontiere”.

Rapoartele de progres din 2001 – 2003 menționează evoluții remarcabile realizate în sectorul audiovizual, însă Bulgaria este nevoită, totuși, să ia măsuri suplimentare pentru creșterea capacității administrative a autorității de reglementare și să se asigure că acest cadru legislativ este pus în aplicare în mod eficient și în deplină transparență (în special cu privire la procesul de licențiere). Raportul de progres din octombrie 2004³² menționează faptul că legislația bulgară este în mare măsură în conformitate cu acquis-ul comunitar, negocierile privind sectorul audiovizual fiind închise provizoriu și astfel către anul 2005 alinierea cu acquis-ul comunitar a atins un nivel considerabil³³.

Alte două țări Croația și Turcia se află în proces de negocieri cu UE privind integrarea europeană. Armonizarea legislației naționale în domeniului audiovizualului din aceste țări are loc în mod diferit. Rapoartele anuale (1997-2008) ale Comisiei Europene specifică că Turcia până la ora actuală nu a reușit să armonizeze legislația sa³⁴. Deși unele progrese au fost făcute (în special în ceea ce privește difuzarea emisiunilor radio și tv în alte limbi decât cea turcă), alinierea legislației turce cu acquis-ul comunitar este încă limitată și necesită modificări esențiale.

Actul de modificare a Legii Audiovizualului, care a fost respinsă de către președinte, în 2001, a fost readoptat de către Parlamentul turc în mai 2002 și modificată în august 2002. Un nou articol prevede posibilitatea de a difuza programe de radiodifuziune în diferite limbi și dialecte utilizate de cetățeni turci în viața lor de zi cu zi. În afară de aceste evoluții, conținutul actului rămâne identic cu cel din 2001.

În ceea ce privește capacitatea administrativă, noua Lege specifică structura Consiliul Suprem de Radio și Televiziune (RTÜK), organism de reglementare a audiovizualului național. Membrii Consiliului trebuie să fie aleși de către partidele politice, proporțional cu locurile lor în Parlament. Astfel este diminuată capacitatea de independență politică a RTÜK, ceea ce contravine standardelor europene în domeniul audiovizualului. Până în prezent, rapoartele Comisiei Europene menționează că problema independenței RTÜK rămâne un motiv de îngrijorare.³⁵

Situația este diferită în Croația. Deși nu are semnat un Acord de Asociere cu UE, toate acțiunile promovate pe plan intern sunt realizate de parcă acest stat ar fi fost asociat la UE.

Rapoartele Comisiei Europene din 2003-2004 au subliniat progrese semnificative realizate de Croația cu privire la alinierea cu acquis-ul audiovizual.³⁶ Aceste progrese se datorează în mare parte legislației adoptate în 2003 și anume Legii mass-media electronice care reglementează activitatea posturilor de televiziune atât publice, cât și private și Legea Audiovizualului care reglementează statutul și activitatea radiodifuzorului public.

Rapoartele 2005-2007 menționează că pe lângă alinierea legislației, Croația ar trebui să modifice legislația audiovizuală privind autoritățile de reglementare. Astfel, în 2004, o misiune comună de experți ai Consiliului Europei, Comisiei Europene și OSCE a recomandat revizuirea legislației în domeniul audiovizualului croat. Această reexaminare a fost considerată necesară pentru salvagardarea independenței autorităților de reglementare (Consiliul mass-media electronice și Consiliul pentru radio și televiziune), precum și a le proteja de ingerințe politice. Cu alte cuvinte, progresele obținute de Croația au avut loc într-un timp mai scurt decât al Turciei. Acest lucru îl demonstrează rapoartele de progrese ale Croației și Turciei și dezbaterile din Parlamentul European privind stadiul negocierilor de aderare cu Croația, Turcia, dezbaterile fiind precedată de declarațiile Comisiei și ale Președinției celei UE. Comisarul pentru extindere Olli Rehn a afirmat că Croația ar putea să ajungă în etapa finală a negocierilor de aderare la sfârșitul anului 2010, în timp ce Turcia ar trebui să-și accelereze din nou eforturile de reformare³⁷.

³² <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/08/521&format=HTML&aged=0&language=EN>.

³³ http://www.fifoost.org/bulgarien/EU_Bulgaria_2002/node55.php.

³⁴ Raportul Comisiei Europene [COM(2008) 649 final – SEC(2006) 1390].

³⁵ http://europa.eu/legislation_summaries/audiovisual_and_media/e20113_en.htm.

³⁶ Raportul Comisiei Europene [COM(2004) 257 final].

³⁷ http://www.europarl.europa.eu/news/expert/briefing_page/50013-068-03-11-20090219BRI50012-09-03-2009-2009/default_p001c005_ro.htm.

Luând în considerare etapele de integrare europeană pe care le-au parcurs ultimele state care au devenit membre UE (România a semnat acordul de Asociere la 1 februarie 1995 și a devenit membru UE în 2007), atunci ne putem da bine seama cât de repede se va integra RM. Considerăm că RM ar putea urma exemplul României și Bulgariei în armonizarea legislației naționale în domeniul audiovizualului cu acquis-ul comunitar. Acestea într-un timp relativ scurt au reușit să ajusteze legislația națională în conformitate cu prevederile Directivei „Televiziune fără frontiere”. Această reușită s-a datorat în mare măsură atitudinii autorităților românești și bulgare față de obiectivul de integrare europeană declarat în repetate rânduri.

În alt context, în baza factologiei expuse, RM ar putea implementa în practică și reușitele pe care le-a obținut Croația. Este unica țară ce candidează la statutul de membru UE fără a avea un Acord de asociere. Deși semnarea acestui acord este considerată o etapă evolutivă în acceptarea unui stat ca membru UE, oricum criteriile de aderare nu specifică explicit această condiție. Actualmente RM și UE au inițiat etapa de negociere a Acordului de asociere. Suntem de opinia că nu este aceasta unica soluție optimală de integrare a RM. Problema rezidă în neajustarea legislației naționale la standardele europene. RM repetă greșelile Turciei, armonizarea desfășurându-se în aceeași conjunctură politico-economică și cu același tempou. Accelerarea tempoului ar permite finisarea procesului de armonizare, mai ales că Raportul Comisiei Europene din 2009 a subliniat că nu au avut loc evoluții în ceea ce privește aplicarea recomandărilor în amendarea legislației și în consolidarea instituțională a CCA³⁸. Afirmațiile menționate în raport ar trebui să îngrijoreze și să motiveze autoritățile moldovenești responsabile de reglementarea și realizarea politicilor audiovizuale, astfel ca să implementeze toate recomandările instituțiilor și organizațiilor europene într-o perioadă scurtă de timp. Aceasta ar fi, în viziunea noastră, soluția optimă de aderare la UE.

Bibliografie:

1. Legea nr.168-XVI din 15.06.2006 publicată în Monitorul Oficial nr. 112-115 din 21 iulie 2006
2. Legea nr.603-XIII din 03.10.95 publicată în Monitorul Oficial al nr.70/798 din 14.12.1995
3. Legea nr.1320-XV din 26.07.2002 publicată în Monitorul Oficial nr.117-119, art.972
4. Legea nr.260-XVI din 27.07.2006, publicată în Monitorul Oficial nr.131
5. Legea nr.42-XVIII din 20.10.09, publicată în Monitorul Oficial nr.157 din 22.10.09
6. Acordul de Parteneriat și Cooperare dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova
7. „Codul Audiovizualului al Republicii Moldova: analize și comentarii”, Editura Arc, Chișinău, 2008
8. *Analiză și comentarii asupra Codului Audiovizualului al Republicii Moldova*, autori Eve Salomon și Karol Jakubowicz, ATCM(2006)004, 15 mai 2006
9. *Comentarii asupra proiectul Codului Audiovizualului al Republicii Moldova*, autor Dr. Katrin Nyman-Metcalf, expert OSCE, 7 aprilie 2006
10. *Comentarii la Codul Audiovizualului al Republicii Moldova*, iunie 2007, organizația „ARTICLE XIX”
11. *Serviciul public al audiovizualului din Republica Moldova în tranziție*, autori J. Paadam și S.Ranu
12. *Funcționarea instituțiilor democratice din Moldova*, Raport al Comitetului pentru onorarea obligațiilor și angajamentelor de către statele membre al Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, Doc. 10671, 16 septembrie 2005,
13. Raportul Comisiei Europene [COM(2008) 649 final – SEC(2006) 1390
14. Raportul Comisiei Europene [COM(2004) 257 final
15. <http://apel.md/>
16. <http://www.article19.org/>.
17. <http://cca.md/>.
18. <http://www.cna.ro/>.
19. <http://www.coe.int/>.
20. <http://eur-lex.europa.eu/>.
21. <http://www.europarl.europa.eu>.
22. <http://europa.eu/>.
23. <http://ec.europa.eu/>.
24. <http://www.fifoost.org/>.
25. <http://www.statistica.md/>.
26. <http://stiri.rol.ro/>.

Copyright©Natalia BEREGOI, 2010.

³⁸ ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2009/sec08_399_en.pdf.

ISTORICUL APARIȚIEI ȘI DEZVOLTĂRII INSTITUȚIEI PROTECȚIEI INTERNAȚIONALE A DREPTURILOR FEMEII

Veronica TARLEV*

ИСТОРИЯ ПОЯВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА МЕЖДУНАРОДНОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЖЕНЩИН

Статья посвящена истории формирования и развития института международной защиты прав женщин, как самостоятельной ветви международного права прав человека. Автор анализирует международные документы данной области, доктринальные тексты, а также эффективность существующих универсальных механизмов защиты прав женщин.

Проблематика «права человека», которая на первый взгляд может показаться характерной исключительно для XX в., не является абсолютно новой в истории человечества. Данная идея известна с древних времен. Так примерно в 300 до н.э. в греко-римской философии, основанной Зеноном из Китиона, она получила свое первое теоретическое освещение. Именно ему принадлежит идея, согласно которой каждый индивид имеет право претендовать на уважение своего человеческого достоинства.

Регламентация и защита прав женщины и связанная с ними имплементация международных норм о правах женщины сталкивается с дополнительными трудностями. Поскольку женский вопрос охватывает практически все стороны жизни общества и его нельзя рассматривать как изолированную социальную проблему, он не может быть решен при помощи одних только норм права. Данный вопрос затрагивает такие области общественных отношений, где нормы морали, обычаи и традиции глубоко воздействуют на весь процесс правового регулирования.

HISTORY OF APPEARANCE AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL PROTECTION OF WOMEN'S RIGHTS

Article describes the history of formation and development of the institute of international women's rights, as an independent branch of the international human rights law. The author analyzes the international instruments of that area, the doctrinal texts, as well as the effectiveness of existing mechanisms to protect the universal women's rights.

The issue of „human rights”, which at first glance may seem characteristic only for the XX century, is not entirely new in human history. This idea has been known since ancient times. Thus about 300 BC in Greco-Roman philosophy, founded by Zenon of Citium, it received its first theoretical coverage. It was he who originated the idea, according to which every individual has the right to claim respect for his dignity as a person.

Regulation and protection of women's rights and connected with them implementation of international norms on the rights of women face additional difficulties. Since women's issue covers virtually all aspects of society it can't be regarded as an isolated social issue, and therefore can't be solved only one law. This issue affects such areas of public relations, where standards of morality, customs and traditions very deeply affect the whole process of legal regulation.

* Veronica TARLEV – doctorand la IISD al AȘM.

Plasat pe contextul statului de drept, considerat „simbol al unei civilizații”¹, conceptul drepturilor omului este consacrat prin reguli de comportament, ce exprimă voința generală a majorității membrilor societății, reguli oficiale, impersonale, obligatorii și susceptibile de realizare prin constrângere. Având în vedere importanța drepturilor omului și libertăților fundamentale în societate, semnificația lor excepțională pentru viața și existența fiecăruia dintre noi, preocuparea pentru consacrarea lor în reglementările naționale și internaționale ocupă un loc prioritar în exercitarea guvernării.

Problematica „drepturilor omului”, deși pare să fie specifică secolului XX, nu este un element absolut nou în istoria umanității. Ideea de „drepturi ale omului” își are sorgintea din cele mai vechi timpuri, și anume din anul 300 î.Hr. în filosofia istorică greco-romană întemeiată de Zenon². Anume acestuia îi aparține ideea potrivit căreia, fiecare individ este îndreptățit să pretindă recunoașterea propriei sale demnități și respectarea lui ca persoană.

În ceea ce privește expresia garantării libertăților, primul document relevant în istorie îl constituie Magna Charta Libertatum din 1215, prin care nobilimea engleză a reușit să impună regelui respectarea anumitor privilegii³. Mai târziu aceasta a fost urmată și de alte documente: „Petition of Rights” (1628) și „Habeas Corpus Act” (1679) din Anglia, care urmăreau îngrădirea absolutismului monarhic și afirmarea libertății individului, iar în S.U.A., în această perioadă, apare „Bill of Rights” (Virginia 1776) și Declarația de independență a S.U.A. adoptată la 4 iulie 1776⁴. Aceste documente se bazau pe

concepția filosofică privind libertatea personală și politică a filosofilor englezi moderni⁵.

Provocarea lansată acum mulți ani în urmă în privința apărării și garantării respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, ce a căpătat de-a lungul timpului diverse aspecte, are ca vârf de lance, în prezent lupta pentru combaterea inegalității bazate pe gen. Acest fapt a devenit standard al politicii naționale și internaționale, traduse în numeroase instrumente de combatere a fenomenului respectiv, în continuă perfecționare și transformare.

Preocuparea comunității internaționale față de eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei se înscrie în acțiunea de promovare a principiului egalității între femeie și bărbat, acțiune amorsată și materializată în numeroase documente internaționale.

Răsfoind filele istoriei drepturilor omului, vedem că preocupările pentru dezvoltarea drepturilor femeii și a statutului acesteia în societate a avut un caracter fragmentar și foarte limitat.

Femeile au avut încă din antichitate, în societate și în viața politică a statelor europene, și nu numai, un statut de subordonare. Majoritatea filosofilor antici justificau inegalitatea socială și juridică dintre femei și bărbați prin subordonarea individului la binele comunității și prin faptul că aceștia nu erau înzestrați cu aceleași talente și capacități. Femeia era privită ca o făptură inferioară, acest statut fiindu-i rezervat „de natură”. Marele filosof al antichității, Aristotel, considera că cetățeni nu puteau fi decât acei oameni care nu aveau nimic de-a face cu activitățile gospodărești de producție și reproducere. Slavii, străinii, femeile și copiii nu trebuiau să participe la viața politică, aceștia fiind lipsiți de capacitățile necesare. Ei aveau de îndeplinit rolul de ajutoare care să asigure condițiile – cadrul necesare elitei cetățenilor deplină⁶.

Femeia era la Aristotel o ființă inferioară, o eroare a naturii, un fel de precursor deficitar al bărbatului. Ea nu era o creatură rațională și nici nu dispunea de capacități reproductive. Ei nu-i putea reveni decât un rol pasiv, complementar: „*Așa cum din cei cu deficiențe trupesti se pot naște atât persoane cu deficiențe trupesti cât și persoane sănătoase, din femele se poate naște atât femele cât și masculi. Femela este ca un mascul cu deficiențe trupesti, ...Pentru că îi lipsește sursa vieții...*”⁷

Arhivelor Naționale (National Archives) din capitala Statelor Unite, Washington, D.C. // http://ro.wikipedia.org/wiki/Declarația_de_independență_a_Statelor_Unite_ale_Americii.

⁵ John Locke, George Berkeley, David Hume // http://ro.wikipedia.org/wiki/John_Locke.

⁶ Aristotel, *Politics*, Oxford, University Press, 1982, p. 128.

⁷ Ibidem.

¹ Giequel, J. P., *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, 2007, p. 75.

² Zenon din Elea (greacă Ζήνων ὁ Ἐλεάτης) (cca. 490 î.Hr. – cca. 430 î.Hr.) a fost un filozof grec presocratic, din sudul Italiei, și membru al școlii filozofice a eleaților, întemeiată de Parmenides. Numit de Aristotel fondatorul dialecticii, el este cel mai bine cunoscut datorită paradoxurilor (aporiilor) sale. Se cunosc 40 de aporii ale sale. // Vlăduțescu, Gh., *Ontologie și metafizică la greci. Presocraticii*, Editura Paideia, București, 1998, p. 43–52.

³ Magna Carta Libertatum (sau Marea Cartă a Libertăților) este documentul emis în 1215 în Anglia, în timpul domniei regelui Ioan fără Țară. Prin această Cartă se urmărea îngrădirea puterii regelui, eliminarea abuzurilor comise de monarh sau de reprezentanții săi, precum și garantarea unui număr de drepturi pentru toți cetățenii. // Hume, D., *The History of England*, vol. 1, XI: JOHN // <http://oll.libertyfund.org>.

⁴ Declarația de independență a Statelor Unite ale Americii (în engleză, conform originalului, [The] Declaration of Independence) este un document prin care cele treisprezece colonii (în engleză, [the] Thirteen Colonies) ale Marii Britanii din America de Nord s-au declarat independente de Regatul Unit al Marii Britanii explicând totodată clar motivul pentru care au făcut-o. Documentul a fost ratificat de Congresul Continental în ziua de 4 iulie 1776. Originalul semnat olograf de delegații Congresului se găsește expus permanent în clădirea

Evoluția spre monoteism, spre ideea unui singur Dumnezeu, a fost considerată unanim un progres al umanității care a condus la gândirea abstractă. Acest proces s-a derulat sub însemnul patriarhatului, astfel încât simbolurile prezente în religia creștină, mozaică și musulmană rezervă femeii o poziție subordonată. Conform genezei biblice, Dumnezeu a creat lumea și bărbatul din sfera sa, femeia fiind născută din coasta bărbatului. Forța creatoare este spirituală și se referă doar la bărbat care capătă în *Biblie* și capacitatea de a gândi abstract, dând nume plantelor, animalelor și femeii. Bărbatul a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, femeia este „altfel”. Nu reiese din *Biblie* dacă femeia este o ființă umană „mai perfectă”, pentru că ea n-a primit însușirea suflării divine. Femeia este partenera și ajutorul bărbatului, „*Tot astfel, nevestelor, fiți supuse și voi bărbaților voștri; pentru că dacă unii nu ascultă Cuvântul, să fie câștigați fără cuvânt, prin purtarea nevestelor lor*”⁸.

Un alt element important în acest context este povestea căderii în păcat. Eva îl ispitește pe Adam, dându-i, la îndemnul șarpelui, să muște dintr-un măr cules din Pomul Cunoașterii. Astfel, ea provoacă căderea omenirii din grațiile lui Dumnezeu. Ori, acest lucru înseamnă că femeia este mai păcătoasă decât bărbatul. Femeia este simbolul sexualității și, implicit, al păcatului. Poziția subordonată a femeii față de bărbat este așadar un fapt „lăsat de Dumnezeu” și cauzat de acest păcat primordial.

Spre deosebire de *Biblie* care îi culpabilizează pentru greșelele lor pe amândoi, și pe Adam, și pe Eva, nicăieri în Coran nu găsim dispreț față de Eva pentru că l-a ademenit pe Adam să mănânce din pom sau nici măcar pentru că ea a mâncat înaintea lui. „*Iar tu Adam! Sășluiește tu împreună cu soția ta în Rai./ Mâncați voi de unde voiți, însă nu vă apropiați de acest pom, căci altfel veți fi dintre cei neleginiți./ Dar Șeitan i-a ispitit, ... Și Domnul i-a chemat zicându-le: „Oare nu v-am oprit Eu de la acest pom și nu v-am spus Eu că Șeitan vă este vouă dușman mărturisit?”/ Și au răspuns: Doamne, am fost nedrepti cu sufletele noastre și dacă nu ne ierți și nu Te înduri de noi, vom fi printre cei pierduți*” (Coran: al Araf: 19-23)

Observăm că în cele două religii (islamică și creștinească) sunt de acord cu o realitate fundamentală: femeia și bărbatul au fost creați de Dumnezeu.

În antichitate femeia a ocupat un loc deosebit, mai ales în societatea romană. În Bizanț avem câteva împărătese care n-au fost doar soții, ci efectiv au condus destinele împărăției și uneori cu eficiență.

Ne referim în mod prioritar la împărăteasa Teodora a lui Justinian.

Femeia Evului Mediu a fost renumită în calitate sa de soție, mamă și călugăriță (femeie a bisericii), dar au mai fost câteva care s-au îndepărtat de tradițiile acelor vremuri; acelea au fost scriitoarele, educatoarele și chiar cele care practicau vrăjitoria. Dar anume în această perioadă atestăm primele tendințe ale disputei privind identitatea reală a femeilor, în mod special, și a disputei privitoare la sexe, în mod general. Acestea au luat amploarea, mai ales, sub influența umanismului și a reformei religioase, în timpul Renașterii, și a durat până în epoca Iluminismului. Astfel, femeile și-au spus, și ele, părerea de timpuriu. Începând cu secolul al XII-lea, câteva femei cu preocupări teologice și mistice – de exemplu, Hildegard von Bingen, Maria de Oignies, italianca precum Angela de Folingo sau englezoaica Juliana de Norwich și apoi Margery Kempe – au folosit limbajul biblic și spiritual pentru a se exprima și pentru a pune la îndoială ierarhia sexelor⁹.

Pe la 1400, în locul divergențelor teologice și ale suspiciunilor de erezie (Marguerite Porete, care a fost arsă la Paris, în 1310), a izbucnit o veritabilă controversă deoarece, pentru prima oară în istorie, o femeie a îndrăznit să-și ridice glasul împotriva cugetărilor masculine; ea se numea Christine de Pizan¹⁰, reprezentantă a umanismului timpuriu. Ani în șir ea a fost în conflict cu mari învățați francezi și motivul disputei, devenită publică, în legătură cu imaginea femeilor și bărbaților în societate. Punctul culminant al acestor controverse dintre Christine și tradiția misogină a devenit „Cartea despre orașul femeilor”¹¹.

În Anglia, glasul unei femei implicată în controversă s-a auzit pentru prima oară în 1589, ea apărând cu pseudonimul Jane Anger, și prin titlu – *Her Protection for Women*¹². Polemica ei a

⁹ Femeia în Evul Mediu // <http://www.roportal.ro/articole/22.htm>.

¹⁰ Weber, M., Femeile și puterea, București, 2005 // www.cpe.ro/english/images/stories/manuelaweber2005.pdf.

¹¹ Carte despre orașul femeilor – un text de o incredibilă modernitate, pornit tocmai de la frustrarea de a nu fi bărbat: „De ce nu mi-ai îngăduit să vin pe lume bărbat, să fi fost și eu la fel de desăvârșită cum pretinde omul-bărbat că este?” Soluția sa este una activistă: autoarea își imaginează un oraș utopic în care să existe loc pentru toate femeile condamnate aprioric la imperfecțiune, un loc unde femeile trebuie să folosească „tărâcopul judecății” și să „nu se mai frământă cu asemenea lucruri nebuștite. Vedem aici trecerea de la fantasma femeii-bărbat, ca primă soluție de a ieși din invizibilitate ontologică, la o nouă definiție a femeii, în care identitatea feminină devine un bun câștigat” // mihaelauras.wordpress.com/.../17/

¹² Anger, J., *Her protection for women*, London, 1589 // shakespeare.mcgill.ca/anger.pdf.

⁸ Biblia, Noul Testament, Întâia epistolă sobornicească a lui Petru, Capitolul 3, versetul 1.

fost îndreptată împotriva „falsității bărbaților”, a dorinței acestora „de a-și arăta, prin scris, adevărata natură”, și, pe această cale, „de a scrie [mai ales] despre noi, femeile”. Ceva mai târziu, în timp ce benedictul Benito Feijoo, „părintele” Iluminismului spaniol, publica o „Pledoare în favoarea femeilor”, în Anglia, o anonimă și învățată Sophia, argumenta în „*Woman not inferior to Man*”, că nu există vreo deosebire „esențială” între sexe care să poată legitima dominanța masculină asupra femeilor; dimpotrivă, nu există „nici o altă deosebire decât aceea creată de tirania lor”. Sexele sunt „perfect egale”, susține ea, chiar dacă o astfel de afirmație pare să fie un „paradox” ca și ideea, de curând abandonată, că de cealaltă parte a globului oamenii ar sta cu capul în jos; doar lipsa de educație, care trebuie înlăturată, situează femeile pe o poziție inferioară¹³.

O parte constitutivă a contraversei privitoare la sexe o constituie și discuțiile privind căsnicia, celibatul, sexualitatea și învățătura biblică. La începutul Evului Mediu, transferurile de bunuri în familii erau încă o regulă: darul nupțial al soțului pentru mireasă în schimbul zestreii fetei. Din secolul al XII-lea și până în secolul al XV-lea darul nupțial a dispărut treptat. Aproape pretutindeni femeile și-au pierdut dreptul de a dispune de zestrea lor, care fusese concepută inițial ca o compensație pentru moștenirea paternă, și și-au păstrat eventual și ca văduve – dreptul la uzufruct. Dar, de cele mai multe ori, căsătoria nu era alegerea femeii, ci mai degrabă determinată de voința părinților. Și divorțul care intra în obiceii, în această perioadă se realizează numai în folosul bărbatului¹⁴.

În Evul Mediu Occidental, femeia începe să câștige un statut aparte. În secolul XVI-lea, când au fost cunoscute Reforma și Renașterea, s-a remarcat prin inteligență, lipsă de scrupule, dar și eficiență regina Angliei, Elisabeta I (1533-1603). Regina Elisabeta și-a regizat imaginea de fecioară puternică, fără soț și fără copii, și de bărbat, atunci când se simțea nevoia unui bărbat.

În Franța, unde legea salică le interzicea femeilor atât, succesiunea la tron, cât și dreptul la moștenire (demnitatea de rege putea fi transmisă doar pe line bărbătească), a existat cu toate acestea, un șir aproape neîntrerupt de regente, de la Louise de Savoie (1476-1531) până la Anna de Austria (1601-1666). Caterina de Medici (1519-1589) s-a înfățișat, la început, ca soție conștientă de îndatoririle ei și, mai târziu, îmbrăcată întotdeauna în negru, ca

văduvă conștiincioasă. Conform tradiției, dominația spaniolă asupra Olandei a fost încredințată unei femei. În 1688, în Anglia, a fost introdusă succesiunea femeilor la tron.

Astfel dominația feminină a fost una din temele preferate ale perioadei respective: oricum, nu ca problemă privind „sângele”, ci sexul. În Anglia, cu acazia urcării la tron a Mariei Tudor și a surorii sale vitrege, Elisabeta, John Knox a lăsat să se audă „First Blast of the Trumpet against the Monstrous regiment of women” (1558). În Germania, a fost *expusă* „justețea, utilitatea și necesitatea diferențierii între sexe, în cazul succesiunii la tron”, problema fiind prezentată ca o luptă între bărbați și femei¹⁵.

Epoca revoluțiilor, care a început în 1776 în America de Nord și s-a încheiat cu revoluțiile europene din 1848, a zguduit nu numai organizarea politică, ci și rânduielile privind sexele. Autorul anonim al unui articol de lexicon francez s-a plâns, încă din 1788, și apoi, din nou, în 1826, că „femeie” este un cuvânt care în curând „nu va mai exista”, deoarece femeile doreau, chipurile, „să-l suprimă”¹⁶. Lucrurile însă n-aveau să ajungă atât de departe.

Spre sfârșitul secolului XVIII, în societatea burgheză s-au făcut auzite și primele voci care revendicau drepturi egale pentru femei, aceasta având mai multe cauze. Declarația Drepturilor Omului din 1776 și 1789, precum și imaginea omului ca subiect matur politic, așa cum au apărut ele în perioada Iluminismului, excludeau în mod sistematic femeile. Drepturile omului erau valabile doar pentru bărbați, femeii fiindu-i rezervat rolul de a se subordona autorității bărbatului. În pofida acestui fapt, Declarația Drepturilor Omului, elaborată pe baza dreptului natural în Franța și Statele Unite, au făcut ca și femeile să emită pretenția unor drepturi egale¹⁷.

Prin dezvoltarea activității capitaliste de producție, locul de muncă și cel de domiciliu au devenit entități din ce în ce mai diferite. Iar acest lucru a condus la o redefinire a diviziunii muncii între sexe. Femeia se definea în mod primar ca soție și mamă, a cărei muncă în cadrul familiei făcea posibil și consolida succesele extra-domestice ale bărbatului.

„Familia” a devenit astfel un spațiu de comunicare socială și de reproducere aflat în afara sferei profesionale, rezervată exclusiv soților și copiilor acestora. Femeile au fost „scutite” de munci, sarcina

¹³ Femeia în Evul Mediu // <http://www.roportal.ro/articole/22.htm>.

¹⁴ Bock, G., Femeia în istoria Europei. Din Evul Mediu până în zilele noastre, București, Editura Polirom, 2002, p. 146, 142.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Clement, Jean-Marie, Petit Dictionnaire de la cour et de la ville, 2 vol., Paris, 1788, vol. I p. 124; vol. II, Paris, 1828, p. 33.

¹⁷ Wesemann, D., Women's rights: international protection, Copenhagen, 1997, p. 121.

lor fiind în schimb să transforme familia într-un loc de refugiu privat și intim, care să completeze în mod armonios lumea exterioară a activității lucrative, concurențiale și centrate în jurul puterii și a banilor.¹⁸

Societatea burgheză nu permitea femeilor să devină concurenți direcți în cadrul procesului de producție. Ele erau excluse de la multe decizii de ordin economic, politic și chiar și privat. Femeile aveau posibilități limitate de educație, nu dispuneau de bunurile lor, nu puteau semna contracte și nici nu puteau să lucreze fără consimțământul soțului lor¹⁹. În divorțuri și în hotărârile judecătorești cu privire la custodia copiilor, femeile erau dezavantajate în mod clar. În același timp, femeile care munciau primeau cele mai mici salarii și erau exploatate la maximum. Această situație generală a constituit sursa din care s-au născut primele revendicări publice pentru dobândirea de drepturi și posibilități egale pentru femei.

Femeile luptă cot la cot cu bărbații în procesele de schimbare socială din Franța secolului XIII, iar unele revolte împotriva foametei și mizeriei erau chiar conduse de femei. Multe femei au luptat cot la cot cu bărbații lor pe baricade în timpul Revoluției Franceze. Deși acestea deveniseră o forță, lupta lor pentru dreptate și dorința de a dobândi drepturi egale cu bărbații nu s-a împlinit, deoarece în rezultatul Revoluției Franceze, femeile au rămas în afara drepturilor proclamate de aceasta²⁰.

Data apariției mișcărilor pentru drepturile femeii a început în 1791, în toiu Marii Revoluții Franceze, când Olympia de Gauje, o scriitoare puțin cunoscută, rosti profetic: „Dacă femeia are dreptul să urce pe eșafod, ea trebuie să aibă dreptul să urce și la tribună.” O asemenea declarație a costat-o pe scriitoare viața, însă tot ea i-a adus nemurirea. Ea a intrat în istorie ca autorul „Declarației drepturilor femeii și cetățencei”,²¹ scrisă în contrabalanță la cel

mai renumit document istoric din istoria contemporanității – „Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului” principiile căreia au stat la baza actualei democrații²².

Olympia de Gauje a clarificat toate elementele din acest text pentru a dovedi că și femeile cad sub incidența acestuia. Astfel, ea a înlocuit cuvântul „om” sau „bărbat” cu „femeia și bărbatul”, adăugând lângă cuvântul „cetățean” și pe cel de gen feminin, „cetățeană”.

De asemenea trebuie să menționăm că, în paralel cu această declarație a fost elaborat și un „Contract social dintre bărbat și femeie” după analogia „Contractului social” al lui J. J. Rousseau. Potrivit acestui contract, se solicita înlocuirea relațiilor de căsătorie existente la acea vreme cu un contract bazat pe drepturi egale, mai mult decât atât, acest contract atribuia femeii drepturi speciale prin simplul fapt că acestea îi revenea sarcina de a naște copii.

Aceste idei revoluționare curajoase de a combate concepțiile lui J.J. Rousseau și ale conducătorilor revoluției franceze, care considerau că rolul biologic al femeii de a naște o excludea de la orice activitate politică publică, au servit drept temei de executare a acestei luptătoare de către regimul revoluționar în anul 1793²³.

În afară de aceasta, considerăm necesar de a menționa că odată cu consolidarea societății burgheze, femeile păreau să-și piardă din drepturi și libertăți. Drept exemplu ne poate servi decizia Adunării Generale Franceze de a scoate în afara legii cluburile femeilor apărute după revoluție, emițând și o lege care le interzicea acestora să se întrunească. Iar datorită faptului că afinitățile femeilor erau împărțite între diferite partide și grupuri de interese, ele nu au putut să se impună în mod unitar pentru promovarea drepturilor și libertăților. Așa au eșuat toate speranțele lor de a fi considerate egalele bărbaților, iar „Declarația drepturilor femeii și ale cetățencei” a zăcut multă vreme neobservată în arhive, nefiind inclusă pe lista oficială a documentelor vremii. Numai odată cu apariția mișcării feministe ea a fost redescoperită și confirmată ca document istoric unic și valoros²⁴.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Savatier, R., Le droit, l'amour et la liberte, Librairie generale de droit et de jurisprudence, Paris, 1963, p. 82.

²⁰ Bock, G., Femeia în istoria Europei. Din Evul Mediu până în zilele noastre, București, Editura Polirom, 2002, p. 148.

²¹ Preambulul Declarației prevede : „Noi, mame, fiice, surori, reprezentante ale națiunilor, solicităm să fim primite în Adunarea Națională. Considerând că ignorarea, uitarea și nerespectarea drepturilor femeilor sunt singurele cauze ale tuturor nenorocirilor societății și ale corupției guvernelor, ne-am decis să expunem într-o Declarație solemnă, drepturile sfinte și inalienabile ale femeilor, pentru ca această Declarație să se afle pururea în fața ochilor membrilor societății, amintindu-le permanent de drepturile și obligațiile lor: pentru ca atât femeile, cât și bărbații să-și exerseze în mod egal puterea, în scopul constituirii unui sistem politic echilibrat; pentru ca revendicările cetățenilor, sprijinite de pe acum pe principii simple și inatacabile, să fie ascultate întru păstrarea

Constituției, a bunelor moravuri și a prosperității tuturor.”; Art.1 – „Femeia este născută liberă și rămâne egală în drepturi cu bărbatul. Diferențele sociale nu pot fi promovate decât în folosul general.” etc.

²² Modern History Sourcebook: Olympe de Gouge: Declaration of the Rights of Women, 1791// <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1791degouge1.html>.

²³ womenshistory.about.com/.../aa071099.htm; en.wikipedia.org/.../Olympe_de_Gouges; www.women-philosophers.com/Olympe-de-Gouges.html.

²⁴ Wesemann, D., Women's rights: international protection,

Odată cu demararea mișcării sufragistelor din Anglia și Franța, lupta pentru emanciparea femeilor a căpătat amploare mai întâi în Europa, apoi și în alte părți ale lumii. La 19 iulie 1848, la capela Wesleyan Chapel din Seneca Falls, statul New York, în prezența a aproape 200 de femei, începe o conferință de apărare a drepturilor femeilor, prima de acest fel care a avut loc în Statele Unite. Conferința a fost organizată de Lucreția Mott și Elizabeth Cady Stanton, două militante pentru abolirea sclaviei, care s-au întâlnit în 1840 la Conferința mondială anti-sclavie ce a avut loc la Londra.²⁵

Majoritatea femeilor de la acea întrunire aveau deja experiență în acest domeniu, întrucât se implicaseră anterior în mișcarea pentru promovarea drepturilor persoanelor de culoare. Coroborată cu mișcarea antisclavagistă, aceste mișcări au ascuțit conștiința femeilor, cea ce a demonstrat societății despre discriminările în privința lor, iar cerințele adeptelor mișcării pentru drepturile femeii constau, printre altele, în recunoașterea: *dreptului de a dispune de proprietate și de venituri proprii; dreptului de a primi custodia copiilor în cazul unui divorț; posibilității mai extinse de a li se aproba divorțul; drepturi legale și economice mai bune pentru femeile divorțate; acces sporit la educație și la activități profesionale, precum și dreptul de vot.*

Această declarație de la Seneca Falls, intrată în istorie sub denumirea de „*Declaration of Sentiment*” avea la bază „Declarația drepturilor femeii și ale cetățenei” a lui Olympe De Gouges – precum și principiile Declarației de Independență de la 1776. În preambulul Declarației lui Stanton se regăsea următoarea proclamație „*Consideram că aceste adevăruri sunt evidente: bărbații și femeile sunt egali și înzestrați de Dumnezeu cu anumite drepturi inalienabile*”²⁶.

Acest document a fost îndreptat împotriva dominației bărbaților din toate domeniile vieții sociale, iar unul din principiile statuate, prevedea că toți bărbații și femeile se nasc cu aceleași drepturi asupra vieții, libertății și fericirii, iar garantarea acestor drepturi inalienabile trebuie să constituie singurul scop legitim al statului²⁷. De asemenea s-a constatat că legile care obligau femeia să adopte o poziție subordonată au fost declarate nelegitime. În

plus, au mai fost elaborate douăsprezece rezoluții în care se cereau drepturi egale pentru femei în context privat, religios, economic și politic. A noua rezoluție, în care se declara ca „*este datorită femeilor din această țară să-și asigure dreptul sacru de a participa la procesul electoral*” a fost singura care a întâmpinat opoziții. După o lungă dezbateră, rezoluția a fost adoptată. Pentru proclamarea dreptului femeii de a vota, Conferința de la Seneca Falls a fost supusă oprobiului public, iar unii susținători ai drepturilor femeilor și-au retras sprijinul.²⁸

Deși autoarele acestor documente au avut de îndurat în urma acestor remarci sarcastice și interpretări nedrepte, acest moment constituie începutul mișcării pentru drepturile femeii în SUA, care a întărit lupta pentru impunerea drepturilor femeii cu mult mai devreme decât cele de pe continentul european și care a deținut cu siguranță o funcție exemplară.

Perioada anilor 1848-1914 se poate identifica prin lupta pentru drepturile politice și civile ale femeii, iar primele încercări, apărute pe parcursul secolului XIX, au fost de a ameliora situația femeilor în domeniul civil (*maturitate legală, dreptul la divorț și la custodia copilului, desființarea statutului bărbatului de fință superioară în căsnicie etc.*). Aici trebuie să menționăm că dreptul de vot nu a ocupat la început în revendicările femeilor decât o poziție secundară, iar din această cauză femeile au avut de îndurat experiențe amare, întrucât fără dreptul de a se implica în politică, acestea se aflau la bunul plac al bărbaților și depindeau întru totul de situația politică.

Secolul al XX-lea a fost al extremelor reprezentate de „vremurile de aur ale anilor douăzeci” și ucigătorii ani patruzeci, de democrație și dictatură, pace și război, stat social și genocid, de autoafirmare și de ceea ce înseamnă a ucide și a fi ucis. Linii evolutive din istoria drepturilor femeilor, în special, problema drepturilor cetățenești, politice și sociale, au fost întrerupte în mod hotărâtor: cele două războaie mondiale și Holocaustul, care și-au aruncat umbrele nu numai asupra aceluși timp, ci și asupra întregului secol.

Istoria instituției protecției internaționale a drepturilor femeii își are sorgintea în conferințele internaționale desfășurate în primii ani ai sec.XX la care au participat reprezentanții unui grup de state în cadrul cărora s-au discutat unele probleme specifice din domeniu. Documentele internaționale elaborate nu aveau drept scop de a proteja drepturile femeii, cooperarea internațională în domeniu realizându-se la trei nivele de bază:

Copenhagen, 1997, p.123.

²⁵ Dikova, T., Protecția femeilor ieri, astăzi și mâine // *Dreptul*, nr.4, 2003, p.4.

²⁶ Declaration of Sentiments – Seneca Falls // http://womenshistory.about.com/od/suffrage1848/a/seneca_declaratn.htm ; The Declaration of Sentiments // <http://www.usconstitution.net/sentiments.html>.

²⁷ Wesemann, D., Women's rights: international protection, Copenhagen, 1997, p.129.

²⁸ Матвеев, В., Защита прав женщин // *Закон и Жизнь*, nr.3, 2003, c.55-57.

1. lupta cu criminalitatea (lupta cu prostituția și traficul de ființe umane);

2. lichidarea coliziunilor dreptului intern al statelor în diferite probleme (spre exemplu, în probleme de apatridie și pluricetățenie);

3. reglementarea internațională a muncii (spre exemplu, statutul special al femeii care muncește)²⁹.

Normele consacrate în tratatele internaționale din perioada respectivă aveau drept scop protecția unor drepturi distincte ale femeii: la viață, libertate, inviolabilitate personală, la cetățenie și la protecția specială a muncii. Însă era prematur a vorbi despre principiul protecției drepturilor omului în ce privește femeile. La începutul sec.XX, după cum susține savantul E.Seagrovet³⁰, un asemenea mod de abordare a problemei respective este unul firesc, ținând cont de faptul că dreptul intern deținea prioritate în domeniu fixând poziția lipsită de drepturi a femeii și creând criteriile reglementării juridice internaționale ale drepturilor femeii.

Una dintre cauzele care au determinat guvernele statelor dezvoltate să elaboreze un șir de tratate internaționale a fost dezvoltarea rapidă a traficului de femei³¹. În acest scop au fost semnate Acordul de la Paris din 18 mai 1904 și Tratatul de la Paris din 4 mai 1910 cu privire la măsurile de luptă contra traficului de femei³². Părțile contractante se obligau să instituie răspundere juridică pentru traficul de femei și fete chiar și în cazul în care unele acțiuni distincte ce formează componența infracțiunii respective au fost comise în diverse state. Traficul de femei era atribuit categoriei de infracțiuni pentru comiterea cărora vinovatul era extrădat statului în care a fost intentat urmărire penală contra sa. Deși semnarea tratatelor de mai sus nu era îndreptată spre protecția directă a drepturilor femeii, aceasta indirect a permis formularea primelor norme de consacrare a dreptului femeii la viață, libertate, la inviolabilitate personală și la protecția demnității umane.

Una dintre cele mai importante direcții în domeniul protecției drepturilor femeii a fost cooperarea statelor în cadrul Organizației Internaționale a Muncii (OIM), creată după Primul Război Mondial. Conform Statutului acesteia, cel mai important scop al OIM consta în contribuirea la îmbunătățirea condițiilor de muncă, reglementarea timpului

de muncă și de odihnă, lupta cu șomajul, protecția muncii femeilor și a copiilor etc. Cu toate acestea, nici aici nu era ridicată problema egalității în drepturi a femeilor, iar protecția drepturilor speciale ale femeii nu era în nici o relație cu egalitatea gender. Se consacra doar un drept distinct, îngust – dreptul femeii la protecția specială a muncii, în legătură cu maternitatea.

Chiar de la prima sesiune a OIM au fost puse în discuție problemele privind munca femeii până și după naștere, privind munca de noapte și privind munca în condiții nocive. La aceeași sesiune au fost adoptate două convenții internaționale privind protecția muncii femeii: Convenția nr.3 privind munca femeii până și după naștere și Convenția nr.4 privind protecția muncii femeii pe timp de noapte. În cele ce urmează condițiile privind munca femeii au fost puse în discuție în cadrul conferințelor organizate de OIM în perioada interbelică, fiind adoptate ulterior cinci convenții și trei recomandări în acest sens³³. Astfel, reglementarea internațională a muncii femeii a contribuit la crearea instituției protecției internaționale a drepturilor femeii.

Cele expuse mai sus ne permit să conchidem că până la cel de-al Doilea Război Mondial protecția internațională a drepturilor femeii doar începea să se formeze. În acea perioadă au fost semnate de către un număr limitat de state primele tratate internaționale în domeniu, scopul principal al cărora consta nu în crearea unui sistem internațional de protecție a drepturilor femeii, ci în garantarea acestora a unui număr de drepturi și protecția specială a muncii în legătură cu maternitatea. Problema egalității gender în calitate de principiu al dreptului internațional nu era examinată. Mai mult ca atât, în reglementările internaționale în domeniu era adeseori fixată poziția inegală (dependentă) a femeii. O asemenea poziție a comunității internaționale o reflecta pe cea a sistemelor juridice interne în care în acea perioadă lipseau reglementările de consacrare a drepturilor egale pentru femei și bărbați. Din cele expuse putem conchide că la etapa respectivă instituția protecției internaționale a drepturilor femeii, în calitate de un ansamblu de norme juridice internaționale de consacrare și garantare a drepturilor femeii, nu era încă formată.

Momentul crucial în crearea instituției protecției internaționale a drepturilor femeii l-a constituit crearea Organizației Națiunilor Unite (ONU). Principiile nediscriminării și egalității între bărbat și femeie au fost foarte clar exprimate încă de la cele două Conferințe internaționale (de la Dumbarton

²⁹ Сягровец, Е.В., Формирование института международной защиты прав женщин //Проблемы управления №2 (23), 2007, с. 144.

³⁰ Ibidem.

³¹ Дмитриева, Г.К., Международная защита прав женщины, Киев, 1985, с.53.

³² Сягровец, Е.В., Формирование института международной защиты прав женщин //Проблемы управления №2 (23), 2007, с. 144.

³³ Колосов, М.Ю., Кривчикова, Э.С., Действующее международное право, Т.2, Москва, 1997, с.147.

Oaks și San Francisco) care au elaborat Carta Organizației Națiunilor Unite. Ele au fost apoi enunțate, reiterate și dezvoltate atât în instrumente cu caracter general, cât și în instrumente specifice asupra drepturilor femeii.

Carta Organizației Națiunilor Unite, adoptată la 26 iunie 1945, este primul și cel mai important instrument internațional, care, în preambul și în șase articole³⁴, definește statutul juridic al femeii. Astfel, după ce în preambulul Cartei, popoarele Națiunilor Unite proclamă credința lor în: „*egalitatea în drepturi a bărbaților și femeilor*”, articolul 1 anunță că unul din scopurile fundamentale ale O.N.U. este dezvoltarea și încurajarea „*respectării drepturilor omului, a libertăților fundamentale pentru toți, fără distincție de rasă, sex...*”³⁵.

Potrivit art. 8 „*nici o distincție nu va fi impusă de Organizație accesului bărbaților și femeilor în condiții egale, la toate funcțiile, în organele sale principale și subsidiare*”, iar articolele 13, 55 și 76 impun statelor membre obligația de a respecta drepturile omului și libertățile fundamentale „*pentru toți, fără distincție de rasă, sex...*”

În același context, savantul E.V. Seagroveț susține că „*Carta ONU, fiind unul dintre documentele centrale ale dreptului internațional care acționează la nivel universal crează baza pentru elaborarea unor prevederi clare și cuprinzătoare care fixează principiul respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, principiul nondiscriminării pe motiv de sex, principiul egalității gender (ultimul reprezentând baza elaborării tuturor normelor din cadrul instituției respective)*”³⁶.

Documentul internațional care marchează începutul unei noi etape în domeniul egalității gender este *Declarația universală a drepturilor omului (DUDO)*, adoptată la 10 decembrie 1948 de Adunarea Generală a ONU, care reprezintă un document politic ce așează egalitatea în drepturi la baza drepturilor și libertăților omului. În preambulul său DUDO proclamă: „*Considerând că recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume...*”³⁷. Declarația declară că „*Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi*” (art. 1); „*Fiecare persoană se poate preleva de toate drepturile și de toate libertățile proclamate în prezenta Declarație, fără nici o deosebire, în special, de rasă, de culoare, de sex, de limbă, de religie, de opinie politică sau de orice altă opinie, de origine națională sau socială...*” (art. 2)³⁸.

De menționat că, deși DUDO poartă un caracter de recomandare, în timp prevederile acesteia au început să fie acceptate ca fiind etaloane juridice în domeniul protecției drepturilor omului. Grație practicii statelor acestea s-au transformat în norme ale dreptului internațional general pe care statele nu sunt în drept să le ignore³⁹. Pe lângă principiul egalității în drepturi a bărbaților și femeilor, DUDO consacră și principiul respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, principiu de o importanță majoră pentru instituția protecției internaționale a drepturilor femeii, ca parte componentă a protecției internaționale a drepturilor omului.

Următoarea etapă în ce privește fixarea principiilor de bază ale instituției protecției internaționale a drepturilor femeii a constituit adoptarea de către Adunarea Generală a ONU în 1966 a Pactelor Internaționale în materia drepturilor omului⁴⁰, care, de asemenea, interzic discriminarea pe motiv de sex. Art. 3 al Pactului Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale prevede că „*Statele părți la prezentul Pact se angajează să asigure dreptul egal pe care îl au bărbatul și femeia de a beneficia de toate drepturile economice, sociale și culturale care sunt enumerate în prezentul Pact*”. Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice conține în art.3 o prevedere similară, în care se vorbește despre „*dreptul de a se bucura de toate drepturile civile și politice enunțate în prezentul Pact*”. Astfel, suntem în prezența nu doar a egalității în drepturi a bărbaților și femeilor, dar și a dreptului de a beneficia de toate drepturile consacrate de către Pactele din 1966.

În afară de faptul că fixează prevederile de bază ale DUDO, Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale consacră drepturi

³⁴ Articolele 1, 8, 13, 55, 56 și 76 ale Cartei Organizației Națiunilor Unite // www.onuinfo.ro/documente_fundamentale.

³⁵ Maxim, I., O.N.U.: 4 decenii, Editura Politică, București, 1986, p. 172.

³⁶ Сягровец, Е.В., Формирование института международной защиты прав женщин // Проблемы управления №2 (23), 2007, с. 145.

³⁷ Preambulul Declarației Universale a Drepturilor Omului din 10.12. 1948.

³⁸ Declarația Universală a Drepturilor Omului – Rezoluția Adunării Generale O.N.U. nr. 217A (III), din 10.12.1948. // Drepturile omului în Republica Moldova, Chișinău, Editura Garuda-Art, 1998, p.159.

³⁹ Сягровец, Е.В., Формирование института международной защиты прав женщин // Проблемы управления №2 (23), 2007, с. 145.

⁴⁰ Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice – Rezoluția Adunării Generale a O.N.U. nr. 2200A (XXI) din 16.12.1966; Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale – Rezoluția Adunării Generale O.N.U. nr. 2200A (XXI) din 16.12.1966 // Drepturile omului în Republica Moldova, Chișinău, Editura Garuda-Art, 1998, p.205.

turi sociale foarte importante pentru femei. Spre exemplu, în art. 6, 7 și 10 ale acestui tratat este fixat principiul egalității în drepturi în cadrul relațiilor de muncă: drepturi egale în angajarea în câmpul muncii, dreptul la remunerare egală pentru muncă de valoare egală, dreptul la protecția specială a maternității.

Egalitatea în drepturi și în obligații a soților în relațiile de încheiere a căsătoriei, în perioada căsătoriei și în caz de desfacere a acesteia este fixată în art. 23 al Pactului cu privire la drepturile civile și politice, fapt ce reprezintă o realizare considerabilă în ce privește egalitatea în drepturi bărbaților și a femeilor. Este oportun să remarcăm că în perioada respectivă în codurile civile și familiale ale majorității statelor europene se întâlnea noțiunea de „capul familiei” care presupunea bărbatul și care determina poziția avantajată a acestuia în perioada căsătoriei și a desfacerii acesteia⁴¹.

Astfel, ținem să remarcăm că Pactele Internaționale cu privire la drepturile omului din 1966 au un rol hotărâtor în formarea conținutului normelor internaționale din cadrul instituției protecției internaționale a drepturilor femeii. Odată cu adoptarea Cartei Internaționale a drepturilor omului, comunitatea internațională a realizat faptul că protecția internațională a drepturilor femeii reprezintă un element necesar al protecției internaționale a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

În afară de faptul că a fost consacrat în cadrul doctrinei comune a drepturilor omului, principiul egalității gender care stă la baza instituției protecției internaționale a drepturilor femeii a fost ulterior dezvoltat și în cadrul cooperării internaționale în materia protecției drepturilor unor grupuri sociale distincte. Baza juridică a unei asemenea cooperări este constituită din *Convenția din 1952 cu privire la drepturile politice ale femeii*, *Convenția din 1957 cu privire la cetățenia femeii căsătorite*, *Convenția din 1979 asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei etc.*

Convenția asupra drepturilor politice ale femeii a fost adoptată de Adunarea Generală la 20 decembrie 1952 și a intrat în vigoare la 7 iulie 1955. Traducând în viață principiul enunțat în preambulul Cartei O.N.U. referitor la egalitatea în drepturi a bărbatului cu femeia, Convenția asupra drepturilor politice ale femeii este primul tratat internațional cu vocație de universalitate care definește statutul juridic al femeii în societate⁴².

Parafrazând art. 21 din DUDO în preambulul Convenției, părțile contractante recunosc faptul că orice persoană are dreptul de a participa la conducerea treburilor publice ale țării sale. Părțile contractante își afirmă, de asemenea, dorința de a acorda bărbaților și femeilor egalitate în folosință și exercițiul drepturilor politice, în conformitate cu Carta O.N.U. și cu Declarația Universală a Drepturilor Omului. Art. 1 și 3 din Convenție enunță următoarele drepturi specifice ale femeilor: dreptul la vot la toate alegerile, în condiții de egalitate cu bărbații, fără nici o discriminare; femeile vor fi eligibile, în condiții de egalitate cu bărbații, în toate organismele publice alese, constituite în virtutea legislației naționale, fără discriminare; femeile vor avea, în condiții de egalitate, același drept ca și bărbații de a ocupa orice post public și de a exercita oricare din funcțiile publice stabilite pe baza legislației naționale, fără nici o discriminare.

Drepturile femeii au fost lărgite în 1966, la cele trei categorii de drepturi enunțate în Convenția din 1952 adăugând altele prin art. 25 din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice. Prin acest articol s-a extins interdicția discriminării prevăzută în art. 2 și a dispus pur și simplu că orice cetățean are dreptul și posibilitatea, fără nici una dintre aceste discriminări menționate în acel articol și fără restricții nerezonabile: să ia parte la conducerea treburilor publice, fie direct, fie prin intermediul unor reprezentanți liber aleși; să aleagă și să fie ales, în cadrul unor alegeri periodice, oneste, cu sufragiu universal și egal și cu scrutin secret, asigurând exprimarea liberă a voinței alegătorilor; să aibă acces, în condițiile generale de egalitate, la funcțiile publice din țara sa.

Adoptarea acestor prevederi a avut un mare rol în acordarea de drepturi politice femeilor. După 1977, 139 de state membre ale O.N.U. (dintr-un total la vremea respectivă de 147) au recunoscut femeilor dreptul la vot⁴³. Deși, trebuie să recunoaștem că dobândirea dreptului la vot de către femei în unele țări anticipă Convenția din 1952, spre exemplu: Noua Zeelandă recunoaște acest drept încă în 1893; Australia – 1902; Finlanda – 1906; Norvegia – 1913; Canada – 1988; Austria, Germania, Polonia – 1919; Anglia – 1928; Franța, Italia, Ungaria – 1945; Albania, România – 1946; China – 1949; Grecia – 1952⁴⁴.

De menționat că Adunarea Generală a O.N.U. a stabilit liniile directoare de acțiune pentru stabilirea

⁴¹ Сягровец, Е.В., Формирование института международной защиты прав женщин // Проблемы управления №2 (23), 2007, с. 146.

⁴² Tomescu, M., Protecția și promovarea drepturilor femeilor la

nivel internațional, p. 2 // www.c-cultural.ro/traditii/dreptul-femeii.pdf.

⁴³ Ibidem, p. 3.

⁴⁴ Zamfir, E., Zamfir, C., România în contextul european, Editura Alternative, București, 1995, p. 143.

statutului juridic al femeii, adoptând în acest sens următoarele inițiative: proclamarea *Anului Internațional al Femeii* (1975)⁴⁵ și a *Deceniului Națiunilor Unite pentru Femei: Egalitate, Dezvoltare și Pace* (1976-1985)⁴⁶; adoptarea *Declarației de la Mexico* asupra egalității femeilor și contribuția lor la dezvoltare și pace și a *Planului de acțiune mondial în vederea realizării obiectivelor Anului Internațional al Femeii*⁴⁷; stabilirea de rapoarte asupra principalelor tendințe și politici privind condiția femeii; convocarea în 1980 la București a *Conferinței mondiale a populației*; crearea *Fondului de contribuții voluntare pentru Deceniu* și a *Institutului Internațional pentru cercetare și formare pentru promovarea femeii*; adoptarea de rezoluții asupra integrării femeii în procesul de dezvoltare și a participării lor la promovarea păcii și cooperării internaționale⁴⁸.

Un alt instrument internațional de o importanță majoră pentru protecția drepturilor femeii este *Convenția din 1979 cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei* care determină rolul și importanța femeilor în viața publică și politică, în problemele sociale și economice. Convenția, alcătuită dintr-un preambul și 30 de articole grupate în șase părți, debutează cu definirea conceptului de „discriminare față de femei” care, în termenii articolului 1 „vizează orice diferențiere, excludere sau restricție bazate pe sex, care are drept efect sau scop să compromită sau să anihileze recunoașterea, beneficiul și exercitarea de către femei, indiferent de starea lor matrimonială,

pe baza egalității dintre bărbat și femeie, a drepturilor omului și libertăților fundamentale, în domeniile politic, economic, social, cultural și civil sau în orice alt domeniu”.

Pe lângă obligația de a condamna această formă de discriminare, statele contractante s-au angajat, mai ales, „să înscrie în constituția lor națională sau în alte dispoziții legislative corespunzătoare principiul egalității bărbaților și femeilor” și „să adopte legi și alte măsuri corespunzătoare, inclusiv sancțiunile, care să interzică discriminarea față de femei”, „să instituie o protecție pe cale juridicțională a drepturilor femeii pe bază de egalitate cu bărbații, să abroge orice lege, dispoziție, cutumă sau practică ce constituie o discriminare față de femei”.⁴⁹

Pentru a asigura fundamentul egalității bărbatului cu femeia, postulat de procesul educațional, statele s-au angajat să asigure: aceleași condiții de orientare profesională, acces la studii de toate gradele; obținerea de diplome în instituțiile de învățământ de toate categoriile⁵⁰, posibilități egale în ceea ce privește acordarea de burse, accesul la programele de educație permanentă⁵¹; acces la informațiile specifice de ordin educativ, inclusiv la sfaturile referitoare la planificarea familială.

Convenția atrage atenția și asupra faptului că femeile sunt cel mai flagrant discriminate la angajarea în muncă (art. 11). Alte domenii în care există o vădită discriminare între femei și bărbați sunt: cel al sănătății (art. 12), al vieții economice și sociale (art. 13), al capacității juridice (art. 15).

La consolidarea egalității genurilor un rol deosebit de important le-au jucat, de asemenea, *Convenția privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului*⁵², și *Convenția privind egalitatea de remunerare*⁵³. Ele angajează statele – membre să ia toate măsurile necesare pentru a nu exista nici o discriminare în ceea ce privește admiterea elevilor la instituțiile de învățământ (primar, secundar și superior) și prin urmare să asigure o egalitate reală în privința remunerării forțelor de

⁴⁵ Anul Internațional al Femeii a fost proclamat de Adunarea Generală a O.N.U. la 16 decembrie 1972 cu scopul de a iniția o acțiune mai intensivă menită a promova egalitatea între bărbați și femei, de a asigura deplina integrare a femeilor în programul global de dezvoltare și a recunoaște importanța contribuției crescând a femeilor la dezvoltarea cooperării între state și la întărirea păcii în lume. În cadrul Anului Internațional al Femeii au avut loc mai multe manifestări care au culminat cu Conferința Mondială a Anului Internațional care și-a desfășurat lucrările între 19 iunie și 2 iulie 1975 la Ciudad de Mexico. Dintre documentele adoptate de Conferință, două prezintă o importanță deosebită – Declarația de la Ciudad de Mexico și Planul de acțiune mondial în vederea realizării obiectivelor Anului Internațional al Femeii.

⁴⁶ Deceniul Națiunilor Unite pentru femei: egalitate, dezvoltare și pace a fost proclamat de Adunarea Generală a O.N.U. în data de 15 decembrie 1975 cu scopul ca în această perioadă să se aplice Planul de acțiune mondial al femeii de la Ciudad de Mexico.

⁴⁷ Planul, adoptat la 2 iulie 1975, stabilește ca principale obiective de a face astfel ca femeile să aibă de iure și de facto dreptul și posibilitatea de a vota și de a participa la viața publică și politică la egalitate cu bărbații, la nivel național, local și comunitar și de a le face să devină conștiente de responsabilitățile lor de cetățene.

⁴⁸ Tomescu, M., Protecția și promovarea drepturilor femeilor la nivel internațional, p. 4 // www.c-cultural.ro/traditii/dreptul-femeii.pdf.

⁴⁹ Articolul 2, literele a), b), c) și g) al Convenției din 1979 cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei // www.mpsfc.gov.md/file/tratate/cedaw_md.pdf.

⁵⁰ Articolul 10, litera a) al Convenției din 1979 cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei // www.mpsfc.gov.md/file/tratate/cedaw_md.pdf.

⁵¹ Articolul 10, litera d) al Convenției din 1979 cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei // www.mpsfc.gov.md/file/tratate/cedaw_md.pdf.

⁵² Adoptată de Conferința Generală a UNESCO, la Paris, 14 decembrie 1960, intrată în vigoare la 22 mai 1962

⁵³ Convenția O.I.M. (Nr.100) privind egalitatea de remunerare a mîinii de lucru masculină și a mîinii de lucru feminină, pentru o muncă de valoare egală // <http://www.estunica.org/ro/content/legislativ/conventia-oim-nr-100-privind-egalitatea-de-remunerare-a-mainii-de-lucru-masculina>.

muncă, atât masculine cât și feminine, fără discriminare în ceea ce privește sexul.

Prin instrumentele prezentate mai sus au fost consacrate anumite standarde internaționale care definesc condiția femeii în societate. Pentru transpunerea acestora în practica statelor au fost prevăzute anumite măsuri și anumite mecanisme. Cele mai multe măsuri de natură să favorizeze accelerarea punerii în practică a standardelor respective emană de la *Comisia cu privire la condiția femeii*⁵⁴, organ tehnic al Consiliului Economic și Social al ONU.

În primii săi ani de existență, Comisia s-a preocupat în principal de asigurarea egalității juridice a bărbatului și femeii. Însă, ulterior în 1987 mandatul său a fost lărgit cu o serie de noi probleme care au o influență asupra drepturilor femeii. Astfel, ea a examinat efectele aparteninței asupra condiției femeii; protecția femeilor și copiilor în perioada de urgență și de conflict armat în lupta pentru pace, autodeterminare, eliberare națională și independență; influența mijloacelor de informare în masă asupra atitudinilor față de rolul care revine femeii și bărbatului în societatea actuală; influența activităților de interese străine, economice și altele asupra condițiilor de viață ale femeilor în teritoriile dependente; problemele femeilor care muncesc având în același timp și responsabilități familiale, și problemele speciale ale drepturilor ale omului, ale femeilor deținute sau întemnițate. Totodată, Comisia a efectuat studii și a făcut recomandări asupra a diverse probleme care afectează viața femeii, precum: accesul la toate gradele de învățământ; drepturile și posibilitățile economice ale femeii, diverse aspecte ale dreptului de familie și ale regimului bunurilor; împărțirea responsabilităților în familie ș.a. Trebuie menționat rolul deosebit de important pe care l-a jucat Comisia în pregătirea instrumentelor internaționale pentru promovarea condiției femeii și în pregătirea de rezoluții și recomandări adresate guvernelor pentru ca acestea să amelioreze condiția femeii. Ea a aplicat un program permanent de educație civică și politică a femeii și a încurajat guvernele și organizațiile neguvernamentale să procedeze la fel. Comisia pentru condiția femeii este compusă din reprezentanți a 45 de state membre ale Națiunilor Unite⁵⁵, aleși pentru o perioadă de 4 ani în baza principiului „distribuției geografice echitabile și a reprezentării diferitelor forme de civilizație și a principalelor sisteme juridice”⁵⁶.

Ca mecanism de supraveghere a îndeplinirii prevederilor Convenției cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei a fost creat în baza art.17 al acesteia *Comitetul pentru eliminarea discriminării față de femei*, format din 23 de experți cu un mandat de 4 ani.

Comitetul examinează rapoartele periodice prezentate de către statele membre, privind onorarea de către acestea a angajamentului prevăzut în Convenție. De asemenea, Comitetului îi este atribuită funcția de elaborare a recomandărilor generale referitoare la unele articole speciale ale Convenției ori la unele cazuri litigioase ce țin de Convenție. În 1992, a fost formulată Recomandarea Generală nr. 19, avându-se în vedere violența contra femeii care, deși nefiind menționată special în Convenție, este considerată de către comitet drept o discriminare a femeii și drept o încălcare a articolelor 1 și 4 ale Convenției. Recomandarea sugerează măsuri specifice, pe care statele ar trebui să le întreprindă pentru a proteja femeile de violență. Comitetul prezintă Adunării Generale un raport anual care conține o notă asupra examinării rapoartelor statelor, de asemenea observații și recomandări.⁵⁷

Un alt organism important în sistemul Națiunilor Unite este Fondul Națiunilor Unite pentru Femei (UNIFEM)⁵⁸ care are ca obiectiv principal promovarea egalității de gen și îmbunătățirea statutului femeii. În particular, își concentrează eforturile în implementarea *Platformei de Acțiune de la Beijing* și a altor documente ale O.N.U. la nivel global prin sprijinirea femeilor în mediile politic și economic, și prin realizarea efectivă a drepturilor femeilor. Printre principalele atribuții ale UNIFEM-ului pot fi menționate:

- Lucrul cu guvernele, formațiunile non-guvernamentale, comunități și alte organizații, precum și cu indivizii;

- Promovarea participării femeilor la conducerea statului și în posturile de decizie abordând atât măsuri pentru creșterea numărului femeilor în posturile de conducere cât și măsuri care să aducă o schimbare de ordin calitativ în participarea la decizie prin rolurile femeilor ca lideri noi ce pot promova programe bazate pe egalitatea de șanse și o mai bună guvernare;

- Sprijinirea capacității grupurilor de femei de a incorpora nevoile de gen în procesele de adoptare a politicilor. Lucrează în acest sens cu organizații

⁵⁴ Creată la 21 iunie 1946 de către Consiliul Economic și Social, prin Rezoluția 11/II.

⁵⁵ Membrii Comisiei se întrunesc în sesiuni anuale, pe o perioadă de 10 zile (mai târziu de februarie până în martie).

⁵⁶ Articolul 17, punctul 1 al Convenției asupra eliminării tuturor formelor de discriminare împotriva femeii.

⁵⁷ Mazilu, D., *Drept internațional public*, București, Editura: Lumina Lex, 2001, p. 329.

⁵⁸ www.unifem.org.

regionale cum ar fi APEC⁵⁹ și ASEAN⁶⁰ pentru a susține problemele legate de femei.

– Asistă agențiile guvernamentale la identificarea și înțelegerea problemelor de gen și la formularea strategiilor legate de gen pentru a îmbunătăți statutul femeilor prin statistici, atragerea atenției și analize de gen.

– În plan economic, UNIFEM urmărește să sprijine activitățile economice inovative care vor spori autonomia și veniturile familiale ale femeilor; să sprijine activitățile inovative și strategice de dezvoltare a afacerilor femeilor; să conlucreze cu guverne și grupuri industriale, mai ales cu asociațiile de afaceri ale femeilor; urmărește să dezvolte capacitatea femeilor implicate în afaceri de a face față la schimbările pieței.

– În planul drepturilor omului UNIFEM ajută la implementarea Convenției asupra eliminării tuturor formelor de discriminare împotriva femeii și a altor instrumente de drepturile omului legate de drepturile femeilor, promovează și susține participarea grupurilor feminine și a societății civile pentru eliminarea tuturor formelor de violență împotriva femeilor și sprijină participarea egală a femeilor la rezolvarea conflictelor și la misiunile de preservare a păcii⁶¹.

Pe lângă aceste mecanisme internaționale universale, există și activează mecanisme regionale de protecție a drepturilor femeii, precum și multe organizații non-guvernamentale internaționale și regionale.

Astfel, reieșind din cele expuse putem conchide că împreună cu protecția internațională a drepturilor omului, în cadrul acesteia, s-a dezvoltat și protecția internațională a drepturilor femeii, fapt ce a dus la detașarea normelor internaționale ce reglementează cooperarea statelor în acest domeniu. În consecință, s-a cristalizat *instituția protecției internaționale a drepturilor femeii* aceasta constituind un sistem de norme internaționale care realizează protecția prin elaborarea standardelor internaționale în domeniul drepturilor femeii și prin crearea mecanismelor speciale de control a executării acestor drepturi de către state.

În opinia savantului G.K Dmitrieva, scopul protecției internaționale a drepturilor femeii constă în „aplicarea în viață a principiului conform căruia bărbații și femeile trebuie să beneficieze de drepturi egale” în toate sferele vieții⁶². Cristalizarea normelor juridice internaționale orientate spre protecția drepturilor femeii într-o instituție independentă în cadrul dreptului internațional al drepturilor omului constituie o dovadă în plus a complexității și importanței problemei respective pentru comunitatea internațională.

⁵⁹ Cooperarea Economică Asia-Pacific (APEC) – este un forum al unui grup format din 21 de țări care au ieșire la Oceanul Pacific, reprezintă aproximativ 60% din economia mondială, și care poartă discuții pe tema economiei regionale, cooperării, comerțului și investițiilor // <http://wapedia.mobi/ro/APEC>.

⁶⁰ ASEAN – Asociația Națiunilor din Asia de Sud – Est, înființată în anul 1967 de ministerele afacerilor externe din Indonezia, Malaezia, Filipine, Singapore și Thailanda. Principalele scopuri ale acestei asociații sunt accelerarea creșterii economice, progresul social și dezvoltarea culturală în regiunea Asiei de Sud-Est. // <http://www.capital.ro/dictionar/>.

⁶¹ Tomescu, M., Protecția și promovarea drepturilor femeilor la nivel internațional, p. 8 // www.c-cultural.ro/traditii/dreptul-femeii.pdf.

⁶² Дмитриева Г.К. Международная защита прав женщины, Киев, 1985, с. 59.

Bibliografie:

1. Aristotel, *Politics*, Oxford, University Press, 1982.
2. Bock, G., *Femeia în istoria Europei. Din Evul Mediu până în zilele noastre*, București, Editura Polirom, 2002.
3. Dikova, T., *Protecția femeilor ieri, astăzi și mâine*, // *Dreptul*, nr.4, 2003.
4. *Drepturile omului în Republica Moldova*, Chișinău, Editura Garuda-Art, 1998.
5. *Femeia în Evul Mediu* // <http://www.roportal.ro/articole/22.htm>.
6. Giequel, J. P., *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, 2007.
7. Maxim, I., *O.N.U.: 4 decenii*, Editura Politică, București, 1986.
8. Mazilu, D., *Drept internațional public*, București, Editura: Lumina Lex, 2001.
9. Savatier, R., *Le droit, l'amour et la liberte*, Librairie generale de droit et de jurisprudence, Paris, 1963.
10. Tomescu, M., *Protecția și promovarea drepturilor femeilor la nivel internațional*, p. 2 // www.c-cultural.ro/traditii/dreptul-femeii.pdf.
11. Weber, M., *Femeile și puterea*, București, 2005// www.cpe.ro/english/images/stories/manuelaweber2005.pdf.
12. Wesemann, D., *Women's rights: international protection*, Copenhagen, 1997.
13. Zamfir, E., Zamfir, C., *România în contextul european*, Editura Alternative, București, 1995.
14. Дмитриева, Г.К., *Международная защита прав женщины*, Киев, 1985.
15. Колосов, М.Ю., Кривчикова, Э.С., *Действующее международное право*, Т.2, Москва, 1997.
16. Матвеев, В., *Защита прав женщин*, // *Закон и Жизнь*, nr.3, 2003.
17. Сягровец, Е.В., *Формирование института международной защиты прав женщин* // *Проблемы управления* №2 (23), 2007.

Copyright©Veronica TARLEV, 2010

ACTUL JURISDIȚIONAL INTERNAȚIONAL: PARTICULARITĂȚI, FUNCȚIE ȘI VALIDITATE

*Diana SÂRCU**

АКТ МЕЖДУНАРОДНОЙ ЮРИСДИКЦИИ: ОСОБЕННОСТИ, ФУНКЦИИ, ДЕЙСТВЕННОСТЬ

Понятие акта международной юрисдикции в широком смысле, предполагает постановление международного трибунала в результате рассмотрения по существу дела, как окончательного решения по разрешению международных правовых споров. Кроме того, оно также предполагает акты, которыми международные суды рассматривают предварительные вопросы, связанные с разрешением международного спора. В более узком смысле, под актом международной юрисдикции следует понимать акт суда, который наделяется компетенцией выносить решения по вопросам факта и права. Данный акт, принимается в ходе заранее установленной процедуры разбирательства и признаётся сторонами на основе исполнения международных обязательств, с указанием мер урегулирования правового спора. Решения международных судов в процессе толкования международных норм способствуют созданию и совершенствованию международного права.

Таким образом, под актом международной юрисдикции следует понимать обязательное для исполнения постановление международного трибунала, содержащее окончательное решение о применении норм международного права к конкретному делу, посредством которого достигается окончательное разрешение правового спора.

INTERNATIONAL JURISDICTION ACT: PARTICULARITIES, FUNCTION AND VALIDITY

The notion of international jurisdiction act in its broad sense, involves ruling of international tribunal as a result of consideration on the merits, as a final decision to resolve international legal disputes. In addition, it also involves acts by which international courts consider preliminary issues related to the settlement of international disputes. In a narrower sense, by the act of international jurisdiction should be understood act of the court that shall be competent to adjudicate on the matters of fact and law. This act is adopting during the pre-established procedure for the trial and is accepting by the parties on the enforcement of international obligations, indicating the measures to settle the legal dispute. Decisions of the international courts involved in the process of interpretation of international norms contribute to the creation and improvement of international law.

Thus, international jurisdiction act means a binding resolution of international tribunal, containing final decision about application of norms of international law to concrete legal case by means of which a final resolution of legal dispute is reached.

* *Diana SÂRCU* – doctor în drept, conferențiar universitar, Catedra drept internațional și drept al relațiilor economice externe, Facultatea de drept, USM.

Activitatea unei jurisdicții internaționale pune de cele mai dese ori în discuție o problemă de drept internațional determinată adeseori de un fapt generator de efecte juridice, judecătorul internațional fiind chemat, de a ajunge la soluția finală, evaluând faptele și dându-le calificarea juridică corespunzătoare. Aceste calificări sunt reflectate în actul jurisdicțional internațional, care se întemeiază pe constatările instanței internaționale cu privire la unele chestiuni de fapt sau de drept.

În accepțiunea sa cea mai largă, actul jurisdicțional internațional este actul ce emană de la jurisdicția internațională sesizată cu un contencios. Această noțiune se extinde asupra tuturor categoriilor de acte, fie că se referă la fondul cauzei sau la procedurile incidente adoptate de instanță în procedura contencioasă. Prin urmare, noțiunea de act jurisdicțional are un sens generic, cuprinzând, în primul rând, soluțiile date de jurisdicția internațională asupra fondului cauzei ca o concluzie finală a dezbaterilor. Pe lângă acestea, ea include actele prin care se rezolvă și chestiunile preliminare sau incidente soluționării cauzei.

Într-un sens restrâns, prin act jurisdicțional internațional se înțelege actul ce emană de la tribunalul internațional investit cu competența de a se pronunța asupra elementelor de fapt și de drept pe care acesta se întemeiază, adoptat în cadrul unei proceduri prestabilite sau recunoscute de părți prin asumarea angajamentelor internaționale și care indică măsurile în vederea soluționării cauzei. De fapt, actele jurisdicționale contribuie la procesul de interpretare, chiar creare și de modificare a dreptului internațional. De exemplu, raționamentele Curții Internaționale de Justiție (CIJ) în cauza *Platoul continental al Mării Nordului* (Danemarca și Olanda v. Germania) au influențat dezbaterile de la a treia Conferință privind Dreptul Mării, finalizată cu adoptarea Convenției de la Montego Bay din 1982¹.

Într-o altă accepțiune, actul jurisdicțional internațional este definit ca fiind actul final sau epilogul judecății sau altfel spus concluzia asupra analizei pertinente și complete a tuturor elementelor de fapt și de drept ale cauzei. În plus, actele jurisdicționale sunt acte obligatorii pentru titularii de drepturi și obligațiuni implicați în soluționarea cauzei. Autoritatea lucrului judecat este considerată ca un atribut exclusiv al actului jurisdicțional. Altfel spus, dacă un act dobândește autoritatea lucrului judecat, el se consideră un act jurisdicțional, spre deosebire de avizele consultative date de unele jurisdicții inter-

naționale cum ar fi CIJ, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) (în teorie cel puțin) sau Curtea de Justiție a Comunităților Europene (CJCE).

Prin urmare, un act jurisdicțional internațional este hotărârea judecătorească investită cu putere executorie care conține o dispoziție autoritară finală referitoare la aplicarea normelor de drept internațional în cazul unui raport juridic concret prin care se pune capăt situației litigioase.

Din cele precitate rezultă că actele jurisdicționale internaționale dispun de o serie de **particularități** care le conferă o poziție specială în sistemul surselor dreptului internațional actual, și anume:

- se emit doar de către tribunalele internaționale, arbitrale sau judiciare care acționează în limitele competenței stabilite de actele lor constitutive;
- se adoptă în cadrul unei proceduri prestabilite de regulamentele și regulile interne de funcționare a tribunalului internațional;
- sunt acte derivate spre deosebire de cele emanând de la state, care sunt acte primare;
- sunt acte de aplicare a dreptului internațional, întrucât ele sunt materializarea și reflectarea realizării jurisdicționale a normelor materiale de drept internațional public (tratatele internaționale);
- au un caracter individual, deoarece sunt date în privința unor subiecți de drept concreți (părțile în diferend);
- reprezintă mijloace auxiliare de determinare a normelor de drept internațional, în special de identificare a normelor cutumiare;
- se emit în formă scrisă, necesară pentru asigurarea conservării, comunicării, cunoașterii motivelor care au determinat pronunțarea hotărârii, exercitării căilor de recurs, posibilitatea punerii ei în executare;
- au ca finalitate restabilirea ordinii internaționale și a relațiilor de conviețuire pașnică.

Deși cele mai importante acte jurisdicționale internaționale rămân hotărârile prin care tribunalul internațional soluționează în fond cauza, totuși ele **se clasifică** după variate criterii. În dependență de **fazele procedurii**, distingem hotărâri asupra fondului și hotărâri asupra procedurilor incidente. După **tipologia jurisdicției emitente** – hotărâri, care reprezintă actul final și de dispoziție al instanței internaționale permanente (CEDO, CIJ, Tribunalul Internațional pentru dreptul mării (TIM), Tribunalul Administrativ al Națiunilor Unite (TANU))², sentințe, care constituie actul final al tribunalului arbitral internațional (Curtea Permanentă de Arbi-

¹ Aurescu Bogdan. *Sistemul jurisdicțiilor internaționale*. – București: All Beck, 2005, pp. 2-3.

² Art. 74 din Regulamentul CEDO, art.56 din Statutul CIJ, art. 30 din Statutul TIM (Anexa VI la Convenția ONU asupra dreptului mării), art. 11 din Statutul TANU.

traj Internațional (SPAI))³ și decizii asupra culpabilității sau pedepselor jurisdicțiilor internaționale penale (Curtea Internațională Penală)⁴. După **conținutul actului jurisdicțional**, deosebim hotărâre cu privire la constatarea unor încălcări⁵, decizie asupra satisfacției echitabile⁶, decizii de admisibilitate⁷/hotărâri asupra admisibilității⁸, decizii de inadmisibilitate⁹, decizia de admitere a terților intervenienți¹⁰, decizii de radiere de pe rol¹¹, decizie de desesizare în favoarea Marii Camere (CEDO)¹², ordonanță de desesizare¹³ sau instrucțiuni ale instanței¹⁴.

Odată adoptat, actul jurisdicțional internațional produce efectele legale scontate de autoritatea emitentă și se bucură de autoritatea lucrului judecat, fiind obligatorie pentru părțile în diferend. Totuși, **validitatea** sa depinde de conformitatea lui cu regulile care determină condițiile de elaborare (*validitate externă*) și conținutul actului (*validitate internă*). Validitatea actelor jurisdicționale poate fi afectată de viciile comune tuturor actelor juridice, în mod special fiind vorba de cele unilaterale. În acest sens, cele mai frecvente vicii invocate sunt: iregularitatea desfășurării procedurii de către tribunal, nemotivarea sau motivarea insuficientă, acțiuni frauduloase în prezentarea dovezilor, erori *de facto* în constatarea anumitor elemente (de exemplu: sentințe pronunțate în legătură cu determinarea frontierei într-o zonă unde datele cartografice se adevăresc a fi mai târziu eronate) și, în particular, atunci când este vorba de „exces de putere” din partea tribunalului arbitral (adoptarea unei decizii care este străină competenței sale, recursul la echitate în lipsa autorizăției părților, acordarea unui răspuns la o întrebare ce nu a fost pusă sau denaturarea întrebării puse, etc.)¹⁵. Asume grație eventualității acestui viciu poate fi invocată doar nulitatea care afectează validitatea externă a sentinței arbitrale, act al unei jurisdicții ad-hoc, competența căreia este determinată de părțile în diferend.

Pe de altă parte, validitatea sentinței arbitrale nu poate fi contestată pe motive rezultate din propriul său conținut (validitate internă): aceasta ar însemna

să punem la îndoială capacitatea tribunalului de a aprecia elementele ce-i sunt prezentate de părți și, respectiv, să contestăm caracterul definitiv al sentinței¹⁶.

Cu toate acestea, doctrinari, fără a devia substanțial de la principiul forței obligatorii a sentinței arbitrale, au încercat să formuleze în nenumărate rânduri diverse **condiții de nulitate**, fapt ce a constituit, desigur, nu doar o amenințare la autoritatea sentinței arbitrale, dar a determinat și apariția unor situații abuzive sub egida ideilor doctrinare: necompetența instanței, nerespectarea unei reguli fundamentale de procedură; coruperea tribunalului sau a unui membru al său, nulitatea compromisului, fraudă, nemotivarea sentinței arbitrale, exercitarea constrângerii asupra arbitrilor de către una dintre părțile în litigiu¹⁷.

O reacție puternică la aceste tentative a fost manifestată de Institutul de Drept Internațional, care în cadrul celei de-a doua sesiuni ținută la Haga, în 1875, a abordat problema limitelor admisibile ale dreptului de a invoca nulitatea sentinței arbitrale. În acest sens, Institutul și-a finisat lucrările prin recunoașterea a patru circumstanțe care afectează validitatea actului arbitral, și anume:

1. nulitatea convenției sau clauzei arbitrale ce a guvernat procedura arbitrală;
2. excesul de putere din partea tribunalului;
3. coruperea arbitrilor;
4. existența unor erori esențiale.

Deși un act jurisdicțional internațional este definitiv¹⁸ și, în principiu, ordinea juridică internațională este reticentă față de tot felul de „revizui” sau „apeluri”, totuși unele excepții sunt înregistrate chiar în statutele jurisdicțiilor permanente.

De exemplu, capitolul 8 din Statutul CIP, evident reieșind din specificul jurisdicției internaționale penale, prevede **un apel și o revizuire** a deciziilor CIP similare mai mult procedurilor penale decât internaționale. Un apel împotriva deciziei CIP poate fi introdus de către Procuror pentru următoarele motive: viciu de procedură, eroare de fapt, eroare de drept; iar persoana condamnată pe lângă motivele enunțate mai poate formula un apel invocând orice alt motiv de natură a compromite echitatea sau regularitatea procedurii sau a deciziei¹⁹. O cerere de revizuire a unei decizii de condamnare poate fi formulată de persoana condamnată sau de rudele ei,

³ Art. 10 din Anexa VII și art. 4 din Anexa VII la Convenția ONU asupra dreptului mării.

⁴ Art. 74, 76 din statutul CIP.

⁵ Art. 42 din Convenția europeană a drepturilor omului.

⁶ Art. 75¹ din Regulamentul CEDO.

⁷ Art. 56² din Regulamentul CEDO.

⁸ Art. 79¹ din Regulamentul CIJ.

⁹ Art. 53¹ din Regulamentul CEDO.

¹⁰ Art. 84 din Regulamentul CIJ, art. 19 din Regulamentul TANU.

¹¹ Art. 43¹ din Regulamentul CEDO.

¹² Art. 72 din Regulamentul CEDO.

¹³ Art. 88 din Regulamentul CIJ.

¹⁴ Art. 32, 39² din Regulamentul CEDO, art. 25 din Statutul TIM, art. 71 din Statutul CIP, art. 41 din Statutul CIJ.

¹⁵ Combacau Jean, Sur Serge, *op.cit.*, p. 600.

¹⁶ *ibidem*.

¹⁷ Sărcu D. *Principalele reguli de procedură operate de arbitrajul internațional* // Analele științifice ale USM.-Nr.7.-Chișinău.-2004.-pp.42-45.

¹⁸ Art. 60 din Statutul CIJ, art. 33 din Statutul TIM, art. 11 din Statutul TANU.

¹⁹ Art. 81 din Statutul CIP.

dacă ea este decedată, pentru motivele expres enunțate în art.84 din Statutul CIP.

În egală măsură, o cerere de revizuire poate fi înaintată CIJ²⁰ numai dacă sunt întrunite cumulativ următoarele condiții:

1. cererea se întemeiază pe descoperirea unui „fapt nou”;
2. faptul nou descoperit trebuie să fie de natură a exercita o influență decisivă asupra hotărârii;
3. faptul descoperit nu trebuie să fi fost cunoscut nici Curții, nici părții care cere revizuirea până la pronunțarea hotărârii;
4. necunoașterea faptului nu trebuie să rezulte din neglijența părții;
5. cererea trebuie făcută în termen de cel mult 6 luni de la descoperirea faptului nou și în termen de 10 ani de la pronunțarea hotărârii.

Practic, aceeași procedură o regăsim în art.12 din Statutul TANU, cu singura deosebire că revizuirea poate fi cerută fie de Secretarul General al ONU, fie de reclamant într-un termen de 30 de zile de la descoperirea noilor fapte și într-un termen de 1 an de la data adoptării hotărârii.

O posibilitate similară se întâlnește în art.80 din Regulamentul CEDO. Mai mult decât atât, Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale indică existența unei căi de atac împotriva hotărârilor pronunțate de o cameră – **retrimiterea**. Potrivit Convenției (art. 43), o hotărâre pronunțată de o cameră poate, în cazuri excepționale, să fie atacată cu cerere de retrimitere în fața Marii Camere. Este vorba de o cale extraordinară de atac, existentă numai pentru cazuri excepționale. Se precizează că această cerere de retrimitere poate fi utilizată, cu titlu excepțional, pentru o chestiune gravă referitoare la interpretarea sau la aplicarea Convenției ori a Protocoalelor sale, sau pentru o chestiune gravă cu caracter general, care merită să fie examinată de Marea Cameră. Facultatea de retrimitere nu este de drept. În mod cert, este necesar ca hotărârea să pună probleme particulare, deoarece numai în „circumstanțe excepționale” este posibilă o retrimitere. Nu pot fi atacate cu cererea de retrimitere, fiind definitive, deciziile de inadmisibilitate, deciziile de radiere a unei cauze de pe rol, deciziile de respingere a cererii de retrimitere pronunțate de colegiul Marii Camere, deciziile privind declararea unei cereri ca fiind inadmisibilă, pronunțate de Marea Cameră atunci când o cameră s-a desesizat în favoarea ei, hotărârile de radiere a unei cauze de pe rol, pronunțate de Marea Cameră, hotărârile de soluționare a fondului cauzei, pronunțate de Marea Cameră.

²⁰ Potrivit art. 61 din Statutul CIJ.

În afară de căile de atac examinate, practica jurisdicțională internațională mai cunoaște **recursul în interpretare și în rectificare a erorilor**. Astfel, atunci când Curtea Internațională de Justiție a avut competența de a pronunța o hotărâre, ea are competență și în ce privește interpretarea acesteia.²¹ De asemenea, potrivit art. 79 alin. 1 din Regulamentul Curții Europene a Drepturilor Omului, oricare dintre părțile litigiului soluționat de Curte „poate cere interpretarea hotărârii, în termen de un an cu începere de la data pronunțării”. În realitate, interpretarea la care se referă textul privește dispozitivul hotărârii unei camere sau a Marii Camere a Curții.

Cu toate că arbitrajul internațional nu recunoaște instituția de apel sau revizuire, se admite recursul în interpretare a sentinței, dacă între părțile la diferendul soluționat a apărut un dezacord asupra sensului ei. Acest recurs se face în fața tribunalului care a adoptat sentința²².

Prin urmare, cererea de interpretare reprezintă, într-o oarecare măsură, un accesoriu al cererii inițiale, ceea ce confirmă posibilitatea recunoscută în fața Curții Internaționale de Justiție de a o introduce prin cerere. Dar dincolo de aceste facilități, cererea de interpretare nu trebuie să fie denaturată și tribunalele veghează în mod strict să nu accepte sub această mască un recurs contra deciziilor pe care le-au luat anterior sau o cerere de reglementare a noilor chestiuni.

Referitor la recursul în rectificare a erorilor, această cale de recurs este recunoscută doar de practica Curții Europene a Drepturilor Omului²³ și a Tribunalului Administrativ al Națiunilor Unite²⁴.

Așadar, odată definitiv, actul jurisdicțional este obligatoriu pentru părți și nu produce efecte *erga omnis*²⁵. Cu toate acestea, în absența mecanismelor centralizate de realizare forțată sau care survin din necesitatea aplicării dreptului internațional, actele jurisdicționale nu dispun de forța executorie.

De exemplu, hotărârile adoptate de CEDO nu fac decât să constate încălcarea de către un stat a unui drept garantat și nu are valoare decât pentru reclamant. Numai hotărârile prin care Curtea acordă părții lezate o satisfacție echitabilă pot servi drept titlu executor în conformitate cu dreptul intern al statelor membre.

Într-o oarecare măsură, dispozițiile art. 46 se aseamănă cu cele ale art. 94 din Carta Națiunilor Unite, ce conferă Consiliului de Securitate al ONU

²¹ Art. 98 din Regulamentul CIJ.

²² Art.12 din Anexa VII la Convenția ONU asupra dreptului mărilor din 1982.

²³ Art. 81 din Regulamentul CEDO.

²⁴ Art.12 din Statutul TANU.

²⁵ Art.59 din Statutul CIJ.

puterea de a face recomandări sau de a decide ce măsuri urmează de luat pentru a executa o hotărâre a Curții Internaționale de Justiție. Astfel, Consiliul de Securitate apare într-o dublă postură: de organ politic suprem al ONU, și în același timp, unicul mecanism de executare în sistemul ONU, fiind investit cu puterea de a încuraja soluționarea pașnică a diferendelor internaționale conform Capitolului VI din Carta ONU.

O situație specială este prevăzută în Capitolul 10 din Statutul CIP privind executarea deciziilor de condamnare, care dispune că o sentință cu pedeapsa închisorii va fi executată într-un stat desemnat de Curte de pe o listă de state care și-au manifestat acceptul de a primi persoanele condamnate²⁶.

În privința sentințelor arbitrale dreptul internațional public nu dispune de niciun mecanism să le asigure forță executorie.

Bibliografie:

1. Aurescu Bogdan. *Sistemul jurisdicțiilor internaționale*. – București: All Beck, 2005.
2. Combacau Jean, Sur Serge. *Droit international public*. – Paris: MONTCHRESTIEN, 3-e ed., 1997.
3. Sârcu D. *Principalele reguli de procedură operate de arbitrajul internațional* // Analele științifice ale USM.-Nr.7.– Chișinău.-2004.– pp.42-45.
4. Sârcu D., Lupușor I., Goncarova E. *Jurisdicția internațională penală*. – Chișinău: CEP-USM, 2008.
5. Carta Națiunilor Unite și Statutul Curții Internaționale de Justiție din 26 iunie 1945, San Francisco.
6. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 4 noiembrie 1950, Roma.
7. Convenția O.N.U. asupra dreptului mării din 10 decembrie 1982, Montego-Bay.
8. Statutul Curții Penale Internaționale din 17 iulie 1998, Roma.
9. Statutul Tribunalului administrativ al Națiunilor Unite, adoptat de Adunarea Generală a Națiunilor Unite prin Rezoluția nr. 351-A-IV din 24 noiembrie 1949, ultimul amendament din 13 aprilie 2005, adoptat prin Rezoluția nr. 59/283.
10. Regulamentul Tribunalului Administrativ al Națiunilor Unite din 7 iunie 1950, ultimele amendamente din 27 iunie 2004.
11. Regulamentul Curții Internaționale de Justiție din 14 aprilie 1978, ultimele amendamente din 29 septembrie 2005.
12. Regulamentul Curții Internaționale Penale din 26 mai 2004, amendat la 9 martie 2005.
13. Regulamentul Tribunalului Internațional pentru Dreptul Mării, cu ultimele amendamente din 17 martie 2009.
14. Regulamentul Curții Europene a Drepturilor Omului din 1 iulie 2009.

Copyright©Diana SÂRCU, 2010

²⁶ Sârcu D., Lupușor I., Goncarova E. *Jurisdicția internațională penală*. – Chișinău: CEP-USM, 2008, p.184.

REGIMUL JURIDIC PRIVIND PROTECȚIA RESURSELOR DE APĂ: CALITATEA APEI ȘI ECOSISTEMELE ACVATICE

*Cristina CEBAN**

ПРАВОВОЙ РЕЖИМ ОХРАНЫ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ: КАЧЕСТВО ВОДЫ, ВОДНЫЕ ЭКОСИСТЕМЫ

Поскольку человечество так и не смогло найти замену, такому важному виду природных ресурсов, как вода, её роль в жизни человечества остается по-прежнему бесспорной. Как бесплатно используемый дар природы, она присутствует во всех сферах социально-экономической жизни.

Вода, как важнейший компонент окружающей природной среды, рассматриваемый долгое время, как неисчерпаемый источник природы, сегодня является достаточно ограниченным и весьма уязвимым природным ресурсом с весьма низким качеством. Так нарастающее расходование этого жизненно важного компонента природы всерьёз беспокоит человечество в удовлетворении его экономических, социальных, экологических и иных потребностей.

Статья посвящена комплексному анализу проблемы охраны водных ресурсов. Большое значение приобретает вопрос сохранения и улучшения качественного состава вод. Поскольку массовое использование и расширение географии водоемов приводят к их истощению, проблема водных ресурсов перерастает в глобальную проблему, приобретая острые формы. Согласно прогнозу ООН, в мире существует порядка 300 потенциальных конфликтов, в основе которых лежит водная проблема, причем в большинстве стран, таких как, Объединенные Арабские Эмираты, Ирак вода стоит дороже нефти.

Отметим, что причины быстрого истощения вод зачастую кроются в сохранившемся до сих пор иррациональном отношении человека к природе. Поэтому в целях охраны необходимо разработать комплексный и целостный подход, нарушение которого влекло бы к строгой дисциплинарной, административной, гражданско-правовой ответственности.

THE LEGAL REGIME FOR THE PROTECTION OF WATER RESOURCES: WATER QUALITY AND AQUATIC ECOSYSTEMS

As mankind hasn't been found the replacement of such important kind of natural resources as water, its role in the life of mankind remains undeniable. As a free gift of nature it is used, in all spheres of social and economic life.

Furthermore water, as a major component of the surrounding environment, is quite limited and highly vulnerable natural resource with a very low quality. The growing consumption of this vital component of nature seriously disturbs mankind in satisfaction of its economic, social, ecological and other needs.

The paper is devoted to integrated analysis of the problem of protecting water resources. In this context, question of great importance is of how to maintain and improve the quality of the water. Since the massive use of water and the geographical expansion of water leads to its depletion, problem of water resources becomes particularly acute. According to UN projections, the world has about 300 potential conflicts, which are based on the water issue, and in most countries, such as the United Arab Emirates, Iraq, the water is more expensive oil.

Note that the reason for the rapid depletion of water is often rooted in the irrational attitude of man to nature. Therefore, in order to protect water resources we need to develop an integrated and holistic approach, the violation of which would be attracted to strict administrative, civil and legal liability.

* *Cristina CEBAN* – doctor în drept, conferențiar universitar, conferențiar cercetător, IISD al AȘM.

Apa reprezintă o valoare inestimabilă, indispensabilă vieții, întrucât nu s-a descoperit încă un alt produs care să o substituie. Resursă în general gratuit utilizată, apa este prezentă în toate domeniile vieții social-economice, de la cele mai însemnate până la cele mai puțin importante.

Considerată, multă vreme, ca o resursă inepuizabilă a naturii, apa se dovedește a nu fi totuși disponibilă în cantități suficiente și de o calitate corespunzătoare nevoilor ei de folosire în anumite perioade și în anumite regiuni ale Terrei

Explicația acestei stări de fapt, care constituie în prezent nu numai o constatare îngrijorătoare, ci și un sever semnal de alarmă, se poate prezenta sub un îndoit aspect: pe de o parte, utilizarea apei a înregistrat – în timp – o continuă intensificare și diversificare, trecându-se de la folosirea apei pentru băut și satisfacerea cerințelor de igienă, precum și a altor nevoi gospodărești la pescuit, navigație și irigații, la utilizarea ei în procesele tehnologice etc.; pe de altă parte, creșterea explozivă a populației, gradul înalt de urbanizare, precum și apariția și dezvoltarea unor noi industrii (mari consumatoare de apă și, în același timp, producătoare de efecte adverse asupra apei și a mediului în general) au determinat apariția și accentuarea fenomenelor cunoscute sub denumirea de secătuire și poluare a apelor

Ridicate mai întâi de către ecologiști și oamenii de știință, problemele pe care le implică protecția și utilizarea rațională a apelor în prezent și în perspectivă au intrat și în domeniul economic, considerându-se că numai printr-un efort comun ecologic-economic este posibilă optimizarea unei gestionări echilibrate a resurselor de apă

Necesitatea asigurării unei riguroase protecții a apelor concomitent cu utilizarea lor rațională, judicioasă este impusă de cel puțin trei factori majori, și anume:

- consumul de apă crește neconținut (specialiștii demonstrând că practic la fiecare 15 ani consumul de apă se dublează), profilându-se o criză a apei pe glob;
- este tot mai acut resimțită insuficiența lucrărilor care să facă posibilă folosirea în scopuri social-economice a întregului stoc utilizabil al apelor de suprafață și a celor subterane.

În plan mondial, anul 2009 a fost consacrat apelor transfrontiere și în acest context în fiecare țară s-a acordat o atenție deosebită râurilor transfrontiere. Problemele actuale, ce țin de apele transfrontiere, sunt legate de poluarea lor din activitatea antropogenă, industrie și agricultură. În afară de acești factori, o influență substanțială asupra calității și cantității resurselor acvatice o au și schimbările climatice. Insuficiența surselor de apă pota-

bilă pentru aprovizionarea populației poate genera conflicte transfrontiere, de aceea colaborarea în context transfrontier constituie cheazăia succesului în aplanarea neînțelegerilor ce țin de utilizarea resurselor de apă.

Adunarea Generală l-a invitat pe Secretarul General al O.N.U să facă demersurile necesare pentru organizarea activităților Deceniului, ținând cont de lucrările Comisiei pentru Dezvoltarea durabilă la a 12-a și a 13-a Sesiune. De asemenea, a agențiilor principale ale O.N.U., agențiilor speciale, comisiilor regionale și altor organizații ale O.N.U. să se angajeze în această acțiune utilizând resursele existente și fondurile voluntare adunate din donații. Prin Rezoluția 59/228 din 22 decembrie 2004, Adunarea Generală a cerut agențiilor O.N.U. să-și accelereze eforturile pentru a face din acest deceniu dedicate apei o perioadă de împlinire a obiectivelor propuse¹.

Apa ca resursă naturală, limitată în volum și calitate, este extrem de importantă pentru economia și sfera socială la nivel național, regional și internațional. Este, în același timp, o resursă regenerabilă, fiind supusă unui proces de reîmprospătare, ca urmare a unui circuit natural. ***Managementul adecvat al resurselor acvatice la etapa actuală este calea de succes pentru generațiile viitoare și poartă un caracter strategic în securitatea ecologică a țării.*** Apa este esențială pentru viața de pe Terra. Atât existența noastră de fiecare zi, cât și activitățile noastre economice sunt total dependente de această resursă inegalabilă. La nivel global, accesul la apă adeseori se consideră redus, deoarece:

- Mai puțin de 1% din resursele acvatice ale planetei sunt disponibile pentru consumul uman.
- Mai mult de 1,2 miliarde de oameni nu au acces la o sursă sigură de apă potabilă.

Protecția resurselor acvatice este strict necesară în condițiile în care această resursă este limitată pentru populație.

Dominiul ce ține de protecția resurselor de apă este în strânsă corelație cu cel al sănătății și reducerii maladiilor asociate de apă, și îndeosebi de evaluarea consecințelor pe care diferiți utilizatori de apă le produc asupra mediului. În ultimul timp, resursele naturale sunt mult afectate și de aspectul schimbărilor climatice la nivel global. Totuși, deciziile cele mai importante referitor la aplanarea consecințelor schimbărilor climatice asupra resurselor de apă sunt luate la nivel național. În acest context este importantă studierea potențialelor efecte ale schimbărilor climatice în zonele afectate de secetă și inundații. Republica Moldova s-a angajat să atingă până în anul

¹ www.un.org Rezoluția 59/228 din 22 decembrie 2004.

2015 Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului. În acest scop, Guvernul Republicii Moldova a aprobat măsurile care se referă la majorarea accesului la apă potabilă și care prevăd majorarea ponderii populației cu acces la salubritate de la 41,7% în 2002 pînă la 51,3% în 2010 și pînă la 71,8% în 2015.

Republica Moldova actualmente dispune de resurse acvatice, reprezentate de circa 3621 râuri și pâraie. Lungimea sumară a acestora depășește 16000 km. În afară de acestea, pe teritoriul țării există 3532 de lacuri și bazine de acumulare cu o suprafață totală de 333 km² și cu un volum de acumulare de 1,8 km³. Cele mai mari lacuri naturale sunt situate pe cursul de jos al râului Prut (Beleu, Manta). Cele mai mari lacuri de acumulare artificiale sunt Costești – Stîncă (735 mln.m³) – pe râul Prut și Dubăsari (277,4 mln.m³) – pe fluviul Nistru. Sursele de apă potabilă ale populației din Republica Moldova sunt reprezentate de apele de suprafață: râurile Nistru și Prut și apele subterane. Apa afluenților principali ai Nistrului (Răut, Ichel, Bâc, Botna) și ai Prutului (Racovăț, Ciuhur, Camenca, Lăpușna, Nârnova, Tigheci) nu poate fi utilizată ca apă potabilă din cauza poluării considerabile, în primul rând, cu substanțe organice. Pentru intensificarea măsurilor de protecție și reducere a poluării resurselor acvatice Republica Moldova a semnat:

- Convenția privind utilizarea și protecția cursurilor de apă și a lacurilor transfrontaliere (Helsinki, 1992);

- Convenția Dunăreană (Sofia, 1994);

- Convenția cu privire la zonele umede importante pentru păsările plutitoare (Ramsar, 1971);

Ratificarea convențiilor menționate a făcut posibilă integrarea în politica regională de protecție a mediului. Pentru recunoașterea și conștientizarea beneficiilor și a condițiilor de bunăstare a populației, create de apa calitativă în armonizare cu mediul înconjurător, în anul 2000 Republica Moldova a semnat Protocolul „Apă și Sănătate”.

Beneficiind ca Parte de susținerea Convenției și Protocolului, și fiind încurajați de Comisia Economică pentru Europa, Republica Moldova, în colaborare cu OSCE, a realizat un șir de proiecte, care au contribuit la evaluarea situației curente referitor la calitatea apelor râurilor Nistru și Prut. Acțiunile organizate de către Ministerul Ecologiei și Resurselor Naturale cu prilejul Zilei mondiale a apei sunt îndreptate spre îmbunătățirea calității apelor prin susținerea activităților de asanare a surselor de apă.

Baza de acțiune în domeniul protecției ecosistemelor acvatice, cât și a calității ecoteiei este fundamentată pe următoarele considerente:

- Dezvoltarea pe termen lung a resurselor de apă

dulce ale globului necesită o gospodărire holistă a acestora și recunoașterea interdependenței elementelor legate de cantitatea și calitatea apelor dulci. Există puține regiuni ale lumii care nu se confruntă cu probleme, cum ar fi: pierderea unor potențiale surse de alimentare cu apă dulce, degradarea calității apelor și poluarea surselor de apă de suprafață și subterane.

- Principalele probleme care afectează calitatea râurilor și lacurilor apar datorită unui domeniu de situații diverse care acoperă: epurarea inadecvată a apelor uzate menajere, controlul inadecvat al evacuărilor de ape uzate industriale, pierderea și distrugerea zonelor de captare, amplasarea necorespunzătoare a obiectivelor industriale, defrișarea, modificarea necontrolată a tipurilor de culturi agricole și proastele practici agricole. Acestea generează scurgeri de substanțe nutritive și pesticide.

- Ecosistemele acvatice sunt perturbate și componentele biotice din ape sunt amenințate. În anumite circumstanțe, ecosistemele acvatice sunt de asemenea afectate de proiectele de dezvoltare a resurselor de apă în scopuri agricole, cum sunt: barajele, devierile cursurilor de apă, stațiile de pompare și schemele de irigații. Eroziunea, colmatarea, defrișarea și deșertificarea au condus la sporirea degradării terenurilor, iar amenajarea lacurilor de acumulare a avut în anumite cazuri efecte dăunătoare asupra ecosistemelor.

- Multe dintre aceste probleme reprezintă consecințele aplicării unor modele de dezvoltare care au condus la distrugerea mediului și a lipsei de conștientizare și educație publică în ceea ce privește protecția resurselor de apă de suprafață și subterane.

- Consecințele măsurabile constau în efectele generate asupra sănătății umane și a ecosistemelor, deși mijloacele pentru monitorizarea acestor efecte sunt inadecvate sau inexistente în multe țări.

- Lipsa unei percepții corecte a legăturilor existente între dezvoltarea, managementul, utilizarea și tratarea resurselor de apă și a ecosistemelor acvatice este extrem de răspândită.

- Abordarea de tip preventiv este esențială pentru evitarea aplicării ulterioare a unor măsuri pentru reabilitarea, tratarea și dezvoltarea unor noi surse de alimentare cu apă.

Obiectivul general urmărit de acest domeniu de programe este cel al sănătății: evaluarea consecințelor pe care diferiții utilizatori de apă le produc asupra mediului, în vederea aplicării unor măsuri care vizează controlul bolilor transmisibile pe calea apei și protecția ecosistemelor.

Calitatea apei potabile este una dintre problemele prioritare ale omenirii și acest fapt a deter-

minat Adunarea Generală a Națiunilor Unite prin rezoluția 55/196 să proclame anul 2003 Anul Internațional al Apei Dulci (International Year of Freshwater), lansarea oficială a căruia a avut loc la 12 decembrie 2002 la New York la sediul Națiunilor Unite. Deficitul de apă dulce, prezis de specialiști pentru secolul viitor, va avea consecințe dezastruoase în unele regiuni ale lumii, amenințând industria alimentară, sănătatea populației și, nu în ultimă instanță, securitatea națională. Degradarea apelor de suprafață și a celor subterane intens poluate, reducerea volumului necesar pentru aprovizionare cu apă potabilă sunt cauze de alarmare pentru majoritatea populației de pe glob. În septembrie 2002, la Summitul Mondial privind Dezvoltarea Durabilă de la Johannesburg a fost lansată Inițiativa globală în domeniul apelor: „Apa – pentru viață, sănătate, bunăstare, dezvoltare economică și siguranță” și Inițiativa Acvatică Europeană. Conform acestor inițiative, se preconizează reducerea până în anul 2015 a numărului populației care nu are acces la apă potabilă de calitate și canalizare adecvată. Republica Moldova, susținând Inițiativa Uniunii Acvatice Europene a stabilit un parteneriat pentru soluționarea problemei accesului la apă potabilă calitativă și conservarea resurselor de apă. Guvernul Republicii Moldova a adoptat Programul Național de aprovizionare cu apă potabilă și canalizare până în anul 2006, fiind interesat în implementarea tehnologiilor avansate în acest domeniu, în utilizarea rațională a apei în agricultură, în epurarea apelor uzate etc., atrăgând diferite mijloace financiare pentru soluționarea problemelor menționate. Rețeaua hidrografică a Republicii Moldova este reprezentată prin 3621 râuri și pâraie (inclusiv 7 – cu lungimea de peste 100 km, iar alte 247 – peste 10 km. Lungimea sumară a râurilor depășește 16000 km. Fluviul Nistru, bazinul hidrografic al căruia constituie 57% din teritoriul țării, cu un debit anual de circa 10 km³, marchează pe o porțiune de 630 km frontiera dintre Republica Moldova și Ucraina. Râul Prut, bazinul căruia constituie 24% din teritoriu, cu debitul anual de circa 2,4 km³ pe o porțiune de 695 km marchează hotarul între Republica Moldova și România. În afară de acestea, pe teritoriul țării există 3532 de lacuri și bazine de acumulare cu o suprafață totală de 333 km² și cu un volum de acumulare de 1,8 km³. Predomină lacuri mici cu suprafața de cca 0,2 km². Cele mai mari lacuri naturale sunt situate pe cursul de jos al râului Prut (Beleu, Manta). Cele mai mari lacuri de acumulare artificiale sunt Costești – Stâncă (735 mln.m³) pe râul Prut și Dubăsari (277,4 mln.m³) pe fluviul Nistru.

În calitate de apă potabilă se folosesc apele de

suprafață și subterane: freatice, orizonturi acvifere adânci. Râurile Nistru și Prut sunt arterele de apă principale ale Republicii Moldova. Principala sursă de aprovizionare cu apă este râul Nistru, căruia îi revin 54%. Râului Prut îi revin 16%, altor surse de apă de suprafață – 7 %, apelor subterane – 23 %. Republica Moldova mai este aprovizionată cu apă și din cele peste 5 000 sonde și din circa 130 mii de fântâni cu alimentare din pânza freatică. Conform datelor serviciului sanitaro-epidemiologic, mai mult de 60 % din populația țării consumă apă cu concentrații supranormative ale substanțelor poluante, deoarece calitatea apelor freatice în republică în majoritatea cazurilor nu corespunde cerințelor înaintate apelor cu destinație comunal-potabilă.

Pentru sursele de apă potabilă de suprafață este caracteristică o poluare microbiologică intensă, ce dictează necesitatea organizării și efectuării unor măsuri complexe de asanare a lor. În prezent, în Republica Moldova funcționează 1806 apeducte, dintre care 11 folosesc apa din sursele de suprafață: 3 – din râul Nistru și 8 – din râul Prut. Apa afluenților principali ai Nistrului (Răut, Ichel, Bâc, Botna) și ai Prutului (Racoveț, Ciugur, Camenca, Lăpușna, Nârnova, Tigheci) nu poate fi utilizată ca apă potabilă din cauza poluării considerabile, în primul rând, cu substanțe organice. Aproximativ 55 % din populația republicii este aprovizionată cu apă în mod centralizat (97 % din populația urbană și 18 % din populația rurală). Restul populației folosește apa din sursele locale (fântâni, izvoare). În realitate, însă, situația este alta – mai mult de 60 % din populație folosește apa din fântâni.

Apele minerale se împart în două categorii: ape minerale potabile și curative. Apele minerale potabile sunt răspândite pe tot teritoriul Republicii Moldova. Cele mai cunoscute zăcămintele sunt: Varnița, Bălți, Chișinău, Soroca, Camenca, Hârjaucă etc. Mineralizarea apei constituie 1,0-10,0 g/dm³. Apele minerale curative sunt caracteristice pentru sudul și nord-estul țării. Ele conțin hidrogen sulfurat (30,0-80,0 mg/dm³), iod (17,0-26,0 mg/dm³), brom (132,0-139,0 mg/dm³) și alte elemente chimice (litium, radon, stronțiu, bor). Un exemplu de utilizare bună a apelor minerale curative este sanatoriul „Nufărul Alb” din Cahul. Apele termale sunt răspândite în lunca r. Prut și în partea de sud a Moldovei. Temperatura apei constituie 20-80°C, iar debitul forajelor este de 10 – 100 m³/zi. Generalizând datele privind cantitatea de apă de suprafață ce se formează pe teritoriul Republicii Moldova (1,32 km³), de ape subterane (1,1 km³), precum și cota-parte de apă ce îi revine republicii din râurile

transfrontaliere – Nistru (4,1 km³) și Prut (0,7 km³), se constată că resursele de apă disponibile pentru diverse domenii din republică pot fi estimate actualmente la 7,1 km³/an. În calcule nu au fost incluse cotele de apă cu destinație transfrontalieră ale fluviului Nistru (3,70 km³) și ale râului Prut (0,55 km³). Rezerva de apă pentru un locuitor din republică (reieșind din resursele locale) constituie cca 0,33 mii m³/an și 1,7 mii m³/an, calculându-se aici și volumul cotei-părți de apă din râurile transfrontaliere. La un 1 km² de teritoriu revin 211,0 mii m³, incluzându-se și volumul de apă din râurile de frontieră, și doar 38,9 mii m³ apă – din cea locală.

Principalele surse de poluare ale apelor sunt:

- scurgerile apelor meteorice de pe teritoriile ocupate de gunoiști, stații de alimentare cu combustibil, diferite depozite, câmpuri agricole, șeptelul casnic, suprafețe neamenajate ale diferitor întreprinderi în funcțiune sau în staționare;

- deversările neorganizate ale apelor uzate din sectorul casnic, cca 70 % din ele fiind evacuate în hazinele neimpermiabile și în cursuri de apă naturală;

- evacuările de apă uzate insuficient epurate sau neepurate provenite din sectorul casnic și industrial.

Rezultatele investigațiilor efectuate în 2002 de laboratoarele Inspectoratului Ecologic de Stat (Central Chișinău, Otaci, Bălți, Ungheni, Cahul și Tighina) atestă o poluare excesivă a apelor de suprafață, mai cu seamă a râurilor mici, care formează scurgerile locale, incluzând râurile Bâc, Răut, Ichel, Botna, Cubolta și altele. Sursele de poluare ale lor sunt gunoiștile neautorizate cu deșeuri de grajd și menajere, precum și hazinele amplasate pe maluri, în fâșiile riverane, zonele de protecție a apelor și suprafețele adiacente acestora.

În vederea reducerii volumului deversărilor de poluanți este necesară realizarea măsurilor de restabilire a complexelor de epurare a apelor uzate și amenajarea corespunzătoare a diverselor obiective amplasate în bazinele acestor râuri.

Pentru epurarea apelor uzate, până în anii '90 ai sec. XX au fost construite peste 580 stații de epurare biologică. Conform rezultatelor inventarierii efectuate de către Inspectoratul Ecologic de Stat, complexul de epurare a apelor uzate a Moldovei constituia 330 stații, celelalte fiind demolate. În anul 2002 au funcționat doar 106 stații, 57 din ele fiind amplasate în bazinul râului Nistru, în bazinul râului Prut – 25, în bazinele râurilor ce se varsă în lacurile fluviului Dunărea – 15 și în bazinele râurilor ce se varsă în lacurile Mării Negre.

Eficiența funcționării stațiilor de epurare biologică nu în toate cazurile a fost sub supravegherea

organelor de mediu, cauza fiind dotarea insuficientă a laboratoarelor hidrochimice ale acestora cu utilaj și materiale necesare. În Republica Moldova poluarea apelor naturale continuă, motivele fiind:

- Realizarea proiectelor de aprovizionare cu apă în multe localități din țară se realizează fără sistem de canalizare și epurare.

- Reducerea eficienței funcționării stațiilor de epurare contribuie la creșterea volumului deversat de ape uzate insuficient epurate și neepurate. Totodată, gradul de încărcare a complexelor de epurare cu ape uzate s-a micșorat considerabil și constituie mai puțin de 40% din capacitatea lor de proiect. În legătură cu aceasta este necesară conectarea evacuarilor din localitățile urbane și rurale apropiate, neasigurate cu sisteme de epurare a apelor reziduale, la capacitățile existente ale acestora sau de efectuat ajustarea stațiilor de epurare la capacități reduse.

- Lipsa unei rețele de spălătorii auto bine amenajate, prețului inaccesibil pentru acest serviciu, precum și neîncadrarea în câmpul muncii a populației diminuează eficiența controalelor și raidurilor organizate de către organele de mediu privind depistarea locurilor de spălare a autovehiculelor pe malurile râurilor și bazinelor acvatice. Sancțiunile aplicate pentru astfel de acțiuni sunt infime, în consecință aceasta nu reduce numărul cazurilor de încălcare a legislației în vigoare.

- Cca 34 % din fântânile arteziene sunt fără stăpân, pentru 35 % din fântânile arteziene nu sunt stabilite zone sanitare de protecție, iar peste 50 % sunt exploatate ilicit. Pentru a stopa acest dezastru este necesar ca organele publice locale, agenții economici pe teritoriul cărora se află fântâni arteziene să desemneze responsabili de starea și gestionarea lor să restabilească și să mențină zonele sanitare de protecție a lor, să efectueze exploatarea lor conform cerințelor autorizațiilor de gospodărire a apelor. În caz contrar aceste obiective se pot transforma în potențiale surse de poluare a apelor subterane, care pe teritoriul țării sunt deja poluate cu nitrați și azotați de amoniu.

- Lichidarea laboratoarelor de la stațiile de epurare a apelor uzate, fapt ce a condus la reducerea considerabilă a numărului de analize analitice privind eficiența epurării, controlului calității apelor reziduale epurate și evacuate în apele de suprafață, precum și la nedeterminarea surselor lor de poluare. În legătură cu aceasta este nevoie de a restabili cât mai urgent funcționarea laboratoarelor departamentale hidrochimice la obiectivele pentru epurarea apelor uzate, completarea laboratoarelor analitice existente cu utilaj și materiale necesare și crearea laboratoarelor noi pentru determinarea rapidă a

surselor de poluare a apelor și evaluarea impactului cauzat acestora în urma deversărilor de ape reziduale neepurate sau insuficient epurate.

– Lipsa stațiilor de epurare a apelor meteorice, fapt care contribuie la poluarea apelor. În acest scop este necesară conștientizarea populației privind amenajarea și gestionarea rațională a teritoriilor, stoparea depozitării deșeurilor animaliere și menajere în văile râurilor, zonele de protecție a apelor și suprafețele adiacente lor, compostarea deșeurilor de grajd și contribuirea organelor publice locale la construcția stațiilor de epurare a apelor meteorice. Calculele confirmă că deversările de ape meteorice poluate și cele neorganizate din sectorul gospodăriilor casnice au un impact negativ considerabil asupra componentelor naturali din următoarele motive:

– caracterul spontan și rapid, precum și abundența sporită, ceea ce contribuie la spălarea diverselor impurități de pe suprafețe imense, transportându-le fără epurare în cursurile de apă;

– evacuările din sectorul particular (circa 70 % din populația țării) includ apele menajere, stocările de deșeuri și dejecții formate de șeptelul casnic, cu caracter neorganizat sunt evacuate neepurate în cursurile apelor și se infiltrează în pânza freatică.

Gestionarea durabilă a apei este o activitate la care trebuie să participe întreaga societate și acest lucru trebuie făcut conștient. Oamenii au dreptul fundamental de a avea acces la suficientă apă curată, igienic adecvată și la un preț accesibil. Necunoașterea valorii economice a apei în toate formele ei de utilizare a condus la poluarea și exploatarea irațională a resurselor de apă. Recunoașterea ei ca un bun economic reprezintă o cale importantă în realizarea unei gestionări eficiente și echilibrate a resurselor de apă.

În ultimul deceniu, în Republica Moldova au avut loc modificări legislative considerabile. Ele au urmat independența politică și transformările spre o economie de piață împreună cu schimbările mai mari din societate.

Cadrul legislativ pentru administrarea apei include următoarele legi: Legea privind protecția mediului înconjurător (1993), Codul apelor (1993), Codul apelor subterane (1993), Legea despre apa potabilă (1995), Legea cu privire la zonele și fâșiile de protecție a apelor râurilor și bazinelor de apă (1995), Legea privind expertiza ecologică și evaluarea impactului asupra mediului înconjurător (1996), Legea cu privire la resursele naturale (1995), alte acte normative. Legislația nouă privind mediul înconjurător se bazează pe următoarele principii:

- decentralizarea puterii de stat și delegarea funcțiilor de protecție a mediului către nivelul local

și transferarea responsabilităților de la organizațiile de stat la cele private;

- „plătesc cei care poluează sau folosesc resursele naturale”;

- cooperarea internațională;

În sensul protecției resurselor acvatice, putem menționa că Republica Moldova s-a inclus activ în cooperarea internațională prin aderarea la diferite tratate internaționale și realizarea proiectelor regionale și europene. Cele mai importante Convenții Internaționale în domeniul resurselor acvatice, la care Moldova este parte, sunt:

- Convenția privind utilizarea și protecția culturilor de apă și a lacurilor transfrontaliere (Helsinki, 1992);

- Convenția Dunăreană (Sofia, 1994);

- Convenția cu privire la zonele umede importante pentru păsările plutitoare (Ramsar, 1971). Ținând cont de prevederile constituționale privitor la supremația tratatelor internaționale parte a cărora este Republica Moldova asupra celor naționale, putem constata că aceste tratate constituie un suport juridic enorm în reglementarea activității de protecție a mediului în republică. Pentru Republica Moldova resursele acvatice constituie subiectul prioritar al activității internaționale, ținând cont de caracterul transfrontier al apelor r.Prut și fl.Nistru. În acest context, țara este obligată, în comun cu România și Ucraina, să respecte cerințele Convenției regionale privind protecția și utilizarea cursurilor de apă transfrontiere și a lacurilor internaționale (Helsinki 1992), la care aceste țări au aderat.

Un rol important în colaborarea transfrontieră în domeniul utilizării raționale a cursurilor de apă este evidența distribuirii resurselor transfrontiere, protecției ecosistemelor acvatice și biodiversității, distribuirii transfrontiere a apei, ținând cont de necesitățile țărilor și de compensarea prejudiciilor cauzate apelor. Toate aceste elemente pot fi realizate prin dezvoltarea relațiilor cu țările vecine în domeniul gestionării apelor în bazinele râurilor transfrontiere. Apele transfrontiere poartă un caracter economic, ce determină dezvoltarea durabilă socială, ecologică și economică a țărilor de frontieră și de aceea relațiile cu țările de frontieră necesită a fi bazate pe principiile conservării și utilizării raționale a resurselor acvatice pe principiul de bazin hidrografic, ținând cont de multifuncționalitatea și complexitatea resurselor acvatice, situația actuală social-economică a țării, obligațiunile internaționale ale republicii, precum și de integritatea sectorului resurselor acvatice în procesul creării stabilității sociale, ecologice și economice. Toate aceste aspecte necesită, în primul rând, reflectarea în politicile naționale ale

țarilor menționate în domeniul relațiilor gestionării resurselor acvatice.

Este de menționat faptul că în aspectul colaborării internaționale în baza acordurilor bilaterale cu Ucraina și România avem succese, dar avem și multe rezerve care necesită a fi folosite pentru o conlucrare mai fructuoasă în domeniul protecției și utilizării durabile a resurselor comune de apă. Avem în comun de soluționat probleme importante ce țin de un șir de premise conformate și condiții actuale care necesită o revizuire radicală a principiilor gestionării în sectorul resurselor acvatice, din motivul că starea resurselor acvatice, în aspectul existent, nu garantează securitatea alimentară, sanitaro-igienică și ecologică, totodată, nu contribuie la dezvoltarea economică și socială durabilă a tuturor țărilor din bazinul râurilor de frontieră. Aceste premise pentru Republica Moldova pot fi stipulate astfel:

- Funcționarea fragmentată a legislației în domeniul apelor (nu reflectă deloc aspectele transfrontiere).
- Funcționarea Bazei normative învechite de gestionare, utilizare și protecție a apelor.
- Dezmembrarea administrativă a problemelor utilizării apelor de suprafață și subterane, protecției acestora, conservării ecosistemelor, impactului negativ asupra apelor.
- Impactul negativ al calității reduse a apei și a serviciului comunal asupra sănătății populației.
- Degradarea continuă a infrastructurii hidrotehnice și gospodăririi apelor.
- Posibilitățile financiare interioare limitate ale țării și venitul redus al populației.
- Măsurile insuficiente pentru atragerea investițiilor și pentru colaborarea cu țările vecine în domeniul gestionării durabile a resurselor de apă.

Printre problemele globale cu care se confruntă se află atât lipsa apei, cât și degradarea calității apei. De asemenea, realizarea obiectivelor dezvoltării durabile depind într-o măsură foarte mare de managementul integrat al resurselor de apă – factor esențial pentru existența vieții și pentru dezvoltarea societății umane.

Managementul integrat al resurselor de apă promovează dezvoltarea și coordonarea apei, a terenului și a resurselor acestora, în vederea optimizării, dezvoltării sociale și economice echilibrate fără compromiterea durabilității ecosistemelor. Politicile de dezvoltare nu pot fi eficiente fără a lua în considerare resursele de apă.

Conceptul de management integrat al resurselor de apă presupune, în contrast cu gospodărirea tradițională a resurselor de apă, o abordare integrată a acestora atât la nivel fizic și tehnic, cât și la nivel de

planificare și management. Nivelul de integrare este bazinul hidrografic, unitatea naturală de formare a resurselor de apă. Cele mai importante aspecte ale dezvoltării sistemului resurselor de apă sunt următoarele:

- durabilitatea aspectelor fizice – ceea ce înseamnă menținerea circuitului natural al apei și al nutrienților;
- durabilitatea mediului – „toleranța zero” pentru poluarea care depășește capacitatea de autoepurare a mediului. Nu există efecte pe termen lung sau efecte ireversibile asupra mediului;
- durabilitatea socială – menținerea cerințelor de apă, precum și a dorinței de a plăti serviciile de asigurare a resurselor de apă;
- durabilitatea economică – susținerea economică a măsurilor care asigură un standard ridicat de viață din punctul de vedere al apelor pentru toți cetățenii;
- durabilitatea instituțională – menținerea capacității de a planifica, gestiona și opera sistemul resurselor de apă.

Gospodărirea durabilă a resurselor de apă are la bază managementul integrat al acestora, care asigură ca serviciile realizate de sistemul resurselor de apă să satisfacă obiectivele prezente ale societății fără a compromite abilitatea sistemului de a satisface obiectivele generațiilor viitoare în condițiile păstrării unui mediu curat.

Managementul integrat al resurselor de apă presupune:

1) Integrarea sistemului resurselor naturale de apă Sistemului resurselor naturale de apă care este reprezentat de ciclul hidrologic și componentele sale: precipitații, evaporația, scurgerea de suprafață și scurgerea subterană. Menținerea bilanțului hidrologic și a raporturilor dintre componentele sale are la bază legăturile biofizice dintre păduri, pământ și resursele de apă dintr-un bazin hidrografic și este esențial pentru utilizarea durabilă a sistemului resurselor naturale de apă.

2) Integrarea infrastructurii de gospodărire a resurselor de apă în capitalul natural.

Realizarea unei infrastructuri de gospodărire a apelor „prietenosă” față de mediu care să asigure atât alimentarea optimă cu apă a folosințelor și reducerea riscului producerii de inundații, cât și conservarea și creșterea biodiversității ecosistemelor acvatice.

3) Integrarea folosințelor de apă. Alimentarea cu apă a populației, industriei și agriculturii și conservarea ecosistemelor acvatice sunt abordate sectorial în mod tradițional. Majoritatea folosințelor de apă solicită resurse de apă în cantități din ce în ce mai

mari și de calitate foarte bună. Rezolvarea ecuației resurse-cerințe de apă și protecția resurselor de apă necesită analiza folosințelor la nivel de bazin hidrografic.

Managementul resurselor de apă necesită implicarea tuturor părților interesate – publice și private – la toate nivelurile și la momentul potrivit. Deciziile și acțiunile în domeniul managementului integrat al resurselor de apă trebuie luate de toți cei care pot fi afectați la nivelul corespunzător cel mai adecvat (principiul subsidiarității).

4) Integrarea amonte – aval. Folosințele din amonte trebuie să recunoască drepturile folosințelor din aval privitoare la utilizarea resurselor de apă de bună calitate și în cantitate suficientă. Poluarea excesivă a resurselor de apă de către folosințele din aval. Toate acestea necesită dialog pentru a reconcilia necesitățile folosințelor din amonte și din aval.

5) Integrarea resurselor de apă în politicile de planificare. Apa este unul dintre elementele fundamentale ale vieții și în același timp un factor care condiționează dezvoltarea socială și economică, fiind adesea un factor limitativ. Societatea și economia se vor putea dezvolta numai în măsura în care se va dezvolta și gospodărirea apelor, această condiționare marcând rolul și importanța activității în contextul dezvoltării durabile.

Bibliografie:

1. Barnea M., Calciu Al. Ecologie umană. București, 1979, 800 p.
2. Budeanu C., Călinescu E. Elemente de ecologie umană. Editura științifică și enciclopedică. București, 1982, 472 p.
3. Cernova N.M., Bălova A.M. Ecologie. Editura „Lumina”, Chișinău, 1994, 283 p.
4. Cristina Ionescu – Curs „Legislație în domeniul gospodăririi apelor”, 2003.
4. Dodson Stanley, Others Ecology USA., 448 p.
5. Donea V., Dediu I., Andon C. și alți. Ecologia și protecția mediului. Chișinău, 2002, 208 p.
6. Doroftei Sorina, Vlaicu Brighita, Petrescu Cristina ș.a. Igienă și ecologie medicală. Editura „Eurobit”, Timișoara, 1999, 270 p.
7. Duca Gh., Scurlatov I. Ecological chemistry. Chișinău, 2002, 289 p.
8. Ecologia etică, morală. Materialele Simpozionului științific internațional. Chișinău, 2001, 162 p.
9. Expertiza ecologică. Editura „Cartier”, București-Chișinău, 1999, 695 p.
10. Frăsânel N., Verdeș Doina. Ecologie umană. Editura „Mirton”, Timișoara, 1997, 282 p.
11. World Health Organization. Globalization, Diets and Non-communicable Diseases. Geneva, 2002.
12. World Health Organization. Globalization. Trade and Public Health: Tools and Trainind for National Action. Geneva, 2001.
13. Legislația ecologică a Republicii Moldova (selecție). Editura „Cartier”, București-Chișinău, 1997, 263 p.
14. Legislația ecologică a Republicii Moldova (1999–2000). Chișinău, 2001, 335 p.
15. Sprânceanu Gh. Ecologia, realitatea universală și viața planetară. Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Științe chimico-biologice. Chișinău, 2004, p. 388–394.

Copyright© Cristina CEBAN, 2010

PROBLEMELE SOLUȚIONĂRII CONFLICTULUI AMERICANO-IRAKIAN

Carolina GHEREGA*

ПРОБЛЕМЫ РАЗРЕШЕНИЯ АМЕРИКАНО-ИРАКСКОГО КОНФЛИКТА

Правовые аспекты, данного конфликта требуют, в первую очередь своей конкретизации и уточнения. В научном плане американо-иракский конфликт имеет политическую, военно-техническую, гуманитарную, внутривнутриполитическую и международную составляющие и его можно, безусловно, рассматривать как динамичный плавно «перетекающий» из регионального на международный уровень. Для ученых в области анализа методики управления конфликтами и регулирования интенсивности их протекания очевидно, что в современных условиях ситуация на международной арене отодвигает на второе место принципы и нормы международного права определяясь, прежде всего, соотношением потенциалов (экономических, военных и др.) государств, причем непосредственно военно-экономических потенциалов.

Анализ американо-иракского конфликта сквозь призму положений международного права, учитывая деятельность ООН в данном вопросе, является главной целью предложенной статьи.

THE PROBLEMS OF RESOLUTION OF THE US-IRAQ CONFLICT

Legal aspects related to the conflict requires, first of all its specificity and clarification. In scientific terms the US-Iraq conflict has political, military-technical, humanitarian, domestic and international components, and it can be clearly seen as a dynamic smoothly transformed from regional to international level. For the scientists in the field of conflicts' management and control of the intensity of their occurrence is obvious that today's situation at the international scene shifts to the second place the principles and norms of international law, first of all, the ratio of potential (economic, military, etc.) of the states, and direct military and economic potentials.

Analysis of the US-Iraq conflict through the prism of international law, taking into account the activities of the UN in this matter is the main issue of the proposed article.

Deși trăim într-o lume în care s-ar presupune că organizațiile internaționale sunt însărcinate cu definirea și preservarea securității internaționale sau că o comunitate globală conectată prin internet, fax, telefon și reguli ale pieței și-ar putea rezolva pe cale pașnică problemele, lucrurile, se pare, că nu stau chiar așa. Faimoasa replică a generalului Von Clauswitz, după care războiul înseamnă pur și simplu un instrument ceva mai deosebit de politica externă pare să nu-și fi pierdut nimic din acuratețea pe care o avea înainte de apariția instituțiilor de securitate colectivă. Atunci când o mare putere consideră că interese vitale, ale ei cum ar fi, spre exemplu securitatea propriilor cetățeni sau controlul asupra liniilor de comunicație și asupra resurselor de materie primă, sunt amenințate de o terță parte, conflictul cu această parte este iminent, în cazul în care diplomația nu a reușit să rezolve problema.

Lucrurile sunt încă mai evidente astăzi. Conducerea republicană a Statelor Unite ale Americii consideră că ne aflăm într-un al patrulea război mondial (al treilea fiind Războiul Rece) în care faze, cum ar fi Afganistanul, Filipinele, Irakul, Iranul, nu reprezintă decât campanii sau chiar bătălii în interiorul unui conflict ce opune Americii terorismul islamului fundamentalist. În momentul de față ne aflăm în toiul unei conflagrații începute oficial la 11 septembrie 2001, ca urmare a impactului unor atacuri teroriste fără precedent, astfel SUA declarând război terorismului internațional, iar Irakul fiind o posibilă țintă.

Diplomația a eșuat în cazul Irakului datorită unei strategii slabe concepute de Casa Albă, și încă mai slab urmată de Departamentul de Stat.

Astfel, scopurile politicilor americane în Irak erau clare:

* Carolina GHEREGA – competitor, IISD al AȘM.

- Înlăturarea unui regim în atâtea rânduri agresiv cu vecinii săi, cunoscut pentru legăturile sale cu terorismul fundamentalist și pentru programele sale de dezvoltare a armelor de distrugere în masă. Ocuparea Irakului urma să reprezinte un uriaș factor descurajant pentru celelalte regiuni suspectate de legături cu terorismul (în special Libia, Siria și Iranul).

- Să ofere forțelor armate americane un veritabil portavion nescufundabil în centrul Orientului.

- Să asigure controlul asupra petrolului din Golf și a transportului acestuia spre centrele occidentale.

Astfel, o impresionantă desfășurare de forțe americane și britanice s-a pus la data de 19 martie 2003 în mișcare pentru invazia împotriva regimului Saddam Hussein. Sute de tancuri și zeci de mii de soldați aliați, înfruntând o nemiloasă furtună de nisip, au rupt încă din cursul după amiezii liniștea absolută a deșertului kuwaitian, pătrunzând, gata de ofensivă, în zona demilitarizată de la frontiera cu Irakul.

Planul ofensivei era cunoscut dinainte: bombardamente intense împotriva principalelor obiective defensive, de securitate, de comunicații și de infrastructură ale regimului de la Bagdad, raiduri ce vor fi urmate de ofensiva terestră, implicând peste 150.000 de soldați americani și britanici, susținuți de aproximativ 10.000 de tancuri și vehicule blindate de atac.

Astfel, în noaptea de 19 spre 20 martie 2003, nordul și sudul Irakului au fost scena primelor acte armate între forțele irakiene și aliații locali ai SUA.

Recapitulând ideea, observăm că SUA au intrat în Irak nu din motivele înaintate „de jure” (posedarea de către Irak a armelor de distrugere în masă sau posibilele legături între Saddam Hussein cu Al-Qaeda), ci „de facto” – Bush avea obiectivele total diferite, și anume:

- În primul rând, acapararea rezervorului de petrol al capitalismului, care este Golful Persic. Bush știa foarte bine că în zece ani țițeiul produs de țara sa, locomotiva comercială a lumii, se va epuiza în mod iremediabil. În patru decenii nu va mai exista petrol pe planetă. Este o cursă contra cronometru. Conform Statistical Review, descoperirea de noi zăcămintele se va reduce îngrijorător. Identificarea de noi câmpuri petroliere a crescut cu doar 5% față de 45% cât a fost în deceniul trecut. Circa 65% din rezerve se află în Orientul Mijlociu. Din 77 de milioane de barili produși zilnic în lumea întreagă, Statele Unite consumă 28 de milioane pe zi, dar numai 10 milioane sunt produse de nord-americani. Motivul atacării Irakului, al doilea rezervor mondial de petrol, a constat în obținerea controlului asupra acestor zăcămintele, a prețurilor și a producției.

- Al doilea obiectiv al lui Bush consta în disciplinarea aliatului său Arabia Saudită, primul producător mondial de petrol și cel mai mare rezervor energetic din lume, ale cărui preșuri nu convin intereselor americane.

- Al treilea ar fi dezvăluit recent de John Bolton, subsecretar de stat, a fost invadarea Irakului și a Siriei, care alături de Coreea de Nord, alcătuiesc „axa răului”;

- Alt obiectiv ar consta în distrugerea OPEC și acapararea combustibililor fosili din lume.

- Următorul este reprezentat de profitabilele afaceri legate de reconstrucția Irakului, asupra cărora se vor arunca cele circa 500 de campanii transnaționale care controlează lumea, majoritatea americane.

- Ultimul l-aș accentua că nu este mai puțin important și se bazează pe învățăturile lordului Keynes: utilizarea industriei militare pentru a ieși din profunda recesiune în care se află economia americană. Să nu uităm că un război nu se câștigă atunci când se reușește a fi impusă supremația militară asupra adversarului, ci când se obțin beneficii economice, ele constituind chintesența și rațiunea declanșării conflictului.

Față de tristul bilanț al războiului, la Washington se vorbește tot mai mult „**de o retragere onorabilă**”, chiar dacă fostul președinte Bush a respins indignat formula și a preferat în continuare retorica victoriei.

Aceasta ar fi **prima soluție** la rezolvarea acestui conflict, iar alegerea cu care se confruntă Statele Unite în problema Irakului este cel mai grăitor exemplu de hotărâre politică extrem de greu de luat: căci și a rămâne, și a pleca presupune un cost ridicat. Un lucru este clar: prețul rămânerii acolo va fi plătit de americani, în vreme ce prețul retragerii va fi plătit, în cea mai mare parte, de irakieni. Ceea ce vorbește de la sine despre ce decizie vor lua, după toate probabilitățile, liderii americani. Amânarea este chiar mai costisitoare în politică decât în viața personală. În cazul Irakului, a hotărî ce trebuie făcut în continuare cere ca, mai întâi, să recunoști că tot șirul acțiunilor de până acum constituie un total eșec.

De aceea fostul președinte George W. Bush nu a luat decizia retragerii din Irak, ci a lăsat-o în seama succesorului său Barak O. Bama.

- O altă recomandare este din domeniul **diplomației**: „Angajarea constructivă – dialogul direct – cu Iran și Siria, date fiind abilitatea lor de a influența evenimentele din Irak și interesul de a evita haosul”. O sugestie greu de acceptat pentru administrația președintelui, care a plasat de mult Iranul și Siria pe „axa răului”. Este adevărat că nici cele

două state nu se străduiesc să fie pe placul americanilor și al Occidentului în general, ba chiar dimpotrivă, în cazul Iranului.

• O altă propunere ar fi ca „**irakienii**” să fie încurajați să-și asume controlul asupra propriului destin (încetarea luptelor dintre sunniți și șiiți, luptelor interne pentru putere, infiltrarea teroriștilor fundamentalisti din țări vecine, insurecții active ale unor grupări minoritare și puteri regionale ostile la granițe). Misiunea principală a trupelor americane să devină una de sprijin pentru forțele de securitate irakiene, care să primească rolul principal în combaterea insurgenței. Concret, tot mai mulți soldați americani ar urma să fie integrați în componența unităților irakiene „ca echipe de reacție rapidă și operațiuni speciale, ca și pentru instrucție, echipare, consultanță, protecție și căutare, salvare.” În același timp, brigăzile americane de luptă ar urma să fie retrase, chiar dacă efectele din Irak ar rămâne, pentru început, aceleași.

• **Schimbarea strategiei militare** este o recomandare a Comisiei Baker-Hamilton. Chiar fără un calendar precis al retragerii trupelor Statele Unite nu trebuie să se angajeze că vor menține pe termen nelimitat mari efective de trupe americane în Irak.

• **Necesitatea unei cooperări** și a unui consens între administrația SUA și Congres, în lipsa căreia Irakul nu va putea fi ajutat să iasă din criză. Politica externă a SUA este condamnată la eșec, ca și orice viitoare acțiuni în Irak – dacă nu este susținută de un larg consens.

• Sau poate **crearea unei federații** în Irak între părțile kurde, sunnite și șiiite ale Irakului. Situația este atât de complicată și atât de groaznică încât ura plutește în aer. Este ceva care se propagă în ultima mie de ani, ciocnirea între două ramuri ale religiei islamice – cea șiiită și cea sunnită. De fapt, Statele Unite s-au folosit de prăpastia dintre șiiți și sunniți pentru a interveni în Irak.

Recunoaștem că nu există nici formule magice, nici soluții miraculoase pentru problemele cu care se confruntă Irakul. Dar nici nu au fost epuizate toate căile spre o ieșire nu doar onorabilă, ci și dătătoare de speranță din actualul impas sângeros. Rămâne ca oamenii politici de la Washington și Bagdad să înțeleagă răspunderea ce le revine pentru soarta irakienilor de rând. Deoarece toate popoarele, cele din statele bogate, ca și din statele sărace, guvernate de partide de dreapta sau de stânga – cu excepția celor ce locuiesc în țara agresoare – toate au devenit conștiente că, pentru prima dată în secolul XXI, războiul, această cruciadă irațională, poate schimba umanitatea. Se știe că un război nedrept este o catastrofă care paralizează întâlnirea ființei umane cu umanitatea.

Care va fi soluția în cazul Irakului, va fi una dintre problemele propuse sau alta. Nu se știe. Pentru că viitorul nu poate fi cercetat. Obiect al cercetării poate fi numai ceea ce posedă realitate, ce s-a petrecut. Viitorul se află ascuns în trecut și în prezent, iar noi îl percepem și ni-l imaginăm în posibilități reale. De fapt, suntem permanent susținuți de o conștiință a viitorului.

Aspectele juridice referitoare la un conflict constatat presupun, într-o primă fază, abordarea legală a respectivului fapt, care este redat în toată complexitatea sa. În cazul conflictului din Irak sunt implicate elementele unei experiențe politice, economice, psihologice, sociologice, morale și implicit cele ale unei experiențe juridice. Pentru a obține asupra conflictului în cauză, un punct de vedere exclusiv juridic sau politic, e necesar a accentua că aspectele de ordin juridic și politic ce trebuie să ghideze conduita statelor sunt sintetizate atât în Declarația referitoare la principiile dreptului internațional privind relațiile prietenești și cooperarea dintre state conform Cartei ONU adoptată în 1970, cât și în Declarația asupra reglementării pașnice a diferendelor internaționale adoptată în 1982.

Dintre acestea, pot fi considerate ca esențiale pentru configurația juridică a mijloacelor de soluționare pașnică, pentru rolul și locul lor în cadrul dreptului și relațiilor internaționale următoarele aspecte:

- toate statele au obligația de a acționa cu bună credință și în conformitate cu scopurile și principiile consacrate de Carta ONU în vederea evitării conflictelor între ele;

- toate statele trebuie să-și rezolve conflictele lor exclusiv prin mijloace pașnice, în așa fel încât pacea și securitatea internațională să nu fie puse în primejdie;

- conflictele internaționale trebuie rezolvate pe baza egalității suverane a statelor și în acord cu principiul liberei alegeri a mijloacelor, recurgerea la o procedură de rezolvare sau acceptarea unei asemenea proceduri neputând fi considerată ca incompatibilă cu egalitatea suverană a statelor;

- statele părți la un conflict trebuie să continue să respecte în relațiile lor reciproce obligațiile ce le revin în virtutea principiilor fundamentale ale dreptului internațional;

- statele trebuie să caute cu bună-credință și într-un spirit de cooperare o soluție rapidă și echitabilă conflictelor internaționale, convenind asupra mijloacelor pașnice care vor fi corespunzătoare împrejurărilor și naturii conflictului;

- dacă părțile la conflict nu ajung rapid la o

soluție pașnică, să se consulte neîntârziat pentru a găsi mijloacele reciproc acceptabile, iar dacă conflictul ar pune în primejdie menținerea păcii și securității internaționale, vor atrage atenția Consiliului de Securitate asupra respectivului conflict conform Cartei ONU;

- statele părți la conflict trebuie să se abțină de la orice act care ar fi de natură să agraveze situația;
- nici existența unui conflict, nici eșuarea unei proceduri de rezolvare pașnică nu îndreptățesc pe vreunul din statele părți la conflict să recurgă la forță sau la amenințarea cu forța.

Deci, orice conflict internațional este în același timp și politic, și juridic, ceea ce variază este doar ponderea aspectelor politice sau juridice.

„De jure”, în cazul unui conflict, ar trebui să decurgă să fie respectate prevederile legale, „de facto”, însă statele procedează potrivit necesităților, ambițiilor lor. Așa a și fost în cazul războiului din Irak, SUA neglijând și tolerând prevederile legale internaționale, procedând conform propriilor sale interese și ambiții.

Sub pretextul posedării de către Bagdad a armelor nucleare sau a presupuselor legături ale lui Saddam Hussein cu Al-Qaeda sau alte grupări teroriste. Dimpotrivă, Saddam Hussein a fost dictatorul Irakului vreme de câteva decenii, iar traiectoria sa ideologică a cunoscut schimbarea tipică pentru conducătorii arabi din zonă: de la socialism pan-arabist (pro-sovietic, baathist) la un naționalism irakian cu tente pan-arabiste (inițiat din timpul sângerosului și îndelungatului război cu Iranul) și moderat-islamiste (mai cu seama din 1991 după eșecul invadării Kuwaitului). Pe de altă parte, Saddam Hussein nu este cunoscut pentru vreo simpatie față de grupările teroriste.

Astfel, acest război împotriva regimului lui Saddam Hussein a culminat cu înlăturarea acestuia de la putere în primele luni ale anului 2003 și executarea sa pe 30 decembrie 2006.

Sub aceste pretexte, cu ajutorul ONU, crezând că Rezoluția nr.1441 (referitoare la inspecțiile ONU în Irak) de la sfârșitul anului 2002 este suficientă pentru ca Saddam să „suporte consecințele”, la data de 19 spre 20 martie 2003 o impresionantă desfășurare de forțe americane și britanice s-a pus în mișcare pentru invazia împotriva regimului Saddam Hussein.

De fapt, obiectivele lui Bush în Irak erau clare:

- înlăturarea unui regim în atâtea rânduri agresiv cu vecinii săi, cunoscut pentru legăturile sale cu terorismul fundamentalist și pentru programele sale de dezvoltare a armelor de distrugere în masă. Ocuparea Irakului urma să reprezinte un uriaș factor descurajant pentru celelalte regiuni suspectate de

legături cu terorismul (în special Libia, Siria și Iranul);

- asigurarea unui control asupra petrolului din Golf și a transportului acestuia spre centrele occidentale, acesta probabil fiind principalul obiectiv și poate chiar cauza de începere a războiului, deoarece Bush știa foarte bine că în zece ani țiteiul produs de țara sa se va epuiza în mod iremediabil.

Astfel, se pare că pentru Bush îmbinarea ideii de securitate cu cea de control asupra țării care ocupa locul doi în topul deținătorilor de petrol din lume putea avea alt deznodământ decât cel al războiului de înlăturare a lui Saddam. Deoarece un război nu se câștigă atunci când se reușește a fi impusă supremația militară asupra adversarului, ci când se obțin beneficii economice, ele constituind chintesența și rațiunea declanșării conflictului.

De fapt, problema este că: ceea ce au comis SUA prin invadarea Irakului se numește intervenție agresivă unilaterală, motiv pentru care sunt priviți în regiune drept cruciații de tip modern sau ca o putere colonială modernă; nicidecum ca o entitate care să aducă o schimbare în bine în această parte a lumii.

În decursul acestor 6 ani de la începutul războiului, în SUA s-au produs careva schimbări: a fost ales un nou președinte, pe când în Irak totul e la fel – haosul, lipsește forța deciziilor judiciare, uneori chiar legislative sau regulamentare care să permită a descerna între ceea ce este legal și ce nu este legal. În problema irakiană opinia publică a reținut două chestiuni ambele eronate – în conformitate cu prezentarea juridică sau politică:

1 – în plan juridic, invazia unui teritoriu reprezintă o infracțiune prevăzută în dreptul internațional, în timp ce bombardarea orașelor și a populației nu sunt considerate infracțiuni.

2 – în plan politic, comunitatea internațională este gata să acționeze numai pentru a apăra o țară ocupată (ocupația trebuind să prezinte cel puțin un inconvenient de ordin economic sau geopolitic), nu pentru a apăra populația civilă.

În acest context s-ar putea considera că dreptul internațional este mult mai apropiat de sfera sistemului „științelor”, politice decât de cea a „științelor”, juridice. Cu sau fără reglementările în speță, statele acționează tot cum doresc. În momentul adoptării unei norme, ele ar putea accepta sau nu să subscrie la ea. O dată norma acceptată, ar avea libertatea de a distinge între situațiile în care este și cele în care nu este aplicabilă. Statele rămân, mereu, suverane în dezlegarea de la un angajament deja luat.

Irakul nu pentru prima dată apare în cadrul unui război, practic istoria acestui stat rezumă în labirintul unei istorii dramatice și nu de puține ori sângeroase.

Încercând o recapitulare a principalelor conflicte ale Irakului din ultimele decenii ale sec.XX-XXI, observăm că:

– Primul și unul dintre cele mai importante a fost în 1980 cu Iranul, un război care a înghețat evoluția politică așteptată a Irakului, aflat atunci în culmea puterii. Însă în acel moment erau departe de a-și închipui că declanșează cel mai lung și sângeros război de după terminarea celei de-a doua conflagrații mondiale (1980-1988).

– Al doilea a fost cel care a opus Irakul unei largi coaliții internaționale. Această coaliție s-a format în urma agresiunii Irakului asupra Kuwaitului, în 1991, în urma căruia noul traseu al frontierei irako-kuwaitiene, impus la Bagdad în aprilie 1992 de către o comisie a Națiunilor Unite, împingea limita dintre cele două țări cu circa 600 de metri spre nord, lipsind Irakul de o parte a portului Umm-Qasr și de câmpul petrolier de la Rumaila și creând astfel germenii unui viitor conflict. Disputa s-a reluat la sfârșitul lui 1998, când Irakul a fost bombardat de către aviația americană, întrucât acordurile și angajamentele convenite cu ocazia primului conflict nu fuseseră respectate.

– Al treilea, ultimul, dar nu și ultim ca importanță, este cel la care suntem martori oculari și astăzi, dar al cărui început se consideră a fi legat de următoarele evenimente.

După evenimentele din 11 septembrie 2001, SUA au declarat război împotriva terorismului internațional, Irakul fiind o posibilă țintă. Astfel începe era celui de-al treilea război din Irak, la care asistăm cu prisosință în fiecare zi.

Pe 15 septembrie 2002, Washingtonul a stabilit pentru prima oară o legătură între Irak și rețeaua Al-Qaeda, dar încercările administrației americane de a realiza o nouă coaliție similară celei din 1991 nu au fost încununate de succes.

În cadrul Consiliului de Securitate al ONU, Franța, Rusia și China s-au opus unei rezoluții care să permită utilizarea forței împotriva regimului lui Saddam Hussein, optând pentru dezarmarea Irakului, prin intensificarea inspecțiilor internaționale.

Concomitent s-a produs o gravă fractură la nivelul Alianței Nord-Atlantice și al Uniunii Europene, Franța, Germania, Belgia refuzând să accepte ideile și soluțiile americane.

Marea Britanie, Spania, Danemarca, Italia au sprijinit, în grade diferite, poziția echipei președintelui Bush. În aceste condiții, SUA au decis să acționeze pe cont propriu, sprijinite cu trupe doar de Marea Britanie.

În noaptea de 19 spre 20 martie 2003 președin-

tele George W. Bush a anunțat începerea ostilităților, a operațiunii „Libertate pentru Irak”.

De data aceasta, concepția acțiunilor de luptă a fost diferită. SUA și Marea Britanie, optând pentru desfășurarea simultană de operațiuni aeriene masive și acțiuni ale forțelor terestre. De asemenea, strategii americani au adoptat tactica ocolirii centrelor de rezistență irakiene și a înaintării cât mai rapide spre Bagdad. Comandamentul militar american a creat două fronturi de luptă: de sud cu bază de plecare din Kuwait, și din nord. Dacă în sud planurile au fost respectate, în nord refuzul Turciei de a permite accesul trupelor americane a creat dificultăți materializării proiectului inițial. În acest context s-a recurs la folosirea desantului aerian (parașutat sau debarcat).

În fața formidabilei mașini de război a aliaților, autoritățile irakiene au recurs la tactici neconvenționale care s-au soldat cu succese locale.

La nici zece zile de la declanșarea ofensivei în Irak, discursul aliaților a cunoscut o schimbare radicală: războiul împotriva regimului Saddam Hussein nu mai este unul ușor, ce se va termina într-un timp scurt, ci va fi unul de lungă durată și extrem de dificil.

Iar în această privință există un consens atât din partea militară, cât și din cea politică. Armata americană a admis dificultățile pe care le întâmpină în Irak, dificultăți care nu vor permite aliaților să cunoască prea curând victoria. Rezistența irakiană a fost mai mare decât se anticipase, invazia în Bagdad prezenta prea multe riscuri, iar bătăliile s-au aprins neașteptat de mult în orașe importante din sudul Irakului, unde este antrenată o parte semnificativă din forțele aliaților.

La mai bine de 7 ani zile de la ocuparea militară a Irakului de către forțele „Coaliției” conduse de Statele Unite ale Americii s-ar cuveni un moment de reflecție în legătură cu cauzele ce au condus la un asemenea eveniment, aproape fără de precedent în perioada de după cel de-al doilea război mondial: de asemenea este nevoia unei analize a situației prezente din Irak, la motivele invadării acestui teritoriu pentru a putea face un minim de predicții cu privire la posibile, probabile, eventuale dezvoltări politico-strategice în următorii ani.

Astfel, motivele invadării Irakului din perspectiva SUA în decursul a 6 ani s-a demonstrat că au fost, de fapt, fictive:

- Bagdadul nu a posedat arme nucleare și nici nu a făcut eforturi în acest sens. Dar au existat unele exagerări despre care s-a vorbit foarte puțin. Am să menționez doar câteva.

Unui reporter de la *New York Times*, un oficial

i-a spus că Irakul cumpără cantități excesive de atropină, pregătindu-se pentru un război chimic. S-a dovedit că este vorba de cantitățile obișnuite pe care o țară le folosește în scopuri medicale.

Paul Wolfowitz, secretarul adjunct al Apărării, a susținut în fața Consiliului de Relații Externe că Irakul are capacitatea de a ataca computerile americane. N-a făcut-o și nu s-a dovedit că ar avea-o. Ni s-a spus că francezii furnizează rachete antiaeriene Irakului. N-a fost adevărat.

- Același lucru se poate spune și în privința unor presupuse legături cu Al –Qaeda și anume că Saddam Hussein apare drept un foarte improbabil candidat la riposta antiteroristă, spre deosebire de Osama bin Laden, Al-Qeda sau Regimul Taliban din Afganistan.

Acest război împotriva regimului lui Saddam Hussein a culminat cu înlăturarea acestuia de la putere în primele luni ale anului 2003 și executarea sa pe 30 decembrie 2006.

Recapitulând ideea, observăm că SUA au intrat în Irak nu din motivele înaintate „de jure” (posedarea de către Irak a armelor de distrugere în masă sau posibilele legături între Saddam Hussein cu Al-Qaeda), ci „de facto” Bush avea obiectivele total diferite.

La ora redactării acestui articol Bagdadul se află sub controlul forțelor americane, iar pe plan militar soarta războiului pare să fi fost tranșată. Rămân de evaluat consecințele de ordin politic, unde persistă, unelte necunoscute. Cum va arăta viitorul regim politic de la Bagdad, care va fi noua arhitectură politico-teritorială în regiune, care va fi reacția lumii arabe și musulmane, cum vor evolua ONU și NATO în soluționarea acestui conflict. Iată numai câteva din multitudinea de probleme care își așteaptă soluțiile.

Ultimele evenimente par să arate că SUA, unica superputere a lumii, sunt hotărâte să acționeze în

sensul redefinirii unei noi ordini mondiale potrivit intereselor sale. Sub acest aspect, nimic nu este nou. Dintotdeauna statele au acționat în numele a ceea ce Richelieu a numit „raison d’etat”. Lordul Palmerston declara în 1988, în Camera Comunelor, că Marea Britanie nu are nici dușmai și nici prieteni permanenți, ci numai interese permanente. Aceste interese trebuie apărate și promovate constant.

Din acest punct de vedere, disputele în jurul „legitimității” sau moralității acțiunilor actorilor implicați nu sunt pe deplin relevante pentru studierea evoluției relațiilor internaționale, care se supun mai degrabă regulilor pragmatismului derivate din interes.

În concluzie: invazia SUA în Irak vor influența pentru mulți ani evoluția Statului irakian.

Bibliografie:

1. Andrei Miroiu, *Strategia militară a coaliției în al doilea război din Golf*, Sfera Politicii, 2003, nr.102-103.
2. Federico Fasano Mertens, „De la Hitler la Bush”, *Lumea*, An.XIV, 2007, Nr.7(172).
3. Tomescu Nicolae, „Războiul din Golf”, *radiografie posibilă*, Iași, Editura CERMI, 1997.
4. N.Q. Dinh, A.Pellet, P.Daillier, „Droit international public”, Paris, 1987.
5. Dan Oprescu, „La est (dar și la Vest, nord, sud &Co.) de Eden”, *Sfera Politicii*, 2004, nr.109, anul XV.
6. Sam Gardiner, „Războiul psihologic împotriva americanilor”, *Lumea*, Anul XIII, 2006, Nr.2(154).
7. Philippe Rondott, „Istoria Irakului”. București, Editura Corint, 2003.

Copyright© Carolina GHEREGA, 2010.

ROLUL ȘI LOCUL PROPRIETĂȚII INTELLECTUALE ÎN LUPTA CONCURRENTIALĂ

Andrei MOISEI, Diana STICI***

РОЛЬ И МЕСТО ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНТНОЙ БОРЬБЫ

В экономике, основанной на принципах свободной конкуренции очень важно установить четкие и эффективные правила по борьбе с недобросовестной конкуренцией. Необходимо систематическое стимулирование конкурентоспособности, поощряя всех производителей в разработке новых технологий, предоставлении новых продуктов. В достижении этих целей, необходимо постоянное присутствие объектов интеллектуальной собственности, которые позволяют производить различие между производителями и продуктами, предлагаемыми ими, выступая в торговой сфере в качестве средства защиты и в то же время, источника информации для потребителей продуктов, производителей и т.д. Они также предоставляют эксклюзивные права правообладателям, выступая важным аспектом в развитии добросовестной конкуренции.

Творчество является важным элементом экономического и социального развития любой страны. Долг государства состоит в создании соответствующих условий для развития творческого и научного потенциала. Продукт интеллектуальной деятельности, независимо от места его применения в экономической или социальной сфере жизнедеятельности, должен принадлежать автору, человеку, который непосредственно способствовал появлению данного продукта. В соответствии со ст. 33 Конституции Республики Молдова, государство гарантирует свободу художественного и научного творчества, которые не подвергаются цензуре. свободу развитию художественного и научному творчеству, которые не подвергаются цензуре. Право граждан на интеллектуальную собственность, их материальные и моральные интересы, возникающие в связи с различными видами интеллектуального творчества, охраняются законом. Государство способствует сохранению, развитию и распространению достижений национальной и мировой культуры и науки.

THE ROLE AND PLACE OF INTELLECTUAL PROPERTY IN A COMPETITIVE ENVIRONMENT

In conditions of the economy based on principles of a free competition it is very important to establish accurate and effective rules to combat unfair competition. It should be systematically stimulated the competitiveness by encouraging all the producers to elaborate new technologies, to offer new products. A plenary contribution for the realization of these purposes make the intellectual property objects which permit to make a distinction between both the producers and the products offered by them, serving in the trade sphere as protection means and, at the same time, as information source of the consumers relating to the product, producer etc. Also, they provide the exclusive rights of the owner, an essential aspect in the development of the fair competition.

Creativity is an important element of economic and social development of any country. It is the duty of the State to create appropriate conditions for the development of creative and scientific potential. The product of intellectual activity, regardless of its use in economic or social sphere of life, should belong to the author, a person who directly contributed to the appearance of the given product. In accordance with Article 33 of the Constitution of the Republic of Moldova, the State guarantees the freedom of artistic and scientific creativity. In addition, creative work may not be submitted to censorship. The right of citizens to intellectual property, their material and moral interests, arising from various forms of intellectual creations, are protected by the law. The State shall promote the conservation, development and diffusion of national and world culture and science.

* **Andrei MOISEI** – director Departament Juridic, AGEPI.

** **Diana STICI** – șef Secție Legislație, AGEPI.

Creativitatea este un factor important în dezvoltarea economică și socială a oricărei țări și este de datoria statului să fie creată baza necesară pentru încurajarea și stimularea acestei creativități. Produsul intelectual, indiferent de locul acestuia în activitatea economică sau socială, trebuie să aparțină autorului, persoanei care a contribuit nemijlocit, prin munca sa creativă, la apariția acestui produs. Conform prevederilor art. 33 din Constituția Republicii Moldova, statul garantează libertatea creației artistice și științifice, care nu este supusă cenzurii. Dreptul cetățenilor la proprietatea intelectuală, interesele lor materiale și morale ce apar în legătură cu diverse genuri de creație intelectuală sunt apărute de lege. Statul contribuie la păstrarea, la dezvoltarea și la propagarea realizărilor culturii și științei naționale și mondiale.

Este îmbucurător faptul că în Republica Moldova s-a conștientizat rolul proprietății intelectuale (PI) și s-au întreprins pași reali în scopul creării sistemului național de protecție a acesteia, bazat pe principiile existente și recunoscute de comunitatea internațională, fapt care a contribuit la integrarea Republicii Moldova în sistemul internațional de protecție a proprietății intelectuale.

Astfel, începând cu anul 1992, Republica Moldova a inițiat elaborarea primelor legi de specialitate și a aderat la Convenția pentru Instituirea Organizației Mondiale a Proprietății Intelectuale din 14 iulie 1967, devenind membră a acestei organizații, precum și la cele mai importante tratate internaționale în domeniu: Convenția de la Paris pentru Protecția Proprietății Industriale din 20.03.1883 (în continuare – Convenția de la Paris), Convenția de la Berna pentru protecția operelor literare și artistice din 9 septembrie 1886, Aranjamentul de la Madrid privind înregistrarea internațională a mărcilor din 1891, Protocolul referitor la Aranjamentul de la Madrid privind înregistrarea internațională a mărcilor din 27.06.1989, Tratatul privind Dreptul Brevetelor (PLT) din 01.06.2000, Tratatul de cooperare în domeniul brevetelor (PCT) din 19.06.1970, Tratatul privind dreptul mărcilor (TLT) din 27 octombrie 1994, Aranjamentul de la Haga privind depozitul internațional de desene și modele industriale din 26.11.1925, Convenția internațională pentru protecția noilor soiuri de plante din 02.12.1961, Convenția eurasiatică privind brevetele din 09.09.1994, etc.

De menționat că armonizarea legislației naționale în domeniul proprietății intelectuale cu normele în vigoare ale dreptului internațional, în special cu prevederile Acordului privind aspectele comerciale ale drepturilor de proprietate intelectuală (TRIPS),

a contribuit la aderarea, în anul 2001, a Republicii Moldova la Organizația Mondială a Comerțului (OMC) și a creat, totodată, condiții favorabile pentru desfășurarea diverselor acțiuni orientate spre crearea unei infrastructuri menite să reglementeze și să stimuleze creația intelectuală. Anume Acordul TRIPS conține prevederi conform cărora statele recunosc drepturile de proprietate intelectuală ca drepturi private și rolul proprietății intelectuale în promovarea produselor în cadrul comerțului între statele membre ale OMC.

De curând, în scopul perfecționării sistemului național de protecție a proprietății intelectuale, Republica Moldova a armonizat legislația națională în domeniul proprietății intelectuale cu prevederile *Acquis*-ului comunitar, recunoscând astfel standardele existente în spațiul european. În același timp, a oferit statelor Comunității Europene un sistem național compatibil cu sistemele internaționale, care acordă și asigură fără nici o discriminare protecție obiectelor de proprietate intelectuală (OPI) oricărei persoane interesate de beneficiile și privilegiile oferite de către acest sistem.

Rolul central în sistemul național de protecție a PI îi revine Agenției de Stat pentru Proprietatea Intelectuală (AGEPI). De la data creării sale (8 septembrie 1992) și până în prezent, la AGEPI au fost depuse 2471 cereri de înregistrare a obiectelor protejate prin dreptul de autor și drepturile conexe și 89344 cereri de înregistrare a obiectelor de proprietate industrială. Dintre acestea, circa 85 % se referă la mărci, 6% – la invenții, 9% – la desene și modele industriale.

În condițiile unui sistem modern de protecție a OPI, cu o legislație armonizată la standardele internaționale, ar părea că nu pot să existe dificultăți sau neclarități în ceea ce privește obiectele de PI, caracteristicile, caracterul lor privat, exprimat prin dreptul exclusiv, care aparține titularului pe o perioadă stabilită de lege.

Totuși, adeseori ne ciocnim de existența unor interpretări tendențioase și atacuri asupra acestui sistem și asupra principiilor care stau la baza recunoașterii și asigurării protecției obiectelor de proprietate intelectuală.

Unul dintre motivele care generează astfel de probleme constă în includerea OPI în circuitul economic, rezultatul creației intelectuale constituind însuși produsul dacă este o invenție sau însoțește produsul, dacă este un design sau o marcă. Sub acest aspect, în unele cazuri se face o caracteristică generală a produsului de pe pozițiile de egalitate ale producătorilor care doresc să fabrice acest produs, fără a se ține cont de calitatea sa de proprietate inte-

lectuală, care necesită a fi delimitată de produsul ce face obiectul unui bun public și care poate fi fabricat fără restricții, doar în limita prescripțiilor ce țin de standardizare, și fără a aduce atingere obiectelor de proprietate intelectuală. Monopolul asupra OPI protejate aparține doar unei singure persoane sau unui grup de persoane – titularul de drepturi – și oricare acțiune ce vizează OPI poate fi realizată doar cu acordul acestui titular, ținând cont de limita de drepturi, care caracterizează fiecare OPI în parte. De exemplu, desenul/modelul industrial protejat poate acorda titularului dreptul exclusiv asupra aspectului exterior al produsului și nu asupra produsului în sine. Monopolul deținut de către titularii de drepturi nu poate fi privit ca un element anticoncurențial, dat fiind faptul că proprietatea intelectuală are menirea să dezvolte concurența. Nimeni nu este împiedicat să elaboreze propria invenție sau propriul design, să dețină propria marcă care va distinge produsul său din totalitatea produselor din aceeași categorie fabricate de către alți agenți economici.

Un număr mare de dificultăți sunt axate pe perceperea eronată a mărcii în calitatea sa de OPI, în majoritatea cazurilor marca fiind asociată cu produsul. Totuși, marca ca OPI, are menirea doar să distingă produsele și/sau serviciile unei persoane fizice sau juridice de cele ale altor persoane fizice sau juridice, respectiv, marca nu poate constitui denumirea generică sau uzuală a produsului. Cu alte cuvinte, marca poate fi interpretată ca fiind numele propriu al produsului sau producătorului și, în limita protecției asigurate prin Legea nr. 38-XVI din 29 februarie 2008 privind protecția mărcilor (în continuare – Legea nr. 38/2008) nimeni nu este în drept să utilizeze un astfel de semn sau un semn similar pentru aceeași categorie de produse sau servicii. În comparație cu invenția, marca nu oferă titularului monopolul asupra produsului, fiecare producător fiind în drept să atribuie propriului produs o marcă proprie.

Adeseori concurenții tind să utilizeze la marcarea produselor unele semne apropiate sau chiar identice cu o marcă înregistrată. Această tendință ține, în special, de renumele mărcii înregistrate, dobândit pe parcursul unei utilizări îndelungate, precum și de preferințele consumatorilor, determinate de produsele care poartă marca dată. Anume sub acest aspect legislația din domeniul concurențial trebuie să protejeze titularii mărcilor înregistrate de orice acțiuni ale concurenților care conduc la diluarea, denaturarea sau discreditaarea mărcii înregistrate. Regăsim aceste prevederi în art. 10*bis* al Convenției de la Paris, conform căruia țările Uniunii pentru protecția proprietății industriale sunt obligate să

asigure cetățenilor acestei Uniuni o protecție efectivă împotriva concurenței neloiale, precum și în art. 246¹ din Codul Penal al Republicii Moldova, care instituie sancțiuni pentru actele de concurență neloială.

Faptul că, în unele cazuri, este greu de sesizat limitele drepturilor în privința OPI, în cazul dat în privința mărcii, este determinat și de principiul teritorial al protecției, conform căruia drepturile exclusive ale titularului mărcii sunt recunoscute doar în limitele teritoriului țării în care aceasta a fost înregistrată. Astfel, dacă marca nu a fost înregistrată în Republica Moldova, persoana care deține protecția acestei mărcii în străinătate nu va beneficia de dreptul exclusiv pe teritoriul Republicii Moldova. Altfel spus, protecția este acordată în oricare țară membră la OMPI doar în condițiile înregistrării mărcii în această țară. De aici și apare confuzia în ceea ce privește cunoașterea de către consumatori a unor mărci provenite din alte state care, nefiind înregistrate în Republica Moldova, pot fi utilizate liber de către alți producători. Mai mult decât atât, acestea pot fi chiar înregistrate pe numele altor producători. Pentru a exclude confuzia și a oferi persoanelor interesate, inclusiv celor străine, posibilitatea de a-și apăra drepturile și interesele lor legitime, Legea nr. 38/2008 conține prevederi clare referitoare la procedura de depunere și examinare a opoziției (art. 40), contestației (art. 47), precum și motivele absolute și relative de nulitate (art. 21, 22).

În contextul concurenței, nu poate fi negat nici factorul înregistrării cu rea-credință, care este caracteristic nu doar pentru Republica Moldova, dar și pentru alte țări în perioada de consolidare și creare a sistemului lor național de proprietate intelectuală, fiind determinat de tendința unor solicitanți de a beneficia de principiile ce reglementează domeniul. Conform acestor principii (art. 3 alin. 4 al TLT), oficiile responsabile de înregistrarea OPI nu pot solicita informații sau dovezi privind activitatea solicitantului, scopul înregistrării etc., toate acțiunile acestuia fiind admise ca reieșind din principiile bunei-credințe. Acțiunile solicitanților nu pot fi privite ca acte de concurență neloială, iar înregistrarea OPI depuse de către dâșii este efectuată în strictă conformitate cu prevederile legislației în vigoare. În ceea ce privește eventualele atentate la drepturile și interesele altor persoane, în cazul în care prin înregistrarea mărcii acestea riscă a fi încălcate, atât procedura de contestare, cât și cea de nulitate, inclusiv motivele care pot fi invocate împotriva înregistrării, sunt stabilite în legislație, fiind menționate anterior. Mai mult decât atât, în art. 21 Legea nr. 38/2008 prevede nulitatea înregis-

trării în cazul în care marca a fost înregistrată cu rea-credință, adică la momentul depunerii cererii de înregistrare a mărcii respective solicitantul știa sau putea ști despre existența, inclusiv în străinătate, a unei astfel de mărci ce se bucură de renume în țara de origine și este promovată în Republica Moldova sau se negociază o astfel de promovare. Termenul pentru depunerea cererii de anulare în acest caz este nelimitat, iar soluționarea litigiului este de competența Curții de Apel Chișinău.

Cadrul normativ existent în Republica Moldova este apreciat de către experții străini ca fiind suficient de bun pentru a asigura solicitanților posibilități reale de protecție a OPI, precum și de a oferi tuturor persoanelor interesate posibilitatea de a-și asigura protecția drepturilor și intereselor legitime, care pot fi afectate prin înregistrarea OPI. Atunci când vorbim despre proprietatea intelectuală, acel sistem armonizat, ce corespunde standardelor internaționale, recunoscut și apreciat pozitiv atât în cadrul Organizației Mondiale a Comerțului, cât și în cadrul OMPI. Acest fapt, însă, nu exclude apariția anumitor tendințe de a da o altă interpretare normelor de drept, inclusiv celor conținute în tratatele și convențiile internaționale. Ne referim, în special, la publicarea unei serii de articole în revista „Fin-Consultant”, în care, cu referire la Convenția de la Paris, autorul interpretează lucrurile într-o manieră eronată și puțin ambițioasă, fără a lua în calcul domeniul proprietății intelectuale, totalitatea normelor și principiilor de reglementare a sa. În acest sens, cităm: „...este necesar să se evite adoptarea unor măsuri administrative care permit unui agent comercial (neproducător de mărfuri) să blocheze importul sau realizarea dreptului de fabricare a anumitor mărfuri. Asemenea acțiuni ilegale au loc prin înregistrarea neîntemeiată a mărcilor de produs...”, precum și „...înregistrarea mărcii de fabrică sau de serviciu...conduce la constrângerea neîntemeiată a liberei concurențe și la eliminarea de pe piață a concurenților cu produse similare”.

Acesta este un exemplu concludent când „marca”, în calitatea sa de obiect de proprietate intelectuală, este confundată cu produsul. Autorul materialului publicat nu recunoaște dreptul exclusiv al titularului asupra mărcii, dreptul de a interzice altor persoane să utilizeze marca înregistrată. Această situație, fără nici un fel de restricții, permite producătorilor, care doresc să producă, să comercializeze sau să importe un produs din aceeași categorie, să-și marcheze produsul cu propria marcă, protecția căreia trebuie să fie asigurată în teritoriul în care se produce, se comercializează sau se importă produsul. Lipsa înregistrării nu generează niște drepturi în acest

teritoriu și, totodată, fiecare dintre producători este obligat să respecte dreptul exclusiv al persoanei care deține certificatul de înregistrare sau, nefiind de acord cu înregistrarea, să ceară nulitatea acesteia în limita temeiurilor și procedurilor stabilite în lege.

Prin referința sa la art. 6bis al Convenției de la Paris, autorul nu a ținut cont de faptul că notorietatea mărcii nu poartă un caracter declarativ, ci necesită a fi constatată în modul corespunzător de către autoritatea competentă. În Republica Moldova, conform prevederilor art. 83 din Legea nr. 38/2008, Curtea de Apel Chișinău soluționează litigiile privind constatarea notorietății mărcii și doar în temeiul unei astfel de constatări pot fi aplicate prevederile art. 6bis al Convenției de la Paris care, de fapt, și-au găsit reflectare și în prevederile legislației naționale. Procedura de constatare a notorietății mărcii poate fi realizată doar la cererea persoanei interesate în cazul apariției unui conflict referitor la marcă și, respectiv, nu poate fi inițiată din oficiu, așa cum și-ar dori autorul.

Același lucru se poate de spus și în privința altor prevederi ale Convenției de la Paris, interpretate de către autor, în special art. 9 al acesteia este expus detaliat în Cap. XII al Codului Vamal „Aplicarea de măsuri la frontieră în vederea protecției proprietății intelectuale”, care vine să asigure drepturile titularilor la frontieră.

Faptul că noi recunoaștem o marcă ca provenind din altă țară, nu atribuie acesteia unele drepturi, dacă marca în cauză, după cum s-a menționat anterior, nu este înregistrată în modul corespunzător pe teritoriul Republicii Moldova. Același lucru se poate spune și despre mărcile autohtone care, fiind înregistrate în Republica Moldova, nu vor avea protecție în alte țări până când nu vor fi înregistrate în modul corespunzător în țările respective, indiferent de faptul cât de bine sunt cunoscute consumatorului din acele teritorii.

Măsurile de asigurare a drepturilor la frontieră pot fi inițiate doar de către titularul de drepturi care beneficiază de protecția mărcii în Republica Moldova.

Prevederile art. 10bis al Convenției de la Paris, precum și cele ale art. 264¹ al Codului Penal al Republicii Moldovei vin să asigure o protecție efectivă împotriva concurenței neloiale. Aceste prevederi nu se axează pe OPI și nu ating dreptul exclusiv sau monopolul titularului asupra acestor obiecte în cazul în care sunt înregistrate în modul corespunzător. Adeseori, este vorba de situația în care persoana, care a înregistrat în mod legal un obiect de proprietate intelectuală, folosește acest obiect într-o manieră prin care se creează o confuzie privind

produsul sau producătorul ce se bucură de renume. Anume aceste acțiuni, caracterizate prin maniera de utilizare, vor fi considerate ca acte de concurență neloială, dacă se constată crearea confuziei. Apropierea concurentului de un producător care se bucură de autoritate, cu scopul de a beneficia de reputația acestuia, poate fi determinată și de alte acțiuni ce au drept consecință crearea confuziei, fără a fi vorba, neapărat, de o marcă înregistrată. Anume din aceste considerente este foarte important de a se delimita clar care acțiuni vor fi considerate ca fiind anticoncurențiale.

Metodele prin care vor fi determinate aceste acțiuni, vor fi caracterizate elementele esențiale ale acestor acțiuni și va fi stabilită legătura dintre acțiunile respective, autoritatea concurentului și confuzia creată în rândul consumatorilor, țin de competența Agenției Naționale pentru Protecția Concurenței, care trebuie să promoveze prevederi clare în legislația privind protecția concurenței, pentru a face posibilă delimitarea acțiunilor întreprinse de către titularul de drepturi în limita drepturilor sale exclusive, dobândite prin înregistrare, protejate prin lege de acțiunile ce depășesc această limită, considerate ca acțiuni anticoncurențiale. În ceea ce privește procedura de înregistrare și eliberare a titlului de protecție, opoziția și contestarea deciziilor privind cererile de înregistrare, acestea sunt pe deplin și clar expuse în legislația de PI: Și, dacă vorbim despre un sistem de PI armonizat sau conformat cerințelor și principiilor internaționale, atunci ar fi cazul să analizăm compatibilitatea acestuia cu alte sisteme, cum ar fi sistemul de protecție a concurenței, în scopul delimitării clare a obiectelor acestor două sisteme. Probabil că în viziunea autorului este mult mai simplu să se facă o interpretare proprie a prevederilor Convenției de la Paris decât să se propună perfecționarea sistemului de protecție a concurenței.

Suntem siguri că eforturile depuse de AGEPI în vederea promovării proprietății intelectuale și consolidării cadrului normativ armonizat în acest domeniu vor aduce claritatea necesară în procedura de asigurare a protecției OPI în limita drepturilor deținute de titulari și vor contribui la conștientizarea rolului proprietății intelectuale în societate ca factor menit să dezvolte concurența prin stimularea creativității umane, iar drepturile și garanțiile oferite prin lege să aibă o reflectare adecvată în practica instanțelor judecătorești și a instituțiilor publice, pentru a nu admite interpretări eronate care califică drept acte de concurență neloială acțiunile legale ale titularului, întreprinse în baza dreptului său exclusiv.

Bibliografie:

1. Legea privind protecția desenelor și modelelor industriale nr. 161-XVI din 12.07.2007 (Monitorul Oficial nr. 136-140/577 din 31.08.2007).
2. Legea privind protecția mărcilor nr. 38-XVI din 29.02.2008 (Monitorul Oficial nr. 99-101/362 din 06.06.2008).
3. Legea privind protecția soiurilor de plante nr. 39-XVI din 29.02.2008 (Monitorul Oficial nr. 99-101/364 din 06.06.2008).
4. Legea privind protecția invențiilor nr. 50-XVI din 07.03.2008 (Monitorul Oficial nr. 117-119/455 din 04.07.2008).
5. Legea privind protecția indicațiilor geografice, denumirilor de origine și specialităților tradiționale garantate nr. 66-XVI din 27.03.2008 (Monitorul Oficial nr. 134-137/527 din 25.07.2008).
6. Regulamentul privind procedura de depunere, examinare și înregistrare a mărcilor, aprobat Hotărârea Guvernului nr. 488 din 13.08.2009 (Monitorul Oficial nr. 127-130/550 din 21.08.2009).
7. Regulamentul privind procedura de depunere și examinare a cererii de brevet de invenție și de eliberare a brevetului, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 528 din 01.09.2009 (Monitorul Oficial nr. 138-139/593 din 08.09.2009).
8. Regulamentul privind procedura de depunere, examinare și înregistrare a desenelor și modelelor industriale, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 1496 din 29.12.2008 (Monitorul Oficial nr. 3-6/10 din 16.01.2009).
9. Regulamentul privind procedurile de depunere și examinare a cererii, de acordare și de menținere în vigoare a brevetului pentru soi de plantă, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 295 din 16.04.2009 (Monitorul Oficial nr. 80-81/346 din 24.04.2009).
10. Convenția de la Paris pentru protecția proprietății industriale (din 20 martie 1883) – Hotărârea Parlamentului nr. 1328-XII din 11 martie 1993, în vigoare pentru Republica Moldova din 25.12.1991.
11. Convenția de la Berna privind protecția operelor literare și artistice (din 9 septembrie 1886) – Hotărârea Parlamentului nr. 511 din 22 iunie 1995, în vigoare pentru Republica Moldova din 02.11.1995.
12. Aranjamentul de la Madrid privind înregistrarea internațională a mărcilor (din 14 aprilie 1891) – Hotărârea Parlamentului nr. 1624-XII din 26 octombrie 1993, în vigoare pentru Republica Moldova din 25.12.1991.

13. Tratatul de cooperare în domeniul brevetelor (PCT) (din 19 iunie 1970) – Hotărârea Parlamentului nr. 1624-XII din 26 octombrie 1993, în vigoare pentru Republica Moldova din 25.12.1991.

14. Aranjamentul de la Haga privind depozitul internațional al desenelor și modelelor industriale (din 6 noiembrie 1925) – Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 229 din 30 decembrie 1993, în vigoare pentru Republica Moldova din 14.03.1994.

15. Tratatul privind dreptul mărcilor (din 28 octombrie 1994) – Hotărârea Parlamentului nr. 614-XIII din 27 octombrie 1995, în vigoare pentru Republica Moldova din 01.08.1996.

16. www.wipo.int.

17. www.agepi.md.

18. www.osim.ro.

**Copyright© Andrei MOISEI,
Diana STICI, 2010**

О «ТЕОРИИ» ПОДГОТОВКИ СССР К ВОЙНЕ ПРОТИВ ГЕРМАНИИ В 1941 ГОДУ

Сергей НАЗАРИЯ*

DESPRE „TEORIA” PREGĂTIRII URSS DE RĂZBOI CONTRA GERMANIEI ÎN 1941

La 22 iunie 1941 Germania nazistă a atacat Uniunea Sovietică, găsind-o nepregătită de război. Cauza principală a acestui fapt a constat în greșelile politice ale conducerii țării, în frunte cu Stalin, în aprecierea situației. Dispunând de date precise privitor la politica promovată de Hitler, de informații referitor la amplasarea trupelor germano-fasciste în apropierea frontierelor vestice ale URSS și de pregătirea lor de a săvârși atacul, conducerea țării a calificat această informație ca fiind provocatoare, având scopul de a-l mobiliza pe Hitler la un război cu URSS.

Despre război au fost scrise o mulțime de cărți, însă până în prezent adevărul despre aceste evenimente nu a fost prezentat cititorului. Există „pete albe”, se răspândesc multiple interpretări eronate, informații incorecte și imprecise privitor la realitatea acelor timpuri, inclusiv despre rolul URSS în declanșarea războiului de către Germania. În special, în anii 90, datorită publicațiilor lui Victor Suvorov pe teritoriul ex-sovietic, inclusiv și în Moldova, au început să fie răspândite tezele privitor la pregătirea unui atac preventiv a sovieticilor asupra Germaniei. Cauza acestor insinuări a servit atât dorința de a îndreptăți agresorul, cât și utilizarea în investigații și cercetări a surselor neveridice sau intenționat falsificate.

În articolul dat sunt aduse argumente care demonstrează inconsistența teoriei despre pregătirile URSS de a ataca Germania în anul 1941.

ABOUT „THEORY” OF PREPARATION OF THE USSR FOR WAR AGAINST GERMANY IN 1941

On June, 22nd, 1941 Hitler's Germany has attacked the USSR. The war caught the Red Army in a state of unpreparedness to actively repel the Fascist hordes. The main reason for this was a miscalculation of the political leadership of the country, headed by I. V Stalin in assessing the situation. The aforementioned political leadership, having the comprehensive data on the policies of Hitler, concentration and deployment of the USSR Nazi troops along the western borders and their readiness to begin the invasion, considered all these messages as provocative aimed at pushing Hitler to war with the USSR.

It was written a lot of books about the war but the truth about this historical event hasn't been revealed until the end till now. Till now the «white stains», distributed in a variety of erroneous interpretation and speculation, false information about the realities of that time and, in particular, the role of the Soviet Union in the unleashing the war by Germany hadn't been eliminated. Thus, in the 90th years, thanks to the work of the notorious Suvorov, the former Soviet Union, including Moldova, has received widespread thesis about the Soviet preparations for a preventive strike against Nazi Germany. The reason for that became both conscious aspirations to rehabilitate aggressors, and use the doubtful sources or the intended falsification in ongoing researches.

This article outlines the arguments that show the failure of the theory of the USSR preparations for a German attack in 1941.

* Сергей Михайлович НАЗАРИЯ – кандидат исторических наук, доктор политических наук, доцент Государственного института международных отношений Молдовы.

22 июня 1941 г. гитлеровская Германия напала на СССР. Война застала Красную Армию в состоянии неготовности к активному отражению фашистских полчищ¹. Основной причиной этого явился просчёт политического руководства страны во главе с И.В. Сталиным в оценке обстановки. Располагая всеобъемлющими данными о политике Гитлера, сосредоточении и развёртывании вдоль западных границ СССР немецко-фашистских войск и об их готовности начать вторжение, оно расценило все эти сообщения как провокационные, направленные на подталкивание Гитлера к войне с СССР.

О войне написано множество книг, но по настоящее время, правда об этом событии раскрыта не до конца. По-прежнему остаются «белые пятна», во множестве распространяются ошибочные толкования и домыслы, лживые сведения о реалиях того времени и, в частности, о роли Советского Союза в развязывании войны Германией. Таким образом, в 90-ые годы, благодаря работам пресловутого В. Суворова², на

постсоветском пространстве³, в том числе и в Молдове⁴, получил широкое распространение тезис о подготовке превентивного советского удара по фашистской Германии. Причиной тому стало, как сознательное стремление обелить агрессоров, так и использование в исследованиях недостоверных источников или намеренная их фальсификация.

Вот выдержка из книги уже неоднократно цитированного нами российского историка М.И. Мельтюхова, также считающего, что в СССР велась подготовка к разгрому германских вооружённых сил уже в 1941 г.: «По мнению авторов доклада ГУП, „современная международная обстановка является исключительно напряженной. Война непосредственно подошла к границам нашей родины. Каждый день и час возможно нападение империалистов на Советский Союз, которое мы должны быть готовы предупредить своими наступательными действиями... Опыт военных действий показал, что оборонительная стратегия против превосходящих моторизованных частей (Германии – М.М.) никакого успеха не давала и оканчивалась поражением. Следовательно, против Германии нужно применить ту же наступательную стратегию, подкреплённую мощной техникой.

Задача всего начсостава Красной Армии –

¹ Смотри «Акт о приёме Наркомата обороны Союза ССР тов. Тимошенко С.К. от тов. Ворошилова К.Е.». Это ошеломляющий документ, раскрывающий многие причины поражений советских войск на начальном этапе войны и объясняющий колоссальные потери Красной Армии на протяжении всего первого года Великой Отечественной войны. Он подтверждает крайне низкую боеготовность советских войск накануне войны, слабую подготовку личного состава и командных кадров всех уровней, отсутствие мобилизационных планов на случай войны, низкий уровень организации разведки, отсутствие системы поступления данных об иностранных армиях, слабую организацию службы тыла, запущенное состояние военно-хозяйственного снабжения и тот факт, что на момент назначения Тимошенко наркомом обороны запасы горючего в армии были накоплены всего лишь на 1/2 месяца боевых действий. В этом контексте, в значительной степени проясняется логика поведения Сталина накануне гитлеровского нападения на СССР – в качественном плане страна была полностью неготовой к крупномасштабной войне. // ВИЖ, 1992, № 1, с. 7-16.

Для изменения положения вещей требовалось относительно длительное время. К концу 1940 г. оно не улучшилось сколько-нибудь серьёзно. Об этом свидетельствовал сам нарком, отметив низкий уровень работы штабов и квалификации командиров Красной Армии и заявив, что «боевая подготовка и сегодня хромает на обе ноги». // Заключительная речь народного комиссара обороны Союза ССР Героя и Маршала Советского Союза С.К. Тимошенко на военном совещании 31 декабря 1940 г. // ВИЖ, 1992, № 1, с. 22.

² Суворов В. Ледокол. Кто начал Вторую мировую войну? М., 1992; Суворов В. День „М“. Черкассы, 1994; Суворов В. Тень Победы. Донецк, 2002 и др.

В своих работах некоторые историки – Городецкий Г., Гареев М.А., Уткин А.И., Исаев А., Маковский В.Б. и др. – раскрыли прямой подлог и обман со стороны В. Суворова-Резуна и доказали полную абсурдность его «теории». Однако в процессе критики суворовских фальсификаций возникают и другого рода перегибы. Так Алек-

сандр Осокин, опираясь лишь на собственные, ничем не подкреплённые умозаключения, выдвинул «гипотезу» о подготовке СССР к атаке Великобритании совместно с немцами. // Осокин А. 22 июня 1941 года: новая версия. // Мельтюхов М., Осокин А., Пыхалов И. Трагедия 1941-го. Причины катастрофы. М., 2008, с. 110-126.

³ Хоффман И. Подготовка Советского Союза к наступательной войне. 1941 год. // Отечественная история, 1993, № 4, с. 19-31; Мерцалов А.Н. Иной Жуков. М., 1994; Невежин В.А. Речь Сталина 5 мая 1941 г. и апология наступательной войны. // Отечественная история, 1995, № 2, с. 54-69; Невежин В.А. Синдром наступательной войны. Советская пропаганда в преддверии «священных боёв» 1939 – 1941 гг. М., 1997; Мельтюхов М.И. Идеологические документы мая-июня 1941 г. о событиях Второй мировой войны. // Отечественная история, 1995, № 2, с. 70-85; Мельтюхов М.И. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941 (Документы, факты, суждения). М., 2000; Готовил ли Сталин наступательную войну против Гитлера? Незапланированная дискуссия. Сборник материалов. М., 1995; Бобылев П.Н. К какой войне готовился Генеральный штаб РККА в 1941 г. // Отечественная история, 1995, № 5, с. 3-20; Данилов В.Д. Сталинская стратегия начала войны: планы и реальность. // Отечественная история, 1995, № 3, с. 33-38; Радзинский Э. Загадки жизни и смерти. М., 2004, с. 1137-1141 и др.

⁴ Petrencu A. Istorie..., P. 23-24; Groza A. URSS – instigatorul..., Hîncu D. 22 iunie 1941 – războiul germano-sovietic. O altă ipoteză. // Magazin Istoric. 1995, Nr. 6; Dolghin Fl. Planul sovietic de atac: mai 1941. // Magazin Istoric. 1999, Nr. 1; Constantin I. România, Marile puteri și problema Basarabiei. Buc., 1995, p. 124.

изучать опыт современной войны и использовать его в подготовке наших бойцов. Вся учеба всех родов войск Красной Армии должна быть пропитана наступательным духом". „Германская армия ещё не столкнулась с равноценным противником, равным ей как по численности войск, так и по их техническому оснащению и боевой выучке. Между тем такое столкновение не за горами". Интересно отметить, что Александров сделал к этому предложению следующее примечание: „Этакой формулировки никак нельзя допускать. Это означало бы раскрыть карты врагу".

Подобные рассуждения в директивных документах ЦК ВКП(б) наряду с данными о непосредственных военных приготовлениях Красной Армии к наступлению недвусмысленно свидетельствуют о намерении советского руководства совершить летом 1941 г. нападение на Германию. Подобные замыслы, естественно, приходилось держать в строгой тайне, чем и объясняется вышеприведенное примечание начальника Управления пропаганды и агитации ЦК...

Советское руководство, вступив в борьбу за достижение Советским Союзом статуса „великой державы", рассматривало Вторую мировую войну как благоприятную возможность для решения этой задачи... Оккупация Германией большей части континента, затяжная, бесперспективная война, рост недовольства населения оккупированных стран, распыление сил вермахта на разных фронтах, близкий японо-американский конфликт – все это давало советскому руководству уникальный шанс внезапным ударом разгромить Германию и „освободить" Европу от „загнивающего капитализма"⁵. Правда, в отличие от Суворова, Мельтюхов считает, что советское военно-политическое руководство преследовало целью атаковать уже изготавившегося к нападению противника.

В пылу полемики зачастую забывали о том, что авторами этой версии, призванной оправдать нацистскую агрессию против СССР, были германский канцлер и нацистский фюрер А. Гитлер, рейхминистр иностранных дел Й. фон Риббентроп⁶ и рейхминистр пропаганды Й.

Геббельс⁷. «Выхватывание» отдельных фактов из контекста без проведения основательного исследования и анализа не могут быть императивом современной историографии. Но одновременно в последние годы в процессе изучения поднятого нами вопроса были достигнуты и многие положительные результаты. Увидели свет несколько очень солидных монографий, ряд сборников внешнеполитических документов, а также донесения, аналитические статьи и мемуары советских разведчиков, которые в значительной мере дополняют и обогащают информацию, присланную дипломатами⁸.

В ходе исследования сути планов войны важны следующие принципиальные вопросы: наличие и характер политических решений, определяющих внешнюю политику государства и способы их реализации; содержание и направленность военных доктрин; направленность и характер планов войны; состояние боевой и мобилизационной готовности вооруженных сил; подготовка театров военных действий в оперативном отношении; соображения по стратегическому развёртыванию вооружённых сил и степень их реализации; возможности государства по переводу всех его структур и, прежде всего, экономики на военное положение.

В 20-ые – 30-ые годы вся боевая и морально-психологическая подготовка советских вооружённых сил была направлена не на нападение, а на отражение агрессии. Другое дело, что этого следовало добиваться посредством наступления⁹, но лишь после нарушения

шение министерства иностранных дел на совещание, на котором присутствовали представители нашей и иностранной печати. Риббентроп сообщил нам, что в тот же самый день начинается война против Советского Союза, и просил германскую печать представить эту войну против Советского Союза как войну превентивную... для того, чтобы опередить советское наступление». // Полторак А.И. От Мюнхена до Нюрнберга, с. 150-151.

⁷ См. Дневники Йозефа Геббельса. 1940-1941. // ННИ, 1994, № 6 – 1995, № 1; Геббельс Й. «...Русские дерутся отчаянно и имеют хорошее командование. // ВИЖ, 1997, № 4.

⁸ См. Вестник МИД СССР. 1990, № 8; Военно-исторический журнал. 1991, № 6; Военно-исторический журнал. 1996, № 2-6; Органы Государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. Т. 1. Кн. 1 и 2. М., 1995; Секреты Гитлера на столе у Сталина. Разведка и контрразведка о подготовке гитлеровской агрессии против СССР. Март-июнь 1941. Документы из Центрального архива ФСР России. М., 1997; Павлов А.Г. Советская военная разведка накануне Великой Отечественной войны. // ННИ. 1995, № 1; Документы внешней политики СССР. Т. XXIII. 1940 – 22 июня 1941. Кн. 1 и 2. М., 1998 и др.

⁹ Во всех крупных странах задачи обеспечения безопасности планировалось решать посредством наступления.

⁵ Мельтюхов М.И. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941 (Документы, факты, суждения). М.: Вече, 2000 (книга на сайте: militera.lib.ru/research/meltyukhov/index.html).

⁶ Один из ведущих сотрудников ведомства Риббентропа Фриче дал Международному Трибуналу в Нюрнберге следующие показания: «В ночь с 21 на 22 июня 1941 г. Риббентроп вызвал меня около пяти часов утра в поме-

противником советских границ. Вот как интерпретировал эту особенность советских военных планов накануне войны будущий германский фельдмаршал Э. Манштейн: «Более всего будет соответствовать правде утверждение, что развёртывание советских войск... было „развёртыванием на любой случай“. 22 июня советские войска были, бесспорно, так глубоко эшелонированы, что при таком их расположении они были готовы только для ведения обороны. Но картина могла в зависимости от развития политического и военного положения Германии быстро измениться... Как только Советскому Союзу представился бы политический или военный шанс, он превратился бы в непосредственную угрозу для Германии.

Конечно, летом 1941 г. Сталин не стал бы ещё воевать с Германией. Но если правительство Советского Союза, смотря по развитию обстановки, полагало перейти к политическому давлению на Германию или даже к угрозе военного вмешательства, то, безусловно, подготовка сил для обороны могла быть в короткое время превращена в подготовку к наступлению. Речь шла именно „о развёртывании сил на любой случай“»¹⁰. Выступая на Нюрнбергском процессе в качестве свидетеля, один из разработчиков плана нападения на СССР фельдмаршал Паулюс опроверг идею «превентивной войны» Гитлера против СССР¹¹. Другим, на этот раз невольным свидетелем против сторонников тезиса о «превентивной войне» является генерал-полковник Ф. Гальдер с его дневником.

Своеобразие советской концепции наступления состояло в том, что она исходила из идеи ответного удара по противнику. «Идея превентивной войны как важного элемента военной доктрины глубоко укоренилась не в советской, а в немецкой военной традиции... Традиция сыграла важную роль при разработке операции „Барбаросса“. С другой стороны, „превентивная война“ — совершенно чуждая идея в советском военном арсенале. „Упреждающий удар“ — совершенно иное понятие — был одной из форм маневра, присущей теории „глубо-

кого боя“ и полностью лишенной агрессивных намерений»¹².

Последние крупные войсковые маневры, проведенные советской стороной у своих западных границ и штабные игры на картах в 1940-1941 гг. имели целью подготовить войска к отражению возможного нападения со стороны вермахта¹³ и ни разу в СССР не проводились мероприятия другого характера. Советская военная теория, ориентируя вооружённые силы на решение стоящих перед ними задач преимущественно посредством наступления, никогда не ставила целью начало агрессии. Все советские военные планы, включительно на 1941 г.¹⁴, предусматривали оборону страны от немецкого вторжения и ни в коем случае не нападение на Германию. При этом признавалась исключительная важность захвата, и удержания стратегической инициативы с самого начала боевых действий. Однако эту проблему до конца решить не удалось, так как её требовалось согласовать с идеей ответного удара, которая исходила, в сущности, из того, что в начале войны необходимо прибегнуть к обороне.

За время продолжительной работы многих исследователей в российских архивах не были обнаружены какие-либо документы о подготовке Советского Союза к нападению на Германию. Попытки некоторых историков приписать такое решение Сталину являются домыслом или откровенной ложью. В этой связи убедителен, по-нашему мнению, комментарий Г. Городецкого: «Нет оснований не доверять Дмитрию Волкогонову, который, будучи членом комиссии, работающей с секретными документами Политбюро, удостоверяет, что ему попадались документы по соглашению Риббентропа-Молотова и Катынской бойне, но не было документов, свидетельствовавших о воинственных намерениях Сталина в отношении Германии. Было бы наивно полагать, что такую гигантскую операцию можно было провести без соответствующего планирования и подготовительной работы и без каких-либо документальных свидетельств... Легко понять, что аргументы Суворова основаны на апологетике Гитлера, а не на советских архивах, с которыми ему было бы полезно ознакомиться»¹⁵.

СССР в этом смысле совсем не составлял какого-либо исключения. // Исаев А.В. Антисуворов. Большая ложь маленького человека. М., 2005, с. 11-20, 27-28.

¹⁰ Манштейн Э. Утерянные победы. Смоленск, 1999, с. 198.

¹¹ Нюрнбергский процесс. Т. II. М., 1954, с. 601; эту мысль подтверждает и генерал З. Вестфаль. // Вестфаль З., Крейпе В., Блюментрит Г., Байерлейн Ф., Цейтлер К., Циммерман Б., Мантейфель Х. Роковые решения. М., 1958, С. 61; см. также: Филяев И.В. Генерал-фельдмаршал Ф. Паулюс свидетельствует. // ВИЖ, 1990, № 5, с. 52, 54.

¹² militaria.lib.ru/research/gorodetsky_g/index.html.

¹³ Бобылев П.Н. Репетиция катастрофы. По материалам совещания высшего командного состава Красной Армии в декабре 1940 г. и оперативно-стратегических игр на картах в январе 1941 г. // ВИЖ, 1993, № 6-8.

¹⁴ См. Военно-исторический журнал. 1996, № 2-6.

¹⁵ Городецкий Г. «Миф Ледокола»: Накануне войны. М.,

Этот вывод подтверждается, как мы уже отмечали, всеми советскими планами войны с середины 20-х гг. и до начала войны. Эти планы предусматривали наступательные боевые действия и оборону. Одобренный 14 октября 1940 г. стратегический план войны предусматривал наступление через 30 суток после вторжения противника. В нём не шла речь о нападении на Германию или другие государства. Главной задачей, поставленной перед приграничными округами, была прочная оборона границ в период сосредоточения и развёртывания войск, который составлял 25-30 суток. В последующем предполагалась упорная оборона в сочетании с наступательными операциями во фронтовом масштабе.

Таким образом, стратегический план 1940 г. предусматривал не кампанию или стратегические наступательные операции, а сосредоточение войск на Западе и возможные активные действия в рамках фронтовых операций. Говоря о возможных театрах военных действий, в нём отмечалось, что «Советскому Союзу необходимо быть готовым к борьбе на два фронта: на Западе против Германии, поддержанной Италией, Венгрией, Румынией, Финляндией, и на Востоке – против Японии, как открытого противника, или противника, занимающего позиции вооруженного нейтралитета, всегда могущего перейти в открытое столкновение»¹⁶. Из этого убедительно вытекает оборонительный характер последнего утверждённого Сталиным советского плана войны. Данную мысль подтверждает и Эрих фон Манштейн: «группировка советских сил на 22 июня не говорила в пользу намерения в ближайшее время начать наступление»¹⁷.

Естественно, военные планы в зависимости от складывающейся обстановки непрерывно уточнялись или вновь перерабатывались. Назначенный в феврале 1941 г. на должность начальника Генерального штаба генерал армии Г.К. Жуков приказал своим подчинённым завершить уже в марте уточнение плана. Рабочий вариант плана – по сути ничем не отличавшийся

от предыдущего плана – был подготовлен 11 марта 1941 г., но по неизвестным причинам не был одобрен и остался в архивах, как рабочий черновой вариант¹⁸.

Уточнённый вариант стратегического плана под названием «Соображения по плану стратегического развёртывания Вооружённых Сил Советского Союза на случай войны с Германией и её союзниками» (подчеркнём, что в самом названии – *на случай войны* – выражена суть плана: нападение не готовилось заранее, не являлось самоцелью, а предполагалось как вынужденная мера) был составлен в Генштабе по состоянию на 15 мая 1941 г.¹⁹ Данный вариант существенно отличался от предшествовавших планов добавлением фрагмента, ссылка на который и стала основой многочисленных утверждений о подготовке Сталиным упреждающего удара по расположенным у западных границ СССР вооружённым силам «миролюбивой» Германии.

На самом деле в тексте документа – составленного А.М. Василевским и подвергнутого редакции И.Ф. Ватутина, но не подписанного ни наркомом обороны, ни начальником Генерального штаба – имеются следующие два абзаца: «Учитывая, что Германия в настоящее время держит свою армию отмобилизованной, с развёрнутыми тылами, она имеет возможность предупредить нас в развёртывании и нанести внезапный удар.

Чтобы предотвратить это, считаю необходимым ни в коем случае не давать инициативы Германскому Командованию, упредить противника в развёртывании и атаковать германскую армию в тот момент, когда она будет находиться в стадии развёртывания и не успеет организовать фронт и взаимодействие родов войск»²⁰.

Особо подчеркнём, что здесь говорится об атаке уже изготовившегося к нападению на Советский Союз агрессора. В этом контексте

1995 (книга на сайте: «Миф Ледокола»).

¹⁶ См.: Горьков Ю.А., Сёмин Ю.Н. О характере военно-оперативных планов СССР накануне ВОВ. Новые архивные документы. // ННИ. 1997, № 5, с. 109-110; Народный комиссар обороны Союза ССР, 18 сентября 1940 г., № 103202/06. ЦК ВКП (б), тов. Сталину, тов. Молотову. Особо важно. Совершенно секретно. Только лично. // ВИЖ, 1992, № 1, с. 24-29; Alexandrescu I. România în planurile Armatei Roșii. // Dosarele istoriei. 1999, Nr. 7, P. 12.

¹⁷ Манштейн Э. Утерянные победы, с. 197.

¹⁸ План стратегического развёртывания советских Вооружённых Сил. // ВИЖ, 1992, № 2, с. 18-22.

¹⁹ Он опубликован генерал-полковником Ю.А. Горьковым в журнале «ННИ». // ННИ, 1993, № 3, с. 40-45; см. также: Соображения по плану стратегического развёртывания Вооружённых Сил Советского Союза на случай войны с Германией и её союзниками. // ВИЖ, 1992, № 2; Радзинский Э. Загадки жизни и смерти, с. 1140-1141.

²⁰ См. Соображения по плану стратегического развёртывания Вооружённых Сил Советского Союза на случай войны с Германией и её союзниками. // ВИЖ, 1992, № 2, с. 17; Горьков Ю.А. Готовил ли Сталин упреждающий удар против Гитлера в 1941 г. // ННИ. 1993, № 3, с. 41; Горьков Ю.А., Сёмин Ю.Н. О характере военно-оперативных планов СССР накануне ВОВ. Новые архивные документы. // ННИ. 1997, № 5, с. 111.

немецкий историк Г. Юбершер пишет: «„Соображения...”, ...равно как и передислокация и усиление концентрации войск Красной Армии на Западном направлении представляли собой реакцию профессионалов на зафиксированное советской стороной и проходившее с осени 1940 г. выдвижение вермахта в пограничные районы»²¹.

По вопросу о нанесении упреждающего удара Жуков направил докладную записку Сталину. На следующий день он получил ответ через А. И. Поскрёбышева: «Передай Жукову, чтобы не писал мне записки для прокурора»²². Вот что сообщает по этому поводу известный российский историк Лев Безыменский в статье «О „плане Жукова” от 15 мая 1941 г.»: «По воспоминаниям генерала армии Лященко, беседовавшего в 60-ые годы с Тимошенко, маршал сказал, что Сталин „подошёл к Жукову и начал на него орать: „Вы что, нас пугать пришли войной, или Вы хотите войны, Вам мало наград, или званий?” Жуков потерял самообладание и его отвели в другую комнату. Сталин вернулся к столу и грубо сказал: „Это всё Тимошенко делает, он настраивает всех к войне, надо бы его расстрелять, но я его знаю как хорошего вояку ещё с гражданской войны». Я ему сказал, – продолжал Тимошенко, – Вы же сказали всем, что война неизбежна на встрече с выпускниками академий. „Вот видите, – сказал Сталин обращаясь к Политбюро, – Тимошенко здоровый и голова большая, а мозги, видимо, маленькие... Это я сказал для народа, надо их бдительность поднимать, а Вам надо понимать, что Германия никогда не пойдёт одна воевать с Россией. Это Вы должны понимать», – и ушёл. Потом открыл дверь, высунул рябую голову и сказал: „Если Вы будете на границе дразнить немцев, двигать войска без нашего разрешения, тогда головы полетят, имейте в виду», – и захлопнул дверь»²³.

Иными словами Сталин не одобрял инициативу Генерального штаба²⁴, хотя с военной точки зрения, при достаточной подготовленности Красной Армии к наступательным действиям, сам замысел был довольно заманчив и

сулил большие результаты, т.к. к тому времени в Польшу ещё не были переброшены танковые и моторизованные дивизии вермахта из Югославии. Правда Красная Армия к таким действиям готова не была. В связи с этим, в беседе с историком-фронтовиком В.А. Анфиловым, Жуков рассказал о реакции Сталина на предложенный план следующее: «Хорошо, что Сталин не согласился с нами. Иначе мы получили бы нечто, подобное Харькову в 1942 году»²⁵.

По оборонительным аспектам уточнённого варианта нарком и начальник Генштаба встречались со Сталиным в апреле – 7, в мае – 6, в июне – 5 раз. Им с трудом удалось убедить его одобрить проведение неотложных мер по подготовке страны к отпору агрессии (но и они к 22 июня далеко не были завершены) и уточнению плана 1940 г., в то время как вариант упреждающих действий против немецкой армии был исключён совершенно. Из этого видно, что в целом политические решения советского руководства не носили агрессивного характера и преследовали цель обороны страны. Этот вывод подтверждается и документально. Так, например, российский историк О.В. Вишлёв, на основе германских архивных материалов убедительно доказал, что ссылки сторонников «превентивной войны» на указанное выступление являются абсолютно безосновательными: никакого удара по немецкой армии не планировалось, а приписываемые советскому руководству такого рода намерения являются грубейшей фальсификацией²⁶.

В порядке сравнения обратимся к политическим решениям Гитлера. В этом смысле большую помощь в их понимании нам оказывает работа «Откровения и признания. Нацистская верхушка о войне „третьего рейха” против СССР». Её материалы приобретают особую значимость в наши дни, когда, как мы уже отмечали, в постсоветской публицистике – вразрез с общепринятыми выводами мировой историографии – получила широкое распространение сомнительная версия о «превентивном», «вынужденном» характере нападения фашистской Германии на СССР. Публикуемые в сборнике документы доказывают, что агрессия против СССР была главным, тщательно спланированным и заблаговременно всесторонне подготовленным преступным деянием руко-

²¹ Юбершер Г. 22 июня 1941 г. в современной историографии ФРГ. К вопросу о «превентивной войне». // ННИ. 1999, № 6, с. 66.

²² См. Горьков Ю. А. Кремль, Ставка, Генштаб. Тверь, 1995, с. 253-257.

²³ Безыменский Л.А. О «плане Жукова» от 15 мая 1941 г. // ННИ. 2000, № 3, с. 61-62; Городецкий Г. Миф «Ледокола», С. 325.

²⁴ Анфилов В.А. «...Разговор закончился угрозой Сталина». // ВИЖ, 1995, № 3, с. 41.

²⁵ Анфилов В.А. Новая версия и реальность. // Независимая газета, 1999, 7 апреля.

²⁶ Вишлёв О.В. Западные версии высказываний И. В. Сталина 5 мая 1941 г. // ННИ. 1999, № 1, с. 93-115.

дителей нацистского рейха. Ещё в речи Гитлера от 22 августа 1939 г. перед генералами вермахта было недвусмысленно заявлено: «Мы разгромим Советский Союз. Тогда забрезжит заря германского господства на всём земном шаре... Я дам пропагандистский повод к развязыванию войны – безразлично правдоподобен он или нет. Победителя потом не спрашивают, говорил он правду или же нет»²⁷.

В книге воспроизведён текст из дневника начальника Генерального штаба сухопутных войск генерал-полковника Ф. Гальдера от 21 июля 1940 г. о результатах секретного совещания у Гитлера: «сосредоточение и развёртывание войск против России продлится 4-6 недель. Разбить русские сухопутные войска или, по крайней мере, захватить в свои руки такое русское пространство, какое необходимо, чтобы не допустить вражеских воздушных налётов на Берлин и Силезский промышленный район. Желательно продвинуться так далеко, чтобы наша люфтваффе смогла разбомбить важнейшие области России». В этом контексте чрезвычайно важно – Гальдер фиксирует прямое признание Гитлера: «Никаких признаков русской активности в отношении нас нет»²⁸.

Через 10 дней Гитлер прямо определил главную задачу командования вермахта, воспроизведённую Гальдером: «В ходе этого столкновения с Россией должно быть покончено. Весной 1941-го. Чем скорее будет разгромлена Россия, тем лучше. Операция имеет смысл только в том случае, если мы разобьём это государство одним ударом... Цель: уничтожение жизненной силы России»²⁹. 30 марта 1941 г. Гитлер конкретизировал выдвигаемые им цели: «Наши задачи в отношении России: разгромить её вооружённые силы, разрушить её государство»³⁰. В этой связи генерал Вальтер Варлимонт пишет: «Эти несколько цитат безошибочно свидетельствуют о том, что стремление Гитлера напасть на Россию было с самого начала безоговорочным и „неизменным“ – если использовать его собственное часто повторяемое слово – решением... Реальная причина решения, несомненно, заключалась в его давней, глубокой и смертельной ненависти к большевизму»³¹.

Днём раньше Геббельс внёс в свой дневник

запись о предстоявшей «крупной операции против России»: акция «будет тщательно замаскирована, только очень немногие знают об этом... Главное – чтобы это началось. Нас ожидают огромные победы. А потому надо сохранять самообладание и не терять трезвой головы. И всё тщательно подготовить»³². 16 июня 1941 г. Геббельс записал в дневнике доверительно сказанные ему слова Гитлера: «Нападение на Россию начнётся как только закончится сосредоточение и развёртывание войск. Это будет сделано примерно в течение одной недели... Это будет массированное нападение самого крупного масштаба... Мы находимся накануне ни с чем не сравнимого победоносного похода. Мы должны действовать»³³.

Уже в ожидании приговора Нюрнбергского трибунала, фельдмаршал Кейтель писал: «В начале декабря 1940 г. Гитлер принял окончательное решение готовить войну против Советского Союза с таким расчётом, чтобы иметь возможность, начиная с марта 1941 г., в любой момент дать приказ о планомерном сосредоточении войск – это было равносильно началу нападения в начале мая»³⁴. Далее он приводит слова Гитлера перед генералитетом накануне вторжения, который «охарактеризовал эту войну как борьбу за быть или не быть, а потому потребовал отказа от всех традиционных понятий о рыцарской войне и от общепринятых правил и обычаев ведения войны... Затем он потребовал не считать комиссаров солдатами и рассматривать их не как военнопленных, а как самые опасные элементы фанатического сопротивления и потому немедленно убивать их или расстреливать на месте»³⁵.

Разоблачительной силой обладают и циничные откровения Гитлера и его приспешников о характере режима, ожидавшего советский народ после казавшейся им неизбежной победы «третьего рейха»: «Речь идёт о том, как сподручней разделить гигантский пирог, чтобы мы, во-первых, господствовали, во-вторых – управляли, в-третьих – могли эксплуатировать»³⁶. Образование, провозглашал Гитлер, не пойдёт на пользу народам СССР.

²⁷ Откровения и признания. Нацистская верхушка о войне „третьего рейха“ против СССР. Секретные речи. Дневники. Воспоминания. М., 1996, с. 96.

²⁸ Ibid., с. 106.

²⁹ Ibid., с. 108.

³⁰ Ibid., с. 118.

³¹ Варлимонт В. В ставке Гитлера, с. 126.

³² Откровения и признания. Нацистская верхушка о войне „третьего рейха“ против СССР, с. 236.

³³ Ibid., с. 277-278.

³⁴ Кейтель В. Взгляд в прошлое. Накануне смертного приговора. // ННИ. 1991, № 2, с. 187.

³⁵ Ibid., с. 189; Нольфо Э.Д. История международных отношений, т. I, с. 404-405.

³⁶ Откровения и признания. Нацистская верхушка о войне „третьего рейха“ против СССР..., с. 248.

«Лучше всего научить их только языку жестов... А умственной работе их учить не следует»³⁷. И далее: «Я запрещаю проводить в этих областях санитарные акции нашего типа. Не нужны и никакие обязательные прививки, немецкие врачи должны обслуживать только немцев в немецких поселениях»³⁸. Гитлеру вторил Гиммлер: «Происходит столкновение между Германским рейхом и ублюдками недочеловеками. Мы должны победить их, и мы победим их! А сколько жертв это будет стоить в каждом отдельном случае – безразлично»³⁹. В апреле 1941 г. в ведомстве Гиммлера, Розенбергом составлялись планы расчленения и колонизации СССР, т.н. Генеральный план «Ост». Планы германского руководства в отношении советской промышленности были изложены в т.н. «зелёной папке» Геринга.

О том, какие перспективы рисовались Гитлеру после разгрома Советского Союза, рассказывал историку Льву Безыменскому бывший имперский министр вооружений Альберт Шпеер: «Мне не раз приходилось слышать высказывания Гитлера о том, что он считает всех русских „недочеловеками“. Однажды он при мне говорил Герингу, что с русскими надо обращаться как с „неграми из примитивных племён“. Мол, надо лишь предложить им бусы и спички, и они сразу принесут немцам зерно, масло и яйца. Убеждённости Гитлера в неполноценности всех славян была так глубока, что он не допускал и мысли о возможности серьёзного сопротивления со стороны Красной Армии». По словам Шпеера, это мнение укреплялось у Гитлера из года в год.

Бывший министр был свидетелем разговора, состоявшегося между Гитлером, Кейтелем и Йодлем сразу после окончания кампании на Западе: «Я стоял рядом, когда Гитлер сказал: „Теперь мы показали, на что мы способны. Поверьте мне, Кейтель, по сравнению с французской кампанией поход против России будет просто игрой на ящике с песком...“ Однако я должен подчеркнуть, что стратегический расчёт, на котором базировался план „Барбаросса“, не принадлежал самому Гитлеру. Это был расчёт генералов...»⁴⁰

Выше мы уже отмечали, что принципиальное решение о нападении на советское государство было принято гитлеровским руководством сразу после разгрома Франции. На Нюрнбергском

процессе Йодль показал, что ещё в мае 1940 г. Гитлер говорил, что он решил принять меры против Советского Союза, как только наше военное положение сделает это возможным»⁴¹. К моменту капитуляции Франции план нападения на СССР был принят на вооружение уже всем политическим и военным руководством нацистской Германии. 29 июня о намерениях Гитлера Йодль сообщил своему заместителю генералу Варлимонту, который дал показания перед Нюрнбергским трибуналом: «Йодль заявил, что фюрер решил подготовить войну против России. Фюрер обосновал это тем, что война должна произойти так или иначе, так лучше будет... начать необходимые приготовления к ней»⁴². 30 июня Гальдер заносит в свой дневник следующую многозначительную запись: «Взоры обращены на Восток»⁴³.

3 декабря 1940 г. Гитлер посетил в госпитале фельдмаршала фон Бока и между ними состоялся серьёзный разговор. Фюрер раскрыл ему планы нападения на СССР и предложил командовать группой армий, которой предназначалось наносить главный удар – на Москву. Это было зафиксировано Боком в своём дневнике: «Актуальным становится восточный вопрос... Если мы ликвидируем русских, то у Англии не останется никаких шансов... После нескольких замечаний о моём здоровье он сказал, что необходимо стереть Советский Союз с лица земли. Тогда Англия быстро потеряет своё мировое значение и влияние»⁴⁴.

Следует отметить, что командование вермахта, зная о предстоящей войне против СССР и полностью одобряя методы её ведения, не только ни в чём не возражало Гитлеру, но даже являлось его прямым дополнением в деле разгрома России. «Против этого решения в Германии не было ни малейшего признака сопротивления... Никогда ещё Гитлер не имел за собой столь сплочённую Германскую империю, как в своей убийственной и самоубийственной войне против Советского Союза», – писал С. Хаффнер⁴⁵.

Вот что пишет по этому поводу и известный американский историк Ширер, приведя пример с показаниями Кейтеля перед Нюрнбергским трибуналом: «Гитлер, показал на суде Кейтель,

³⁷ Ibid., с. 128.

³⁸ Ibid., с. 140.

³⁹ Ibid., с. 255.

⁴⁰ Безыменский Л.А. Укрошение «Тайфуна». М., 1987, С. 31.

⁴¹ Нюрнбергский процесс. Т. V. М., 1957, с. 74.

⁴² Ibid., т. II, с. 634.

⁴³ «Совершенно секретно! Только для командования!» Документы и материалы. М., 1967, с. 141.

⁴⁴ Безыменский Л.А. Укрошение «Тайфуна», с. 13.

⁴⁵ Хаффнер С. Самоубийство Германской империи. М., 1972, с. 59.

отдал... различные приказы о проведении в России беспрецедентной политики террора „жестокими методами”.

– Вы сами или какие-то другие генералы возражали против этих приказов? – спросил Кейтеля его адвокат.

– Нет, я лично никаких возражений не высказывал, – ответил фельдмаршал. – Так же как и никто из других генералов, – добавил он.

Это же подтверждает и немецкий дипломат Хассель. 16 июня 1941 г. он записал в своём дневнике „Брахич и Гальдер уже согласились с тактическими методами Гитлера (в России). Таким образом, армия должна взять на себя обязанность убивать и жечь, которая до этого момента была зарезервирована за СС”»⁴⁶.

Т.о., в ходе подготовки агрессивной войны против СССР было достигнуто полное взаимопонимание между Гитлером и германским военным командованием. К такому выводу, на основе богатого документального материала, приходит и немецкий историк В. Витте⁴⁷. Сотрудник Военно-исторического ведомства ФРГ Ю. Фёрстер подчёркивает, что германское командование «безоговорочно приняло намерения Гитлера»⁴⁸.

Своеобразный итог этому подводит К. Рейнгардт: «Таким образом, не только Гитлер, но и его офицерский корпус думали добиться на Востоке относительно лёгкой и быстрой победы. Это мнение, базировавшееся на чисто военных успехах, дополнялось недооценкой советской системы, которую немцы считали неспособной оказать сопротивление и которая, по их мнению, в условиях воздействия извне должна была сразу же развалиться»⁴⁹. Т.о., для осуществления преступных замыслов Гитлера вермахт не нуждался в институте политических комиссаров – их роль взяли на себя немецкие генералы.

14 мая 1941 г. была принята преступная директива ОКВ, требовавшая беспощадных мер против гражданского населения. Формулировки приказа были составлены таким образом, что солдаты вермахта получали полное освобождение за совершение любого насилия. Как мы уже отмечали и выше, каждый участник Восточного похода вермахта знал, что ему всё

позволено, и он не предстанет перед военным трибуналом⁵⁰. Об идеологической смычке генералов вермахта с Гитлером свидетельствуют не только директивы верховного командования, но и приказы командующих соединениями, действовавших на Восточном фронте. Как пишет В. Витте, «тот, кто читает сегодня документы, подписанные генерал-полковником Э. Гёпнером, генералом-фельдмаршалом В. фон Рейхенау или генерал-полковником Э. фон Манштейном, не может избавиться от впечатления, что слышит эхо речи Гитлера»⁵¹.

14 июня 1941 г., когда было опубликовано заявление ТАСС с опровержением слухов об агрессивных намерениях Германии, на совещании у Гитлера в Берлине во время докладов командующих групп армий, армий и танковых групп о готовности к нападению было окончательно назначено время начала вторжения – 3 часа по средневропейскому времени, вместо ранее предлагавшегося – 3 часа 30 минут⁵². Как видим, счёт шёл уже не на часы, а на минуты, в то время как советское правительство убеждало общественность, что пакт о ненападении СССР и Германии неукоснительно выполняется, и на запад от границы, в Германию непрерывно двигались эшелоны с грузами.

Таким образом, сопоставление политических решений Сталина и Гитлера, показывает их диаметрально противоположность. То же подтверждает и подготовка сторон к предстоящим событиям.

Опасались ли гитлеровцы СССР? О приготовлениях нацистов к агрессии против страны советов существует много документальных подтверждений⁵³, свидетельствующих о концен-

⁵⁰ ННИ. 1999, № 3, с. 74-75.

⁵¹ Ibid., с. 75.

Вот что пишет бывший полковник 6-й германской армии Вильгельм Адам об одном из такого рода приказов Рейхенау «О поведении войск в оккупированных странах Восточной Европы»: «То, чего требовал приказ от военнослужащих, было чудовищно. Он призывал к поголовному убийству русского населения, включая женщин и детей. Это уже не имело ничего общего с методами ведения войны в моём понимании. Приказ Рейхенау превзошёл даже „приказ о комиссарах”, [которых] требовалось изолировать и сразу же поголовно истреблять». // Адам В. Трудное решение. Мемуары полковника 6-й германской армии. М., 1972, с. 27; см. так же Штейдле Л. От Волги до Веймара. М., 1975, с. 113.

О «подвигах» Манштейна смотри материал из монографии Полторака А.И. «От Мюнхена до Нюрнберга» (С. 249-255), составленный на базе «Стенографического отчёта Нюрнбергского процесса», т. 36, а также монографию: Верт А. Россия в войне 1941-1945. М., 1967, с. 511.

⁵² Гальдер Ф. Военный дневник. М., 1969. Т. II, с. 577.

⁵³ Новые документы из архивов СВР и ФСБ России о подготовке Германией войны с СССР. 1940-1941 гг. // ННИ. 1997, № 4, с. 94-104

⁴⁶ Ширер У.Л. План «Барбаросса». // От «Барбароссы» до «Терминала». Взгляд с Запада. М., 1988, с. 46.

⁴⁷ Витте В. Война на уничтожение: вермахт и Холокост. // ННИ. 1999, № 3, с. 72-79.

⁴⁸ Ibid., с. 74.

⁴⁹ Рейнгардт К. Поворот под Москвой. Крах гитлеровской стратегии зимой 1941/1942 года. М., 1980, с. 36.

трации войск и военной техники у советских границ, создании военных складов, аэродромов, ремонту дорог, строительстве других военных объектов, мероприятиях по созданию воинских частей из украинских и белорусских националистов. Интенсивная переброска немецких войск и техники к границам советского государства началась ещё в 1940 г. С января 1941 г. она резко возросла и в марте – апреле воинские эшелоны шли к советским границам непрерывным потоком. С 25 мая немецкое командование стало отправлять на восток по военному графику до 100 эшелонов в сутки.

Провокации на границе приняли систематический характер ещё в 1940 г. В первом квартале 1941 г. число задержанных или уничтоженных немецких лазутчиков исчислялась многими тысячами, а в апреле-мае оно возросло ещё в два-три раза⁵⁴. Причём, как правило, речь шла о профессионалах. С апреля 1941 г. засылались уже большие группы войсковых разведчиков во главе с опытными офицерами абвера⁵⁵. Эти группы имели шпионско-диверсионное снаряжение, инструкции о действиях в условиях войны и продвигались в глубь советской территории до 400 км. С января по июнь 1941 г. воздушная граница СССР нарушалась 324 раза⁵⁶, а с октября 1940 г. – более 500 раз⁵⁷.

И последнее, что касается позиции германской стороны накануне вторжения: опасалось ли фашистское руководство нападения Советского Союза? На это профессор Бонского университета Ханс-Адольф Якобсен отвечает: «Из многочисленных архивных материалов и из личных бесед с самим Гальдером я вынес убеждение, что Гитлер вовсе не исходил из того, что «русские окажут любезность» напад первыми»⁵⁸. Об этом же писал и один из разработчиков плана «Барбаросса» генерал-майор Эрих Маркс: «Русские не окажут нам дружеской услуги – они не нападут

на нас»⁵⁹. В разведсводке Генштаба сухопутных войск Германии от 13 июня 1941 г. говорилось: «Со стороны русских... как и прежде, ожидаются оборонительные действия»⁶⁰.

Ещё 22 июля 1940 г. Гитлер заявил Гальдеру: «Русские не хотят войны»⁶¹. А 28 апреля 1941 г. посол Германии в СССР Шуленбург говорил уже самому Гитлеру⁶²: «Я не верю, что Россия вообще собирается воевать с нами. Если Сталин не смог договориться с Англией и Францией в 1939 году, когда те были ещё сильными, он наверняка не примет подобного решения сегодня, когда Франция побеждена, а Британия жестоко побита. Наоборот, я убеждён, что Сталин склонен к дальнейшим уступкам Германии». В ответ Гитлер сказал, что лично он тоже не верит, что «Россию можно побу-

⁵⁹ Хаффнер С. Самоубийство Германской империи, с. 52.

⁶⁰ Крикунов В.П. Фронтовики ответили так. // Военно-исторический журнал. 1989, № 5, с. 32.

⁶¹ Гальдер Ф. Военный дневник, т. II, с. 61.

⁶² Очень интересен комментарий Городецкого по поводу позиции Шуленбурга и в целом германского МИДа во главе с И. Риббентропом в вопросе о предстоящей войне с СССР: «Гитлер несколько раз переносил аудиенцию для Шуленбурга... Вайцеккер полностью согласился с докладной запиской Шуленбурга, к тому времени переданной Гитлеру. Он предупредил Риббентропа, что война против России „закончится катастрофой“. Последний не высказывался по существу обсуждавшихся вопросов, но из общения с его помощниками Вайцеккер понял, что рейхсминистр совершенно не разделял взглядов Гитлера. Наконец, все эти усилия увенчались успехом: Риббентроп лично обратился к Гитлеру и получил его согласие принять Шуленбурга. К моменту этой встречи Риббентроп, кажется, стал твердым приверженцем позиции, которую отстаивал Шуленбург и другие. Тем не менее он разыгрывал свои карты весьма осторожно. Он предпочитал сначала выяснить позицию Гитлера, а уже потом принимать на себя какие-либо обязательства... В ту зиму 1941 г. Вайцеккер не меньше двух раз вел с Риббентропом долгие беседы, выдвигая тщательно продуманную аргументацию против войны с Россией. 6 марта 1941 г. он подготовил пространную докладную записку, где изложил аргументацию против войны с СССР и даже выступил за военный союз... Наконец 28 апреля Гитлер дал Шуленбургу личную аудиенцию в Рейхсканцелярии.

...Риббентроп все ещё сохранял надежду на то, что он сумеет убедить Гитлера – как это ему удалось после визита Молотова – в бесплодности замышлявшегося курса... Гитлер потребовал от Риббентропа „безоговорочной поддержки“ и предупредил его: больше никаких демаршей; он запретил мне говорить об этом с кем-либо; никакая дипломатия, сказал он, не заставит его изменить свое мнение о позиции России, которая была для него совершенно ясна, дипломатия вполне могла бы лишиться его такого оружия, как тактическая внезапность нападения. Столкнувшись с непримиримостью Гитлера, Риббентроп уступил и занял типично угодническую позицию... Шуленбурга, уезжавшего из Берлина в спешке, не успели проинформировать о последствиях его встречи с Гитлером». // Городецкий Г. «Миф Ледокола»: Накануне войны. М., 1995 (книга на сайте: «Миф Ледокола»).

⁵⁴ См. Медведев Р.А. Дипломатические и военные просчёты Сталина в 1939 – 1941 гг. // ННИ. 1989, № 4, с. 156; Сергеев Ф. Тайные операции нацистской разведки, 1933 – 1945. М., 1991, с. 159-160, 164, 166, 167, 178; Некрич Р.М. 1941. 22 июня. М., 1965, с. 111-115; Беляев В.И. Усиление охраны западной границы СССР накануне Великой Отечественной войны. // ВИЖ, 1988, № 5, с. 50.

⁵⁵ Секреты Гитлера на столе у Сталина. Разведка и контрразведка о подготовке гитлеровской агрессии против СССР. Март-июнь 1941. Документы из Центрального архива ФСР России.

⁵⁶ Беляев В.И. Усиление охраны западной границы СССР накануне Великой Отечественной войны. // ВИЖ, 1988, № 5, с. 50.

⁵⁷ Хорьков А.Г. Накануне грозных событий. // ВИЖ, 1988, № 5, с. 42.

⁵⁸ Красная Звезда, 1991, 23 мая; ННИ. 1994, № 2, с. 200.

дить напасть на Германию»⁶³. 24 мая германский посол вновь отправляет в МИД сообщение, в котором отмечает: тот факт, что советская «внешняя политика, прежде всего, направлена на предотвращение столкновения с Германией, доказывается позицией занятой советским правительством в последние недели, тоном советской прессы, которая рассматривает все события, касающиеся Германии, в не вызывающей возражений форме, и соблюдением экономических соглашений, заключённых с Германией»⁶⁴.

⁶³ Ширер У. «Барбаросса»: очередь России. // ННИ. 1991, № 5, с. 167; см. также Черчилль У. Вторая мировая война, кн. II, с. 163; Некрич Р.М. 1941. 22 июня, с. 129; Гареев М.А. Ещё раз к вопросу: готовил ли Сталин превентивный удар в 1941 г. // ННИ, 1994, № 2, с. 200-201.

В этом контексте примечателен следующий эпизод. В дни подготовки гитлеровского нападения на СССР томик Коленкура о кампании Наполеона в Россию попал в руки советника германского посольства в Москве Гильгера. И вот, что он пишет в своих воспоминаниях по этому поводу: «При чтении воспоминаний Коленкура особое впечатление на меня произвело то место, где автор описывает, как он упорно пытался убедить Наполеона встать на его точку зрения в отношении России и говорил о необходимости поддержания хороших франко-русских отношений. Это место книги так живо напоминало мне точку зрения Шуленбурга, которую он выражал всякий раз, когда ему представлялась возможность говорить с Гитлером о Советском Союзе, что я решил использовать это совпадение и разыграть посла.

Однажды, когда посол зашёл ко мне, я сказал, что недавно получил конфиденциальное письмо от друга из Берлина; в этом письме имеется очень интересное сообщение о содержании последнего разговора посла с Гитлером. Граф Шуленбург выразил удивление, поскольку он имел основания полагать, что этот разговор известен в Берлине лишь очень немногим. „Как бы там ни было, — ответил я, — вот его текст”. С этими словами я стал ему читать отрывок из книги Коленкура, которую я тщательно спрятал от Шуленбурга, вложив её в папку для документов.

Читая, я не прибавил и не убавил ни одного слова в тексте Коленкура. Я только заменил имена действующих лиц — Наполеона на Гитлера, а Коленкура на Шуленбурга. Посол проявил неподдельное и большое изумление. „Хотя это, по-видимому, не та запись, которую я сделал для себя после встречи с Гитлером, — воскликнул он, — тем не менее, текст почти слово в слово совпадает с тем, что я сказал тогда Гитлеру. Я употребил в разговоре с ним именно эти выражения. Пожалуйста, покажите мне, откуда это письмо”.

Когда я протянул послу спрятанный томик мемуаров Коленкура, удивление его было безгранично, так как совпадение было действительно поразительным. Мы оба сочли это за очень дурное предзнаменование». // См.: Полторак А.И. От Мюнхена до Нюрнберга, С. 177; Полторак А.И. Нюрнбергский эпилог, с. 291.

⁶⁴ Канун и начало войны. Документы и материалы, С. 227; см. также Нюрнбергский процесс, т. II, с. 555-556.

Данный вывод подтверждается не только немецкими, но и румынскими документами. Так посол Румынии в Москве Григорий Гафенку писал в МИД 12 июня 1941 г., что «советское правительство, возглавляемое г-ном Сталиным, старается и далее предоставлять державам

На поставленный Нюрнбергским трибуналом вопрос располагало ли гитлеровское командование какими-либо данными о подготовке со стороны Советского Союза нападения на Германию, Паулюс ответил: «Примечательным является то, что тогда ничего не было известно о каких-либо приготовлениях со стороны России... Начало войны было приурочено к тому времени, которое являлось бы наиболее подходящим для продвижения больших войсковых частей на территории России. Возможности подобного продвижения ожидалось в середине мая месяца. И соответственно этому были предприняты все приготовления... Этот план, однако, был изменён, так как Гитлер в конце марта решился... напасть на Югославию... В результате своего решения напасть на Югославию Гитлер изменил сроки выступления. Выступление должно было быть отсрочено примерно на пять недель, то есть оно намечалось на вторую половину июня»⁶⁵.

Перед нами документ подписанный Кейтелем: «Содержание: подготовка к операции „Барбаросса”»: «Время начала операции „Барбаросса” вследствие проведения операций на Балканах переносится по меньшей мере на четыре недели»⁶⁶. Продолжать приводить нескончаемые свидетельства нет смысла. Все они доказывают одно: ни Гитлер, ни его окружение не верили в возможность нападения Советского Союза на Германию летом 1941 г. и знали, что СССР не желает этого и не готов к этому⁶⁷.

Американский обвинитель Олдерэн заявил на процессе: «Я считаю, что тех документов,

Оси и близким к ним государствам доказательства своей доброй воли... Отношения, которые поддерживает наше представительство с министерством иностранных дел, позволяют заметить, что и в отношении нас... советские власти ведут себя доброжелательно и благонамеренно... Самые умиротворительные намерения демонстрируются, естественно, в отношении могучего соседа, Германского рейха... Возникает вопрос если само германское правительство требует или даже принимает такого рода доказательства? ...В министерстве иностранных дел царит ясная и мирная атмосфера». // Gafencu Gr. Misiune la Moscova. Culegere de documente. Buc., 1995, P. 217-218, 220.

В своём отчёте в МИД от 1 августа 1941 г. Гафенку ещё раз подчёркивает, что гитлеровское нападение от 22 июня оказалось совершенно неожиданным: «Есть причины думать, что даже посольство Германии не было точно проинформировано о предстоящем конфликте». // Ibid., P. 228.

⁶⁵ Нюрнбергский процесс, т. II, с. 602-603.

⁶⁶ К вопросу о людских ресурсах и численности вооружённых сил Германии во второй мировой войне. // ВИЖ, 1959, № 4, с. 92.

⁶⁷ См.: Анфилов В.А. Незабываемый сорок первый. М., 1989, с. 109-111.

которые я сейчас представил и цитировал, более чем достаточно для того, чтобы окончательно установить преднамеренность и хладнокровный расчёт, которые характеризовали военную подготовку для вторжения в Советский Союз. Начав почти за полный год до совершения этого преступления, нацистские заговорщики планировали и подготавливали каждую военную деталь своей агрессии против Советского Союза со всей тщательностью и скрупулезностью... Вторжение на территорию Советского Союза является в мировой истории одним из наиболее хладнокровно обдуманных заранее нападений на соседнюю державу»⁶⁸.

В свете вышеизложенного, вызывает, по меньшей мере, удивление трактовка некоторыми историками мероприятий по обороне страны не как ответную реакцию на действия изготовившегося к нападению противника, сосредоточившегося у западных советских границ, а как целенаправленные действия Кремля с целью нападения на «миролюбивую Германию»!

Степень готовности Красной Армии к войне. Если для кого-то вышеизложенное не является убедительным, то можно продолжить систему аргументов в пользу того, что в 1941 году Советский Союз не только не собирался, но и не мог напасть на нацистскую Германию. Правда перед тем как приступить к изложению всей системы аргументов, доказывающих неготовность советских войск к нападению, приведём краткую аргументацию Городецкого, раскрывающего необоснованность ещё одного резуновского тезиса: «То, что строительство укрепленных районов не удалось закончить, не было проявлением пренебрежения к обороне из-за чьей-то поглощенности агрессивными замыслами. Причина была куда более прозаическая; в большой мере такое положение дел сложилось из-за нехватки строительных материалов — цемента, леса, колючей проволоки. Не хватило и времени. Суворов вводит читателя в заблуждение, разворачивая полубезумный сценарий, согласно которому Сталин собирал массы своих войск и развертывал их для того чтобы нанести удар по немцам»⁶⁹.

На момент 22 июня 1941 г. соотношение сил между советскими и немецкими войсками на линии соприкосновения составляло примерно 1:2 (2,9 млн. против 5,5 млн., из которых 3,3 млн. составляли немецкие сухопутные войска).

Если бы Сталин готовился напасть на Гитлера, ему следовало увеличить численность своей армии примерно в 2,5-3 раза. Учитывая состояние советской транспортной сети, уровень механизации Красной Армии и др., приходим к выводу, что мобилизация и переброска войск в приграничные округа длилась бы минимум 1-2 месяца (в зависимости от региона). Ещё около месяца было необходимо для их развёртывания. Т.е., для создания превосходящей немецкие войска группировки и её сосредоточения для удара, советскому командованию требовалось минимум 2-3 месяца. Это означало, что подготовительные мероприятия могли быть завершены не ранее конца августа — начала сентября. Наступление после этого срока теряло всякий смысл.

Но и в первых числах сентября Красная Армия, даже будучи полностью отмобилизована, не смогла бы начать наступление, т. к. призванные в армию резервисты нуждались в некоторой военной подготовке. Это откладывало нападение на Германию ещё на 1-2 месяца. В контексте вышеизложенного, следует отметить, что кремлёвское руководство имело относительно верное представление о сконцентрированных у советских границ сил фашистского блока — 4,5 млн. чел.⁷⁰ Таким образом, для нападения на них следовало увеличить состав советских войск минимум до 7 млн. чел. Как мы видели, это могло случиться не ранее чем через 3-4 месяца.

Источники свидетельствуют — Сталин осознавал тот факт, что армия была обессилена репрессиями и к середине 1941 года ещё далека от необходимого уровня боеспособности. Её самым слабым местом было недостаточное количество высококвалифицированных командных кадров всех уровней⁷¹. К началу войны только в сухопутных войсках не хватало по штатам около 67 тыс. командиров или 16%, а в западных приграничных округах эта цифра составляла 17-25%. Некомплект в лётно-техническом составе ВВС достиг 32,2%, в ВМФ —

⁶⁸ Нюрнбергский процесс, т. II, с. 540, 534.

⁶⁹ Городецкий Г. «Миф Ледокола»: Накануне войны. М., 1995 (книга на сайте: «Миф Ледокола»).

⁷⁰ По данным разведки на 15 марта 1941 г. численность немецкой армии оценивалась в 8 млн. чел.: 260-272 дивизии, из них пехотных — 220, танковых — 20, моторизованных — 21-22; танков — 11-12 тыс., артиллерийских орудий — 52 тыс., самолётов 9200. // Павлов А.Г. Советская военная разведка накануне Великой Отечественной войны. // ННИ. 1995, № 1, с. 55.

⁷¹ Перечнев Ю.Г. О некоторых проблемах подготовки страны и Вооружённых Сил к отражению фашистской агрессии. // ВИЖ, 1988, № 4, с. 45; Крикунов В.П. Куда делись танки. // ВИЖ, 1988, № 6, с. 29.

22,4%⁷². До 75% командного состава имели стаж пребывания в занимаемой должности всего несколько месяцев⁷³.

Вот что говорил о сложившейся ситуации на заседании Главного Военного Совета, которое проходило с 21 по 27 ноября 1937 года, командующий Закавказским военным округом комкор Н. В. Куйбышев (брат В.В. Куйбышева): «А я вот вам приведу факты. На сегодня у нас тремя дивизиями командуют капитаны. Но дело не в звании, а дело в том, что, скажем, Армянской дивизией командует капитан, который до этого не командовал не только полком, но и батальоном, он командовал только батареей. У нас в Азербайджанской дивизии – майор. Он до этого времени не командовал ни полком, ни

батальоном, и в течение последних лет являлся преподавателем училища. Откуда может быть хорошим командиром Грузинской дивизии Джабахидзе, который до этого в течение 2-х лет командовал ротой и больше никакого командного стажа не имеет?»⁷⁴

Только 7-8 марта 1941 г. приняли свои должности 4 командарма, 42 командира корпусов, 117 командиров дивизий⁷⁵. А всего в 1940-1941 гг. были вновь назначены на должности 82% командующих округами, 53% командующих армиями, 68,6% командиров корпусов, 71,8% командиров дивизий. И такое положение не случайно, т.к. в годы репрессий генералов было уничтожено в 4 раза больше, чем их погибло за всю Великую Отечественную войну⁷⁶. В этом смысле генерал-полковник Горьков писал: «К началу войны все клетки штатно-должностных книг были заполнены конкретными именами. Беда, однако, была в том, что почти все они имели командирский стаж от полугода до полутора-двух лет. Разумеется, с такими кадрами трудно не только воевать, но даже занять исходное положение для боя»⁷⁷. Воистину накануне войны Красная Армия «хромала на обе ноги»⁷⁸.

С началом войны, всё это не смогло не сказаться отрицательно на ходе событий, т.к. качество управления советскими войсками в первые месяцы после 22 июня было крайне низким⁷⁹. Более того, в западных округах 2/3 личного состава составляли солдаты первого года службы, из которых 50% были призывники 1941 г.⁸⁰ Такое положение вещей не могло не повлиять крайне отрицательно на уровне готовности рядового состава к ведению боевых действий. Другими словами Красная Армия была слабо подготовлена и не готова к ведению крупномасштабной войны. Советское руководство

⁷² Киршин Ю.Я., Раманичев Н.М. Накануне 22 июня 1941 г. (по материалам военных архивов). // ННИ, 1991, № 3, с. 5; Лето 1941. Украина. Документы и материалы. Хроника событий. Киев. 1991, с. 15.

В предвоенные годы было репрессировано свыше 40 тыс. командиров Красной Армии и лишь более 11 тыс. из них смогли вернуться в строй и принять участие в боях Великой Отечественной войны. Жертвами сталинского террора стали 3 маршала (В.К. Блюхер, А.И. Егоров и М.Н. Тухачевский) из 5, 2 командарма 1-го ранга из 4, 12 командармов 2-го ранга из 12, 60 комкоров из 67, 136 комдивов из 199, 221 комбриг из 397, восемь флагманов 1-го и 2-го рангов. В числе репрессированных оказались три заместителя Наркома обороны, нарком ВМФ, шестнадцать командующих войсками военных округов, двадцать пять их заместителей, столько же начальников штабов округов, флотов и их заместителей. Без командующих остались все 16 военных округов и 5 флотов, 33 корпуса, 76 дивизий, 291 полк, 12 авиадивизий. Дошло до того, что в Закавказье тремя дивизиями командовали капитаны, а Грузинской дивизией – майор. Войсками всего Сибирского военного округа длительное время командовал капитан. Это стало одной из причин, по которой немецкое командование считало советские вооружённые силы небоеспособными. // См.: Кузнецов И.И. Генералы 1940 года. // ВИЖ, 1988, № 10, с. 29; Киршин Ю.Я., Раманичев Н.М. Накануне 22 июня 1941 г. (по материалам военных архивов). // ННИ, 1991, № 3, с. 4; Розанов Г.Л. Конец «третьего рейха». М., 1990, с. 7-8; Горьков Ю.А. Кремль. Ставка. Генштаб. Тверь, 1995 (militera.lib.ru/research/gorkov2/index.html).

⁷³ Правда следует отметить, что данное положение вещей имело и объективный характер, а не являлось исключительно следствием сталинских «чисток». «Откуда же взялась нехватка командных кадров перед войной, на которую так любят ссылаться обличители Сталина? – вопрошает И. Пыхалов. – Дело в том, что в это время по вполне понятным причинам численность Красной Армии резко увеличивалась. При этом создавались десятки тысяч новых офицерских должностей, которые необходимо было заполнить. Так, если в выступлении на февральско-мартовском (1937 года) Пленуме ЦК ВКП(б) К. Е. Ворошилов сообщил, что «армия располагает по штату 206 тысячами человек начальствующего состава», то к 15 июня 1941 года общая численность командного и начальствующего состава (без политсостава, ВВС, ВМФ и НКВД) составляла по списку 439143 человека, или 85,2 % к штату». // http://www.fictionbook.ru/ru/author/piyhalov_igor/velikaya_obolgannaya_voyina.

⁷⁴ militera.lib.ru/research/gorkov2/index.html.

⁷⁵ Киршин Ю.Я., Раманичев Н.М. Накануне 22 июня 1941 г. (по материалам военных архивов). // ННИ, 1991, № 3, с. 5.

⁷⁶ Раманичев Н.М. «Красная Армия всех сильнее»? // ВИЖ, 1991, № 12, с. 3.

⁷⁷ militera.lib.ru/research/gorkov2/index.html.

⁷⁸ Заключительная речь народного комиссара обороны Союза ССР Героя и Маршала Советского Союза С.К. Тимошенко на военном совещании 31 декабря 1940 г. // ВИЖ, 1992, № 1, с. 22.

⁷⁹ О хаосе, царившем в советских ВВС и сухопутных силах в первые недели войны смотри документы контрразведки: Мельтюхов М.И. Начальный период войны в документах военной контрразведки (22 июня – 9 июля 1941 г.). // Мельтюхов М., Осокин А., Пыхалов И. Трагедия 1941-го. Причины катастрофы, с. 7-28, 29-93.

⁸⁰ Киршин Ю.Я., Раманичев Н.М. Накануне 22 июня 1941 г. (по материалам военных архивов). // ННИ, 1991, № 3, с. 11.

надеялось, что лишний год мира позволит преодолеть эти недостатки. А без этого не может быть и речи о походе на Запад. Те же источники говорят о том, что кремлёвский диктатор искренне опасался германской силы⁸¹. О каком же превентивном ударе может идти речь, если даже после того как нападение Гитлера на СССР началось 22 июня 1941 г., Красной Армии был отдан приказ: отразить наступление, но госграницу не переходить?!⁸²

Кроме всего, как уже отмечалось, процесс перевооружения Красной Армии современной техникой был лишь на начальной стадии и без его завершения она была неспособна вести победоносную войну. Для этого требовалось время. Советская промышленность ещё не была переведена на военные рельсы (хотя степень её милитаризации в 1941 г. значительно превосходила по этому показателю западные демократии 1939 года) и в этом смысле явно уступала немецкой.

В этом контексте возникает возражение: советская сторона превосходила немецкую по количеству военной техники. Советский Союз располагал примерно 23 тыс. танков и более 20 тыс. самолётов, в то время как на советских границах Гитлер сосредоточил около 4,3 тыс. танков и 5 тыс. самолётов (из которых 4 тыс. немецких). Но эти цифры требуют уточнений: из

более чем 23 тыс. танков (из них 10150 находились в западных приграничных округах⁸³), которыми располагала советская сторона, только 1861 были новейшей конструкции («Т-34» и «КВ» – даже превосходили лучшие немецкие образцы), остальные являлись морально абсолютно устаревшими и несоответствующими требованиям современной войны по главным параметрам: толщине брони (лишь противопульная) и огневой мощи (многие были вооружены лишь пулемётами). Кроме того, лишь 30% из них были исправны⁸⁴. В тоже время абсолютное большинство германских машин были новейших конструкций («Т-3» и «Т-4» – имевшие противоснарядную броню и пушку).

Таким образом, в качественном отношении немцы по этим параметрам превосходили советские войска. Та же ситуация была и с боевыми самолётами. Мощную огневую силу представляла советская артиллерия, по боевым качествам превосходившая немецкую, однако она была слабо обеспечена механизированной тягой. Кроме того, в советских ВС явно недоставало такой техники, как радио и автомобили, инженерное вооружение, средства ремонта, транспортировки и заправки горючего и целого ряда другого оборудования, без чего огромное количество танков, самолётов и артиллерии становилось небоеспособным. 45% всего автомобильного парка было неисправным, отсутствовали необходимые запасные части, дороги были отвратительными, а уровень профессиональной квалификации водителей являлся крайне низким⁸⁵. При таком качественном отставании, советское высшее военно-политическое руководство, даже при желании, не могло думать о наступлении на Германию.

Но и здесь могут возникнуть возражения: не имея качественных преимуществ, но располагая абсолютным количественным превосходством, Сталин мог внезапно атаковать если бы Гитлер его не опередил. Возможно, если бы готовился к этому. Но в том-то и вся суть,

⁸¹ В частности об этом свидетельствует Г.К. Жуков. В беседе с К. Симоновым он говорил, что «война в Финляндии показала Гитлеру слабость нашей армии. Но одновременно она показала это и Сталину. Это было результатом 1937-1938 годов, и результатом самым тяжёлым. Если сравнить подготовку наших кадров перед событиями этих лет, в 1936 году, и после этих событий, в 1939 году, надо сказать, что уровень боевой подготовки войск упал очень сильно. Мало того, что армия, начиная с полков, была в значительной мере обезглавлена, она была ещё и разложена этими событиями. Наблюдалось страшное падение дисциплины, дело доходило до самовольных отлучек, до дезертирства. Многие командиры чувствовали себя растерянными, неспособными навести порядок». // Маршал Жуков: полководец и человек. Т. 2. М., 1988, с. 203; см. также «Сталин испытывает страх перед вермахтом». Из дневника Й. Геббельса. // ВИЖ, 1995, № 4, с. 29; Зимарин О.А. Миф «Ледокола». // ВИЖ, 1995, № 4, с. 34.

⁸² Директива №2 Народного комиссара обороны СССР, отправленная в войска 22 июня 1941 г. в 7 часов 15 минут за подписью Тимошенко, Жукова и Маленкова. // Лето 1941. Украина. Документы и материалы, с. 109. Более того, как свидетельствуют не только последующие события, но и документы, Красная Армия оказалась неготовой даже к оборонительным боям и отражению нападения на свою страну. В этом контексте приказом наркома обороны от 19 июня 1941 г., за подписью Тимошенко и Жукова была сделана последняя попытка перед гитлеровским вторжением устранить состояние поразительной беспечности, в которой пребывали войска пограничных округов. // Лето 1941. Украина. Документы и материалы, с. 88-89.

⁸³ Крикунов В.П. Куда делись танки. // ВИЖ, 1988, № 6, с. 29.

⁸⁴ См. Великая Отечественная война Советского Союза. 1941-1945. Краткая история. М., 1970, с. 42; История второй мировой войны. 1939-1945. Т. 3. М., 1974, с. 420-421; Оружие победы. М., 1987, с. 209; Крикунов В.П. Куда делись танки. // ВИЖ, 1988, № 6, с. 29; Ивашов Л.Г. В последние предвоенные. // ВИЖ, 1989, № 11, с. 14.

⁸⁵ Киришин Ю.Я., Раманичев Н.М. Накануне 22 июня 1941 г. (по материалам военных архивов). // ННИ, 1991, № 3, с. 7-8; Крикунов В.П. Куда делись танки. // ВИЖ, 1988, № 6, с. 29; Раманичев Н.М. «Красная Армия всех сильнее»? // ВИЖ, 1991, № 12, с. 6, 7.

что советская сторона была не готова к атаке. В качестве доказательства служит и тот факт, что подавляющее большинство советской военной техники (танков, самолётов) было без экипажей и находилось в состоянии консервации. Для её деконсервации требовались те же 1-2 месяца, так как потенциальные члены экипажей, скажем танковых, состояли из занятых в народном хозяйстве трактористов. Их перепрофилирование также требовало времени (1-2 месяца). Таким образом, превращение советской техники в крупные бронетанковые соединения было делом времени. И если, допустим, Сталин собирался напасть на Гитлера в июле 1941, он мог это сделать только без помощи многотысячной танковой армады, которой располагал. Естественно такое предположение абсурдно.

Аналогичным было положение и с советскими самолётами⁸⁶, которые в большинстве своём стояли на аэродромах без экипажей⁸⁷. Более того: когда после 22 июня вермахт стремительно наступал в глубь территории СССР, множество советских танков попало в руки немцев ни разу не покинув место парковки. И как бы это не казалось на первый взгляд странным, они никогда не были использованы немцами, и причина этому одна – их большая техническая отсталость, делавшая бесполезным такое использование⁸⁸. По той же причине они не производились уже и в СССР, и в случае эвентуальной превентивной войны против Германии, не смогли бы сыграть в ней значительной роли.

Другими словами вывод напрашивается следующий: то огромное численное преимущество, которое имел Советский Союз в танках и авиации, фактически очень мало, что ему давало по причине устаревшего характера большей части советской военной техники. Её невозможно было эффективно использовать в 1941 г. по следующим причинам: она явно уступала немецкой, следовательно, не могла ей противостоять и не была укомплектована боевыми экипажами.

Существовала ещё одна, третья причина: в 1939 году советское руководство совершило тяжелейшую организационную ошибку – расформировало танковые корпуса, разделив их на полки и батальоны⁸⁹. Это немедленно снизило их наступательные возможности: известно что сила танков состоит в их массированном применении (это доказал Г. К. Жуков в августе 1939 г. на Халхин-Голе), в ином случае эффект от их использования может быть сведён практически к нулю. Осознав свою ошибку, в 1941 г. советское руководство попыталось её исправить, но до 22 июня сделать это удалось далеко не в полной мере. К этому времени в Советской Армии были восстановлены лишь танковые бригады, что является дополнительным аргументом в пользу тезиса о невозможности на тот момент крупномасштабного советского наступления в западном направлении.

Правда, нам могут возразить – к 22 июня в западных округах числилось 20 механизированных корпусов. Но в том-то и оно – они лишь числились на бумаге⁹⁰, реально имея только не до конца укомплектованные управленческие структуры. Большинство из них начали формироваться лишь в марте 1941 г. К началу войны ни один из этих корпусов не был полностью укомплектован ни личным составом, ни боевой техникой. Укомплектованность материальной частью (с учётом танков устаревших конструкций) в среднем составляла 30-53%. Ряд корпусов (13, 17, 20 и 24-й) из-за ограниченного количества танков вообще не представлял собой механизированных соединений⁹¹.

⁸⁶ К примеру, в западные приграничные округа поступило 1540 самолётов новых конструкций, но подготовку на них успели пройти только 208 экипажей. Кроме того, на присоединённых в 1939-1940 гг. территориях явно не хватало аэродромов – их количество лишь наполовину удовлетворяло потребности ВВС западных округов, что вызывало страшную скученность самолётов и облегчило немцам их массовое уничтожение. // Киршин Ю.Я., Раманичев Н.М. Накануне 22 июня 1941 г. (по материалам военных архивов). // ННИ, 1991, № 3, с. 8, 9; Перечнев Ю.Г. О некоторых проблемах подготовки страны и Вооружённых Сил к отражению фашистской агрессии. // ВИЖ, 1988, № 4, с. 44; Романичев Н.М. «Красная Армия всех сильнее»? // ВИЖ, 1991, № 12, с. 7.

⁸⁷ А. Верт в связи с этим пишет: «К 22 июня лётчики Прибалтийского военного округа пробыли в воздухе всего по 15 часов, а лётчики Киевского военного округа – только по 4 часа. Цифры поразительные, если вспомнить, что, например, в американской авиации для участия в боевых действиях лётчик должен был налетать 150 часов». // Верт А. Россия в войне, с. 91.

⁸⁸ Большинство советских танков были марки БТ и Т-26, которые имели запас хода 40 – 150 моточасов. // Крикунов В.П. Куда делись танки. // ВИЖ, 1988, № 6, с. 29; Перечнев Ю.Г. О некоторых проблемах подготовки страны и Вооружённых Сил к отражению фашистской агрессии. // ВИЖ, 1988, № 4, с. 43.

⁸⁹ 21 ноября 1939 г. танковые корпуса были расформированы. 9 июня 1940 г. нарком обороны утвердил план формирования новых механизированных корпусов. // Крикунов В.П. Куда делись танки. // ВИЖ, 1988, № 6, с. 28; Перечнев Ю.Г. О некоторых проблемах подготовки страны и Вооружённых Сил к отражению фашистской агрессии. // ВИЖ, 1988, № 4, с. 43.

⁹⁰ Орджилл Д. Самый лучший танк в мире. // От «Барбароссы» до «Терминала». Взгляд с Запада, с. 244-245.

⁹¹ Начальный период войны. М., 1974, с. 261; Горьков Ю.А. Кремль, Ставка, Генштаб. Тверь, 1995 (книга на сайте:

Правоту данного вывода подтверждает и известный английский военный теоретик и историк Б. Лиддел Гарт: «Своих первоначальных успехов немцы добились только вследствие того, что их противник уступал им в технической оснащённости. Хотя русские и обладали значительным количественным превосходством в танках, общее число средств моторизации у них было настолько ограниченным, что их бронетанковые войска не имели даже полного комплекта механических транспортных средств. Это создало очень серьёзные препятствия при отражении немецких танковых ударов»⁹².

Маршал Советского Союза К.К. Рокоссовский⁹³, командовавший в начале войны 9-ым механизированным корпусом, писал: «Несчастье заключалось в том, что корпус только назывался механизированным. С горечью смотрел я на походе на наши старенькие Т-26, БТ-5 и немногочисленные БТ-7, понимая, что длительных боевых действий они не выдержат. Не говорю уже о том, что и этих танков у нас было не больше трети положенного по штату. А мотопехота обеих танковых дивизий! Положенных машин у нас не было, но поскольку значилась моторизованной, не имела ни повозки, ни коня»⁹⁴. И далее прославленный военачальник свидетельствует, что «немецкие танковые и моторизованные соединения были оснащены техникой, которая превосходила по своим качествам наши устаревшие машины Т-26 и БТ... Эти машины... горели как факелы»⁹⁵.

И следует особо подчеркнуть, что военнополитическое руководство третьего рейха было прекрасно осведомлено об огромном численном

превосходстве над вермахтом, стоящей на вооружении у Красной Армии боевой техники. Однако это никого не пугало по уже изложенным нами выше объективным причинам – низким техническим характеристикам данной военной техники. 3 февраля 1941 г. Гальдер докладывал Гитлеру о состоянии советских вооружённых сил: «Общее количество танков... очень велико (до 10000 танков против 3,5 тысячи немецких, но эти танки, очевидно, преимущественно малоценные)»⁹⁶.

Докладывали Гитлеру также по линии ВВС. Помощник уже известного нам Кестринга Кребс⁹⁷ доносил из Москвы: «Перевооружение идёт полным ходом. Новый истребитель. Новый дальний бомбардировщик». Действие это оказывало своеобразное – Гитлер начинал размышлять, что времени для начала нападения на СССР у него остаётся всё меньше, ведь с каждым месяцем Красная Армия становится всё лучше подготовленной. Сомнений оставалось много, но было ясно одно – время работает не на Германию, а на СССР. К тому же Кестринг докладывал, что пока Советский Союз ещё слаб: «Советская Армия, – писал он 8 мая 1941 г., – улучшилась незначительно. Командный состав неудовлетворителен»⁹⁸. Время для нападения было, таким образом, выбрано не случайно – Красная Армия находилась в стадии перевооружения и укрепления командных кадров, и этот процесс был ещё далёк от завершения.

Сторонники «превентивного удара», который будто бы готовил Сталин в 1941 году, отмечают, что об этом свидетельствует и дислокация советских сил, расположенных на западных границах страны: они были сосредоточены на флангах немецких войск, готовые в любой момент к удару. Это абсолютно верно, но доказывает не агрессивные намерения советской стороны, а полную военную некомпетентность сторонников теории «превентивной войны». Любой выпускник любого военного училища любой страны знает, что иным образом войска и не могут быть дислоцированы, если верховное командование придерживается концепции, что наступление является лучшим видом ведения боевых действий, а задачи, поставленные перед армией, даже и самые оборонительные, могут быть достигнуты только наступлением. Такое

militera.lib.ru/research/gorkov2/index.html), с. 85; Безыменский Л.А. О «плане Жукова» от 15 мая 1941 г. // ННИ. 2000, № 3, с. 63.

В тех условиях советскому командованию следовало укомплектовать имеющейся техникой меньшее количество корпусов, примерно 7-8, но которые были бы боеспособны. В действительности же сталинское руководство пошло по самому неэффективному пути, начав комплектовку сразу 20 корпусов, и добившись при этом только одного – в Красной Армии на момент 22 июня не было ни одного боеспособного крупного бронетанкового соединения!!

⁹² Лиддел Гарт Б. Вторая мировая война. М., 1976, с. 153.

⁹³ Его выдающуюся роль в деле разгрома гитлеровских орд в годы Великой Отечественной войны невозможно переоценить. Из замечательной плеяды советских полководцев он единственный, которого смело можно поставить в один ряд с «маршалом Победы» Г.К. Жуковым.

О жизни и деятельности К.К. Рокоссовского смотри очерк: Рубцов Ю.В. «Советский Багратион» маршал К.К. Рокоссовский (1896-1968). // ННИ, 2004, № 6.

⁹⁴ Рокоссовский К. К. Солдатский долг. М., 1972, с. 12.

⁹⁵ Ibid., с. 20, 38.

⁹⁶ Безыменский Л. Особая папка «Барабаросса». М., 1972, с. 287.

⁹⁷ Последний начальник германского генерального штаба, покончивший жизнь самоубийством в Берлине в мае 1945 г.

⁹⁸ Ibid., с. 288; militera.lib.ru/h/utkin3/index.html.

расположение было продиктовано и принципом неравномерного распределения сил по фронту, без чего полное поражение армии, нарушающей этот принцип (не имеет значения, защищается она или готовится атаковать) абсолютно неизбежно.

Естественно, советское командование допустило много ошибок, включительно, что касается конкретного развёртывания войск вдоль границы. Так, к примеру, склады со снаряжением, боеприпасами, топливом и т. д. были расположены слишком близко к границе, оказавшись после нападения в зоне досягаемости немецкой артиллерии и многие из них были захвачены стремительно наступавшими передовыми частями вермахта. Но это были ошибки в деталях, но не принципа. В целом, в соответствии с законом неравномерного распределения сил по фронту, расположение советских войск было правильным, и быть другим не могло. Правда, в вопросе о выборе главного направления возможного германского удара, командование РККА допустило серьёзный просчёт: оно посчитало, что попытку основного прорыва вермахт предпримет на юг, через Украину; в то время как главный удар был нанесён через Белоруссию, на Москву. Это также в значительной степени отрицательно сказалось на ходе военных действий советских сил летом 1941 г., т.к. их основная группировка располагалась на Украине, а не на московском направлении.

Но даже в таком случае возникает законный вопрос: почему, если дислокация войск была в основном правильной, Красная Армия потерпела столь тяжёлые поражения и отступила вглубь страны до Москвы и Сталинграда? Ответ один – она была атакована внезапно, будучи неготовой к обороне и очутившись в условиях абсолютно неблагоприятного соотношения сил. На главных направлениях ударные немецко-фашистские группировки имели 3-4 кратное преимущество. Зная о подготовительных мероприятиях германской армии у советских границ, Сталин ничего не предпринял для предупреждения нападения⁹⁹. И вновь возникает вопрос: почему?

⁹⁹ Интересна оценка Дж. Боффа: «Разумеется, ориентироваться было нелегко. Вместе с приведёнными сведениями поступили и другие, говорящие, казалось, о прямо противоположных намерениях Германии. Ведь не случайно некоторые из главных участников событий, например правительство Японии и английская разведка, располагая аналогичной информацией, не сумели предвидеть, какой оборот примут события». // Боффа Дж. История Советского Союза. Т. II. М., 1990, с. 14.

Насколько это ни странно на первый взгляд – по причине своего реализма. Он получал достоверную информацию о сосредоточении германских войск в Польше и Румынии против СССР и знал, что они превосходят советские¹⁰⁰.

Но одновременно Сталин был убеждён, что их недостаточно для уничтожения Советского Союза, даже если и удастся разгромить русские армии в приграничном сражении. Главное в чём был уверен Сталин это факт, что Германия не располагает силами для победы над Красной Армией в одной блицкампании. Этот вывод подтверждал и приказ фюрера, ставший известным советской разведке, об уменьшении производства вооружений, следовательно, не могло быть и речи о начале антисоветской войны. Плюс к тому он знал, что Гитлер совершенно не готов к длительной войне в условиях приближающейся русской зимы: немецкая армия не располагала тёплой одеждой, а военная техника зимним маслом (даже промышленно-технологические возможности Германии для его производства были недостаточны на тот момент). А если так, он и не станет вторгаться в СССР.

Таким образом, стратегически логика кремлёвского диктатора работала в верном направлении. Но с тактической точки зрения он ошибся, и его ошибка оказалась роковой для десятков миллионов человек. Гитлер оказался намного бóльшим авантюристом, чем это мог себе представить Сталин. Он решился напасть на СССР, проигнорировав уроки прошлого и будучи абсолютно неготовым к войне в зимних условиях. Таким образом, именно этого Сталин не допускал. Будучи реалистом, он не мог поверить, что Гитлер не понимает элементарных вещей – Россию невозможно победить в одной молниеносной кампании, да ещё и армией, не оснащённой для преодоления суровых русских морозов. А тот факт, что план «Барбаросса» находился на его столе и был знаком до мельчайших деталей¹⁰¹, воспринимался в этих

¹⁰⁰ Павлов А.Г. Советская военная разведка накануне Великой Отечественной войны. // ННИ. 1995, № 1, с. 54, 55, 57-58.

¹⁰¹ Ibid., с. 56; Розанов Г.Л. Сталин – Гитлер. М., 1991, с. 187; Ивашутин П.И. Стратегия и тактика вероломства. // ВИЖ, 1991, № 6, с. 10; Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии. 1939– 1941. М., 1992, с. 285; Наджафов Д.Г. Нейтралитет США. М., 1990, с. 166.

Правда, не все исследователи согласны с тезисом о том, что Сталину в мельчайших подробностях вскоре после его подписания Гитлером стал известен план «Барбаросса». В этой связи Алексей Исаев пишет: «Действительности это никак не соответствует. 29 декабря 1940 г. советский военный атташе в Берлине генерал-майор В.И. Тупиков доложил в Москву о том, что „Гитлер отдал приказ о подготовке к войне против СССР. Война будет объявлена

в марте 1941 г.” ...Однако главная проблема заключалась в том, что источник сам не видел этого документа. Уточняющее сообщение содержало следующие сведения: „Подготовка наступления против СССР началась много раньше, но одно время была несколько приостановлена, так как немцы просчитались с сопротивлением Англии. Немцы рассчитывают весной Англию поставить на колени и освободить себе руки на востоке”. Отметим, что в уточняющем сообщении уже отсутствует точная дата нападения на СССР, заменённая на абстрактное „весна 1941 г.” Сам по себе этот факт получения информации о некоем решении Гитлера относительно СССР является крупной удачей советской разведки. Но картину безнадежно портят неточности в процитированном сообщении. 18 декабря Гитлер не отдавал приказа о подготовке войны с СССР, это событие произошло на полгода раньше, в июне – июле 1940 г. В декабре 1940 г. был уже подписан стратегический план войны с СССР, нападение перешло из области политического замысла в плоскость практической реализации. Но куда хуже было другое: нападение на СССР безусловно привязывалось к выводу из войны Англии. Это уже выглядит как дезинформация. В директиве №21 „Барбаросса” был указан примерный срок завершения военных приготовлений – 15 мая 1941 г. и подчёркивалось, что СССР должен быть разгромлен „ещё до того, как будет закончена война против Англии”». // Исаев А.В. Антисуворов. Десять мифов Второй мировой, С. 87-89.

Того же мнения придерживается и М.И. Мельтюхов: «В литературе можно встретить утверждения, что „материал об основных положениях плана „Барбаросса”, утвержденного Гитлером 18 декабря 1940 г., уже через неделю был передан военной разведкой в Москву”. К сожалению, это не соответствует действительности... Таким образом, советской разведке удалось получить сведения о том, что Гитлер принял какое-то решение, связанное с советско-германскими отношениями, но его точное содержание осталось неизвестным, как и кодовое слово „Барбаросса”... Имеющиеся материалы не подтверждают версию о том, что советской разведке „удалось раскрыть замысел германского командования” и „своевременно вскрыть политические и стратегические замыслы Германии”... По сведениям Разведуправления, – отмечает далее М. Мельтюхов, – на 1 июня на Востоке было сосредоточено всего 41,6% германских дивизий, а против Англии – 42,6%. Исходя из этих показателей, никто в Москве не стал бы делать вывод о завершении подготовки удара по СССР. На самом деле к 21 июня против СССР было развернуто 62% дивизий вермахта. Таким образом, советской разведке не удалось достоверно установить состав вооруженных сил Германии и их группировку на Востоке, что затрудняло оценку угрозы Советскому Союзу». // militera.lib.ru/research/meltyukhov/index.html.

Эта же мысль красной нитью проходит и в системе доказательств И. Пыхалова: «Таким образом, увидев очередной рассказ про доблестных советских агентов, якобы узнавших точную дату немецкого наступления за несколько месяцев до начала Великой Отечественной войны, можно не сомневаться – перед нами ещё один образец ненаучной фантастики. В лучшем случае речь может идти лишь об ориентировочном сроке. Однако и здесь официозная историография, утверждающая, будто стоило Гитлеру подписать план „Барбаросса”, как наши разведчики тут же сообщили в Москву примерную дату нападения, а затем, по мере приближения войны, называли всё более точные сроки её начала, к сожалению, выдаёт желаемое за действительное.

Наиболее популярна легенда о предупреждениях, сделанных Рихардом Зорге. Что же именно докладывал

условиях как дезинформация¹⁰². Именно на этом

из Токио этот советский разведчик? ...Наконец, 20 июня сообщается, что „война неизбежна”. А то мы не знали... А как же быть со знаменитым предупреждением „Нападение произойдёт на широком фронте на рассвете 22 июня”, якобы отправленным Зорге 15 июня, про которое не писал только ленивый? Увы, как выяснилось, это вульгарная фальшивка... Теперь представим, как это выглядело с точки зрения Сталина: проходит один предсказанный срок, затем второй, третий, а войны всё нет и нет. Какой должна быть его реакция? ...Со сроками нападения наши разведчики оказались не на высоте”. Кроме того, продолжает автор, «создавалось неверное представление о распределении немецких сил между Востоком и Западом. В самом деле, если разведка приписала вермахту лишние дивизии, то эти «виртуальные» дивизии должны где-то находиться. Очевидно, на Западе. Так, по мнению Разведуправления Генштаба Красной Армии, на 1 июня 1941 года „Общее распределение Вооружённых сил Германии состоит в следующем: против Англии (на всех фронтах) – 122-126 дивизий; против СССР – 120-122 дивизии; резервов – 44-48 дивизий”. Понятно, что при таком раскладе вовсе не очевидно, против кого будет нанесён немецкий удар». // http://www.fictionbook.ru/ru/author/piyhalov_igor/velikaya_obolgannaya_voyina.

Конечно, в доводах А. Исаева, И. Пыхалова, М. Мельтюхова и др. есть серьёзная логика, в том смысле, что план «Барбаросса» не сразу и не во всех деталях стал доступен советскому руководству. Однако к 22 июня 1941 г. у него уже было огромное количество сведений о готовящемся фашистами нападении. И в этом плане Габриэль Городецкий довольно высоко оценивает деятельность советских спецслужб накануне войны: «Как мы видели, вопреки господствующему мнению органы советской разведки превосходили западные разведки по точности и достоверности информации относительно намерений немцев в 1940 году, при этом вполне логично объясняя почему Сталин не верил разведке...

Совершенно очевидно, что Сталину поступало огромное количество подобных сообщений (т.е., неверных – С.Н.), которые сейчас не спешат извлекать из московских архивов; смешиваясь с сообщениями, свидетельствовавшими о подготовке к войне, они запутывали общую картину. Хотя они и не отрицали возможность войны, но разжигали в Кремле надежду на то, что войну все ещё возможно оттянуть. Они усиливали впечатление того, что подготовка к войне всё ещё не закончена. В такой обстановке Сталин просто-напросто отказывался верить разведывательной информации... Русские совершенно очевидно колебались в своих оценках... Несмотря на атмосферу отчаяния, воцарившуюся там, Сталин оставался непоколебим в своей уверенности в провокациях англичан, с одной стороны, и в том, что перед нападением немцы предъявят ультиматум, с другой». // Городецкий Г. «Миф Ледокола»: Накануне войны. М., 1995 (книга на сайте: «Миф Ледокола»); см. так же: militera.lib.ru/research/gorodetsky_g/index.html.

¹⁰² Известно, что этот план предусматривал разгром СССР за 6-8 недель, с выходом вермахта на линию Архангельск-Москва-Волга (См. Безыменский Л. Особая папка «Барабаросса», с. 198-203). В нём даже не допускалась мысль о возможности остановок наступления на восток по причинам сопротивления Красной Армии. Но даже если и допустить столь невероятный сценарий простой «прогулки» по русским степям, то и тогда за полтора-два месяца, даже передовые моторизованные и танковые части Гудериана и Клейста навряд ли смогли бы достичь намеченного рубежа: они должны были останавливаться для дозаправки и отдыха, задерживаться при преодолении водных преград, неизбежно затруднялся бы ход

основывалась уверенность Сталина, что в 1941 г. Гитлер не нападет и что Красная Армия имеет ещё год, чтобы полностью завершить подготовку к войне. Вот почему гитлеровское нападение на заре 22 июня 1941 г. оказалось столь неожиданным для советской стороны (но не для военных) и стоило так дорого.

Принципиальную правильность мышления Сталина в этом вопросе подтверждает и такой эпизод. Незадолго до нападения на СССР Паулюс (в то время заместитель начальника генштаба) стал докладывать Гитлеру о трудностях снабжения войск в зимних условиях и тот пришёл в неистовство: «Эту болтовню... я не намерен больше слушать. Никакой зимней кампании не будет. В этом отношении вы можете положиться на моё дипломатическое искусство. Нашей армии нужно только нанести русским несколько хороших ударов... Тогда выяснится, что русский колосс стоит на глиняных ногах. Я категорически запрещаю говорить при мне о зимней кампании!»¹⁰³¹⁰²

Г.К. Жуков подтверждает осведомлённость Генштаба и военной разведки в отношении планов фашистов¹⁰⁴¹⁰³. Однако он свидетельствует, что Голиков (руководитель ГРУ) не только информировал, но и одновременно дезинформировал Сталина, обесценивая важнейшие сообщения нелепыми приписками: «1. На основании всех приведённых выше высказываний и возможных вариантов действий весной этого года считаю, что наиболее возможным сроком начала действий против СССР будет являться момент после победы над Англией... 2. Слухи и документы, говорящие о неизбежности весной этого года войны против СССР, необходимо расценить как дезинформацию, исходящую от английской и даже, может быть, германской разведки»¹⁰⁵¹⁰⁴.

Уже в 1965 г., на вопрос историка Виктора Анфилова «Почему вы сделали такой вывод?», Маршал Советского Союза Ф.И. Голиков ответил, что «в условиях культа личности он был вынужден делать такие заключения, которые соответствовали бы точке зрения Сталина и

его требованию „не провоцировать” войну с немцами»¹⁰⁶. В связи с тем, что Гитлер неоднократно переносил сроки нападения на СССР, Сталину называли 14 и 15 мая, 20 и 21 мая. 15 июня и, наконец, 22 июня. «Как только не подтверждались первые майские сроки вторжения, Сталин, – говорил Голиков В.А. Анфилову, – окончательно уверовал в то, что Германия не нападет в 1941 г. на СССР, если её не спровоцируют, а к нашим докладам стал относиться ещё с большим недоверием и подозрительностью»¹⁰⁷.

Ряд мер по повышению боевой готовности войск предпринимался наркоматом обороны, Генеральным штабом и военными советами округов. Однако, когда об этом становилось известно «вождю» и его окружению, такие мероприятия расценивались как способные вызвать провокацию и немедленно отменялись со строжайшим предупреждением не допускать ничего подобного в будущем. «Сталин, – отмечает Г. Городецкий, – действовал совсем не как поджигатель войны, каким его изображает Суворов. Он постоянно сдерживал свои вооруженные силы после того, как в середине мая были проведены мероприятия по мобилизации. Он опасался, что ситуация может быстро выйти из-под контроля»¹⁰⁸. Бывший командующий 8-й армией П.П. Собенников вспоминал, что накануне войны чувствовалась большая нервность, несогласованность, неясность, боязнь «спровоцировать» войну. За несколько дней до нацистского нападения на командный пункт армии стали поступать по телефону и телеграфу весьма противоречивые указания об устройстве засек, минировании и т.п., причём одним распоряжением эти мероприятия приказывалось производить немедленно, другим они отменялись, затем опять подтверждались, чтобы вновь отменить»¹⁰⁹.

При этом не следует игнорировать тот факт, что кроме высших военно-политических руководителей Германии, никто в мире с точностью не мог утверждать по какому сценарию будут развиваться события во второй половине июня 1941 г. Поэтому, обвинять советское руководство с абсолютной категоричностью в том, что оно не разобралось в ситуации, по всей видимости не следует. Хотя,

при движении узкими колоннами через лесные массивы и болота, в грязь приходилось бы продвигаться исключительно по шоссейным дорогам, что так же замедляло темпы наступления и т.д.

¹⁰³ Видер И. Катастрофа на Волге. Воспоминания офицера-разведчика 6-й армии Паулюса. М., 1965, с. 256.

¹⁰⁴ Жуков Г.К. Воспоминания и размышления. М., 1974. Т. 1, с. 257-258.

¹⁰⁵ Жуков Г.К. Воспоминания и размышления. М., 1969, с. 240.

¹⁰⁶ Анфилов В.А. Крушение похода Гитлера на Москву. 1941. М., 1989, с. 91.

¹⁰⁷ Ibid., с. 92.

¹⁰⁸ Городецкий Г. «Миф Ледокола»: Накануне войны. М., 1995 (книга на сайте: «Миф Ледокола»).

¹⁰⁹ Анфилов В.А. Крушение похода Гитлера на Москву, с. 104-105.

естественно, этот факт не снимает со Сталина и его ближайших сподвижников ответственность за просчёт накануне 22 июня.

Как пишет Г. Городецкий, Ассарассон, дуайен дипломатического корпуса в Москве и внимательный наблюдатель кремлевских событий, лучше всех описал атмосферу в Кремле в последние мирные дни: «Никто не знает или не хочет сказать, что происходит, если происходит, на дипломатическом фронте. Один полагает, что идут переговоры, другой – что они ещё не начались, третий – что не будет никаких переговоров, а будет ультиматум. Одни говорят, что требования, предъявлены они или нет, касаются Украины и бакинских нефтяных месторождений, другие считают, что они связаны с другими вопросами. Некоторые полагают, что в число требований входят демобилизация и разоружение Украины. Большинство думает, что война неизбежна и близка; некоторые думают, что война входит в намерения и желания немецкой стороны. Немногие считают, что войны не будет, по крайней мере в настоящий момент, и что Сталин пойдет на большие уступки, чтобы избежать войны. Одно несомненно: скоро мы станем свидетелями либо битвы глобального значения между Третьим Рейхом и Советской Империей, либо самого грандиозного шантажа в мировой истории»¹¹⁰.

Эта тенденция сохранялась вплоть до последних часов перед нападением. Так, вечером 21 июня, всё политическое руководство страны находилось в кремлёвском кабинете И. Сталина, куда после сообщения о немецком перебежчике, сообщившем о предстоящем на рассвете следующего дня вторжении, также были приглашены Тимошенко, Жуков и Ватутин с проектом директивы о приведении войск в боевую готовность. Просмотрев её, Сталин сделал замечания и дал указания Жукову о переработке документа. Его указания и тут были пронизаны требованием «не спровоцировать немцев к нападению»:

«А не подбросили ли немецкие генералы этого перебежчика, чтобы спровоцировать конфликт? – спросил он.

– Нет, – ответил С.К. Тимошенко. – Считаем, что перебежчик говорит правду...

– Что будем делать? – спросил И.В. Сталин...

– Надо немедленно дать директиву войскам о приведении всех войск приграничных округов в полную боевую готовность, – сказал нарком...

– Такую директиву сейчас давать преждев-

ременно, может быть, вопрос ещё уладится мирным путём. Надо дать короткую директиву, в которой указать, что нападение может начаться с провокационных действий немецких частей. Войска приграничных округов не должны поддаваться ни на какие провокации, чтобы не вызвать осложнений»¹¹¹.

«Даже когда Молотов вернулся с печальным известием, – пишет Городецкий, – Сталин не разрешил военным приступить к осуществлению планов обороны, утвердив специальную директиву, которая, в частности, все ещё запрещала войскам, „за исключением авиации“, вторгаться в расположение немецких войск. Он явно сохранял иллюзию, будто войну можно отсрочить. Но в условиях внезапного нападения и без предварительной подготовки результативное выполнение директив было невозможно»¹¹².

Из Москвы зашифрованная директива была отправлена в 030 ч 22 июня. В округах она была получена через час, а в штабы армий её направили в третьем часу утра. До многих соединений её так и не довели. К тому же некоторые командующие округами и армиями, будучи запуганы многочисленными требованиями «не спровоцировать», направляя директиву в войска, указывали: «В случае провокационных действий немцев огня не открывать. При полётах над нашей территорией немецких самолётов не показываться и до тех пор, пока самолёты противника не начнут боевых действий, огня не открывать». Даже когда вражеские войска начали вторжение, генерал-полковник Ф.И. Кузнецов доносил маршалу Тимошенко, что он принял меры, чтобы бомбить противника, не перелетая границы»¹¹³.

Поднятые в воздух после первого вражеского налёта авиационные части, после часового пребывания в воздухе в зоне ожидания возвращались на свои аэродромы. Командующие ВВС округов получили приказ границу не перелетать, уничтожать воздушного противника только над своей территорией, держать авиацию в постоянной готовности к выводу из-под удара¹¹⁴. Задержка с постановкой боевых задач и неясность обстановки дезориентировали личный состав авиационных соединений. В таких условиях люфтваффе уничтожали советские самолёты прямо на аэродромах.

¹¹¹ Жуков Г.К. Воспоминания и размышления, с. 243.

¹¹² militera.lib.ru/research/gorodetsky_g/index.html.

¹¹³ Анфилов В.А. Крушение похода Гитлера на Москву, с. 104.

¹¹⁴ Ibid., с. 113.

¹¹⁰ militera.lib.ru/research/gorodetsky_g/index.html.

Вот некоторые примеры первых военных часов. Севастополь. Разговор командующего Черноморским флотом адмирала Ф.С. Октябрьского с Москвой: «Да, да, нас бомбят... – необычно резким голосом говорит Октябрьский...

– В Москве не верят, что Севастополь бомбят, – приглушённо произнёс Кулаков»¹¹⁵.

Москва. После издания директивы №1 нарком обороны начинает звонить по округам, выясняет обстановку. За короткое время Тимошенко четвёртый раз звонит в штаб Западного особого военного округа. Заместитель командующего генерал Болдин докладывает новые данные. Выслушав его, нарком говорит: «Товарищ Болдин, учтите, никаких действий против немцев без нашего ведома не предпринимать. Ставлю в известность Вас и прошу передать Павлову, что товарищ Сталин не разрешает открывать артиллерийский огонь по немцам». Болдин кричит в трубку: «Как же так? Ведь наши войска вынуждены отступать. Горят города, гибнут люди!» Болдин настаивает на немедленном вводе в дело механизированных, стрелковых частей и артиллерии, особенно зенитной. Ответ наркома гласит: «Никаких иных мер не предпринимать, кроме разведки в глубь территории противника на 60 километров»¹¹⁶.

О какой подготовке СССР к нападению на Германию можно говорить в этой ситуации? Сама постановка вопроса абсурдна. Другими словами, допущенный Сталиным военно-политический просчёт пагубно отразился на положении войск приграничных округов, застигнутых врасплох мощнейшим немецким ударом. Можно с полной уверенностью утверждать, что если не упорство Сталина, то вермахту не удалось бы внезапное вторжение и тогда не только война в целом, но и её начальный период приобрели бы совершенно иной характер.

Легендарный маршал утверждает, что военные круги были уверены в близости войны. Он даже признавал часть вины за собой и своими коллегами, которые не сделали всего возможного, чтобы убедить Сталина в неизбежности близкой войны и необходимости провести все мероприятия по мобилизационным и оперативным планам¹¹⁷. Но Жуков умалчивает, что

робость и пассивность военных объяснялись созданным в армии, спецслужбах¹¹⁸, как и во всей стране, режимом жесточайшего террора. К. Симонов справедливо писал: «Сталин несёт ответственность не только за то, что он с непостижимым упорством не желал считаться с важнейшими донесениями разведчиков. Главная его вина перед страной в том, что он создал гибельную атмосферу, когда десятки вполне компетентных людей, располагавших неопровержимыми документальными данными, не располагали возможностью доказать главе государства масштаб опасности и не располагали правами для того, чтобы принять достаточные меры к её предотвращению»¹¹⁹.

К этому можно добавить, что, планируя внешнюю политику, Сталин, как и всякий деспот, исходил не столько из реального, сколько из воображаемого комплекса условий и факторов. Хотя здесь следует повториться, что в смысле понимания факта стратегической неготовности Германии к войне с Советским Союзом Сталин был величайшим реалистом. Его просчёт состоит в том, что он недооценил авантюризм Гитлера, не учёл его при планировании советской внешней и оборонной политики. Он оценивал Гитлера до 22 июня 1941 г. не как склонного к авантюрам маньяка, принимавшего свои иллюзии за реальность, а как разумного государственного деятеля. В этом и состоял величайший просчёт Сталина! Косвенно, подтверждение этой мысли мы вновь находим у Г.К. Жукова. Готовя мемуары, маршал так излагал суть споров между ним и руководителем страны: «Я хорошо помню слова Сталина, когда мы ему докладывали о подозрительных действиях германских войск: „Гитлер и его генералитет не такие дураки, чтобы воевать одновременно на два фронта, на чём немцы сломали себе шею в первую мировую войну... У Гитлера не хватит сил, чтобы воевать на два

перед Родиной за крайне неудачное развитие войны в первые её месяцы. Эта ответственность лежит и на других. Пусть в меньшей мере, но её несут Нарком обороны и руководящие лица Генерального штаба того времени. Они в силу своего высокого положения и ответственности за состояние Вооружённых Сил не должны были во всём соглашаться со Сталиным и более твёрдо отстаивать своё мнение». // Василевский А.М. В те суровые годы. // ВИЖ, 1978, № 2, 68.

¹¹⁵ Азаров И.И. Начало войны в Севастополе. // ВИЖ, 1962, № 6, с. 82.

¹¹⁶ Болдин И.В. Страница жизни. М., 1961, с. 86.

¹¹⁷ Жуков Г.К. Воспоминания и размышления, с. 238, 238-239, 241-244.

Его мнение подтверждается и А.М. Василевским: «Полагаю, что Сталин не один несёт ответственность

¹¹⁸ Так разведка была в буквальном смысле разгромлена. Были репрессированы сотни разведчиков, заменённых совершенно неопытными сотрудниками. // Павлов А.Г. Советская военная разведка накануне Великой Отечественной войны. // ННИ. 1995, № 1, с. 51-52.

¹¹⁹ Симонов К. Уроки истории и долг писателя. // Наука и жизнь. 1987, № 6, с. 46.

фронта, а на авантюру Гитлер не пойдёт»¹²⁰.

На такой вывод советского лидера натолкнула и развёрнутая весной 1941 г. Берлином широкомасштабная акция по дезинформации советского правительства относительно намерения Германии напасть на СССР¹²¹. Геббельс записал в дневнике: «Распространяемые нами слухи о вторжении в Англию действуют. В Англии уже царит крайняя нервозность. Что касается России, то нам удалось организовать грандиозный поток ложных сообщений. Газетные „утки“ не дают за границе возможности разобраться, где правда, а где ложь. Это та атмосфера, которая нам нужна... Русские, кажется, ещё ни о чём не подозревают»¹²². И, как оказалось, гитлеровский министр пропаганды был в принципе прав. В этом смысле показательным «доверительное» письмо Гитлера Сталину, которому, по свидетельству Г.К. Жукова, советский руководитель поверил: в нём фюрер писал, что т.к. «территория Западной и Центральной Германии подвергается мощным английским бомбардировкам и хорошо просматривается с воздуха, ...он был вынужден отвести крупные контингенты войск на Восток». И сделал это будто с той целью, чтобы иметь возможность скрытно перевооружить и переформировать их там, в Польше, перед решительным броском на Англию¹²³.

В разработке мероприятий по маскировке сосредоточения немецких войск на востоке принимали участие как органы оперативно-стратегического руководства, так и абвер¹²⁴. Маскировочные мероприятия планировалось осуществить в два этапа: первый – до середины апреля 1941 г. – включая маскировку общих военных приготовлений, не связанных с массовой перегруппировкой войск. Второй – с апреля по июнь 1941 г. – маскировку сосредоточения и оперативного развёртывания войск у границ СССР¹²⁵.

На первом этапе предусматривалось создать ложное представление относительно истинных намерений немецкого командования, используя различного рода приготовления к вторжению в Англию, а также к операциям на Балканах и

Северной Африке. Первоначальное развёртывание войск для нападения на СССР планировалось проводить под видом обычных для армии перемещений. При этом ставилась задача создать впечатление, что центр концентрации вооружённых сил находится на юге Польши, в Чехословакии и Австрии, а скопление войск на севере относительно невелико.

На втором этапе, когда, как отмечалось в директиве №21, скрыть подготовку к нападению на Советский Союз станет уже невозможно, сосредоточение и развёртывание сил для восточной кампании планировалось представить в виде ложных мероприятий, проводимых якобы с целью отвлечения внимания от намеченного вторжения в Англию. Этот отвлекающий маневр гитлеровское командование выдавало за «величайший в истории войн».

Фашистская клика добивалась того, чтобы сохранить у личного состава своих вооружённых сил впечатление, будто подготовка к высадке в Англию продолжается, но в новой форме: выделенные для этой цели войска отводятся в тыл до определённого момента¹²⁶. Важное значение придавалось, в частности, распространению дезинформационных сведений о несуществующих авиадесантных корпусах, будто бы предназначенных для вторжения в Англию. О предстоящей высадке на Британские острова должны были свидетельствовать такие факты, как прикомандирование к войсковым частям переводчиков с английского языка, выпуск новых английских топографических карт, справочников и т.п.

Среди офицеров группы армий «Юг» распространялись слухи о том, что германские войска будут переброшены в Иран для ведения войны за захват английских колоний. В указаниях начальника штаба ОКВ от 9 марта рекомендовалось представлять развёртывание вермахта на востоке в качестве оборонительного мероприятия по обеспечению тыла Германии на время высадки в Англии и операций на Балканах¹²⁷.

И последнее. Наши доморощенные сторонники версии «превентивной войны» пытаются доказать, что и внешняя политика Советского Союза в последние предвоенные месяцы свидетельствует о том, что Сталин де готовил удар против Гитлера и потому не внял многочис-

¹²⁰ ННИ. 2000, № 3, с. 64.

¹²¹ Подробнее см.: Вишнёв О.В. Почему же медлил Сталин в 1941 г.? Из германских архивов. // ННИ. 1992, № 2, с. 70-79; Сергеев Ф. Тайные операции нацистской разведки, с. 198.

¹²² ННИ. 1994, № 2, с. 201.

¹²³ Сергеев Ф. Тайные операции нацистской разведки, с. 201.

¹²⁴ Нюрнбергский процесс, т. II, с. 530.

¹²⁵ Дашичев В.И. Банкротство стратегии германского фашизма. Документы и материалы, т. II, с. 107-109.

¹²⁶ Батлер Дж., Гуайер Дж. Большая стратегия. Июнь 1941 – август 1942 гг. Перевод с английского. М., 1967, с. 77-78.

¹²⁷ Дашичев В.И. Банкротство стратегии германского фашизма. Документы и материалы, т. II, с. 120; История второй мировой войны, т. III, с. 241-242.

ленным предупреждениям о готовящемся на СССР нападении. Как бы полемизируя с ними, известный американский публицист У. Ширер в своей книге «Взлёт и падение „третьего рейха”» пишет: «Кремлёвская команда, и прежде всего Сталин, при всей своей репутации практиков-реалистов (такowymi они, несомненно, были) по-прежнему слепо верила, что Россия сумеет как-то избежать гнева нацистского тирана... Было однако, что-то ирреальное, гротескное, почти невероятное в дипломатических сношениях Москва-Берлин в эти недели. Немцы неуклюже старались обмануть Кремль до самого последнего момента. А советские лидеры словно желали продолжения этого обмана, как будто были не в состоянии признать действительность и что-то сделать»¹²⁸.

И далее он продолжает: «Просто не укладывается в сознании, как кремлёвская команда... несмотря на совершенно явные признаки и поступавшие со всех сторон предупреждения, до самого последнего момента как будто не сознавала, какая чудовищная угроза нависла над страной – угроза нацистского уничтожения»¹²⁹. Лишь поздно вечером 21 июня посол в Москве граф Шуленбург получил кодированную телеграмму из Берлина, в которой требовалось немедленно уведомить Молотова, что он должен сделать ему срочное сообщение, которое и разъяснило всё. В этом контексте Ширер пишет: «Далее следовала уже знакомая декларация наполненная ложью и фабрикациями, которые Гитлер с Риббентропом так мастерски наловчились стряпать... Но здесь нацисты поставили рекорд наглости и обмана»¹³⁰: СССР обвиняли в подготовке к нападению на Германию. Именно из этого «первоисточника» (ни в одно слово которого не верили ни его составители, ни, естественно, сам граф Шуленбург) и черпают свои «аргументы» сторонники «теории превентивной войны».

Особенно много нареканий в адрес Сталина приводятся в связи с предупреждением его Черчиллем о концентрации немецких войск у советских границ¹³¹. Этот вопрос основательно

рассмотрел известный израильский историк Г. Городецкий, камня на камне не оставивший от лживой «теории» предателя родины Резуна¹³². В этом контексте особое место занимает т.н. «миссия Гесса»: Г. Городецкий доказал, что перелёт в Лондон эмиссара Гитлера во многом даёт ключ к пониманию кремлёвской политики накануне нападения Германии на СССР¹³³. Германский посол Шуленбург воспользовался стремлением Сталина получить опровержение слухов о якобы грядущей войне, распространяемых из Лондона, и притупил у советского лидера ощущение опасности со стороны реального врага – Германии. Встречи с немецким послом¹³⁴ укрепили Сталина в подозрении, что

Гесса оказать давление на Россию, чтобы она отдалась от Германии». // Городецкий Г. «Миф Ледокола»: Накануне войны. М., 1995 (книга на сайте: «Миф Ледокола»).

¹³² Городецкий Г. Миф «Ледокола». М., 1995; Ответы Г. Городецкого на вопросы журнала «ННИ». // ННИ, 1995, № 3.

Вот как комментирует он указанное предупреждение: «К тому времени как предупреждение Черчилля дошло до Сталина, оно, очевидно, могло оказать воздействие, прямо противоположное своему замыслу. Подозрительность советского руководства только усилилась. „Вот видите, – сказал Сталин Жукову, – нас пугают немцами, а немцев пугают Советским Союзом и направляют нас друг на друга. Это тонкая политическая игра”». // militera.lib.ru/research/gorodetsky_g/index.html.

¹³³ См.: Ответы Г. Городецкого на вопросы журнала «ННИ». // ННИ, 1995, № 3, с. 70-74.

Возможно читателю было бы интересно ознакомиться с его более подробной системой аргументов: «Введение в свободное обращение британских архивных материалов одним ударом уничтожило дикие спекуляции, которые беспрепятственно циркулировали и разрастались в течение столь многих лет, существенно омрачая англо-советские отношения... После того как были рассекречены материалы британских архивов – не содержавшие никаких сенсаций, – прежние версии о заговоре можно поддерживать только, если выступать с совершенно нелепыми предположениями... Архивные материалы... доказывают, что Гесс прилетел в Англию без разрешения Гитлера и что его не заманивала английская разведка. Более того, никаких официальных предложений он с собой не вез. После того как англичане в течение года неоднократно допрашивали Гесса и могли круглыми сутками наблюдать за его поведением, Кадоган сделал совершенно четкий вывод: „К настоящему времени совершенно ясно, что выходка Гесса была его личным безумным предприятием и германские власти заранее о ней ничего не знали”... В телеграмме Рузвельту Черчилль обещал не рассматривать предложения Гесса. Он охарактеризовал их так: „Нас ещё раз пригласили предать всех своих друзей, пообещав, что нам на время оставляют часть нашей шкуры”... Опубликованные к настоящему времени архивные материалы доказывают, что английские королевские ВВС Гесса не ждали. Не было его умышленного пропуска английскими ПВО». // Городецкий Г. «Миф Ледокола»: Накануне войны. М., 1995 (книга на сайте: «Миф Ледокола»).

¹³⁴ Который и сам, будучи противником войны Германии против России, находился в неведении об истинных планах своего правительства. С другой стороны, имеются свидетельства, вызывающие у нас большие сомнения, будто за

¹²⁸ См. ННИ. 1991, № 5, с. 165.

¹²⁹ Ibid., с. 171.

¹³⁰ Ibid., с. 172; см. также: Ширер У.Л. План «Барбаросса». // От «Барбароссы» до «Герминала». Взгляд с Запада, с. 47.

¹³¹ Черчилль У. Вторая мировая война. Кн. II. М., 1991, с. 160, 162; Некрич Р.М. 1941. 22 июня, с. 120-125.

При этом Городецкий пишет, что «английская разведка абсолютно не верила в неизбежность войны между Россией и Германией. Наоборот. Она прогнозировала германо-советское соглашение... Английские Форин-оффис и разведка пытались путем манипулирования делом

после фиаско в Греции и Северной Африке Черчилль жаждет втянуть Советский Союз в войну, дабы смягчить военное давление немцев на Великобританию. Да и личность Черчилля (ярого антикоммуниста и ненавистника Советской власти) и память о политике Великобритании в 30-ые годы, толкали Сталина именно к такому (естественно, в тех условиях ошибочному) выводу. Так что предостережение У. Черчилля, сделанное И. Сталину, о развёртывании сил вермахта у советских границ, имело прямо противоположный эффект.

Этому содействовал и сэр Стаффорд Криппс, британский посол в Москве, который решил,

несколько недель до войны Шуленбург предупредил СССР о готовящейся агрессии. Но кремлёвский лидер отказался верить ему, расценив его сообщение как хитроумный ход со стороны Гитлера, желавшего добиться от него каких-либо уступок. По свидетельству А.И. Микояна, Сталин в тот же день собрал членов Политбюро и, рассказав о беседе с Шуленбургом, якобы заявил: «Будем считать, что дезинформация пошла уже на уровне послов». // См. Некрич Р.М. 1941. 22 июня, с. 134-135; ННИ. 2000, № 1, с. 85.

Вот как оценивает данную ситуацию Г. Городецкий: «Позиция Шуленбурга оказала катастрофическое воздействие на способность Сталина правильно понять намерения Германии... Шуленбург был решительно настроен сделать всё, что в его силах, несмотря ни на какие трудности, чтобы снять напряженность в отношениях и устранить препятствия на пути к возобновлению переговоров. Его действия на самом деле привели к абсолютно противоположному результату – он укрепил ошибочную, но успокаивающую уверенность Сталина в том, что предотвратить войну все ещё было возможно... Если принять во внимание умонастроение Сталина того времени, скорее всего, он заподозрил, что Гитлер использует Шуленбурга в войне нервов, чтобы обеспечить себе более выгодные условия на предстоящих переговорах...

Проявленная в ходе этой беседы сдержанность резко контрастировала с предложениями, делавшимися всего лишь за два дня до этого. Сталин был несомненно поставлен в тупик. С одной стороны, Шуленбург, который только что вернулся после приема у Гитлера, мог, на самом деле отражая отношение Германии, при этом просто пытаться оказывать давление, чтобы добиться более выгодных условий. В то же время, и с такой же степенью вероятности, можно было предположить, что вопрос ещё не был урегулирован внутри немецкого руководства, и проведением осторожной политики Россия могла бы добиться соглашения. С другой стороны, весь этот эпизод мог оказаться ловушкой, приготовленной для России, и преждевременным приближением России к ней немцы могли бы воспользоваться как козырем на будущих переговорах с Англией. И действительно, в ходе беседы Шуленбург сделал совершенно умозрительное заявление, что «по его мнению, недалеко то время, когда они (воюющие стороны), должны прийти к соглашению и тогда прекратятся бедствия и разрушения, причиняемые городам обеих стран». Наверняка это заявление подверглось тщательному обдумыванию – ведь вечером того же дня радио Берлина сообщило о полете Гесса в Англию с взятой им на себя миссией мира». // Городецкий Г. «Миф Ледокола»: Накануне войны. М., 1995 (книга на сайте: «Миф Ледокола»); militera.lib.ru/research/gorodetsky_g/index.html.

что единственно надёжный способ ориентировать Россию на Великобританию – сыграть на страхе советского руководства перед сепаратным миром на Западе. В свете этих событий перелёт гитлеровского посланца Рудольфа Гесса в Англию 10 мая 1941 г. с «миротворческой миссией» становится ключевым в понимании позиции СССР в решающие месяцы перед войной. Перелёт «наци №3»¹³⁵ в Британию был использован последней, исключительно для давления на Москву¹³⁶ и более других факторов способствовал формированию у Сталина предвзятого отношения к английским партнёрам, оставаясь непрекращающейся головной болью советской разведки и его лично. В этом контексте, *в Кремле возникло ложное впечатление*, что импровизированное предостережение Криппса вовсе не блеф – оно вписывалось в общее видение ситуации, сложившейся у советского руководства. Подобная, вводящая в заблуждение, информация поступила также и от Филби и других разведывательных источников.

Естественно, что параллельно поступала и достоверная информация о подготовке нацистского вторжения¹³⁷: ярчайший тому пример – информация легендарного советского разведчика Рихарда Зорге¹³⁸, предупреждение прези-

¹³⁵ «Наци №2» – Герман Геринг.

¹³⁶ 13 мая Криппс в письме в министерство иностранных дел предлагал «усилить опасения у Советского правительства сообщениями о том, что оно может остаться в одиночестве „слушать музыку“ и что „во влиятельных кругах Германии усилились тенденции к заключению компромиссного мира с Великобританией“». // История второй мировой войны, т. II, с. 143.

¹³⁷ По некоторым данным в Москву были переданы 84 предупреждения о намечавшейся агрессии Гитлера против Советского Союза. // Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии, с. 285; см. также: Сергеев Ф. Тайные операции нацистской разведки, с. 207-215; Лето 1941. Украина. Документы и материалы, с. 89-93; Некрич Р.М. 1941. 22 июня, с. 115-119, 136-138; Воюшин В.А., Горлов С.А. Фашистская агрессия: о чём сообщали дипломаты. // ВИЖ, 1991, № 6; Военные разведчики докладывали... // ВИЖ, 1992, № 2, с. 36-41, № 3; Москве кричали о войне. // ВИЖ, 1994, № 6; «Теперь главный враг – Россия» (по данным военной разведки). // ВИЖ, 1995, № 3.

¹³⁸ Военные разведчики докладывали... // ВИЖ, 1992, № 2, С. 41; Лето 1941. Украина. Документы и материалы, с. 93; Горев Я. Я знал Зорге. М., 1964, с. 41; Об этом замечательном человеке и его роли в истории см: Корольков Ю. Человек, для которого не было тайн. М., 1966; Колесников М., Колесникова М. Друзья и соратники Зорге. М., 1966; Мейснер Ганс Отто. Кто Вы, доктор Зорге? М., 1966; Dolghin Fl. Kremlinul și-a luat mâna de pe Richard Sorge. // Magazin Istoric. 1995, Nr. 1; Dolghin Fl. Spionul unu și jumătate. Richard Sorge. // Magazin Istoric. 2001, Nr. 2. За несколько недель до своего ареста Рихард Зорге передал в Москву ещё одну ценнейшую информацию – о том, что японские милитаристы вскоре направят свой удар не против СССР, а в противоположном направлении и

дента Рузвельта, переданное советскому правительству заместителем госсекретаря Уэллесом через посла в Вашингтоне Уманского¹³⁹ и именно её в Кремле посчитали дезинформацией. Так, 2 мая 1941 г., со слов германского посла в Японии Отта, Зорге информировал «Центр»: «Гитлер решительно настроен начать войну и разгромить СССР, чтобы получить европейскую часть СССР в качестве сырьевой и зерновой базы. 2. Критические сроки вероятного начала войны: а) завершение разгрома Югославии; б) окончание сева; в) завершение переговоров Германии и Турции. 3. Решение о начале войны будет принято Гитлером в мае»¹⁴⁰. 19 мая он сообщил в Москву, что против Советского Союза будет сосредоточено 9 армий в составе 150 дивизий¹⁴¹. А 20 июня сообщается, что «война неизбежна»¹⁴². По свидетельству видного советского дипломата Валентина Бережкова предупреждения о готовящемся нападении на СССР шли и по линии советского посольства в Берлине¹⁴³.

В самый последний момент перед вторжением Гитлера в Россию англичане попытались

советскому командованию можно перебросить несколько десятков дивизий из Сибири и Дальнего Востока на германский фронт. Эти сведения позволили заблаговременно сконцентрировать резервы под Москвой и разгромить рвавшуюся к столице ударную группировку вермахта. // См. Севостьянов Г.Н. Дипломатическая история войны на Тихом океане. М., 1969, с. 12; Боффа Дж. История Советского Союза, т. II, с. 42.

¹³⁹ Государственный секретарь США вспоминает. // Вторая мировая война в воспоминаниях. М., 1990, с. 343; см. также Шервуд Р. Рузвельт и Гопкинс глазами очевидца. Т. I. М., 1958, с. 491; Лан В.И. США в военные и послевоенные годы. М., 1978, с. 23; Коваль В.С. Политика и стратегия США во Второй мировой войне (Проблема парирования угрозы из Европы до перелома в войне). Киев, 1987, с. 58-59; Наджафов Д.Г. Нейтралитет США, с. 170; Волков Ф.Д. Тайное становится явным: Деятельность дипломатии и разведки западных держав в годы второй мировой войны. М., 1989, с. 129.

По этому вопросу Дж. Кеннан отмечает в своих мемуарах: «К концу весны появились признаки, что Гитлер готовит крупную кампанию на Востоке. Мы посылали эти сведения в Вашингтон, а там тщетно пытались предупредить об этом Сталина. Поэтому известие о нападении на Россию 22 июня 1941 года не совсем застало нас врасплох». // <http://militera.lib.ru/memo/usa/kennan/index.html>.

¹⁴⁰ Красная звезда. 1964, 7 ноября.

¹⁴¹ Красная звезда. 1964, 16 сентября.

¹⁴² http://www.fictionbook.ru/ru/author/piyhalov_igor/velikaya_obolganaya_voyina.

Его сообщение от 15 июня, в котором будто бы указывается точный день начала гитлеровской агрессии против СССР – 22 июня – признано хрущёвской фальшивкой.

Правда, долгие годы данный тезис перекочёвывал из одной работы в другую. // См. например: Чекисты. М., 1970, с. 164.

¹⁴³ Бережков В.М. Страницы дипломатической истории. М., 1987, с. 41, 44-45, 49-50.

ещё раз предупредить советское руководство об этом. 12 июня 1941 г. английская разведка доложила своему правительству о скором начале германо-советской войны: «Получены новые сведения о том, что Гитлер принял решение напасть на Советский Союз. Военные действия поэтому весьма вероятны, хотя определить дату их начала пока ещё трудно. Мы думаем, что развязка наступит, видимо, во второй половине июня»¹⁴⁴.

После получения этой информации Иден тут же пригласил советского посла и ознакомил его с ней. Он сказал, что правительство Великобритании теперь убеждено в неизбежности нападения Германии на СССР. А находящиеся на Ближнем Востоке британские войска будут эффективно отвлекать немцев на себя. Майский вежливо выслушал английского министра, но, по-видимому, не поверил ему, т.к. сказал, что по его личному мнению, Германия не собирается воевать, а передвижения войск, о которых рассказал Иден, – это всего лишь часть «войны нервов».

13 июня Иден вновь пригласил Майского и повторил ему свои предупреждения. Если на Россию будет совершено нападение, сказал он, Великобритания будет готова послать в Москву свою военную миссию, чтобы передать информацию о тактике германских войск. Великобритания, подчеркнул Иден, с вниманием отнесётся и к экономическим нуждам России. Майский спросил: значит ли, что всё это может быть сделано только после того, как СССР окажется в состоянии войны? Ответ был удовлетворительным. Майский ещё раз подчеркнул, что он не верит в близкую советско-германскую войну.

«Эта беседа была последним важным официальным контактом между Великобританией и Россией перед нападением Германии на последнюю. Она закончилась безрезультатно, потому что советские руководители, хотя и признавали грозящую им опасность, всё ещё надеялись, что в последний момент им удастся достичь урегулирования взаимоотношений с Гитлером»¹⁴⁵.

Успешная кампания немцев по дезинформации противника на востоке совпала в начале июня с одновременным вызовом Криппса для консультаций в Лондон. Это ещё более насторо-

¹⁴⁴ Батлер Дж., Гуайер Дж. Большая стратегия, с. 80.

¹⁴⁵ Ibid., с. 80-81; Трухановский В.Г. Внешняя политика Англии в период второй мировой войны (1939 – 1945). М., 1965, с. 197; Некрич Р.М. 1941. 22 июня, с. 135.

жило руководство СССР. Гипотеза о том, что в конечном итоге совершена закулисная сделка и Гитлеру предоставлена свобода рук на Востоке (с целью его отвлечения от Британской империи и самих Британских островов), обретала в этих условиях всё большее правдоподобие. Как косвенное подтверждение таких взглядов было воспринято давление американской правой прессы на Черчилля и Идена с требованием в обмен на предложение немцами мира отдать им в жертву Россию. К тому же в правительстве Черчилля занимали ряд ключевых постов многие видные «мюнхенцы», а это не могло не восприниматься в Кремле иначе как «сохранение запасного варианта» для договорённости с нацистской Германией.

Сталин остался непоколебимым в убеждении, что англичане затевают провокацию, а уверенность, что нападению Германии на СССР обязательно будет предшествовать ультиматум, действовала расхолаживающе на его окружение, на разведку и мешала выработке адекватной оценки. Этому также способствовал и разгром разведки в годы репрессий, навязчивый страх перед возможной провокацией. Убеждённость Сталина в том, что Великобритания потворствует развязыванию войны, убеждённость, подкреплённая многочисленными подтверждениями Криппса, привела накануне войны к тому, что Сталин поверил чуть ли не в сговор англичан с гитлеровской Германией.

Таким образом, внешняя политика советского руководства накануне Великой Отечественной войны является убедительным примером того, что СССР преследовал лишь цель обеспечить свою безопасность и максимально оттянуть во времени собственное вступление в войну. «Как ни яростно взирали друг на друга через границу оба правительства, — пишут английские историки второй мировой войны Дж. Батлер и Дж. Гуайер, — одно из них всё ещё рассчитывало избежать конфликта. В апреле и мае Россия не только перебрасывала войска, но и делала различные примирительные жесты, преимущественно в экономической области»¹⁴⁶.

А вот мнение У. Черчилля по данному вопросу: «Нужно отдать справедливость Сталину, он всеми силами старался лояльно и верно сотрудничать с Гитлером, в то же время собирая все силы, какие только мог собрать на необъятных просторах Советской России... Сталин всё больше стал осознавать угрожающую

ему опасность и всё больше старался выиграть время. Тем не менее, весьма знаменательно..., какими преимуществами он жертвовал и на какой риск шёл ради того, чтобы сохранить дружественные отношения с нацистской Германией. Ещё более удивительными были те просчёты и то неведение, которые он проявил относительно ожидавшей его судьбы»¹⁴⁷.

Более того, Черчилль открыто обвиняет сталинское руководство в полной политической слепоте и некомпетентности в вопросе о готовящемся Гитлером нападении на СССР: «История вряд ли знает ошибку, равную той, которую допустили Сталин и коммунистические вожди, когда они... лениво выжидали надвигавшегося на Россию страшного нападения или были неспособны понять, что их ждёт. До тех пор мы считали их расчётливыми эгоистами. В этот период они оказались к тому же простаками. Сила, масса, мужество и выносливость матушки России ещё должны были быть брошены на весы. Но если брать за критерий стратегию, политику, прозорливость и компетентность, то Сталин и его комиссары показали себя в тот момент второй мировой войны совершенно недалёковидными»¹⁴⁸.

Как видим, данная точка зрения на политику Сталина накануне 22 июня 1941 г. очень сходна с приведённой нами выше позицией Ширера. Известный советский исследователь истории Великой Отечественной войны Александр Некрич пишет в связи с этим следующее: «Какие бы выводы ни делал Сталин, ничто не может оправдать его отказ принять элементарные предупредительные меры на случай, если нападение Германии всё же последовало бы. Практически это должно было выразиться в реализации плана прикрытия»¹⁴⁹. Трудно не согласиться с такой постановкой вопроса.

«Научная методология» сторонников идеи о превентивной войне. Чтобы лучше понять всю бессмыслицу «теории превентивной войны» и методологическое убожество главного её проводника В. Суворова-Резуна, мы на небольшом примере проиллюстрируем суть его «метода исследования». Поистине «чудо исторической науки» — его книга «День „М“», да и другие «произведения». В этом контексте остановимся на некоторых общих постулатах «научной» конструкции г-на Резуна и на его «описании» англо-франко-советских перегово-

¹⁴⁷ Черчилль У. Вторая мировая война, кн. I, с. 551-552.

¹⁴⁸ Черчилль У. Вторая мировая война, кн. II, с. 157.

¹⁴⁹ Некрич Р.М. 1941. 22 июня, с. 136.

¹⁴⁶ Батлер Дж., Гуайер Дж. Большая стратегия, с. 79.

воров лета 1939 г. в Москве. В принципе этот изменник-недоучка не заслуживает столь широкомасштабного опровержения его «теории», но т.к. по известным причинам она получила широчайшее распространение в среде интересующихся историей, а также среди части малокомпетентных историков и студентов, следует раскрыть её несостоятельность, что, в принципе, уже сделано, но не полностью доведено до сознания широкой аудитории.

В «произведениях» В. Суворова торжествует воинствующая некомпетентность в сочетании с фальсификацией и грубым извращением действительности. В этом смысле Мельтюхов М.И. отмечает, что книги В. Суворова «написаны в жанре исторической публицистики и представляют собой некий „слоёный пирог“, когда правда мешается с полуправдой и ложью»¹⁵⁰. Избранная автором «методология» доказывает, что он представления не имеет о законах исторического развития. Так, «по своему хотению и сатаны велению», он опускает с небес всемогущий святой дух и вселяет его в кремлевский кабинет т. Сталина, приписывая тому управление в 30-е годы всеми мировыми процессами. По утверждению г-на Резуна, и Гитлер, и Чемберлен, и другие государственные деятели Запада вольно или невольно оказались марионетками в руках «доброго следователя» тов. Сталина и его помощника «злого» Молотова. В мире царила лишь злая воля Сталина: не было ни всемогущих монополий, ни даже государственных интересов великих держав. Уже это убеждает нас в исключительной «научной компетентности» автора!..

Прибывшие в августе 1939 г. в Москву британская и французская делегации были, оказывается, мошеннически обыграны «сталинскими шулерами». «Ни британское, ни французское правительства намерений Сталина не поняли», а вот господин Резун их выявил и тут же просветил и нас, неразумных. Да и что может быть проще, чем «заставить Францию и Британию объявить войну Германии»? Оказывается, это Сталин вынудил их объявить войну! «...Или, – продолжает наш мудрец, – спровоцировать Германию на такие действия, которые вынудят Францию и Британию объявить Германии войну». Бедняга дурачок А. Гитлер, его, оказывается, спровоцировал Сталин, а барашки Чемберлен и К0 клонули... и «объявили».

Вот ещё один образчик импровизирован-

ного разговора Сталина с Гитлером, в котором Сталин выступает в роли наставника. Вот что сказал бы Сталин Гитлеру, если бы в Москву англичане и французы прислали делегации высокого ранга: «Смотри, что тут против тебя затевается, а ну подписывай со мной пакт, иначе...» А что иначе – не говорится, наверное предполагается, что читатель догадлив, и т.д. и т.п. Резуну кажется, что он положил «ключ от начала второй мировой войны на сталинский стол»¹⁵¹. Вот на такой «научной» абракадабре и строится вся система «аргументов» «новатора исторической науки». «Вольное обращение с источниками стало его [Суворова] товарным знаком, – пишет Габриэль Городецкий. – Отягощать себя доказательствами – занятие для него совершенно чуждое... Книга Суворова написана в процветающем жанре заговорщицкой психологии»¹⁵². Создаётся впечатление, что «в прошлой жизни» он прошёл «курс обучения» у таких «корифеев науки» как святой отец-инквизитор Томас Торквемада, или у основателя ордена иезуитов Игнатия Лойолы.

«Рассчитывая на западных читателей, Суворов построил свою аргументацию на грубых идеологических постулатах. Он стремился показать, что внешняя политика Советского Союза целиком определялась идеологией и следовала марксистским догмам, которые всегда имели целью мировую революцию. Суворов не принимал в расчет национальные интересы, которым следовало советское руководство накануне войны. На протяжении всей книги он размахивает жупелом коммунизма, как красной тряпкой перед быком; этим методом пользовались ещё историки периода „холодной войны“, пугая Запад тем, что „красные у нас под кроватью“... Концепция Суворова целиком построена на определении стратегических намерений Сталина и основана на выборочных и неубедительных свидетельствах»¹⁵³.

Мировая историография о «теории» «превентивной войны». Доказывая что-либо, в научном мире принято приводить аргументы, а не мнения авторитетных учёных-специалистов по тому или иному вопросу. Но в данном случае мы сделаем исключение и отступим от этого правила, так как многие средства массовой информации на постсоветском пространстве усиленно распространяют (вольно или невольно) дезинфор-

¹⁵¹ См. Суворов В. День «М», с. 61-63.

¹⁵² Городецкий Г. «Миф Ледокола»: Накануне войны. М., 1995 (книга на сайте: «Миф Ледокола»).

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁰ militera.lib.ru/research/meltyukhov/index.html.

мацию по рассматриваемому нами вопросу. Дело в том, что для массового читателя зачастую более авторитетным является мнение большинства специалистов, чем научный аргумент, поэтому мы хотим сообщить, что практически все серьёзные исследователи данного вопроса считают «теорию превентивной войны» Германии против СССР полностью абсурдной и лживой.

Так, например, с 31 января по 3 февраля 1995 года в институте всеобщей истории РАН проходила международная конференция по теме «Начало войны и Советский Союз в 1939-1941 гг.» В ней участвовали учёные из Англии, Белоруссии, Германии, Израйля, Италии, Ирландии, Канады, Украины, Польши, России, США, Финляндии, Франции¹⁵⁴. В обсуждении темы превентивной войны приняли участие самые авторитетные специалисты по этому вопросу со всего мира. Точку зрения Резуна представлял доктор филологических наук профессор Б.В. Соколов. Профессор В. Мазер из Германии, написавший книгу похожую на суворовскую, под малоубедительным предлогом уклонился от участия в конференции.

Об абсурдности утверждений, будто Красная Армия готовилась к операциям большого наступательного масштаба, говорил доктор военно-исторических наук, Президент Академии военных наук РФ М.А. Гареев. Генерал Армии обороны Израйля д-р Ш. Навэ блестяще проанализировал модель развёртывания сил Красной Армии в канун войны в контексте советской военной доктрины того времени и убедительно доказал, что она, вне всяких сомнений, была по своей природе оборонительной. Д-р Ю. Фёрстер из Центра изучения военной истории Бундесвера ФРГ доказал агрессивную сущность гитлеровских планов по отношению к СССР, не спровоцированную никакой мобилизацией с советской стороны¹⁵⁵. Подполковник Армии США д-р Д. Гланц, редактор «*Journal of Slavic Military*», автор значительных работ о Красной Армии перед войной и профессор д-р Б. Меннинг из колледжа командования Армии США и генерального штаба убедительно показали, что печальное состояние Красной Армии и её тыловой инфраструктуры в это время исключали возможность проведения значительных

наступательных операций. Эти точки зрения нашли полную поддержку в последующей оживлённой дискуссии.

Но особый интерес в этом смысле имеет позиция немецких историков. Её резюмировал Г. Юбершер¹⁵⁶: «В июне 1941 г. началась не превентивная война, но реализация Гитлером его подлинных... намерений». Данный вывод подтверждается и другим не менее известным специалистом Якобсеном Г.-А.: «В этой связи необходимо разрушить одну всё ещё распространённую легенду: германское нападение на Советский Союз в 1941 г. (как об этом свидетельствуют результаты изучения документальных источников) не являлось превентивной войной. Решение Гитлера осуществить его было порождено отнюдь не глубокой тревогой перед грозившим Германии предстоящим советским нападением, а явилось конечным выражением той его агрессивной политики, которая с 1938 г. становилась все более неприкрытой»¹⁵⁷.

Итогом исследований Г. Вайнберга, Х. Тевор-Ропера, Э. Йеккеля, А. Куна, А. Хильгрубера, Р.Д. Мюллера, В. Ветте, Б. Бонвеча, В. Бенца, Б. Пиетров-Эннкера, Г. Хасса, Р. Шмидта, Р. Цительмана и многих других немецких историков о внешнеполитической программе, целях войны и стратегии Гитлера стал повсеместно признанный вывод о том, что намерение фюрера напасть на СССР не вытекало исключительно из военной ситуации 1941 г., но – было органическим следствием его «восточной программы», выработанной задолго до 1933 г. Агрессия «третьего рейха» была последовательным осуществлением определённых ещё в 20-ые гг. целей нацистской «восточной политики»¹⁵⁸. С этим выводом полностью солидарны и такие известные немецкие историки как И. Цукерторт и Д. Айххольц, доказавшие, что нападение нацистов на Советский Союз было задумано задолго до начала войны и пользовалось полной и беспрекословной поддержкой правящего

¹⁵⁴ См. ННИ. 1995, № 4, с. 88-104.

¹⁵⁵ Всеобщая мобилизация была объявлена Указом Президиума Верховного Совета СССР 23 июня 1941 г. // Гареев М.А. Об объективном освещении военной истории России. // ННИ, 2006, № 5, с. 34.

¹⁵⁶ Юбершер Г. 22 июня 1941 г. в современной историографии ФРГ. К вопросу о «превентивной войне». // ННИ. 1999, № 6, с. 59.

¹⁵⁷ Вторая мировая война: Два взгляда. Якобсен Ганс-Адольф. 1939-1945. Вторая мировая война. Хроника и документы. М., 1995 (<http://militera.lib.ru/h/jacobsen/index.html>).

¹⁵⁸ Юбершер Г. 22 июня 1941 г. в современной историографии ФРГ. К вопросу о «превентивной войне». // ННИ. 1999, с. 59-60; Мюллер Р.Д. «Разрезать пирог на удобные куски». Какие цели преследовал Гитлер, нападая на Советский Союз. // За рубежом, 1988, № 36 (1469); Ветте В. Легенда о «превентивной войне». Кто и зачем пытается её возродить. // За рубежом, 1988, № 36 (1469) и др.

класса Германии, в первую очередь её экономической элиты¹⁵⁹.

С. Хаффнер отмечает, что «для Гитлера Россия была тем самым объектом, той единственной целью, которую он поставил перед обновлённым германским империализмом. Для гитлеровской Германии и для самого Гитлера Россия была врагом не потому, что она ему угрожала или даже мешала, а потому, что он поставил своей целью захватить её... Кроме как своим существованием СССР не давал Гитлеру никакого повода для развязывания войны»¹⁶⁰. «В 1940 и 1941 годах, – продолжает автор, – у Гитлера не было причин бояться Советского Союза или жаловаться на него. Пакт о ненападении, заключённый в августе 1939 года, функционировал удовлетворительно. Несмотря на отдельные трения, Советский Союз придерживался в отношении Германии исключительно оборонительной тактики и был вполне лоялен. Отношение СССР к Англии было более чем холодным...

Желание путём доброжелательного нейтралитета по отношению к Германии не дать втянуть себя в войну полностью отвечало также интересам и позиции Советского Союза. СССР был ещё далёк от завершения своей индустриализации, и от войны с Германией он не мог ожидать ничего хорошего, напротив – лишь опасаться самого худшего»¹⁶¹. Анализируя данный вопрос другой западногерманский историк Р.Д. Мюллер приходит к выводу, что «превентивная война» Гитлера против СССР является пропагандой и бредом¹⁶². А немецкие историки Круммахер Ф.А. и Ланге Г. придерживаются мнения, что летом 1941 г. Красная Армия не была готова даже к обороне, а не то что к наступлению, и Гитлер и его военные не видели никакой опасности с её стороны¹⁶³.

В работах Хильгрубера раскрыты политико-идеологические цели войны против Советского Союза. Учёный пришёл к выводу, что «при

нападении Гитлера на СССР» не могло быть и речи о «превентивной войне» в обычном смысле этого термина, т.е. о «военных действиях, которые предпринимаются с целью предвидеть или упредить готовившуюся агрессию»¹⁶⁴. В его книге «Стратегия Гитлера. Политика и военные действия 1940–1941 годов», отмечается: «Из совокупности нашего повествования со всей ясностью следует, что в случае с нападением Гитлера на Советский Союз о превентивной войне в традиционном смысле этого понятия, – то есть военных действиях, предпринимаемых для упреждения действий противника, готового к нападению или уже начавшего таковое путём собственного наступления, – не может быть и речи. Более того, захват европейской части России в целях создания германской империи в континентальной Европе был ещё с середины 20-х годов „великой целью“ Гитлера»¹⁶⁵. Немецкий историк ещё в 1982 году убедительно опроверг «ревизионистские» интерпретации, характеризуя их как «возврат к трактовкам, которые признаны устаревшими»¹⁶⁶.

В 1984 г. историк Г. Шрайбер, проанализировав многие периодические издания ФРГ за «юбилейные» 1951, 1961, 1965, 1971 и 1981 годы, пришёл к выводу, что тезис о «превентивной войне» Гитлера против СССР не находит места на страницах серьёзной печати и что «Барбаросса» рассматривается в ней однозначно, как агрессивный акт со стороны нацистской Германии. Дискуссия ведётся лишь о мотивах, побудивших Гитлера принять решение о нападении на СССР¹⁶⁷.

Сторонники противоположной точки зрения занимали в западногерманском научном мире маргинальные позиции, однако их публикации находили немалый отклик в праворадикальных, неонацистских кругах, о чём свидетельствуют значительные тиражи книг апологетического характера. Однако резюмирует немецкий историк Бонвеч, приверженцы тезиса о «превентивной войне» не располагают доказательной базой, их доводы «хромают на обе ноги». А, уже известный нам, Г. Юбершер вполне обоснованно отмечает, что «можно только поражаться тому, в какой степени сторонники тезиса о „превентивной войне“ игнорируют давно уже существующие результаты исследований

¹⁵⁹ Цукерторт И. Германский милитаризм и легенда о «превентивной войне» гитлеровской Германии против СССР. // ВИЖ, 1991, № 5; Айхгольц Д. Цели Германии в войне против СССР. Об ответственности германских элит за агрессивную политику и преступления нацизма. // ННИ. 2002, № 6.

¹⁶⁰ Хаффнер С. Самоубийство Германской империи, с. 31, 59.

¹⁶¹ Ibid., с. 52.

¹⁶² Мюллер Р.Д. «Разрезать пирог на удобные куски». Какие цели преследовал Гитлер, нападая на Советский Союз. // За рубежом, 1988, № 36 (1469).

¹⁶³ Литвин Г.А., Волкодав И.И. Планировал ли Сталин войну против Германии? (Из книги немецких историков Круммахера Ф.А. и Ланге Г. От Брест-Литовска до «Барбароссы»). // ВИЖ, 1991, № 6, с. 29, 32.

¹⁶⁴ ННИ. 1999, № 6, С. 59-60; За рубежом. 1988, № 36 (1469), с. 18.

¹⁶⁵ За рубежом, 1988, № 36 (1469), с. 18.

¹⁶⁶ ННИ. 1999, № 6, С. 64.

¹⁶⁷ См.: Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии, с. 282.

о нацистской политике подготовки мировой войны»¹⁶⁸.

Всё вышеизложенное позволяет сделать однозначный вывод: Советский Союз и его Вооружённые Силы не готовились к нападению; советское военно-политическое руководство не могло и подумать о превентивной войне против Германии летом 1941 года. Признать эту очевидную истину вовсе не значит отрицать коварство Сталина или одобрять его террористический режим, в чём «наши» местные апологеты нацистских агрессоров, за отсутствием других серьёзных аргументов, охотно обвиняют противников гипотезы о «превентивной войне» Гитлера против СССР.

Однако, одновременно с этим, никто и не скрывает, что усиленно шло осуществление мероприятий по мобилизационному развёртыванию армии и флота. С 1 сентября 1939 г. по 21 июня 1941 г. численность вооружённых сил возросла более чем в 2,8 раза. Продолжалось ускоренными темпами техническое переоснащение войск. Были уточнены планы прикрытия государственной границы. Строились укрепления и велась подготовка театров

предстоящих военных действий. Пополнялись войска западных приграничных округов, в их состав включались новые объединения Советской Армии. В глубине страны формировались стратегические резервы. Одновременно развивалась материальная база обороны страны, создавались новые образцы вооружения и боевой техники. Промышленность увеличивала выпуск военной продукции.

Однако выполнить колоссальную работу по реорганизации Советских Вооружённых сил, укреплению границ и увеличению оборонного потенциала страны предполагалось к лету 1942 года¹⁶⁹. К моменту нападения фашистской Германии эта работа оказалась незаконченной. Завершать её пришлось уже в ходе Великой Отечественной войны. В этом смысле маршал Жуков свидетельствовал: «Война застала страну в стадии реорганизации, перевооружения и переподготовки вооружённых сил, создания необходимых мобилизационных запасов и государственных резервов»¹⁷⁰. Естественно, германский Генштаб и Гитлер внимательно следили за ходом реорганизации и перевооружения Красной Армии и не собирались ждать окончания этих работ.

Copyright©Sergiu NAZARIA, 2010

¹⁶⁸ ННИ. 1999, № 6, с. 66.

¹⁶⁹ Это подтверждают и свидетельства Г.К. Жукова. // См.: Маршал Жуков: полководец и человек, т. II, с. 209.

¹⁷⁰ Жуков Г.К. Воспоминания и размышления. М., 1974. Т. 1, с. 256.

RECENZIE

asupra lucrării „*Introducere în practica diplomatică și procedura internațională*”, autor: Alexandru BURIAN**(Ediția a 2-a, revăzută și adăugită, Chișinău, CEP USM, 2008. – 464 p. , ISBN 978-9975-70-709-1)**

Prof. univ. doctor habilitat în drept Alexandru Burian, directorul Institutului de Istorie, Stat și drept al Academiei de Științe a Moldovei, președinte al Asociației de drept Internațional din Republica Moldova, a dat publicității a II-a ediție a lucrării *Introducere în practica diplomatică și procedura internațională*. Constatăm că această nouă ediție, revăzută și adăugită a lucrării publicată în anul 2000, reprezintă o contribuție notabilă a autorului la analiza aprofundată a proceselor și fenomenelor care au loc în viața internațională și se reflectă în practica diplomatică a statelor.

Profesorul Alexandru Burian și-a structurat materia în dousprezece capitole. În Capitolul I este definită diplomația, dreptul diplomatic și practica diplomatică; în Capitolul II se precizează „Caracteristica și particularitățile diplomației contemporane”; în Capitolul III se analizează „Activitatea diplomatică exercitată de organele statale”; în Capitolul IV se examinează „Regimul juridic al misiunilor diplomatice”, iar în Capitolul V „Regimul juridic al posturilor consulare”; în Capitolul VI sunt prezentate „Privilegiile și imunitățile diplomatice și consulare”; în Capitolul VII se efectuează o analiză cu privire la „Organizațiile internaționale și activitatea diplomatică”; în Capitolul VIII, autorul se referă la „Conferințele internaționale și diplomația ad-hoc”; capitolul IX este consacrat „Protocolului și ceremonialului diplomatic”; în Capitolul X sunt înfățișate „Cerințele de bază ale protocolului și ceremonialului diplomatic”; în Capitolul XI sunt examinate „Particularitățile practicii diplomatice în diferite țări ale lumii”, iar în Capitolul XII se efectuează o amplă analiză cu privire la „Particularitățile serviciului diplomatic și consular în Republica Moldova”.

Din modul în care autorul și-a structurat materia supusă analizei rezultă preocuparea sa de a cuprinde cele mai importante aspecte ale amplei problematice implicate de practica diplomatică și procedura internațională.

Pentru a sublinia importanța și valoarea științifică a acestei lucrări, vom prezenta – în cele ce urmează – câteva din ideile și conceptele asupra cărora s-a oprit profesorul Alexandru Burian.

§ 1. Diplomația – știință și artă

De la început, autorul evocă mai multe puncte de vedere privind definiția diplomației. Se amintește că diplomația este prezentată în diferite țări „fie ca o știință, fie ca o artă” (p.13). În susținerea acestor puncte de vedere sunt înfățișate opiniile diplomatului englez Ernest Satow și ale cunoscutului analist al dreptului internațional Charles des Martens. De asemenea, este amintită opinia lui Harold Nicolson potrivit căreia „diplomația este conducerea relațiilor internaționale pe calea negocierilor, este metoda utilizată de consuli și ambasadori pentru a regulariza și întreține aceste relații; meseria sau arta diplomației” (p. 14).

În viziunea lui Martin Wight, „diplomația este sistemul și arta comunicării între puteri; sistemul diplomatic este instituția conducătoare a relațiilor internaționale”, iar potrivit lui Jan Bronwnlie diplomația „cuprinde toate procedeele cu ajutorul cărora statele întrețin relații internaționale, inclusiv contacte bilaterale, realizând acțiuni politice sau juridice prin intermediul agenților sai plenipotențieri” (Ibidem).

Profesorul Alexandru Burian atrage atenția că activitatea diplomatică „se desfășoară în temeiul dreptului intern cu observarea și concordarea normelor de drept internațional”. În mod corect se subliniază că diplomația este o activitate oficială a statului în domeniul relațiilor externe, care cuprinde o totalitate de metode, procedee și alte mijloace pașnice destinate îndeplinirii scopurilor și sarcinilor implicate de politica externă. Diplomația este o știință care cuprinde „cunoștințele despre regulile diplomatice și teoria relațiilor internaționale; diplomația este o artă care este utilizată în procesul negocierilor”.

§ 2. Diplomația și practica diplomatică

Fără îndoială, unul din meritele distinsului autor este și acela că a demonstrat strânsa legătură dintre diplomație și practica diplomatică și relațiile internaționale ale statelor.

Se argumentează convingător că practica diplomatică reprezintă o activitate de specialitate a anumitor instituții statale abilitate în domeniul relațiilor externe și a anumitor funcționari publici care activează în aceste instituții statale (pp. 23-24).

Autorul distinge – în analiza pe care o efectuează – rolul instituțiilor statale interne și rolul instituțiilor statale externe, subliniind că ambele categorii de instituții concură la realizarea obiectivelor și scopurilor politicii externe ale statelor.

§ 3. Diplomația Republicii Moldova și caracteristicile ei

Un capitol amplu a fost consacrat „Particularităților serviciului diplomatic și consular în Republica Moldova” (pp. 181-217).

Meritul autorului constă în aceea că a prezentat aceste particularități pornind de la analiza reglementărilor constituționale ale Republicii Moldova, evocând pe larg procesul parcurs în stabilirea și dezvoltarea relațiilor diplomatice și consulare ale Republicii Moldova.

Particularitățile serviciului diplomatic și consular în Republica Moldova rezultă din modul în care a fost constituit acest serviciu după declarația independenței și din modul în care s-au structurat misiunile diplomatice și oficiile consulare ale republicii Moldova în decursul timpului.

În mod adecvat se argumentează în lucrare integrarea activității diplomatice și consulare în sistemul diplomatic european și mondial, în baza principiilor și normelor fundamentale ale Dreptului internațional.

În concluzie, profesorul Alexandru Burian a elaborat o lucrare de referință cu privire la practica diplomatică și procedura internațională. Remarcăm valoarea științifică a cercetării efectuate, care constă atât în prezentarea și dezvoltarea conceptelor, categoriilor și instituțiilor implicate, cât și în analiza acestora din perspectiva evoluției relațiilor internaționale contemporane.

Este o cercetare științifică remarcabilă pe care o recomandăm nu numai studenților și masteranzilor în domeniu, dar și publicului larg.

Prof. univ.dr. Dumitru MAZILU
Membru al Academiei Diplomatice
Internaționale, Doctor Honoris Causa
al Universității Internaționale
„Albert Schweitzer” din Geneva
București, 19 .06.2009

РЕЦЕНЗИЯ

**на книгу «Введение в дипломатическую практику
и международную процедуру», автор: Александр БУРИАН**
(Изд. 2-е перераб. и дополн. Chișinău, CEP USM, 2008. – 464 p., ISBN 978-9975-70-709-1)

Профессор, доктор юридических наук Александр Буриан, директор Института Истории, Государства и Права Академии Наук Молдовы, президент Ассоциации международного права Республики Молдова, выпустил II издание, переработанное и дополненное *Введение в дипломатическую практику и международную процедуру*. Следует отметить, что, увидевшее свет новое издание, переработанное и дополненное 2000г., представляет весомый вклад автора в анализ процессов и явлений, международной жизни, которые находят свое отражение в дипломатической практике государств.

Профессор Александр Буриан представил научный материал в 12 главах. Первая глава посвящена «Дипломатии, дипломатическому праву и практике»; вторая глава освещает вопрос «Характеристики и особенностей современной дипломатии»; третья глава содержит анализ «Дипломатической деятельности, осуществляемой государственными органами»; в четвертом разделе рассматривается «Правовой статус дипломатических миссий», а в пятом разделе «Правовой статус консульских должностных лиц»; в шестой главе представлен анализ «Дипломатических и консульским привилегий и иммунитетов»; в седьмой главе содержится анализ «Международных организаций и дипломатической деятельности»; в восьмой главе автор освещает вопрос «Международные конференции и дипломатия ad-hoc»; девятая глава посвящена «Дипломатическому протоколу и церемониалу»; в десятой главе представлены «Основные требования дипломатического протокола и церемониала»; в одиннадцатой главе содержится анализ «Особенностей дипломатической практики разных стран мира»; в заключительной двенадцатой главе представлен комплексный анализ «Особенностей дипломатической и консульской службы Республики Молдова».

Подход автора к изложению представленного материала отражает, прежде всего, его стремление охватить наиболее важные аспекты многогранного вопроса дипломатической практики и международной процедуры.

Чтобы подчеркнуть важность и научную ценность этой работы, мы представляем – ниже некоторые из его идей и концепций, на которых остановился в своей работе профессор Александр БУРИАН.

§ 1. Дипломатия – наука и искусство

С самого начала, автор останавливается на рассмотрении нескольких позиций в определении «дипломатия», что в свою очередь в очередной раз демонстрирует – дипломатия представлена в разных странах по-разному «как наука либо как искусство» (с.13). Доказательством данной аргументации служат подходы английского дипломата Эрнеста Сатоу, известного аналитика международного права Шарля де Мартенса. В разделе также представлена позиция Гарольда Никольсона, ссылаясь на которую «дипломатия является регулированием международных отношений посредством переговоров, является средством, к которому прибегают консулы и послы для регулирования и поддержания этих отношений; профессией или искусством дипломатии» (с. 14).

Мартин Уайт считает, что «дипломатия – это система и искусство общения между государствами; дипломатическая система является ведущим институтом международных отношений», а согласно позиции Яна Броунли дипломатия «охватывает все возможные средства, при помощи которых государства поддерживают международные отношения, включая двусторонние отношения, политические или правовые действия, которые осуществляются через своих уполномоченных агентов». (Там же)

Профессор Александр Буриан отмечает, что дипломатическая деятельность «осуществляется в соответствии с внутренним законодательством того или иного государства с соблюдением и уважением норм международного права». Верно, подмечено, что дипломатия является официальной деятельностью государства во внешних сношениях, которая охватывает арсенал методов, процедур и других мирных средств для достижения целей и задач, связанных с внешней политикой. Дипломатия это наука, которая основывается на «знании дипломатических правил и теории международных отношений; дипломатия – это искусство, которое применяется в ходе ведения переговоров».

§ 2. Дипломатия и дипломатическая практика

Без сомнения, одним из отличительных достоинств автора является и то, что ему удалось продемонстрировать существующую тесную связь между дипломатией, дипломатической практикой и международными отношениями государств.

Убедительно показано, что дипломатическая практика является специализированной деятельностью некоторых государственных учреждений, уполномоченных в области международных отношений и некоторых гражданских служащих, работающих в этих государственных учреждениях (с. 23-24).

Автор особо выделяет в анализе, который разворачивает – роль внутренних и внешних государственных институтов, подчеркивая, что оба учреждения способствуют достижению целей и задач внешней политики государств.

§ 3. Дипломатия Республики Молдова и ее особенности

В работе содержится отдельная глава – раздел посвященный «Особенностям дипломатической и консульской службы Республики Молдова» (с. 181-217).

Заслуга автора состоит в том, что он представил эти особенности исходя из анализа конституционных норм Республики Молдова, разносторонне показав, процесс создания и развития дипломатических и консульских отношений Республики Молдова.

Особенности дипломатической и консульской службы Республики Молдова являются отражением того, как была создана данная служба после провозглашения независимости, а также того, каким образом были структурированы дипломатические представительства и консульские учреждения Республики Молдова на протяжении лет.

Надлежащим образом в работе акцентируется внимание на необходимости интеграции дипломатической и консульской деятельности в европейскую и мировую дипломатическую систему, на основе принципов и фундаментальных норм международного права.

В заключении, следует особо отметить, что профессор Александр Буриан разработал справочник по международной дипломатической практике и процедуре. Отметим, научную ценность проделанного анализа, которая заключается как в представлении и развитии концепций, категорий и институтов, а также в их анализе в свете развития современных международных отношений.

Это издание, которое по праву можно считать выдающимся, мы настоятельно рекомендуем не только студентам, а также студентам-магистрантам, задействованным в данной области науки, но широкой публике.

Профессор Думитру МАЗИЛУ
Член Международной дипломатической
академии, Doctor Honoris Causa
Международного университета
«Альберт Швейцер» в Женеве
Бухарест, 19.06.2009 г.

BOOK REVIEW

by Alexander BURIAN:

„Introduction to the diplomatic practice and international procedure”

2nd edition Revised and Expanded, Chisinau CEP USM, 2008. –464 p., ISBN 978-9975-70-709-1

Professor, Doctor of Law, Alexander Burian, director of the Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova, the president of the International Law Association of the Republic of Moldova, let a II edition, revised and expanded „Introduction to the diplomatic practice and international procedure”. It should be emphasized that this second, revised and expanded edition of the book differs significantly from the first that saw its light in 2000. The reviewed publication provides a comprehensive analysis of the processes and phenomena of international life, which are reflected in the diplomatic practice of the States.

A book consists of 12 chapters. The first chapter is devoted to „Diplomacy, Diplomatic Law and Practice”; the second covers the question „Characteristics and features of modern diplomacy”; the third provides an analysis of „Diplomatic activities carried out by public authorities”; while a fourth illuminates the issue of „Legal status of diplomatic missions”, the fifth „The legal status of consular officers” sixth is devoted to the „Diplomatic and consular privileges and immunities”; the seventh chapter contains an analysis of „International organizations and diplomatic activities”; the eighth highlights the issue of „International conferences and diplomacy ad-hoc”; ninth chapter is devoted to the „Diplomatic protocol and ceremonial”; while the ten illuminates the issue of „Requirements of diplomatic protocol and ceremonial”; eleven provides an analysis of „The features of diplomatic practice of the different states of the world”; the final twelfth chapter presents a comprehensive analysis of the „Specifics of the Diplomatic and Consular Service of the Republic of Moldova”.

The approach to the presentation of material reflects, above all, the author’s wish to illuminate the most important aspects of the multifaceted issue of diplomatic practice and international procedure.

In order to emphasize the importance and scientific value of this work, we will try to present some of his ideas and concepts.

§ 1. Diplomacy – a science and art

From the very beginning the author refers to some points of view of diplomacy definition. It is necessary to remind that diplomacy in the different countries is presented as „as art or as a science” (p.13). The proofs of this argument are the approaches of the British diplomat Ernest Sato and a well-known analyst of international law, Charles des Martens. The section also presents the position of Harold Nicholson, referring on which „diplomacy is the conduct of international relations by means of negotiations through the intersection consuls and ambassadors in order to regulate and maintain of these relations; skills or diplomatic art” (p. 14).

Martin Wight believes that „diplomacy – is a system and the art of communication between states, a diplomatic system – is the lead agency in international relations”; and, according to the position of Ian Brownlie „diplomacy” encompasses all means by which States maintain international relations, including bilateral contacts, carrying out political or legal action through its authorized agents” (Ibid.)

Professor Alexander Burian said that diplomatic activity „carried out in accordance with the domestic law of a State with honor and respect for international law”. It is true, observed that diplomacy is the official business of state in foreign relations, which includes an arsenal of methods, procedures and other peaceful means to achieve the objectives and tasks related to foreign policy. Diplomacy is a science which is based on „knowledge of diplomatic rules and theories of international relations, diplomacy is an art – which is used during the negotiation.

§ 2. Diplomacy and Diplomatic Practice

Undoubtedly author's great merit is that he was able to show the close relationship between diplomacy, diplomatic practice and international relations of States.

It is convincingly shown that the diplomatic practice is a special kind of activity of certain government agencies authorized to work in the field of external relations, and certain public officials who work in these public institutions (pp. 23-24).

The author focuses on the question of the role of domestic and foreign institutions, stressing that they both contribute to the achieving of the goals and objectives of the states foreign policy.

§ 3. Diplomacy of the Republic of Moldova and its peculiarities

A separate chapter is devoted to „The peculiarities of the Diplomatic and Consular Service of the Republic of Moldova” (pp. 181-217).

Author's merit is that he was able to provide these features, based on the analysis of the constitutional norms of Moldova, versatile, showing the creation and development of diplomatic and consular relations of the Republic of Moldova.

Features of the Diplomatic and Consular Service of the Republic of Moldova reflect the process of establishing the service after the Declaration of proclamation independence, as well as the transformation of diplomatic missions and consular institutions of the Republic of Moldova.

The paper highlighted the need for integration of diplomatic and consular activities in the European and global diplomatic system based on the principles and fundamental norms of the international law.

In conclusion, it should be emphasized that the peer reviewed publication of Professor Alexander Burian can rightly be considered as a guide to the international diplomatic practice and procedure. We note the scientific value of the analysis consisting in the concepts, categories and institutions, as well as their analysis in terms of the evolution of modern international relations.

This publication can be canonized as fundamental, addressed to a wide range of readers, as well as students, master students, studying on this specialty.

Professor Dumitru MAZILU
Member of the International Diplomatic
Academy, Doctor Honoris Causa
of the International University
„Albert Schweitzer” Geneva
Bucharest, 19.06.2009

«ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И БЕЗОПАСНОСТИ В ВОСТОЧНОЙ АЗИИ»

Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии / общ. ред., рук. и предисл. А.В. Торкунова ; науч. ред.-сост. А.Д. Воскресенский; МГИМО(У) МИД России. – М. : МГИМО-Университет, 2007. – 1040 с. – ISBN 5-9732-0011-6.

Впервые в мировой литературе международной группой экспертов на базе МГИМО-Университета в сотрудничестве с транснациональной компанией «БиПи Трейдинг Лимитед» рассматриваются актуальные базовые вопросы энергетических параметров международных отношений и безопасности в Восточной Азии с точки зрения интересов Российской Федерации как мирового энергоэкспортера.

Издание ориентировано на аналитическое сообщество, экспертов государственных учреждений и частных корпораций, на обучающихся по специальностям и направлениям «Международные отношения», «Регионоведение», «Мировая политика», «Энергетическая дипломатия». Адресовано также всем интересующимся мировыми проблемами и мировой политикой.

ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ
ИЗМЕРЕНИЯ
МЕЖДУНАРОДНЫХ
ОТНОШЕНИЙ
И БЕЗОПАСНОСТИ
В ВОСТОЧНОЙ АЗИИ

Energy Dimensions of International Relations and Security in East Asia / Under the Direction of A.V. Torkunov. Foreword by A.V. Torkunov. Ed. by A.D. Voskressenski. — M.: MGIMO-University, 2007. — 1040 p.

For the first time in the world literature the international group of experts within the framework of MGIMO-University in cooperation with the transnational company BP Trading Limited analyses the acute fundamental issues of energy parameters of international relations and security in East Asia from the viewpoint of Russian Federation as a world energy exporter.

The publication will be of special interest for the expert community, analysts of the public institutions and private corporations, students of international relations, regional studies, world politics, and energy diplomacy. The book is also addressed to everyone interested in global issues and world politics.

Dimensiunea energetică a relațiilor internaționale în Asia de Est / Red. A.V.Torkunov, cuvânt introductiv de A.V. Torkunov. Ed. A.D.Voskressenski. – M: MGIMO-Universitate, 2007. – 1040 p.

Cu titlu de pionerat în literatura mondială de specialitate, grupul de experți internaționali din cadrul Institutului de Stat de Relații Internaționale din Moscova (Universitate), în colaborare cu compania transnațională „BP Trading Limited”, au efectuat un studiu privind problemele actuale vizavi de parametrii energetici ai relațiilor internaționale și asigurării securității în Asia de Est din punctul de vedere al intereselor Federației Ruse în calitate de exportator mondial al surselor energetice. Ediția este destinată comunității analitice, experților din instituțiile statale și companiile private, studenților și masteranzilor care își fac studiile la specialitățile: „Relații Internaționale”, „Regionalistică”, „Politica mondială”, „Diplomația energetică”. Ediția poate servi și ca îndrumar pentru cei ce se interesează de problemele internaționale și politica mondială.

«ЗАКАТ АМЕРИКАНСКОЙ ГЕГЕМОНИИ»

Брутенц К.Н. Закат американской гегемонии. – 2009. – 512 с.; – ISBN 978-5-7133-1360-9.

Карен Нерсесович Брутенц – автор книг, получивших широкую читательскую известность: «Тридцать лет на Старой площади» и «Несбывшееся», которую многие оценили как одну из лучших исторических работ о перестройке. Его новая книга посвящена узловым проблемам мировой политики – судьбам возникшего как следствие развала СССР однополярного мира и американской гегемонии. Попытка увековечить такой мировой порядок потерпела поражение, а американская гегемония стала клониться к закату. Что впереди? Мир, утверждает автор, стоит на пороге великой геополитической революции, которой предшествует или идет в ногу с ней «революция в умах». Мировая литература, включая книги государственных лидеров и корифеев политической мысли, заполнена исследованиями и прогнозами мирового развития на обозримое будущее. Разнообразие этих суждений широко и обстоятельно представлено в книге и служит автору материалом для собственных выводов и оценок – взвешенных и убедительных и в то же время смелых и интригующих. Такие

книги всегда привлекают к себе внимание читателей политической литературы.

Brutents K.N Decline of U.S. hegemony. – 2009. – 512 pp.; – ISBN 978-5-7133-1360-9.

Karen N. Brutents is the author of books that have received wide readership fame: „Thirty years in the Old Square” and „Unfulfilled” which is widely appreciated as one of the best historical work on the restructuring. His new book is devoted to the key problems of world politics – the fate of incurred as a consequence of the collapse of the Soviet Union, unipolar world and U.S. hegemony. Attempt to perpetuate such kind of world order was defeated, and American hegemony was setting. What’s ahead? A peace, as author contends, is on the verge of great geopolitical revolution, which precedes or goes in the leg with it „a revolution in peoples’ minds”. World literature, including books of the state leaders and leading figures of political thought, is filled with studies and projections of global development for the foreseeable future. The diversity of these judgments are widely and extensively represented in the book and serves the material to the author for the own findings and assessments – balanced and convincing, and at the same time bold and intriguing. Such books always attract readers’ attention of political literature.

Karen N. Brutentz. Declinul hegemoniei americane. – 2009. – 512 p.; – ISBN 978-5-7133-1360-9.

Karen N. Brutentz este autorul cărților de mare popularitate „30 de ani pe Piața Veche” și „Neîmplinirea”, considerate de către mulți ca cele mai bune lucrări istorice privitor la la „perestroika”. Noua lucrare este dedicată studiului privind politica mondială – apariția lumii monopolare și hegemoniei americane, grație dispariției URSS. Tentativa de a seculariza acest tip de ordine mondială a suferit eșec, iar hegemonia americană și-a început declinul. Ce va urma? Lumea, afirmă autorul, se află în preajma unei revoluții geopolitice, precedată de „revoluția mentalității”. Literatura mondială, inclusiv cărțile liderilor politici, este suprasaturată de cercetări și pronosticuri privitor la posibila evoluție a lumii în perspectiva apropiată. Diversitatea acestor idei și sugestii sunt profund examinate în lucrare și servesc autorului în calitate de materie primă pentru concluziile sale, echilibrate și argumentate și, concomitent, îndrăznețe și intrigante. Acest tip de lucrări permanent atrag atenția cititorilor, amatori ai literaturii politice.

США И ВОСТОЧНАЯ АЗИЯ. БОРЬБА ЗА «НОВЫЙ ПОРЯДОК»

Крупянко М.И., Арешидзе Л.Г. США и Восточная Азия. Борьба за «новый порядок» – 2010. – 448 с.; – ISBN 978-5-7133-1362-3.

Фундаментальное исследование российских востоковедов посвящено современной политике США в зоне, имеющей стратегическое значение для формирования нового миропорядка. В книге всесторонне прослеживается процесс обновления курса США в отношении Китая, государств Корейского полуострова и Японии, направленного на сохранение своего влияния в регионе, а также встречные действия их партнеров и соперников. Рассматривая эволюцию внешнеполитических приоритетов США на восточноазиатском направлении, авторы обозначают перспективы развития международных отношений и те проблемы, которые встают в этой связи перед основными «игроками» дальневосточной сцены, и в том числе перед Россией.

Krupyanko M.I, Areshidze L.G U.S. and East Asia. The struggle for the „new order” – 2010. – 448 c.; – ISBN 978-5-7133-1362-3.

Basic research of Russian Orientalists is devoted to the contemporary U.S. policy in the area of strategic importance for the formation of a new world order. The book traces the process of updating a comprehensive U.S. policy towards China, the States of the Korean Peninsula and Japan, aiming to preserve its influence in the region and counter the actions of their partners and competitors. Considering the evolution of U.S. foreign policy priorities for the East Asian area, the authors indicate the prospects for the development of international relations and the problems that arise in this context, the main „players” of the Far Eastern scene, including Russia.

Krupyanko M.I, Areshidze L.G. SUA și Asia de Est. Lupta pentru „noua ordine” – 2010. – 448 c.; – ISBN 978-5-7133-1362-3.

Lucrare fundamentală, efectuată de orientaliștii ruși, în care este studiată politica actuală a SUA în zonă ca element strategic în procesul de formare a noii ordine mondiale. În lucrare, în mod detaliat, este analizat procesul evoluției politicilor SUA vizavi de China, statele situate pe peninsula Coreeană și Japonia, îndreptate spre menținerea influenței sale în regiunea menționată, cât și acțiunile de răspuns a partenerilor și inamicilor. Studiind evoluția priorităților politicii externe a SUA în zona Asiei de Est, autorii determină perspectivele evoluției relațiilor internaționale și accentuează problemele cu care se confruntă, în legătură cu aceasta, „actorii” scenei orientale, inclusiv Rusia.

КОСМОС: ОРУЖИЕ, ДИПЛОМАТИЯ, БЕЗОПАСНОСТЬ

Космос: оружие, дипломатия, безопасность. Под ред. Алексея Арбатова, Владимира Дворкина. Московский Центр Карнеги. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009.

Коллективная монография подготовлена российскими исследователями в рамках программы «Проблемы нераспространения» Московского Центра Карнеги. Книга посвящена теме милитаризации космического пространства, проблемам и перспективам предотвращения космических вооружений, исключения применения силы в космосе и из космоса. Монография преследует цель углубления аналитической проработки военно-политических, военно-технических и договорно-правовых проблем предотвращения гонки вооружений в космосе и предназначена как для специалистов, так и для широкого круга читателей, интересующихся военно-космической проблематикой.

Space: weapons, diplomacy, security. Ed. Alexei Arbatov, Vladimir Dvorkin. Carnegie Moscow Center. Moscow: Russia's political Encyclopedia (ROSSPEN), 2009

Collective monograph prepared by Russian scientists under the „Non-Proliferation” Carnegie Moscow Center. The book is devoted to the theme of the militarization of outer space, problems and prospects for the prevention of space arms, avoiding the use of force in space and from space. The monograph is intended to deepen the analytical study of military-political, military-technical, contractual-legal problems on preventing the arms race in outer space and is designed both for professionals and for a wide range of readers interested in military and space issues.

Cosmosul: armament, diplomație, securitate. Ed. Alexei Arbatov, Vladimir Dvorkin. Centrul Carnegie din Moscova. Moscova: Enciclopedia Politică Rusă (ROSSPEN), 2009.

Monografia colectivă este editată de cercetătorii ruși în cadrul proiectului „Problemele neproliferării” al Centrului „Carnegie” din Moscova. Lucrarea este dedicată tematicii privind militarizarea cosmosului, problemelor ce vizează preîntâmpinarea armamentelor cosmice, excluderii posibilităților de a utiliza forța în cosmos și din cosmos. Monografia își pune scopul de a aprofunda studiul problematicii privitor la aspectele militaro-politice, militaro-tehnice și reglementării juridice vizavi de chestiunea preîntâmpinării goanei înarmărilor în cosmos și este destinată atât specialiștilor, cât și unui spectru larg de cititori care sunt interesați de problematica menționată.

CONDIȚIILE DE PREZENTARE A MANUSCRISELOR PENTRU PUBLICARE ÎN REVISTĂ „REVISTA MOLDOVENEASCĂ DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE”

Revista teoretico-științifică „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale” acceptă pentru publicare articole în limbile română, rusă, engleză, spaniolă, franceză (la discreția autorului) care conțin rezultate inedite ale cercetărilor efectuate și care sunt ajustate la „Cerințele privind conținutul manuscriselor articolelor”.

În revistă vor fi publicate doar articolele cu conținut original și inedit. Materialele publicate anterior în alte reviste nu se acceptă, indiferent de formatul lor, atât tradițional, cât și electronic.

Articolul prezentat pentru publicare trebuie să conțină rezultatele unei cercetări științifice individuale efectuată de autor (autori) sau cu ajutorul autorului. Inovația științifică a cercetării și propria contribuție a autorului trebuie să derive din conținutul articolului.

Colegiul de redacție al revistei roagă insistent autorii să se ghideze în procesul pregătirii articolelor pentru publicare de regulile inserate mai jos. Recomandările propuse vor servi drept suport pentru ajustarea conținutului la cerințele privind publicarea articolelor în revista respectivă:

1. Manuscrisul, care urmează a fi publicat, trebuie să fie însoțit de o scrisoare de motivare.
2. Manuscrisul se prezintă în două exemplare, împreună cu o variantă în format electronic Win Word.
3. Numărul autorilor să nu depășească 2 persoane.
4. Manuscrisele sunt publicate gratis. Atenționăm, pentru autori nu este prevăzut onorariu.
5. Autorul poartă răspunderea deplină pentru conținutul articolului și publicarea sa. În cazul încălcării dreptului de autor sau a eticii științifice general-acceptate, redacția revistei nu poartă răspundere.
6. Ordinea cu privire la publicarea materialelor în revistă stipulează procedura obligatorie de recenzare. În calitate de recenzent poate fi, cel puțin, un specialist care deține grad științific în domeniul ce corespunde direcției de cercetare a articolului. Publicarea articolului poate fi refuzată în baza următoarelor obiecții: necoresponderea conținutului articolului la tematica revistei, lipsa de concordanță a materialului cu cerințele prevăzute; recenzia negativă la materialul prezentat; încălcarea de către autor a legislației în vigoare cu privire la drepturile de autor și drepturile conexe.
7. Datele despre autor se plasează pe o pagină aparte (variantă în format electronic): Numele, Prenumele, Patronimicul, titlul științific și gradul științifico-didactic, locul de muncă (culese în limba în care a fost prezentat articolul pentru a fi expuse în rubrica/secțiunea „Date despre autori”); adresa poștală completă, numerele telefoanelor de la serviciu și domiciliu, e-mail-ul necesare pentru relații cu autorii. Lista cu numele autorilor manuscriselor se inseră mai jos de titlul articolului peste un alineat și se aliniază pe dreapta paginii. După indicarea numelor autorului/autorilor, mai jos, în următorul rând, se inseră gradul științific cu *font cursiv*.

Regulile cu privire la redactarea manuscriselor:

1) Volumul recomandat pentru manuscris – ≈ o coală de autor (40 000 semne). Textul se culege cu respectarea intervalului 1,5 în editorul de texte Word/Windows cu extensia DOC. Garnitura de font – Times New Roman, mărimea – 12 în textul de bază, pentru trimiteri – mărimea 10. Mărimea caracterelor pentru titlul articolului – 16, garnitura de font – Times New Roman. Titlul articolului se inseră pe centrul paginii și se culege cu majuscule, iar subtitlurile și numele autorilor se evidențiază cu **bold**.

2) Formatul paginii – A4. Câmpul paginii: pe stânga și dreapta – 2,5 cm, de sus și jos – 3 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,27 cm) față de setarea din stânga paginii.

3) Numerotarea trimiterilor se inseră la sfârșitul fiecărei pagini. Numele și inițialele autorilor, denumirea articolului, revistei, volumului, paginii, anul ediției trebuie indicate în fiecare trimitere. Numele și inițialele autorilor se culeg cu font obișnuit, iar denumirea lucrării – cu *font cursiv*. Abrevierile și prescurtările trebuie să fie descifrate la prima utilizare în textul articolului.

4) Fiecare articol trebuie să includă adnotare, introducere (actualitatea problemei, scopul cercetării), cuprins (metodele și rezultatele cercetării, tratarea și examinarea lor), încheiere (concluzii).

5) Adnotarea la fiecare articol necesită a fi prezentată în trei limbi: română, rusă și engleză. Ea trebuie să fie adresată unui auditoriu destul de larg și, în același timp, să reflecte esența studiului.

6) Sursele bibliografice utilizate trebuie indicate sub formă de listă comună la sfârșitul articolului. Lista bibliografică se plasează în ordine alfabetică cu indicarea numelor primilor autori. Trimiterile la lucrările indicate în lista bibliografică se efectuează și se cer în mod obligatoriu. Nu se permite indicarea trimiterilor la lucrările care încă nu au fost publicate. Sursele necesită a fi enumerate în mod consecvent, în conformitate cu utilizarea lor în text.

7) Manuscrisul trebuie să fie însoțit de 2 recenzii (în original), semnate de un doctor habilitat sau doctor pentru autorii care nu au titlu științific, în caz contrar, articolul nu va fi publicat.

8) Redactarea manuscriselor se efectuează în conformitate cu planul de editare. După procedura de redactare, redactorul expediază autorului manuscrisul pentru a introduce corectările. În procesul redactării tehnice se elaborează machetul original al publicației/revistei. Varianta finală a machetării originale se verifică și ajustează de autor.

9) Manuscrisele redactate cu încălcarea cerințelor despre publicare nu se acceptă, nu se recenzează și nu se restituie autorilor.

10) Articolele se expediază prin poștă (nu prin poșta rapidă) pe adresa redacției: str. 31 August 1989, nr. 82, mun. Chișinău, Republica Moldova, MD 2012 sau la următoarele adrese electronice: alexandruburian@mail.md ; alexandruburian@mail.ru ; alexandruburian@yahoo.com ; buriana@km.ru. Tema: pentru Domnul profesor Alexandru Burian. Relații la telefon: + 373 22 23 44 17, Fax: + 373 22 23 44 17

УСЛОВИЯ ОПУБЛИКОВАНИЯ И ТРЕБОВАНИЯ К ПРЕДСТАВЛЯЕМЫМ В ЖУРНАЛЕ „МОЛДАВСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ” МАТЕРИАЛОВ

Научно-теоретический журнал «Молдавский журнал Международного права и международных отношений» принимает к публикации статьи на румынском, русском, английском, испанском, французском (по выбору автора) языках, содержащие результаты оригинальных исследований, оформленные в соответствии с «Требованиями к оформлению рукописей статей».

Публикации в журнале подлежат только оригинальные статьи. Опубликованные материалы (ровно как в традиционных, так и в электронных изданиях), а также материалы, представленные для публикации в другие журналы, к публикации не принимаются.

Представляемая для публикации статья должна описывать результаты самостоятельного научного исследования, проведенного автором (авторами) или с участием автора. Научная новизна работы и собственный авторский вклад должны быть ясно видны из содержания статьи.

Редколлегия журнала просит авторов при подготовке статей к публикации руководствоваться приведенными ниже правилами. Нижеизложенные рекомендации помогут Вам подготовить рукопись к публикации в данном журнале:

1. Рукопись, направляемую на публикацию, необходимо сопроводить пояснительным письмом.
2. Рукопись представляется в двух экземплярах вместе с ее электронной копией (программный редактор WinWord).
3. Число авторов статьи не должно быть более двух человек.
4. Рукописи публикуются бесплатно. Авторский гонорар не выплачивается.
5. Автор статьи несёт всю полноту ответственности за содержание статьи и за сам факт ее публикации. В случае нарушения автором авторских прав или общепринятых норм научной этики редакция журнала не несет никакой ответственности.
6. Порядок публикации в журнале предусматривает обязательное рецензирование. В качестве рецензента может выступать, как минимум, один специалист, имеющий ученую степень по специальности соответствующей статьи. Основаниями к отказу в опубликовании статьи могут служить: несоответствие представляемого материала тематике журнала; несоответствие представляемого материала требованиям, предъявляемым к представляемым к опубликованию материалам; отрицательная рецензия на представляемый материал; несоблюдение автором материала действующего законодательства об авторском праве и смежных правах.
7. На отдельной странице (в электронном варианте) приводятся сведения об авторе: Ф.И.О. автора (авторов) полностью, ученая степень и ученое звание, место работы, набранные на языке статьи (для публикации в разделе «Сведения об авторах»); полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, E-mail (для связи редакции с авторами). Перечень фамилий авторов рукописи ставится после заголовка (через пробел) и выравнивается по правому краю. После перечня фамилий авторов в следующей строке *курсивом* указывается научная степень.

Правила оформления рукописей:

1) Рекомендуемый объем рукописи – не более одного авторского листа (40 тыс. знаков). Текст статьи набирается через 1,5 интервала в текстовом редакторе Word для Windows с расширением DOC. **Гарнитура** шрифта – Times New Roman шрифт 12 в основном тексте, для сносок – 10 шрифт. Шрифт заголовка 16 Times New Roman. Заголовок статьи центрируется и набирается строчными (заглавными) буквами. Подзаголовки и фамилии авторов – жирный.

2) Формат листа: А 4. Поля страниц: слева, справа – по 2,5 см, сверху и снизу – 3 см. Абзацы разделяются красной строкой, отступ – 1,27 см.

3) Нумерация сносок постраничная, сквозная. Фамилии и инициалы авторов, название статьи, журнала, тома, страниц, года должны быть даны к каждой сноске. Фамилии и инициалы авторов набираются обычным шрифтом, название работы курсивом. Сокращения и аббревиатуры должны расшифровываться по месту первого упоминания (вхождения) в тексте статьи.

4) Каждая статья должна включать аннотацию, введение (состояние проблемы, задачи исследования), основную часть (методы и результаты исследования, их обсуждение), заключение (выводы).

5) Аннотация к каждой статье должна быть представлена на трех языках: румынском, русском и английском. Она должна быть рассчитана на самый широкий круг читателей и, вместе с тем, точно отражать существо статьи.

6) Литературные источники, использованные в статье, должны быть представлены общим списком в конце. Список литературы дается в алфавитном порядке по фамилиям первых авторов. Ссылки на упомянутую литературу в тексте обязательны. Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нумерация источников идет в последовательности упоминания в тексте.

7) Рукописи должны сопровождаться 2-мя рецензиями (**подлинниками**), доктора или кандидата наук для авторов, не имеющих ученой степени, в противном случае, они не будут опубликованы.

8) Редактирование рукописей осуществляется в соответствии с планом издания. После редактирования автор получает от литературного редактора рукопись для внесения исправлений. В процессе технического редактирования создается оригинал-макет издания. Окончательный вариант оригинал-макета выверяется автором.

9) Рукописи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются, не рецензируются и не возвращаются авторам.

10) Статьи направляются **по почте** (не заказной) на адрес: МД 2012, Республика Молдова, Кишинев, ул. 31 августа 1989 года, № 82 или по электронной почте: alexandruburian@mail.md; alexandruburian@mail.ru; alexandruburian@yahoo.com; buriana@km.ru.

В теме письма: для Буриана Александра Дмитриевича.

Телефон: (+37322) 23-44-17; Fax: (+37322) 23-44-17.

CONDITIONS AND REQUIREMENTS FOR PUBLICATION MATERIALS AND THEIR DESIGN SUBMITTED TO THE „MOLDAVIAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS”

The scientific-theoretical journal «Moldavian Journal of International Law and International Relations» welcomes to public original research papers in Romanian, Russian, English, Spanish, French (for author's choice) languages, containing the results of original researches issued according to the «Manuscript submission requirements».

Merely original articles are published. Published materials (both in traditional and electronic editions), also the materials presented for the publication in other journals, are not accepted for the publication.

Article presented for publication should describe the results of separate scientific research carried out by the corresponding author (authors) or with author participation. Scientific novelty of work and own author's contribution should be clearly visible from article content.

Journal editorial board members ask authors, preparing articles for publication being guided by the rules resulted more low. Underwritten recommendations will help you to prepare the manuscript for publication in the given journal:

1. The Manuscript submitted to the publication, should be accompanied by a cover letter.
2. The Manuscript is represented in duplicate together with its electronic copy (program editor WinWord).
3. The number of authors is limit of two.
4. Manuscripts are published free of charge. The fees are not paid.
5. The author bears complete and sole responsibility for article content and for the fact of its publication. In case involving infringement copyrights or standard norms of journal scientific ethics by the author, edition does not bear any responsibility.
6. The article reviewing is obligatory. The reviewer can be, at least, one expert having scientific degree in the field of corresponding article. Reasons in refusing article publication are following: discrepancy of represented material specific to journal's subject; discrepancy of represented material to the requirements presented in materials represented for publication; the negative review of represented material; non-observance by corresponding author norms of the current legislation about the copyright and adjacent rights.
7. Author's data (in electronic version) are placed on the separate page of the manuscript, including: author(s) last name(s), first name(s) and patronymic(s) (middle) name(s) (no abbreviations), scientific degree and academic status, name of the company/organization of his/their employment, strongly typed in language of the article (for the publication in section „Data of authors”); the postal and E-mail address(es), phone and fax numbers (namely for Journal editorial board members). The list of authors' surnames of the manuscript is put after the title of the article (one line of space) and is levelled at the right hand edge of the text. The author's scientific degree is included (meaning to be printed in italics) below the list of authors' surnames.

Manuscript formatting rules:

1) The maximum manuscript length is no more than one typographical units (40 thousand signs). All line spacing should be 1, 5 MS Word (.doc) text editor. **Font set** – Times New Roman a font 12 pts of the body text, 10 pts for footnotes. Title should be 16 pts/ Times New Roman. Article title is aligned and typed in uppercase letters (capitals). Subtitles and surnames of authors are typed using bold.

2) The volume should be published on A4-size stock. The left and right margins should be 2.5 cm, with top and bottom margins at 3 cm. Paragraphs should begin with indented line, available space is normally 1,27 cm.

3) Raised footnote numbers should be placed after the last work of the passage. Surname(s) and author(s) initials, the title of the article, journal, volume, pages, and year should be given to each footnote. The initials and surnames of authors are printed by a font in the usual italics, the name of work in the italics. The abridgments and abbreviations should be deciphered by the first their mentioning (occurrence) in the text of the article.

4) Each article should include an abstract, introduction (reflecting the research problem, main scopes), the basic part (methods and results of research, their discussion), and the conclusion (inferences).

5) The abstract to each article should be presented in three languages: Romanian, Russian and English. It should be aimed at a wide range of readers and, at the same time, precisely reflect article essence.

6) The References used in article, should be presented in general list at the end of the article. The literature list is given in the alphabetic order on surnames of original authors. References to the mentioned literature in the article are obligatory. References to the non-published works are not supposed. References in the text should be numbered consecutively in the order they appear in the text.

7) The Manuscripts should be accompanied by two reviews (**originals**), reviewed by Doctor or the PhD candidate of science for the authors who do not have scientific degree; otherwise, they will not be published.

8) Manuscripts editing is carried out according to the edition plan. After editing, the author receives the manuscript for entering corrections from the literary editor. In the course of technical editing the edition dummy is created. The author verifies the definitive variant of dummy.

9) The Manuscripts formatting with infringement of requirements, are not accepted for publication, are not reviewed and are not sent back to authors.

10) Articles should be sent by **post letter** (not custom-made) to the address: MD-2012, Republic of Moldova, Chisinau, nr. 82, 31 August 1989 str., or via e-mail: alexandruburian@mail.md; alexandruburian@mail.ru ; alexandruburian@yahoo.com; ; buriana@km.ru.

By including following **letter subject**: for Alexander Dmitrievich Burian.

Phone: (+37322) 23-44-17; Fax: (+37322) 23-44-17.

DATE DESPRE AUTORI

BEREGOI Natalia. Magistru în relații internaționale, doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei

BURIAN Alexandru. Doctor habilitat în drept, profesor universitar, consultant științific principal, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei

CEBAN Cristina. Doctor în drept, conferențiar cercetător, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei

CHINDÎBALIUC Oleana. Magistru în relații internaționale, doctorand, cercetător științific stagiar, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei

GHIREGA Carolina. Magistru în drept, doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei

GROSU Ruslana. Magistru în relații internaționale, doctorand, cercetător științific stagiar, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei

IRIARTE ÁNGEL José Luis. Doctor în drept, profesor universitar, Universitatea Publică din Navara, Spania

MAZILU Dumitru. Doctor în drept, profesor universitar, Universitatea din București, România

MOISEI Andrei. Director Departament Juridic, Agenția de Stat pentru Proprietate Intelectuală

NAZARIA Sergiu. Doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar, Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova

SÂRCU Diana. Doctor în drept, conferențiar universitar la Catedra Drept internațional și Dreptul relațiilor economice externe, Universitatea de Stat din Moldova

STICI Diana. Șef Secție Legislație, Agenția de Stat pentru Proprietate Intelectuală

TARLEV Veronica. Magistru în drept, doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei

ȚARĂLUNGĂ Victoria. Doctor în drept, cercetător științific, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ:

БЕРЕГОЙ Наталия. Магистр международных отношений, аспирантка, Институт истории, государства и права АН Молдовы

БУРИАН Александр. Доктор юридических наук, профессор, главный научный консультант, Институт истории, государства и права АН Молдовы

ГЕРЕГА Каролина. Аспирантка, Институт истории, государства и права АН Молдовы

ГРОСУ Руслана. Магистр международных отношений, аспирантка, Институт истории, государства и права АН Молдовы

ИРИАРТЕ АНГЕЛ Хосе Луис. Доктор права, профессор, Наваррский университет, Испания

КИНДЫБАЛЮК Оляна. Магистр международных отношений, аспирантка, Институт истории, государства и права АН Молдовы

МАЗИЛУ Думитру. Доктор права, профессор, Бухарестский университет, Румыния

МОИСЕЙ Андрей. Государственное Агентство по интеллектуальной собственности Республики Молдова

НАЗАРИЯ Сергей. Доктор политических наук, доцент, Молдавский государственный институт международных отношений

СТИЧЬ Диана. Государственное Агентство по интеллектуальной собственности Республики Молдова

СЫРКУ Диана. Кандидат юридических наук, доцент, Молдавский государственный университет

ЦАРЭЛУНГЭ Виктория. Кандидат юридических наук, Институт истории, государства и права АН Молдовы

ТАРЛЕВ Вероника. Магистр права, аспирантка, Институт истории, государства и права АН Молдовы

ЧЕБАН Кристина. Кандидат юридических наук, доцент, Институт истории, государства и права АН Молдовы

DATES OF AUTHORS:

BEREGOI Natalia. Master of international relations, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova

BURIAN Alexandru. Doctor of jurisprudence (International Law), Full professor, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova

CEBAN Cristina. Doctor of Law, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova

GHEREGA Carolina. Master of international relations, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova

GROSU Ruslana. Master of international relations, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova

IRIARTE ÁNGEL José Luis. Doctor of Law, Full professor, University of Navarra, Spain

KINDIBALYK Oleana. Master of international relations, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova

MAZILU Dumitru. Doctor of Law, Full professor, University of Bucarest, Romania

MOISEI Andrei. Head of Section, The State Agency on Intellectual Property (AGEPI) of the Republic of Moldova

NAZARIA Sergiu. Doctor of Political Sciences, Assistant Professor, Moldavian Institute of International Relations

SARCU Diana. Doctor of Law, Assistant Professor, State University of Moldova

STICI Diana. Head of Section, The State Agency on Intellectual Property (AGEPI) of the Republic of Moldova

TARLEV Veronica. Master of international relations, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova

ȚARĂLUNGĂ Victoria. Doctor of Law, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova

**REVISTA MOLDOVENEASCĂ
DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE**
Publicație periodică științifico-teoretică și informațional-practică fondată de Asociația
de Drept Internațional din Republica Moldova

Asociați:
Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova
și Asociația pentru Politică Externă și Cooperare Internațională din Republica Moldova

Înregistrată de către Camera Înregistrării de Stat de pe lângă Ministerul Justiției
al Republicii Moldova
Certificatul nr. MD 000039 din „04,, august 2009

Acreditată în calitate de publicație științifică de profil la specialitățile:
12.00.10 – drept internațional public (profilul drept)
și 23.00.04 – teoria și istoria relațiilor internaționale și dezvoltării globale
(profilul științe politice) prin Hotărârea CSȘDT al AȘM și CNAA din 30.04.2009

ISSN 1857-1999

Apare de 4 ori pe an

Nr. 1 (15), 2010

Indexul: PM 32028

© Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, 2010.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Lector: Tamara Osmochescu
Tehnoredactare: Gabriel Andronic
Copertă: Ruxanda Romaciuc

Editura „Pontos” SRL
Str. 31 august 1989, 98
MD-2004, Chișinău
tel.: (+37322)23 22 18
editura.pontos@gmail.com

Tiparul executat la Tipografia „Reclama” SA
Str. Alexandru cel Bun, 111
MD-2004, Chișinău